INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ZÁKLADNÍ ŠKOLA PRAKTICKÁ

A ZÁKLADNÍ ŠKOLA SPECIÁLNÍ KRÁLÍKY

REGIONÁLNÍ ČÍTANKA

autoři textů:

Ing. Auerswald Zdeněk, Brandejs Pavel, Ing. Doležal Milan, Juránek Arnošt, Mgr. Juránková Eva, Mgr. Kos Michal, PaedDr. Krsek Ladislav, Mgr. Němeček Zdeněk

odborná konzultace:

Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory SEVER:

JUDr. Hana Kulichová, Mgr. Michaela Glovňová

metodické vedení:

Mgr. Iva Nesvadbová

rok 2015

Milý čtenáři,

v rukou držíš Regionální čítanku Králicka. Vznikla díky nápadu a aktivitě učitelů ZŠ praktické a ZŠ speciální Králíky a finanční podpoře ESF.

Velké poděkování patří všem tvůrcům, kteří se zapálením zpracovávali přidělená témata a připomínky k nim, odbornému vedení a konzultacím JUDr. Haně Kulichové a pracovníkům SEVER Horní Maršov, všem pracovníkům Městského muzea Králíky, zvláště pak Mgr. Michalu Kosovi za kompletaci a jazykovou úpravu, také Mgr. Ivě Nesvadbové za metodické vedení tvůrců a koordinaci tvorby celé čítanky. Nelze opomenout všechny ty, kteří bezplatně poskytli fotografie, firmu Collegium s. r. o. (tisk a návrh titulní strany), Knihařství Arnošt Juránek (vazba).

Všichni věříme, že toto jedinečné dílo rozšíří tvoje obzory o Králicku, bude pro tebe inspirací pro to, abys popsaná místa navštívil a přesvědčil se na vlastní oči, že fakta uvedená v čítance jsou pravdivá.

Mgr. Zdeněk Nesvadba, ředitel ZŠP a ZŠS Králíky

Výukový materiál vznikl v rámci projektu Škola plná života II, reg. č. CZ.1.07/1.2.29/01.0002.

Obsah

Od počátků k současnosti

1. *Králicko – krajina a její obyvatelé v průběhu staletí* (Arnošt Juránek).....1
2. *Obživa obyvatel Králík* (Michal Kos).....5
3. *Spolková činnost a společenský život v Králíkách* (Arnošt Juránek) ….....22
4. *Stavební vývoj Králík* (Michal Kos).....33
5. *Historické události a Králíky* (Michal Kos).....61
6. *Obyvatelé Králík* (Michal Kos).....77
7. *Králické osobnosti a významné návštěvy města* (Michal Kos).....99
8. *Cestní sítě a doprava na Králicku* (Arnošt Juránek).....116
9. *Energie* (Michal Kos).....126

Králicko – naše krajina

10. *Králíky – město a jeho části, okolní obce* (Zdeněk Němeček).....138
11. *Geomorfologické členění Králicka, vodstvo, horniny a nerosty* (Zdeněk Němeček).....145
12. *Ekosystém luk a pastvin* (Eva Juránková).....169
13. *Ekosystém pole* (Eva Juránková).....182
14. *Ekosystém lesa* (Eva Juránková, Zdeněk Auerswald).....193
15. *Ekosystém potoka* (Ladislav Krsek).....212
16. *Ekosystém rybníka* (Ladislav Krsek).....216
17. *Přírodní a ekologické kalamity na Králicku* (Milan Doležal).....224
18. *Životní prostředí a ochrana přírody na Králicku* (Milan Doležal).....241
19. *Odpadové hospodářství a ekologické zátěže Králicka* (Pavel Brandejs).....257

Použitá literatura a další zdroje.....275

Zdroje obrazového materiálu.....279

1. Králicko – krajina a její obyvatelé v průběhu staletí

Odpradávna vládne Krulišák Králickému Sněžníku. Jeho věrnou partnerkou je Rozvodnice, která z vrchu Klepý dohlíží na studánky, potoky a říčky, aby nenadělaly příliš škody a naopak přinášely vláhu a užitek lesům, polím, zvířatům i lidem dole pod horami. Tito duchové našich hor byli svědky povodní, větrných smrští, sněhových kalamit i jiných přírodních katastrof, ale také řady převratných událostí souvisejících s lidmi, kteří našli domov v kraji, jemuž říkáme Králicko.

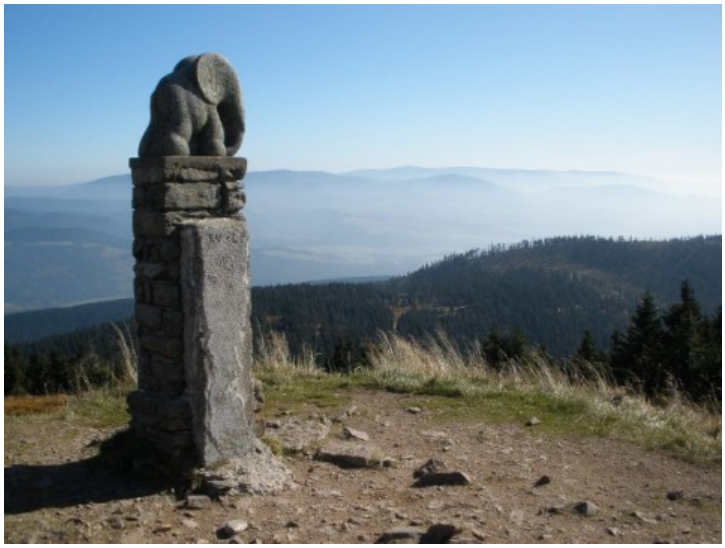

1 *Z království Krulišáka a Rozvodnice. Soška slůněte je dnes nepsaným symbolem našich hor.*

Zdejší krajinu kdysi pokrýval neprostupný prales a teprve ve 14. st. sem nejspíš začali pronikat horničtí kolonizátoři z nedalekého Mladkova. Zajímavý je výklad pojmenování Králík *Grulich*. Název byl nejspíše odvozen od jména organizátora důlních prací, jenž se jmenoval *Greulich*, – snad právě tohle říká slovní spojení „*montana in Greylichs*“ v listině Karla IV.[1] Jiný výklad vychází z významu přídavného jména *greulich*, což znamená asi tolik co *hrozný* nebo *strašný*. Tento přístup spolu s nepodloženými údaji kroniky Václava Hájka z Libočan vykrystalizoval v pověst o hermundurské princezně Panylii, jež si pro své truchlení vybrala místo nedaleko pod královským hradem, které se jí zdálo dostatečně chmurné, tedy *greulich*[i]. Na tomto místě pak měla vzniknout osada s názvem *Greulich*, později *Grulich*.

Králicko se však začalo osídlovat až tehdy, když se stalo středem panství Žampachů. V 1. pol. 16. st. podnikl opravdové osídlovací kroky Zdeněk Žampach z Potštejna. Během 16. st. pak na Králicko přicházeli osadníci z žampašského panství a z okolí Mezilesí, avšak také z jiných míst Českého království, včetně Dolního Slezska, jehož součástí bylo i Kladsko.

Uprostřed regionu začaly vyrůstat první domy jeho budoucího středu – města Králíky. V údolích okolních potoků lokátoři[ii] přidělovali půdu v nově zakládaných lánových vsích. Osu těchto vsí tvořil zpravidla potok, půda byla přidělována v pruzích kolmo k vodoteči – proto zdejší vesnice nemají takové návsi, jak je známe z vnitrozemí. Jak v Králíkách, tak na vesnicích zněla i čeština, ale postupně začalo převládat obyvatelstvo mluvící německy.

Neprostupné hory na první osadníky jistě působily cize a tajemně a představovaly pro ně magické místo. Zatím zde žilo jen málo lidí, a tak byli noví obyvatelé vítáni. Aby získali

1 Musil, 2000, s. 20–21. Více viz kapitola této knihy *Historické události a Králíky.*

i Hrad měl zaujímat místo dnešního kláštera na Hoře Matky Boží.

ii *Lokátor* – člověk s pověřením založit ves či město.

2 *Králicko: Grulich (Králíky), Lichtenau (Lichkov), Wichstadtel (Mladkov), Petersdorf (Petrovice), Zöllnei (Celné), Linsdorf (Těchonín), Neudörfel (Stanovník), Gabel (Jablonné), Ullersdorf (Boříkovice), Erlitz (Orlice), Heidisch (Hedeč), Herrnsdorf (Heřmanice); Mähren (Morava), Grafschaft Glatz (hrabství Kladské)*

půdu pro první zasetí, museli vykácet část lesů. A právě z vytěženého dřeva stavěli svá první jednoduchá obydlí. Nově vzniklá sídla se zapisovala do zemského registru, a tak lze do 16. st. spolehlivě datovat nejen vznik téměř všech zdejších vesnic, ale také města Králíky.

Jak přicházeli další kolonizátoři, musel les stále více ustupovat zemědělské půdě. Tak začali lidé postupně přetvářet krajinu kolem sebe. Na zamokřených březích potoků vznikaly první pastviny a pruhy úzkých políček vystupovaly stále výše k horám. Lidí přibývalo a bylo třeba zajistit pro všechny obživu. Vznikaly první selské usedlosti i větší panské dvory.

Ale hospodařit se začalo i v lesích. Původní prales ustupoval hospodářsky významnějším dřevinám, vznikaly lesní správy a vytěžené dřevo se začalo zpracovávat na prvních pilách. Lidské ruce tak v zájmu hospodářských potřeb přetvářely celá lesní společenstva. Zdejším lesům tak postupně začaly dominovat smrkové monokultury, a přestože jsou dnes vrcholové partie masivu Králického Sněžníku chráněny státem, původních lidskou rukou nedotčených lokalit tu najdete pramálo.

Každá nová orba vynášela na povrch spousty kamení, které zemědělci snášeli na haldy nebo z nich stavěli zídky a terasy, popřípadě takto získaný kámen využívali pro stavební účely. Později na mnoha místech vznikaly i kamenolomy, z nichž nejvýznamnějším se stal ten mramorový na Velké Moravě[i]. Práce rolníků a intenzivní pastva nenávratně přeměnily zdejší původní záplavové louky i lesní světliny v nové kulturní biotopy, čímž se proměnila i zdejší divoká fauna a flóra. Změnou však procházely i zemědělské kultury, na nichž byl závislý například zdejší textilní průmysl: na polích se přestal pěstovat len, který vytlačily obilniny, brambory a řepka.

Už s příchodem prvních kolonizátorů v kraji vznikaly první pěšiny a širší cesty. Ty vedly z vesnických usedlostí do polí a lesů, avšak spojovaly také jednotlivé statky a usedlosti mezi sebou. Přepravovali se po nich nejen lidé, ale i zboží nebo materiál na stavbu domů.

i *Velká Morava* – severní část obce Dolní Morava

S rostoucí zástavbou se objevují i náměstí a první ulice v samotných Králíkách včetně cest spojujících město a jednotlivé vesnice. Tyto cesty se staly spojnicemi nejen lidských sídel, ale především lidí samotných. Původní koleje vyježděné povozy a dostavníky pak byly postupně nahrazovány prvními silnicemi, mosty a nadjezdy.

Také Králicko proťala na konci 19. st. železnice. Nejprve vedla ze Šternberka do Králík[i], načež byla propojena s tratí směřující z Ústí nad Orlicí do Lichkova a odtud do pruského Mittelwalde (Międzylesie). Na sklonku století byl zahájen i provoz na dráze

3 *Nejstarší nádraží na Králicku – stanice Grulich (dnes Dolní Lipka). Rok 1931*

vedoucí z Dolní Lipky přes Králíky do Štítů. Železnice umožnila industriální rozvoj regionu.

Lidé na Králicku byli bohabojní a snad v žádné vsi nechyběl kostel nebo alespoň kaple. Na konci 18. st. tak mohl s podporou věřících a poutníků vzniknout poutní kostel s klášterem na Hoře Matky Boží. Ani Králicko se však nevyhnulo náboženským rozepřím a k nevůli zdejších katolíků byl ve městě na počátku 20. st. postaven evangelický kostel. Jeho osud však zpečetilo komunistické vedení města v 70. letech: byla stržena štíhlá věž a z kostelní lodi se stala smuteční síň. Dominantou města tak zůstal katolický kostel sv. Michaela archanděla.

S příchodem průmyslového věku začaly vedle řemeslnických dílen vznikat i první manufaktury a továrny. Lidé začali žít společenským životem. Zakládaly se zájmové a hospodářské spolky, stále více se projevovalo národní sebeuvědomování. Vznikaly první organizace politických stran. Dějinné události evropského i celosvětového významu zasahovaly do života zdejších lidí, ať už šlo o průchody vojsk během nejrůznějších konfliktů, nebo epidemie smrtelných onemocnění.

Pohromu pro zdejší obyvatele znamenala 1. sv. válka. Válečné hrůzy sice Králicko přímo nezasáhly, ale řada rodin ve válce ztratila své otce a syny. Rok 1918 přinesl rozpad rakouské monarchie a vznik Československé republiky. Do města přicházel nový národní

i Tehdy však byla jako stanice Králíky označována dnešní stanice Dolní Lipka.

živel – Češi. Mnoho místních se nové situaci přizpůsobilo, vztahy mezi Němci a Čechy se však s nástupem Hitlera k moci v Německu začaly radikalizovat. Pročeskoslovenské německé strany postupně ztrácely pozice a politický život začala řídit Henleinova SdP[i].

Mladý československý stát se musel bránit. Králicko leželo v jeho nejzranitelnější části, proto zde v letech 1936–1938 přeťal krajinu pás horečně budovaných lehkých a těžkých opevnění, která tu jako němý svědek pohnuté doby stojí dodnes. Za vyhrocené situace na podzim roku 1938 začaly do vnitrozemí odcházet nejprve rodiny československých státních zaměstnanců a poté i oni sami společně s armádou, která v důsledku mnichovského diktátu vydala pevnosti bez boje. Králicko se na sedm let stalo součástí provincie Sudetenland a s ní částí německé třetí říše.

V roce 1939 Němci obsadili zbytek Československa a napadením Polska rozpoutali největší válečný konflikt v lidských dějinách. O to krutější byl osud, který na jejich hlavy dopadl po prohrané válce. Byl nemilosrdný ke zločincům stejně jako k těm, kdo svým mlčením či slepým následováním umožnili jejich vzestup.

Poválečné události znamenaly dosud největší otřes v životě králického obyvatelstva. I v této válce přišly zdejší rodiny o mnoho blízkých, ale tentokrát měly ztratit i své domovy. Odplata za válečné běsnění dolehla na všechny zdejší Němce. Nejprve docházelo k tzv. divokým odsunům, později se tak dělo s požehnáním vládních úřadů a organizovaně. V králické hadrárně nedaleko dolnolipeckého nádraží vznikl sběrný tábor, z něhož byli zdejší Němci odváženi vlaky do Německa. Odvézt si směli jen několik kilogramů osobních věcí. Jejich majetky se staly válečnou kořistí Rudé armády, padly za oběť rabování nebo přecházely do tzv. národní správy nových osídlenců. Zpřetrhány byly mnohaleté vazby lidí ke zdejší půdě, k jejich domovině. Mnoho drobných památek, domů a dalších staveb padlo za

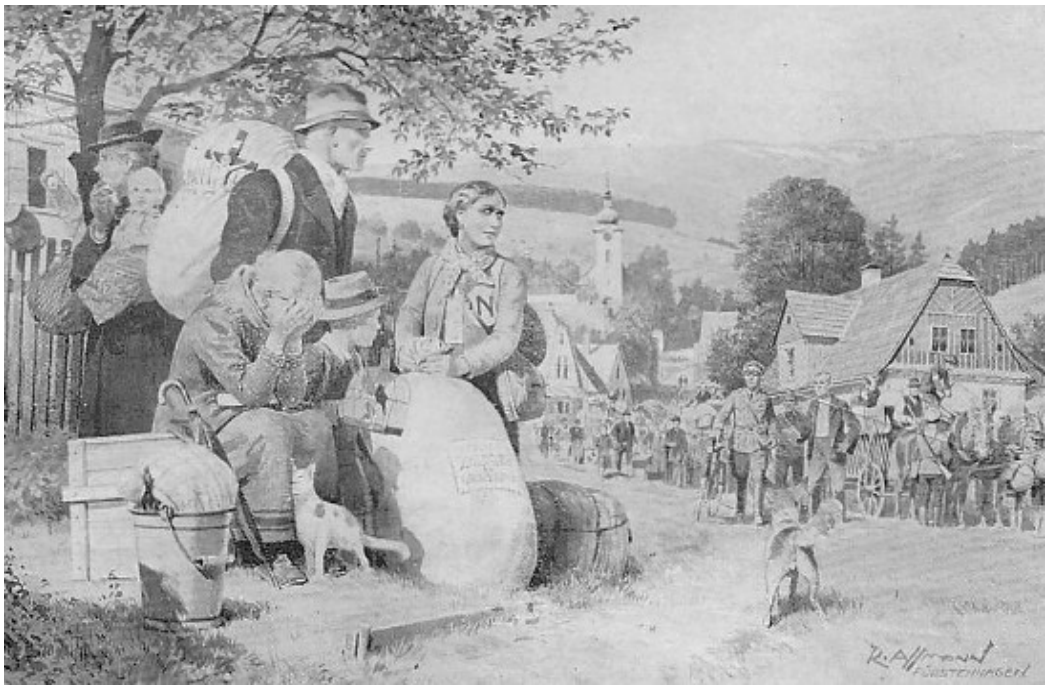

4 *Odsun. Pravděpodobně Šanov* (R. Assmann)

i *SdP (Sudetendeutsche Partei) – Sudetoněmecká strana*. Předsedou SdP byl Konrád Henlein.

oběť vandalství, drancování nebo se stalo kořistí tzv. zlatokopů – lidí přicházejících do pohraničí rychle zbohatnout. Stav usedlostí nezřídka vedl k zániku celých vesnic.

Novodobí osídlenci přicházeli nejen z českého a moravského vnitrozemí či ze Slovenska, ale byli mezi nimi i čeští a slovenští reemigranti z Volyně, Rumunska, násilně přesídlení Maďaři z jižního Slovenska a stále zde zůstávalo i několik německých antifašistů a pro chod zdejších továren nezbytných specialistů. Lidé těchto národností začali po roce 1945 psát zcela nové dějiny kraje pod Králickým Sněžníkem. Hledali k sobě nové cesty, vytvářely se nové mezilidské vztahy, zprvu stavěné na základech předválečné republiky.

5 *Agitační plakát vyzývající k osídlení pohraničí*

A dějiny země znovu zasáhly do života tohoto horského regionu. Komunistický převrat v roce 1948 odstartoval dalekosáhlé přeměny společenského života a zcela změnil vztah lidí k půdě, majetku a výrobním prostředkům. Násilně infiltrované revoluční změny nepříznivě ovlivnily nejen zdravý vývoj venkova. Malá políčka se rozoráváním mezí měnila v lány, meliorace vysušovaly terén, toky Tiché Orlice a Lipkovského potoka se napřimovaly do umělých koryt. V podhorských Králíkách se začaly budovat domy charakteristické pro reálný socialismus, někdy i s cílem zastínit původní církevní dominanty.

Avšak mnohem více se nový řád podepsal na mezilidských vztazích. Přesto i v této době město a okolní vesnice pulzovaly životem a v nových podmínkách fungovalo i každodenní nelehké žití zdejších obyvatel.

Další dějinný zvrat nastal v roce 1989, kdy se naše země opět přiklonila k demokratickým hodnotám civilizovaného světa. Začal ožívat svět kdysi zakazovaných společenských organizací, měnily se majetkové vztahy, lidé na venkově dostávali nazpět své polnosti, vznikaly a zanikaly mnohé firmy a živnosti. Život Králík a králického venkova se začal ubírat novým směrem…

V této kolektivní práci naleznete množství materiálu, který Vám usnadní lépe poznat kraj, jemuž říkáme Králicko. Nabízíme Vám texty, které se snaží vyložit souvislosti, fakta, historické události a další poznatky, shromážděné skupinou autorů a řadou jejich spolupracovníků. Přejeme si, aby výsledky naší snahy zaujaly každého, kdo hledá odpovědi na otázky spjaté s naším krajem. Pokud se tento cíl podařilo alespoň zčásti naplnit, mělo naše úsilí smysl.

2. Obživa obyvatel Králík

Hornická minulost?

Městský znak Králík odkazuje k hornické minulosti. Ta však nebyla spolehlivě prokázána. Domněnky o hornictví mohly vzniknout na základě vyjádření Karla IV., který v listině z roku 1357 převádí žampašské panství na Zdeňka z Potštejna. Zde je uvedeno, že panství se předává včetně „*montana in Greylichs*“[2] Výraz *montana* však může znamenat doly, ale také hory, pohoří. Je pravděpodobné, že již ve 14. st. vznikla na Králicku důlní a hutní lokalita, ale tu se nepodařilo udržet. Pro další kolonizaci majitelům panství zřejmě chyběly finanční prostředky a nejspíš i schopnosti. Pokud se týká toho, co se mělo na Králicku těžit, informace opět chybí – lze předpokládat, že to mohly být užitkové kovy, například železo.

1 *Městský znak Králík*

Až do poloviny 16. st. zůstal kraj nejspíš opět neosídlený, protože o něm nejsou žádné zmínky. Podpora hornictví je připisována dalšímu vlastníkovi králického panství Zdeňkovi z Valdštejna. Ten měl dokonce zřídit hornickou školu. Ale ani pro tyto zprávy neexistují jasné doklady. Podle různých ukazatelů se jeví jako nejvíce pravděpodobné to, že spíše než jako hornické středisko byly Králíky založeny coby hospodářská jednotka se zemědělskou výrobou.

Od pol. 16. st. do vydání berní ruly v pol. 17. st.

Jako město jsou Králíky doloženy od pol. 16. st., kdy panství přecházelo z rukou Žampachů k Valdštejnům. První větší rozvoj město zaznamenalo za Zdeňka z Valdštejna. Ten si na císaři Rudolfu II. vyžádal udělení práva tří výročních trhů (privilegium z r. 1577), trvajících vždy osm dní, a v r. 1578 založil na ochranu králických řemeslníků několik cechů[i], z nichž jsou doložena např. statuta ševců či řezníků.

2 Musil, 2000, s. 23.

i *Cechy* – sdružení řemeslníků, která hájila práva a zájmy svých členů. Cechy dohlížely na kvalitu a ceny výrobků, výchovu učedníků a skládání mistrovských zkoušek. Plnily i funkce reprezentativní, náboženské a sociální.

Další privilegia, která ovlivňovala život králických poddaných, byla privilegia robotní. Z r. 1587 se dochovalo privilegium vystavené majitelkou panství Annou z Redernu, které stanovovalo rozsah robot a výhod pro vsi králického panství. O samotných Králíkách zde není zmínka, je však pravděpodobné, že Králíky měly privilegium podobné, ale nedochovalo se. V privilegiu šlo o odpuštění některých dlužných poplatků a zvláštních platů (např. medový a ptačí peníz[i]), o prominutí potažní a ruční roboty[ii], o osvobození obchodu se solí od poplatků, o právo nakupovat výrobky i mimo panství, stanoven byl svobodný rybolov, ale také některé speciální robotní povinnosti. Za některé výhody se opět platilo, avšak jinou formou než dříve. O hornictví a hutnictví není v privilegiu žádná zmínka.

Města usilovala o možnost vařit pivo. Králíkům se takového práva dostalo r. 1608 od Jiřího Fridricha z Hohenlohe.[iii] Ten také posílil význam týdenních trhů tím, že vydal zákaz prodávat zboží vyprodukované vesnicemi panství mimo toto panství. Dále měl Hohenlohe r. 1609 postoupit městu mlýn na mouku a slad, lázeň, les mezi Prostřední a Horní Lipkou a vodní práva[*] na území města (znovu potvrzeno r. 1628). Z r. 1646 se dochovalo potvrzení stanov cechu hrnčířů, jež vydal další majitel panství Adam Wolfgang z Pappenheimu.

2 *Insignie cechu řezníků*

3 *Znak cechu hrnčířů*

Králíky v berní rule a v době slezských válek

Významný doklad podávající informace o hospodářské a sociální situaci v Králíkách představuje berní rula z r. 1654[**]. Šlo o první úplný soupis daňových povinností v Českém království, jenž se stal důležitým pramenem pro historickou demografii, topografii a hospodářství českých zemí v době krátce po skončení třicetileté války.

V berní rule se stanovuje například kvalita půdy; ta je v Králíkách hodnocena jako neúrodná. Králíky navíc ovlivňují drsnější klimatické podmínky – větší zima a méně slunečných dnů. Nalezneme zde údaje o složení obyvatelstva – to se dělí podle toho, kdo měl kolik půdy a čím se živil. Situaci v Králíkách ilustrují následující tabulky:

i *Medový* nebo *medný peníz* – daň z medu, kterou museli poddaní odvádět každý rok během masopustního úterý. *Ptačí peníz* – daň z chytání ptactva, odváděná na sv. Havla.

ii *Potažní* a *ruční robota* – potažní robota se vykonávala s použitím páru volů nebo koní, robota ruční (pěší) byla prováděna bez potahu.

iii Měšťané směli vařit pouze světlé pšeničné pivo, čepovat ho mohli pouze v samotných Králíkách nebo na cizích panstvích. Za tuto výsadu museli odvádět majiteli panství poplatky a dávky. Měšťanský pivovar stál v místech dnešní kašny. Roku 1708 pivovar shořel, nový byl postaven v dnešní Příční ulici.

* Šlo o práva k hospodářskému využívání vodních toků.

** Vznikla na základě usnesení Českého sněmu v roce 1652.

Poddaní podle obhospodařované půdy	Počet
Sedláci (větší výměra polí, alespoň půllán[i])	42
Chalupníci (menší výměra, do 1/4 lánu)	18
Zahradníci (nepatrná výměra)	48

Zvláště zahradníci a chalupníci si museli přivydělávat i jako řemeslníci.

Poddaní podle řemesel	Počet	**tkadlec bavlny**	1
pekaři	5	**kovář**	1
řezníci	4	**kotlář***	1
vinopalník[ii]	1	**provazník**	1
krejčí	5	**bednář****	1
ševci	9	**hrnčíř**	1
tkalci	5	**koželuh**	1
výrobce stuh	1	**kramáři*****	2
barvíř[iii]	1	**lazebník+**	1

Ke konci třicetileté války, roku 1647, se králického panství ujal další německý šlechtický rod. Byli to Althanové. Podrobnější úprava poddanských povinností za Althanů je kodifikována v urbáři++ z roku 1669. Podle urbáře měly Králíky 107 usedlostí, z čehož bylo 69 domů s várečným právem, 48 bylo chalupníků nebo zahradníků. Z urbáře je dále patrné, že poddaní mohli řadu svých povinností nahradit odváděním renty. Kromě řemesel jmenovaných v předchozí tabulce přibyl k výčtu řemeslníků v urbáři též perníkář. Můžeme shrnout, že podle údajů berní ruly v Králíkách coby zdroj obživy převládalo zemědělství, které bylo mimo sezónu doplňováno řemeslnou činností.

K pozastavení dalšího rozvoje Králík došlo za slezských válek+++. Ty měly mimo již obvyklého plenění a vymáhání výpalného ještě jeden důsledek: tím že rakouská monarchie ztratila Kladsko a část Slezska, přišli králičtí výrobci a prodejci o některá důležitá odbytiště. Těžkosti, které provázely průchody rakousko-pruskou celnicí, vedly k rozvoji pašeráctví. Roku 1765 se však podařilo získat nový trh na lněné výrobky v Brně. K další podpoře obchodu v Králíkách došlo r. 1788, kdy bylo městu uděleno privilegium na konání čtvrtého výročního trhu.

---

i *Lán* – asi 18 ha.
* *Kotlář* – kovotepec vyrábějící kotle a kotlíky z měděného nebo železného plechu.
ii *Vinopalník* nebo *vinopal* – pracovník vinopalny, destiloval víno na pálenku.
** *Bednář* – vyráběl a opravoval sudy, kádě a štoudve.
****Kramář* – maloobchodník; prodával zboží přímo spotřebiteli.
iii *Barvíř* – barvil zpravidla již hotové tkaniny.
\+ *Lazebník* – holič, kadeřník; lazebnice připravovaly koupele, myly hlavy, masírovaly ap.
++ *Urbář* – soupis povinností poddaných vůči vrchnosti.
+++*Slezské války* – 1740–1745.

Tereziánský katastr

Ještě přesnějším soupisem půdy, kterou měli poddaní v dědičném nájmu, byl po berní rule tzv. tereziánský katastr, který byl vyhotoven v letech 1741–1744. Králicko se v něm ocitlo v nejhorší bonitní třídě[i]. Nicméně můžeme zaznamenat nárůst počtu majitelů půdy – uváděno je zde 200 králických hospodářů; 219 domů pak bylo zcela bez půdy. Pestrost tehdy provozovaných řemesel ukazuje výčet v následující tabulce.

Řemeslo	Počet						
		ševci	5	**provazníci**	2	**bednář**	3
šumař[ii]	1	**plachetníci****	7	**barvíři**	2	**obchodníci s růženci**	3
hostinský	1	**krejčí**	6	**kloboučník**	1	**zámečníci**	3
myslivec	1	**obchodníci s přízí**	3	**varhanář**	1	**puškař**	1
lazebník	1	**perníkáři**	3	**kováři**	4	**kolář**	1
muzikant	1	**malíři**	2	**prýmkař*****	1	**knihaři**	2
panský rybář	1	**tkalci**	36	**obchodník s kořením**	3	**kotláři**	2
pochvař[iii]	1	**hrnčíři**	4	**kožešník**	1	**obchodník s tabákem**	1
podomní kotlář	1	**punčocháři**	3	**tesaři**	2	**kalič**[+]	1
vysloužilý voják*[*]	1	**řezníci**	8	**hodinář**	1	**dohazovač svateb**	1
nádenické přadleny	18	**voskař**	1	**zedníci**	5		
žebráci	3	**sedlář**	1	**truhlář**	1		

Uvedený přehled poskytuje představu, jak stoupala důležitost činností spojených se zpracováním lnu a plátna. Objevuje se pro Králíky specifická profese varhanáře a na hedečské poutě coby zdroj obživy poukazuje údaj o třech obchodnících s růženci. I tady však chybí zmínky o činnostech spojených s hornictvím nebo hutnictvím. Na základě údajů katastru se dále dozvídáme, že Králičtí byli bez robotních povinností.

Pokud neměli obyvatelé Králík jiný zdroj obživy, zaměstnával je majitel panství Michal Otto Althan, který vlastnil značnou část půdy, louky, vrchnostenský pivovar, masný krám, koželužnu, hostinec a také katovnu a dva mlýny. Svým poddaným hrabě Althan pronajímal 23 tkalcovských stavů. Důležitým vlastníkem půdy byla i králická farnost.

---

i *Bonita* – udává kvalitu (úrodnost) půdy. Tereziánský katastr rozlišuje osm bonitních tříd.
ii *Šumař* – lidový, často potulný, muzikant. Vyhrával po hospodách, na svatbách, pohřbech atp.
** *Plachetník* – výrobce textilních plachet.
****Prýmkař* – výrobce prýmků.
iii *Pochvař* – šil z kůže pochvy na nože a dýky.
\+ *Kalič* – prováděl tepelné zpracování kovů kalením.
* *Vysloužilý voják* nebo také *vysloužilec*, *veterán* – často zastával funkci učitele, hlídače, případně jen pobíral nevelkou rentu.

Uvedené zdroje obživy však nestačily zcela zajistit cca 1600 obyvatel, které měly Králíky v roce 1761, o čemž svědčí i to, že králická vrchnost svým poddaným povolovala kratší nebo déle trvající odchody za obživou na cizí panství.

Důsledky tereziánských a josefínských reforem na život v Králíkách

Ze školy si pamatujeme Josefa II. jako nadšeného reformátora, který, mimo jiné, zrušil řadu kláštěrů. Totéž mělo potkat i klášter králický. Když však císař v roce 1779 Králíky navštívil, vyslyšel prosbu měšťanů a klášter nakonec nezrušil – poutě spojené s klášterem totiž představovaly důležitý zdroj obživy zejména pro chudší obyvatelstvo, které si v příjmech vypomáhalo výrobou svíček, vyřezáváním růženců, betlémových figurek a výrobou dalšího pouťového zboží.

4 *Jeden z králických betlémů*

Císař byl v Králíkách celkem dvakrát. Z jeho návštěv se Králickým podařilo vytěžit povolení dalších trhů, podporu v budování nových komunikací a také úpravu pohraničního styku s Kladskem. Na základě dohod s Josefem II. císařovna Marie Terezie udělila Králíkům r. 1776 privilegium na tři dobytčí a koňské trhy. V roce 1778 pak císař sám udělil městu privilegium na konání čtvrtého trhu. Budování nových komunikací bylo zahájeno počátkem 80. let.

Důsledky napoleonských válek, sociální poměry na Králicku před rokem 1848

Během napoleonských válek nebyly Králíky zasaženy tolik jako za konfliktů předchozích. Nyní se válčilo jinde. Ale i tentokrát se v Králíkách ubytovali vojáci. V roce 1806 zde pobývali huláni[i] s dělostřelci a při jejich pobytu došlo k požáru. Napoleonské války však Králíky zasáhly hlavně nepřímo: projevilo se to drahotou a v roce 1811 došlo ke znehodnocení tzv. bankocetlí[ii].

i *Huláni* – příslušníci vojenského jezdectva.

ii *Bankocetle* – první papírové peníze používané na českém území. Zavedeny 1761–1762. V roce 1811 byly bankocetle pětinásobně znehodnoceny a poté nahrazeny dalšími papírovými penězi, tzv. *šajny*.

V 30. letech 18. st. vznikl tzv. stabilní katastr, ve kterém byl pro daňové účely nově sepsán nemovitý majetek poddaných i šlechty. Pozemky byly změřeny, očíslovány a zaneseny do mapy. Kromě stabilního katastru bylo důležité i statisticko-topografické dílo J. G. Sommera[i], které mělo sloužit jako informační pomůcka širší veřejnosti. Podle Sommera měly tehdejší Králíky 2 388 obyvatel, kteří žili ve 374 domech. Jako hlavní zdroje obživy se uvádí pěstování obilí a lnu, obchod se lnem, přízí, plátnem a s výrobky z plátna. Zvláště chudší obyvatelé se zabývali předením. Kromě výše uvedeného byla ve 30. letech rozvinuta výroba hraček, svatých obrázků a dalšího poutního zboží. Stále byla provozována řada řemesel, jejichž přehled uvádějí následující tabulky.

5 Bankocetle (zavedeny 1761/1762) – jednalo se o tzv. státovky, nikoli bankovky; z pověření vlády je do oběhu vydávala Wiener Stadt Banco

Řemeslo	Počet				
		kominík	1	**hodináři**	4
pekaři	6	**řemenáři**	2	**voskaři**	2
bednáři	3	**sedlář**	1	**koláři**	2
sládek	1	**zámečník**	1	**tesaři**	3
řezníci	5	**kováři**	4	**jircháři**[ii]	2
barvíři	3	**krejčí**	8	**hřebenář**[iii]	1
sklenáři	3	**ševci**	8	**kožešník**	1
kloboučník	1	**punčocháři**	4	**klempíř**	1
rukavičkář	1	**provazníci**	2	**koželuzi**	4
mlynář	1	**truhláři**	11	**perníkáři**	4
výrobce hřebíků	1	**hrnčíři**	2	**zedníci**	2

i *Das Königreich Böhmen: Statistisch-topographisch dargestellt* (1833–1849).

ii *Jirchář* též *bělokožešník* – vydělával kůže pomocí roztoku kamence. Kůže zbavená vlasu, pokožky, tukové vrstvy a blan (*jircha*) se máčí v roztoku vody, kamence, žloutků a mouky, příp. v dalších roztocích. Pak se jirchy barvily, sušily, vymnuly, na rubu ubrousily a na líci vyleštily.

iii *Hřebenář* – vyřezával hřebeny, zpravidla z kosti nebo ze dřeva.

Zvlášť jsou uvedena necechovní řemesla.

Řemeslo	Počet		
tiskař kartounu[i]	1 + 5 dělníků	**krupaři**[ii]	16
tkalci lněného plátna	51 + 70 pomocníků	**pasíř**[iii]	1
knihař	1	**stavitel varhan**	1
kartáčník	1	**mydláři**	2
šenkýři vína	7	**šenkýři piva a lihovin**	6
tkadlec bavlny (cajku[*]**)**	1		

Kromě výše vypsaných řemesel bylo v Králíkách evidováno 6 **obchodníků**, 10 **podomních obchodníků** a 17 **trhovců** se 13 **pomocníky**. Výroční trhy byly čtyři, mimoto se konaly týdenní trhy a dobytčí trhy. Na výročním trhu jste mohli nalézt 234 stánků, ve kterých se dostalo ke koupi střižní a galanterní zboží, kožené a kožešnické výrobky a různé další kramářské zboží. Na týdenních trzích se obchodovalo hlavně s obilím a se lnem.

Lékařskou a sociální péči ve městě zajišťovali 2 **ranhojiči**, 1 **městský fyzik**[**], 1 **lékárník** a 14 **porodních bab**. **Chudým** sloužil panský chudobinec (pro 98 chudých), svůj vlastní chudobinec mělo i město.

Ve stabilním katastru lze oproti údajům v berní rule pozorovat přírůstek zemědělských hospodářství, avšak ještě větší mírou narůstá řemeslná činnost, obchod a výdělečné činnosti, které bychom dnes označili jako služby.

6 *Varhany z králických dílen*

ii *Krupař* – mlel nebo prodával kroupy a krupici.
i *Kartoun* – jemná bavlněná tkanina v plátnové vazbě.
iii *Pasíř* – druh uměleckého kováře. Původně vyráběl především zdobené pásy na zavěšení meče, později zhotovoval i jiné užitné předměty, u kterých byl kladen důraz na jemnou a zdobnou práci s použitím mědi, stříbra, zlata a později i nerez oceli.
* *Cajk* – hrubší bavlněná tkanina, používaná na pracovní oděvy či levné kalhoty.
** *Městský fyzik* – lékař odpovídající za zdravotnictví ve městě.

Průmyslový rozvoj ve 2. polovině 19. a na začátku 20. st.

Rok 1848 byl pro Králíky zásadní především zrušením roboty a poddanství, nicméně původní povinnosti vůči vrchnosti musely být vyrovnávány jednorázovými peněžními náhradami. V roce 1866 vypukla prusko-rakouská válka, a pro větší rozvoj města tak nebyly vhodné podmínky. Králíky opět sužovalo drancování a další útrapy spojené s průchody vojsk. Tato válka však přinesla Králickým i něco dobrého: Rakousko muselo na základě mírových podmínek vybudovat železniční spojení s Pruskem, a tak se i na Králicku objevily první železniční tratě. Železniční spojení Králík s okolním světem zásadně přispělo k následnému hospodářskému rozvoji regionu. Již dříve došlo i ke zlepšení poštovního spojení a v roce 1869 byly Králíky připojeny také k telegrafní lince Šumperk–Pardubice.

I po roce 1848 platilo, že Králíky byly především městem řemeslníků, z nichž někteří se živili zároveň zemědělstvím. Z řemesel převládala textilní. Mění se však surovina – oproti tradičnímu lnu se prosazuje bavlna. Postupně dochází ke ztrátě samostatnosti domáckých tkalců, kteří začínají stále více záviset na faktorech[i]. Mimo textilní řemesla bylo v Králíkách rozšířené řezbářství, které se vyvinulo z výroby zboží určeného pro náboženské poutě. Ohlas řezbářských výrobků z Králík na světové výstavě, která proběhla roku 1873 ve Vídni, podnítil založení odborné školy pro zpracování dřeva v dnešní ulici 5. května.

7 *Odborná škola pro zpracování dřeva*

Řemeslná výroba převládala až do 80. let 19. st. Od let 90. se rychle začala rozvíjet textilní výroba v továrnách. Jako první vznikla roku 1891 tkalcovna hedvábí bratří Steinerů[ii]. Ta na začátku zaměstnávala kolem 300 dělníků, v roce 1900 to bylo 600 dělníků a nedlouho před vypuknutím 1. sv. války 700. Následovala tkalcovna bavlny Dominik Walter a syn[iii](zal. 1898), která záhy zaměstnávala 300–400 dělníků. Naposledy vznikla tkalcovna bavlny Benedikt Schroll a syn, která sídlila v budovách dnešního odborného učiliště v Dolní Lipce[*]. Provoz v této tkalcovně byl zahájen roku 1911.

i *Faktoři* řemeslníkům prodávali suroviny a vykupovali od nich výrobky, které prodávali dále.
ii Pozdější *Hedva*, *Webin* a *Incot*.
iii Později *Tesla*, *Teslamp* a *Novalamp*.
* Obecně se hovoří o učilišti v Dolní Lipce, avšak skutečná adresa školy zní Králíky, Předměstí 427.

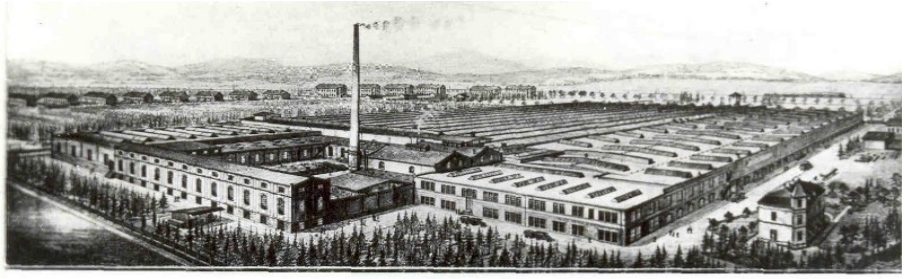

8 *Tkalcovna hedvábí bratří Steinerů*

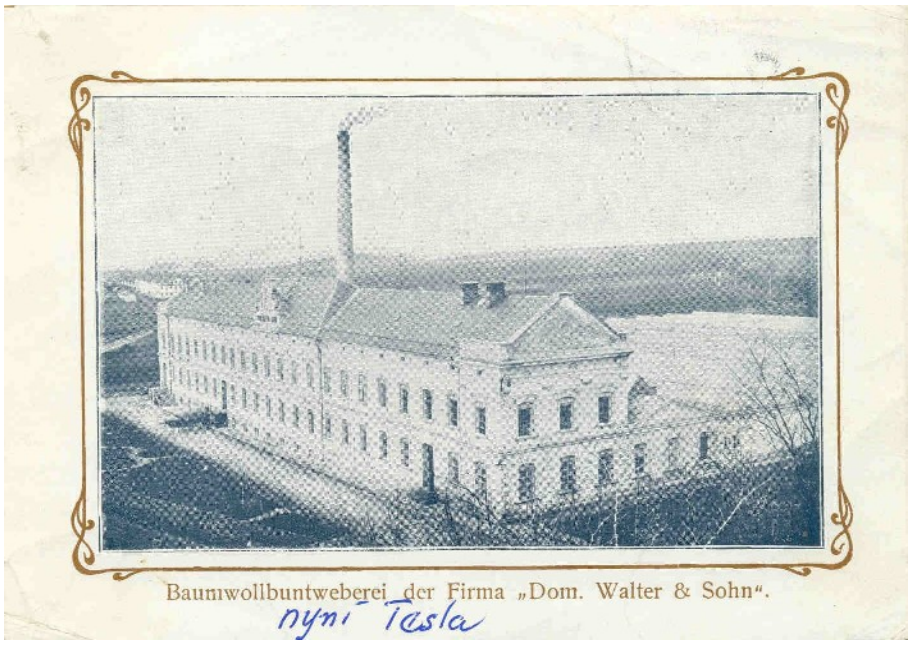

9 *Tkalcovna Dominik Walter a syn.*

10 *Tkalcovna Benedikt Schroll a syn*

Do stejné éry jako budování králických textilek patří také výstavba plynárny v r. 1906 v Plynárenské ulici. Spíše menší význam měly měšťanský pivovar[i] nebo česká[ii] a německá[iii] cihelna. Zemědělství hrálo již jen doplňkovou roli; nejvýznamnější byl althanský velkostatek, jehož správní budovy s přilehlým dvorem zaujímaly místo dnešní výrobny Pekáren Falta a podniku Stavofin v ulici Jana Opletala[*]. Althanové se však nezabývali jen zemědělskou výrobou, ale investovali i do vlastních průmyslových podniků: v roce 1879 byla vybudována nová panská pila, r. 1912 je zmiňována althanská cihelna a k tomu byl pronajímán ještě panský pivovar[**].

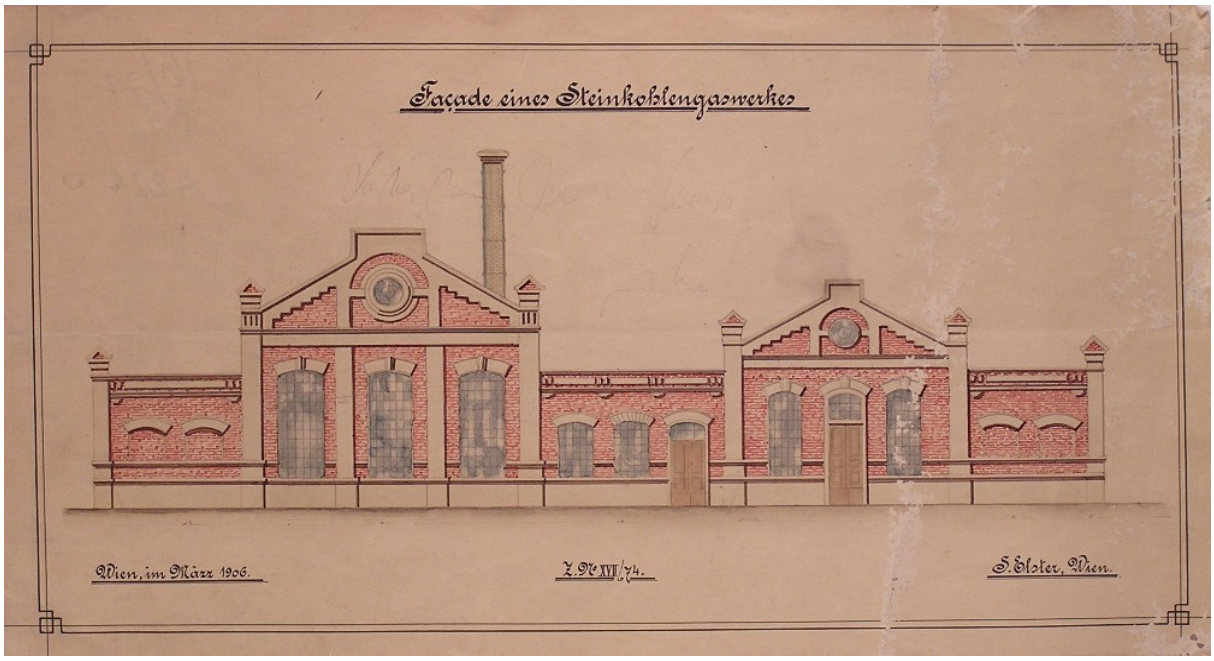

11 *Králická plynárna*

i Roku 1848 bylo zrušeno omezení na světlé pšeničné pivo. Kvůli větší kapacitě byl postaven nový pivovar v dnešní Pivovarské ulici. V roce 1880 je uveden výstav pivovaru 4 500 hl. Roku 1883 právovárečné měšťanstvo pivovar prodalo A. Fingerovi a R. Frentzelovi, čímž zaniklo. Vaření piva skončilo r. 1916, protože majitel Škorpil nebyl schopen splatit nové strojní zařízení.

ii V r. 1902 je doložena Chocholova parní cihelna. Poslední záznam je z r. 1914 a vypovídá o tom, že v dražbě byla cihelna přiklepnuta Wenzelovi Gottwaldovi, správci cihelny v Praze.

iii Roku 1910 byla založena strojní cihelna Hübner; za 2. sv. války sloužila jako sklad, po válce její provoz nebyl obnoven.

* *Althanský velkostatek* – po zrušení poddanství již jen hospodářský celek; zahrnoval pivovar, masný krám, koželužnu, hostinec, dva mlýny, cihelnu a pilu. Před pozemkovou reformou z r. 1948 činila výměra statku 3 214 ha. Největší část tvořila orná půda, zbytek byly lesy, louky, pastviny a rybníky. Chovali se zde především koně, hovězí dobytek a ovce.

** Nejspíše existoval již před r. 1608. Po požáru v r. 1751 se z prostoru u panského dvora (mezi Valdštejnovou a Dlouhou ulicí blíže k náměstí) přestěhoval do přízemí zámecké budovy v dnešní ulici Jana Opletala. Podle záznamů v roce 1880 vystavil tento pivovar 2 520 hl. V 80. a 90. letech 19. st. najímali pivovar bratři Bäumelovi. Vybavení pivovaru bylo demontováno poč. 20. st.

12 *Budovy nového měšťanského pivovaru*

Od první k druhé světové válce

1. sv. válka přinesla nedostatek potravin a růst cen. Vznik ČSR na konci války provázely problémy se zaměstnaností – z fronty se vracelo množství mužů, ale továrny nemohly nabírat dělníky pro nedostatek materiálu. Vláda reagovala vydáním zákona o podpoře v nezaměstnanosti. Jen na začátku ledna r. 1919 se o potvrzení nezaměstnanosti přihlásilo na tisíc lidí z Králík a okolí. Situace se vyostřila v období velké hospodářské krize. Zvláště ke konci r. 1931 prudce stoupla nezaměstnanost a rostla dále i v roce 1932. Dočasné snížení nezaměstnanosti přinesla ve druhé polovině 30. let stavba pohraničního opevnění.

Z nových podniků, které svůj provoz zahájily v mezidobí mezi válkami, můžeme zmínit nově vybudovanou družstevní mlékárnu v dnešní Nádražní ulici, která začala s výrobou v roce 1927. K samotné mlékárně přibyl ještě obytný mlékárenský dům a rolnická družstevní záložna. Mlékárna před rokem 1938 zpracovávala denně 5 000–6 000 l mléka.

Nestandardní vývoj s sebou přinesla i 2. sv. válka. Brzy byl v Králíkách nedostatek zboží a od roku 1940 musel být zaveden přídělový systém. Výroba se orientovala na válečné účely – v r. 1942 si bývalou továrnu Walter najala firma Zimmermann, zkoušela se zde munice, později zde podnik FAMO vyráběl vrtule letadel. Původní výroba zůstala zachována pouze v textilce Steiner, která však byla v roce 1939 arizována[i]. V první polovině r. 1943 přišla další úsporná opatření v rámci tzv. totální války[ii]. Nedostatek potravin byl citelný obzvláště v roce 1945, kdy městem projížděly rozsáhlé kolony uprchlíků.

i *Arizace* – v okupovaném Československu sloužila arizace jako nástroj germanizace místního hospodářství, kdy byly podniky, ve kterých měli Židé byť jen malý podíl, převáděny do správy a posléze do vlastnictví nežidovských (germánských, árijských) správců nebo jejich oddaných sympatizantů.

ii *Totální válka* – za účelem vítězství byly nasazeny všechny lidské a hospodářské zdroje.

Od konce války k únoru 1948 a kolektivizaci

Po válce se zdaleka ne všichni živnostníci mohli uživit, a tak již některé živnosti nebyly obnoveny a další byly po roce 1948 zrušeny nebo sloučeny. Obnovení provozu se nedočkala pila ani cihelna. Vývoj stavu živností v letech 1945–1960 ukazuje následující tabulka[3]:

Počet živností	**1945**	**1950**	**1960**
Kupecké obchody	10	4	2
Cukrářství	2	1	1
Pekařství	7	2	2
Řeznictví	7	4	2
Zelinářství	6	1	2
Hostince a hotely	13	7	4
Krejčovství pánské	8	1	1
Krejčovství dámské	8		
Obuvnictví	10	1	1
Sedlářství a čalounictví	4	3	2
Textilní zboží	8	4	3
Truhlářství	10	1	1
Malířství	6	1	1
Holičství	6	1	1
Hodinářství	6	1	1

V roce 1949 byl v Králíkách založen místní komunální podnik. Zde bylo do r. 1951 sdruženo 31 živností, přičemž některé z nich byly převzaty národními podniky jako jejich prodejny. Tímto způsobem byly v roce 1950 zřízeny podniky a prodejny Mototechna, Masna, Sklo a porcelán, Chronor a Družstvo malířů a natěračů.

Problémy byly od počátku s kolektivizací[i]. V r. 1952 se z místních padesáti rolníků do JZD[ii] přihlásilo jen dvanáct, což nestačilo ani k jeho založení, nicméně od 1. ledna 1960 všichni přestoupili do státního statku, čímž v Králíkách soukromé zemědělství zcela zaniklo.

Jedním z mála závodů, který si svoji původní výrobu udržel i během 2. sv. války, byla mlékárna, jež byla znárodněna už po roce 1945. V r. 1949 došlo k rozšíření máslárny, r. 1962 se začaly vyrábět sýry Akawi a od r. 1969 také instantní sýr Istanbul pro Libanon. V r. 1971 produkce sýrů Akawi skončila a chladírna byla přebudována na zrací sklep pro sýry eidamského typu. Roku 1972 byla zrušena výroba másla a v r. 1973 přestala mlékárna přímo zásobovat mlékem město a okolí. V r. 1981 zůstala už jen výroba eidamských sýrů a ke konci roku 1983 byla mlékárna zrušena.

3 Zdroj: Čermák, J., 1964, s. 39.

i *Kolektivizace v Československu* – proces přeměny soukromého zemědělství na kolektivní; byla iniciována a řízena KSČ. Šlo o vyvlastňování zemědělské výroby a jejího spojování do KSČ ovládaných družstevních a státních podniků.

ii *JZD – jednotné zemědělské družstvo.* JZD a *státní statky* byly formy organizace socialistických zemědělských podniků.

Na tradici řezbářství navázal roku 1949 podnik Dřevotex[i], který provozoval dílnu na výrobu dřevěných hraček a také výrobnu matrací. Od roku 1981 přibyla ještě výroba houpacích a čalouněných křesel. V r. 1991 byla tzv. matracárna odprodána Miroslavu Petrovi, který zde zřídil čistírnu oděvů, část pozemku a jedna ze stodol byly prodány firmě Adler za účelem zřízení skladu dřeva a budovu č. p. 271 s jednou stodolou si pronajala firma PK Králíky, jež zde zřídila výrobnu automatů. Rokem 1992 je podnik Dřevotex Žamberk, který měl pobočku v Králíkách, v likvidaci. Ve výrobě dřevěných hraček, ale také nábytku a interiérových doplňků, pokračuje firma Rudolf Hurta – Wood Product, která sídlí v bývalé provozovně Dřevotexu v Plynárenské ulici.

Od poloviny 70. let 20. st. je v provozu pekárna s pásovou pecí. V roce 1993 pekárnu zprivatizoval její dřívější zaměstnanec Zdeněk Falta a postupně rozšířil sortiment výrobků o lahůdky a polotovary. V současné době zaměstnává podnik Pekárny Falta cca 20 zaměstnanců.

Od r. 1971 po současnost trvá zemědělské stavební sdružení[ii] (ZSS) – dnešní Agrostav. Sdružení mělo na starost budování kravínů, silážních jam a dalších objektů využívaných v zemědělství. Závod vznikl jako odloučené pracoviště stavebního střediska v Lanškrouně a pokračoval jako Stavební správa Králíky – samostatná provozovna při ZSS v Ústí nad Orlicí. Objekty závodu byly vystavěny v ulici Hradecká. 1. 1. 1986 podnik mění název na Agrostav, společný zemědělský podnik. V roce 1993 zahajuje firma Rabbit jako nájemce provoz Nonstop-Bistra v jedné z budov Agrostavu. Od té doby až po dnešek se zde konají pravidelné diskotéky. Současný název a status závodu jsou Agrostav a. s., Ústí n. O., stavební závod Králíky.

Skutečně velký průmyslový podnik, který měl občany Králík začít zaměstnávat od druhé poloviny 50. let, představoval národní podnik Tesla[iii]. V únoru roku 1957 byl pro připravovanou továrnu dodán první stroj na výrobu žárovek a v srpnu téhož roku závod zahájil provoz. Nová továrna zaujala prostory dřívější tkalcovny Walter.

Podobně důležitým podnikem jako Tesla se stala Hedva (dříve továrna bratří Steinerů). Ostatní obyvatelé Králík pak pracovali na státním statku, v lesním hospodářství, v komunálním podniku, u dráhy, u bezpečnosti, ve školství či v celní správě. Králickým specifikem byl závod na zpracování mramoru.

Část obyvatelstva dojížděla za prací do okolí: do kartáčoven v Červené Vodě, na pilu do Červeného Potoka, do mramorového lomu na Dolní Moravě, do Lichkova nebo do vzdálenějších míst. Dopravní spojení s okolím bylo vcelku dostačující, avšak poněkud slabší ve směru na Moravu, tedy na Hanušovicko, Zábřežsko a Šumpersko.

---

i 1949–1953 v rámci *místního komunálního podniku* (nebo *komunálních služeb*), 1953–1956 *průmyslový kombinát*, 1956–1960 *Dřevovýroba*, 1960–1992 *Dřevotex*.

ii Uváděno též jako *zemědělské stavební středisko* či *zemědělská stavební správa.*

iii Po roce 1989 *Teslamp* a poté *Novalamp*.

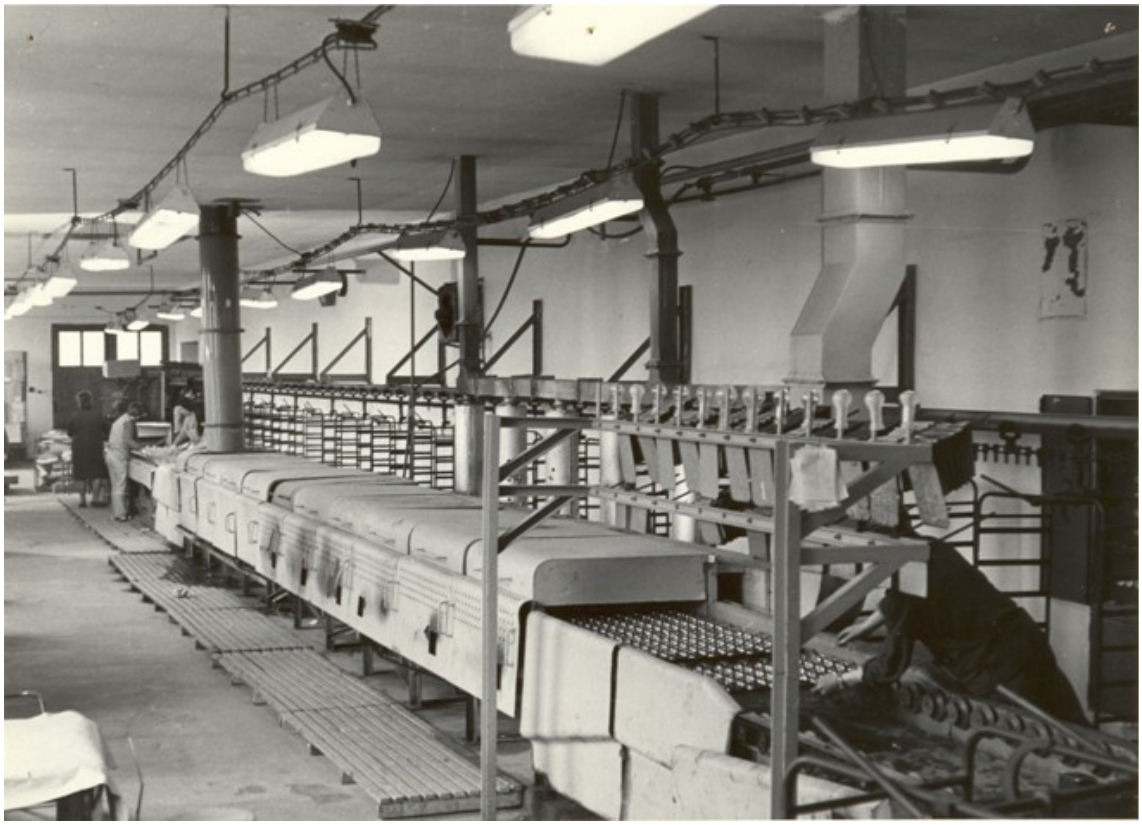

13 *Výroba v podniku Tesla*

14 *Výroba v podniku Hedva*

15 *Mramorový lom na Dolní Moravě*

Vývoj po sametové revoluci

Situace po r. 1989 byla poznamenána na jedné straně euforií z nabyté svobody a z možnosti svobodně podnikat, na druhé straně panovaly obavy z konkurenceschopnosti dosud státem vedených velkých podniků, jakými byly Hedva nebo Tesla. Mnoho lidí váhalo, zda se pustit do nejistého soukromého podnikání. Určitou stabilitu zajišťovala pracovní místa ve státní správě ap., např. v armádě, u policie, v celní správě, ve školství či v městské správě, ale ani tato místa již neznamenala takovou jistotu jako dříve.

Jak státní podniky, tak státní správa procházely restrukturalizacemi, optimalizacemi a dalšími změnami, což mnohdy vedlo k redukci pracovních míst nebo přímo k zániku úřadu či podniku. Takto zanikla, v souvislosti s uvolňováním státních hranic, celní správa ve své dřívější podobě, zmizela posádka z vojenského objektu na Výšině a s útlumem králického gymnázia po roce 2005 začalo i snižování počtu zaměstnanců ve školství.

Asi nejvíce citelné byly postupné změny v továrně podniku Tesla a jeho nástupců, který postupně propustil většinu svých zaměstnanců. Neradostnou situaci na počátku druhého desetiletí 21. st. umocnila hospodářská a finanční krize, která s sebou dodnes nese různá úsporná opatření, což se projevuje i na dalších úbytcích pracovních míst[i]; v tomto ohledu patří Králicko mezi problémové regiony Ústeckoorlicka.

Kdybychom měli shrnout, co by mohlo vést ke zvýšení počtu pracovních míst na Králicku, mohli bychom uvést například podporu nízkonákladových projektů, které přinesou nová pracovní místa – nabízí se větší využití veřejně prospěšných prací. Králicko by se mělo

i Obecná míra nezaměstnanosti v ČR představovala podle Českého statistického úřadu za 1. čtvrtletí 2013 7,4 %, v Králíkách samotných podle údajů z roku 2011 činila míra registrované nezaměstnanosti 9,48 %.

soustředit na využívání dotací ESF[i] a dotací Pardubického kraje. Mělo by nastat větší provázání sociálních služeb vzhledem ke stárnutí populace a díky tomu i vytvoření dalších pracovních míst[ii]. Dále je to vytváření podmínek pro příchod menších, ale solventních zaměstnavatelů a vůbec podmínek podnikatelského prostředí. Ohledně cestovního ruchu podporovat takový rozvoj, který přinese celoroční pracovní místa. Lidé bez práce by se měli snažit pracovat i ve službách, kde nebývá pevná pracovní doba, a v zaměstnáních na zkrácený úvazek. Vše výše uvedené by jistě podpořila i lepší dopravní obslužnost regionu.

Vybrané statistické údaje Města[iii] Králíky

HOSPODÁŘSKÁ ČINNOST V KRÁLÍKÁCH	
Podnikatelských subjektů celkem: **1040**	
Podle převažující činnosti	**Podle právní formy**
Zemědělství, lesnictví, rybářství: **101**	Státní organizace: **12**
Průmysl celkem: **119**	Akciové společnosti: **2**
Stavebnictví: **132**	Obchodní společnosti: **40**
Velkoobchod a maloobch.; opravy a údržba motorových vozidel: **250**	Družstevní organizace: **1**
Doprava a skladování: **24**	Živnostníci: **812**
Ubytování, stravování a pohostinství: **93**	Svobodná povolání: **29**
Informační a komunikační činnosti: **13**	Zemědělští podnikatelé: **48**
Peněžnictví a pojišťovnictví: **18**	Ostatní právní formy: **96**
Činnost v oblasti nemovitostí: **42**	
Profesní, vědecké a technické činnosti: **58**	POZNÁMKY:
Administrativní a podpůrné činnosti: **11**	Údaje převzaty 24. 7. 2013 z ČSÚ. Jednotlivá data pocházejí z let 2006–2012. Činnosti nebo právní formy mající hodnotu 0 zde nebyly uvedeny.
Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení: **5**	
Vzdělávání: **16**	
Zdravotní a sociální péče: **13**	
Kulturní, zábavní a rekreační činnosti: **18**	
Ostatní činnosti: **82**	
Nezjištěno: **45**	

i *ESF (Evropský sociální fond)* – hlavní finanční nástroj EU.

ii Možností je změna stavu, kdy jsou staří a nemocní senioři kvůli uvolnění bytů odsouváni z velkých měst do léčeben dlouhodobě nemocných na venkově. Přitom na venkově bývají k dispozici školní nebo různé závodní budovy, které by mohly sloužit jako pečovatelské domy, ve kterých by tito občané mohli žít a pobyt si přitom platit sami. Ve velkých městech se tak uvolňují byty mladším, v léčebnách se uvolní lůžka hrazená sociálním systémem, budou využity prázdné budovy na venkově, a vzniknou tak i nová pracovní místa.

iii Pojem *Město Králíky* je zde užíván ve smyslu samosprávního celku, jde tedy o samotné město včetně okolních vesnic, které nejsou samostatnými obcemi.

HLAVNÍ ZAMĚSTNAVATELÉ			
Obchodní jméno	**Sídlo**	**Převažující činnost**	**Kategorie podle počtu zaměstnanců**
Incot, spol. s r. o.	Králíky	Tkaní textilií	100–199
Intercolor, a. s.	Červená Voda	Výroba pletených a háčkovaných materiálů	100–199
Aeskulap, spol. s r. o.	Červená Voda	Ústavní zdravotní péče	50–99
Domov důchodců sv. Zdislavy	Červená Voda	Sociální péče v domovech pro seniory	50–99
Kartáčovny, spol. s r. o.	Červená Voda	Výroba košťat a kartáčnických výrobků	50–99
Město Králíky	Králíky	Všeobecné činnosti veřejné správy	50–99
Pekárny Falta, spol. s r. o.	Králíky	Výroba pekařských a cukrářských výrobků, kromě trvanlivých	50–99
Progressa, spol. s r. o.	Králíky	Výroba nástrojů a nářadí	50–99
Rolnická společnost, spol. s r. o.	Červená Voda	Smíšené hospodářství	50–99
Vydrus, spol. s r. o.	Králíky	Opravy a údržba motorových vozidel, kromě motocyklů	50–99
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Králíky, 5. května 383	Králíky	Ostatní pobytové služby sociální péče	50–99

POZNÁMKY:
- Tabulka uvádí pouze ekonom. subjekty (právnické osoby) s 50 a více zaměstnanci, jež mají sídlo v obcích obvodu s rozšířenou působností. Data pochází z ČSÚ – Registru ekonomických subjektů (výpis k 31.12. 2010).
- V tabulce nefiguruje v současnosti největší zaměstnavatel v Králíkách, jímž je firma **OMB composites EU, a. s.**, vyrábějící kompozitní výrobky pro automobilový a jiný průmysl. Firma OMB v Králíkách působí od roku 2007 a k dubnu 2014 dává práci 239 zaměstnancům.

3. Spolková činnost a společenský život v Králíkách

Úvodem

Spolková činnost a sdružování občanů nebyly v rakousko-uherské monarchii příliš vítány. Tento stav trval až do druhé poloviny 19. století. Vše změnil tzv. říjnový diplom z roku 1860. Ten byl také novým impulzem k rozvoji spolkové činnosti v regionu Králicka, které tehdy představovalo víceméně ryze německé národnostní prostředí.

Se vznikem Československé republiky v roce 1918 přicházeli na Králicko také Češi z vnitrozemí, kteří pracovali u státních organizací, jako byla Finanční stráž Československé republiky, Československé státní dráhy apod. Spolu s příchodem Čechů začaly v Králíkách a jejich okolí vznikat i první české spolky. Spolková činnost postupně dostala z české i německé strany silnější nacionální náboj, který byl hnacím motorem mnoha shromáždění, plesů, táborů lidu a jiných akcí. Vše vyvrcholilo národnostním konfliktem, který vyústil v mnichovskou dohodu. Následkem bylo odtržení pohraničních území od zbytku Československa. Králicko se tak stalo součástí župy Sudetenland a spolu s ní připadlo tzv. třetí říši[i].

i *Třetí říše* – neoficiální označení nacistického Německa v letech 1933–1945. První říší měla být Svatá říše římská (skončila 1806), druhou bismarckovská říše (od r. 1871).

1 *K německým slavnostem neodmyslitelně patřily průvody*

Připojení k fašistickému Německu bylo pro zdejší tradiční spolky velkou ranou. Spolu s příchodem říšské moci byly rozpuštěny všechny dosavadní spolky a zavedl se říšskoněmecký systém, spočívající v jednotné výchově mládeže v řadách Hitlerjugend a Bund Deutscher Mädel. Starší mládež byla zařazována do formací SA, SD, SS a dalších. Jedinou politickou stranou se stala NSDAP, která nahradila Henleinovu Sudetendeutsche Partei[i]. S příchodem války a především v jejím závěru se vše podřizovalo válečné mašinérii, tedy i společenský život.

Druhou ranou byl pro zdejší obyvatele konec druhé světové války a události, které po ní následovaly. Nekompromisní odsun původního obyvatelstva do Německa a příchod nových osídlenců do zdejších krajů znamenal definitivní zánik německých tradic svázaných se zdejším krajem. Žijí už jen ve vzpomínkách pamětníků, na zažloutlých fotografiích a na stránkách dochovaných kronik.

Po válce na Králicko nepřicházeli jen Češi z vnitrozemí, ale také Slováci a Maďaři ze Slovenska a reemigranti z Volyně a Rumunska. Každá národnostní skupina si s sebou přinášela nejen svůj skromný majetek a naději na lepší budoucnost, ale také své kulturní tradice. Jako národní správci živností, domů a zemědělských usedlostí s polnostmi neměli mnoho času na vytváření nových tradic a zakládání spolků.

Brzy přišel další společenský otřes – tzv. Vítězný únor v roce 1948. Budování socialistického státu se hluboce dotklo i společenského života. Vše začalo být podřizováno

i *Hitlerjugend – Hitlerova mládež*; *Bund Deutscher Mädel – Svaz německých dívek*; *SA (Sturmabteilung) – Úderné/útočné oddíly*; *SD (Sicherheitsdienst) – Bezpečnostní služba*; *SS (Schutzstaffel) – Ochranný oddíl*; *NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) – Národně socialistická německá dělnická strana*; *Sudetendeutsche Partei (SdP) – Sudetoněmecká strana*.

vedoucí politické síle – Komunistické straně Československa. V roce 1951 byl v Československu přijat zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných sdruženích a spolcích. Pro mnohé dosavadní spolky znamenal zánik jejich činnosti, případně se musely podřídit jinému modelu fungování. Po krátkém uvolnění na konci 60. let minulého století přišla tzv. normalizace, která ukončila snahy o bohatější rozvoj spolkové činnosti (např. znovuobnovení a následný zákaz skautské organizace pro děti a mládež Junák).

Pád komunistického režimu v roce 1989 přinesl celkové uvolnění také do společenského života. Činnost občanských sdružení upravil zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů. Podle tohoto zákona mohou občanská sdružení vznikat za účelem sdílení společných zájmů (sport, hobby atd.) nebo obecně prospěšné činnosti (okrašlovací spolky, sociální služby, poradenství). Občanské sdružení vzniká registrací stanov na Ministerstvu vnitra ČR. Členy sdružení mohou být jak fyzické, tak právnické osoby. Sdružení pak mohou podnikat a vytvářet finanční zisk pouze v rámci dosažení svých cílů.

Nositeli nového společenského života po roce 1989 na Králicku se vedle politických stran, církví a různých občanských sdružení staly i sportovní oddíly, školy a obce, sbory dobrovolných hasičů, ochotnické divadelní soubory a další úzce zájmová uskupení.

Spolkový život na Králicku za rakouské monarchie

Prokazatelně nejstarším spolkem působícím na Králicku byl spolek Střelecký. Jeho činnost byla zahájena již 9. září roku 1823. Spolek měl 56 zakládajících členů a jeho předsedou se stal společensky činorodý farář Valentin Kostial. Se spolkem úzce souvisí i výstavba Střelnice (pojmenování se přeneslo na dnešní kulturní dům), která byla dokončena ještě v roce 1823. Samotná střelnice byla ohrazena dřevěným plotem a střílelo se v ní na vzdálenost 50 a 100 m. Spolu se střelnicí vznikl i zahradní pavilon s restaurací. Mnohem později, v roce 1910, byl v areálu střelnice zednickým mistrem Jarczykem postaven také společenský sál, který svou velikostí odpovídal tehdejším společenským potřebám města. O rok později se přistavěl ještě malý sál určený spolkům, které v nich mohly pořádat menší akce. Tato budova Střelnice sloužila až do modernizace v 80. letech minulého století.

2 *Nalevo Střelnice – od poč. 19. st. společenské a kulturní centrum Králík*

První světová válka znamenala útlum veškeré spolkové činnosti ve městě a to se dotklo i Střeleckého spolku. Svou činnost obnovil až v roce 1920 tzv. královskou střelbou, jejímž vítězem se stal majitel Walterovy továrny (dnes Novalamp) Valentin Walter. Činnost Střeleckého spolku ukončila až druhá světová válka.

Ve zmiňovaném roce 1860 (říjnový diplom) byl založen Stenografický spolek (Stenographen Verein). Vedl ho Adolf Hanel a vyučoval se zde tehdy velmi populární těsnopis. Spolek vydával těsnopisecká cvičení a také časopis, psaný německy i česky.

V téže době vzniká i první sportovní spolek – Turnverein. Jeho úvodní vystoupení se konalo v roce 1861, postupně však jeho aktivita upadala. K obnově jeho činnosti došlo z popudu učitele Adolfa Rotha v roce 1894. Spolek měl tehdy 60 členů a právě jeho zásluhou byla v dnešní Nádražní ulici vybudována Jahn-Turnhalle, dnešní Sokolovna, slavnostně otevřená 23. 5. 1926.

Spořitelní a záložní spolek (Spar-und Vorschuß-Verein) se r. 1868 stal prvním králickým peněžním ústavem. Spolek vedl po dlouhá léta Raimund Karger, který byl v letech 1919–1921 rovněž králickým starostou. Ústav později nesl název Volksbank Grulich.

K dalším velmi významným spolkům té doby patří Německý politický a vzdělávací spolek, založený 25. 5. 1872, který dal popud k založení odborné školy pro zpracování dřeva. Původně spolek žádal ministerstvo obchodu o zřízení tkalcovské školy, ale jedna již sídlila v Lanškrouně. Nakonec bylo ministerstvo ochotno zřídit v Králíkách školu kreslení, modelování a řezbářství. Ta sídlila nejprve v č. p. 110 v Hedečské ulici, později pro ni byly pronajaty místnosti v č. p. 294 a 295 v Dlouhé ulici. Nová moderní budova pro tuto školu nakonec vznikla v současné ulici 5. května (dnes tzv. Žlutá škola). Věhlas tohoto ústavu přesáhl hranice rakousko-uherské monarchie.

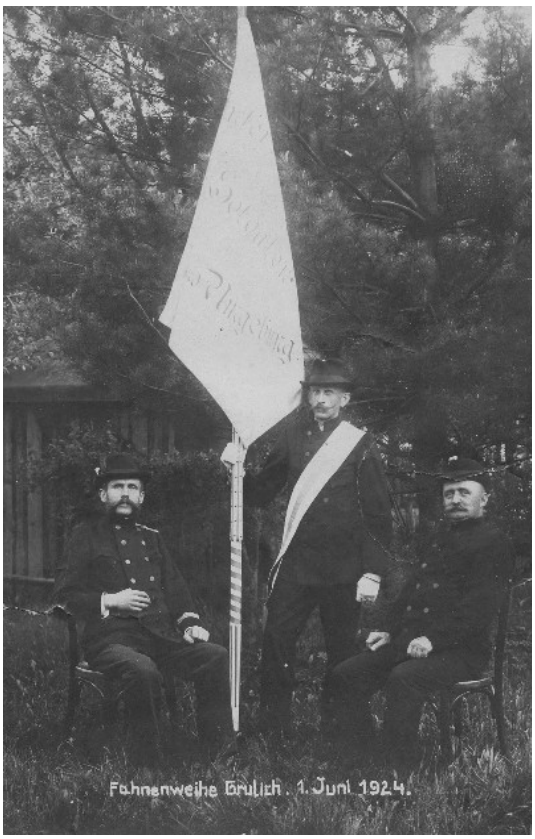

3 *Svěcení praporu Spolku veteránů v roce 1924*

V reakci na časté požáry byl 1. 8. 1874 založen Hasičský spolek a s ním i Vzájemný požární pojišťovací spolek (Der wechselseitige Feuerschaden-Versicherungs-Verein). Ve vedení těchto spolků se uplatnili i dva králičtí starostové: Josef Grond (starostou 1873–1876) a později Anton Schwarzer (starostou 1923–1938).

Roku 1874 vznikl Pěvecký a hudební spolek (Gesang und Musikverein) s mužským i ženským pěveckým sborem. Sdružoval milovníky hudby a vedle řady koncertů pořádal i množství masopustních merend[i] a maškarních plesů. V témže roce vznikl i Spolek vojenských vysloužilců (Militärveteranenverein). Ten mimo jiné v r. 1920 organizoval vzpomínkové slavnosti za padlé v 1. sv. válce a v r. 1930 uspořádal první vlastní spolkový ples.

i *Merenda* – taneční zábava, veselice.

Spolek pro výstavbu školy (Schulkreuzerverein[i]) měl za cíl vybudování nové školní budovy. K již existující staré škole v č. p. 368 byl přikoupen sousední dům č. p. 367 a jejich stavebním propojením byla v letech 1884–1885 zbudována nová škola na Velkém náměstí (ještě donedávna gymnázium). V roce 1880 byla v Králíkách založena místní skupina Německého školního spolku (Der Deutsche Schulverein). Avšak vedle podpory školství byl tento spolek také nositelem všeněmeckého hnutí, hlásajícího spojení všech Němců nejen v Německu. Spolek pravděpodobně zanikl se vznikem československého státu.

Na přelomu 19. a 20. století však vznikaly i další politicky zaměřené spolky, jako byly Svaz Němců v Čechách (Bund der Deutschen in Böhmen) nebo spolek Germania, založený stejně jako Spolek továrních mistrů a úředníků (Verein für Werkmeister und Industriebeamte für Grulich und Umgebung) v roce 1900. Sociální demokracie v roce 1897 založila spolek Vpřed (Vorwärts) a křesťansko sociální strana Dělnický spolek (Arbeiter Verein).

Počátek 20. století se v Králíkách vyznačoval vznikem nejrůznějších dělnických spolků. Jednalo se o Dělnický pěvecký spolek (Arbeiter-Sänger-Bund), Dělnický tělocvičný a sportovní spolek (Arbeiter-Turn- und Sportverein) či Spolek pro vzdělávání dělníků (Arbeiterbildungsverein).

Známý králický poštmistr Bernkopf předsedal Zemědělskému okresnímu spolku, který vznikl ve druhé polovině 19. století. Ten byl pořadatelem přehlídky s lidovou slavností dne 14. 7. 1901, kterou navštívilo úctyhodných 2 500 lidí. Spolek pořádal také několik výstav lnu, který se na Králicku kdysi hojně pěstoval, a zasloužil se i o vznik althanského hraběcího hřebčína v roce 1913.

V roce 1886 vznikl Včelařský spolek. Ten se zasloužil o dosud největší výstavní veletrh v dějinách města, který se konal ve dnech 13.–23. července 1936. V devíti halách Walterovy továrny vystavovalo 192 firem a podnikatelů, z nichž bylo 69 králických. Výstavu zhlédlo na 18 000 návštěvníků.

Své spolky měla i církev. V roce 1897 vznikl Katolický lidový spolek (Katholisher Volksverein), který si v roce 1912 pronajal zadní část Rotterova hostince[ii]. Později, v roce 1920, se sem nastěhovala česká státní škola, která zde sídlila do té doby, než jí byla postavena nová budova v dnešní Nádražní ulici (současná ZUŠ).

Na výstavbě kostela pro evangelíky měl velký podíl Spolek pro výstavbu kostela (Kirchenbaueverein). Tomu se ve sbírce podařilo vybrat dostatek peněz a v roce 1904 dal vystavět novogotický kostel v dnešní ul. 5. května.

V roce 1901 byl místní skupinou Unie textilních dělníků založen Konzumní spolek (Konsum u. Spargenossenschaft). První družstevní krám byl otevřen v domě Vincence Wawry a později přesídlil do Hluboké ulice. Družstevní obchod brzy dosáhl čtyř poboček, jež byly v Dolních Boříkovicích, v Těchoníně, v Horní Lipce a v Mladkově. Družstvo v roce 1919 zakoupilo dům č. p. 274 na Velkém náměstí (dnes obchod s ovocem a zeleninou P. Zezulky), kde si zřídilo ústředí a v roce 1930 zde vybudovalo i družstevní pekárnu.

Králičtí však zakládali spolky i ve světě. Příkladem je Spolek Králických ve Vídni (Verein der Grulicher in Wien), založený Karlem Bernkopfem a Ernstem Schramekem v roce 1904.

---

i Doslova *Školní krejcarový spolek*.

ii Č. p. 271 v Pivovarské ul. V rohovém objektu byla naposledy Hospoda U Divočáka. V zadní části, v přístavbě, sídlila po roce 1989 firma Rabbit.

O vylepšování vzhledu Králík se staral Okrašlovací spolek, který se kromě mnoha jiného zasloužil o zřízení meteorologické stanice na Velkém náměstí a v roce 1936 nechal opravit věžní hodiny kostela sv. Michaela archanděla.

Do tohoto na spolky bohatého období spadají také Kressenbrunnská stolní společnost, Německý cyklistický spolek, Okresní spolek lékařů německých Čech, Piův spolek[i], Řemeslnický pěvecký spolek, Spolek absolventů c. k. odborné školy, Spolek pro podporu žáků při odborné škole[ii], Spolek státních úředníků a Učitelský spolek.

Německé spolky v Králíkách a jejich okolí byly nositeli lidových tradic, pořadateli mnoha plesů, karnevalů, lidových veselic, sportovních soutěží, výstav, pochodů a průvodů. Tento poklidný svět však přerušily události první světové války, doby, kdy spolkový život na čas ustoupil do pozadí.

Spolková činnost za první Československé republiky

S obsazením pohraničí československým vojskem a s příchodem nových českých obyvatel, především rodin státních zaměstnanců (úředníků, četníků, železničářů, finanční stráže, zaměstnanců zemské vychovatelny atd.), vstupuje do králického společenského života český živel.

První český spolek představovala 12. 7. 1919 založená Česká menšina. Její zásluhou byla ve městě 6. 10. 1919 otevřena česká škola, a to ve spolkové síni evangelické modlitebny[iii]. Po několikerém stěhování došlo k otevření nové samostatné budovy české obecné školy 30. 8. 1925 v dnešní Nádražní ulici.

S myšlenkou založit v Králíkách Sokol přišli odchovanec sokolské jednoty z Jablonného nad Orlicí Josef Faistl spolu s četnickým strážmistrem Františkem Strejcem. Ustavující schůze se konala 28. 7. r. 1921. Králičtí sokolové chodili cvičit do tělocvičny zemské vychovatelny. Zpočátku byla králická sokolská jednota pobočkou té v Jablonném nad Orlicí, avšak v r. 1927 se osamostatnila. Zdejší Sokol pořádal nejen veřejná cvičení, sokolské akademie či se účastnil sokolských sletů, ale v r. 1930 založil i divadelní kroužek a ve spolupráci s místní Národní jednotou severočeskou (NJS)[*] sehrál první divadelní hru s názvem *Bobeček z ministerstva*. Mezi Sokolem a Národní jednotou však vládly časté spory. Předsedou zdejší NJS byl zahradník zemské vychovatelny Karel Fiala, který se stal v r. 1945 na krátkou dobu i starostou města. Roku 1927 vznikla také česká Dělnická tělocvičná jednota.

V období prvního československého státu vznikaly i další německé spolky. Patří sem Spolek majitelů domů (Hausbesitzerverein), založený v roce 1921, Hackenkreuzlerský spolek, uváděný v roce 1926 jako pěvecký spolek[**], a trojice spolků zemědělského charakteru: Spolek pro kontrolu mléka (Milchkontrollverein), Spolek pro nucené porážky (Notschlachtungsverein) a Spolek pro pojišťování koní (Pferdeversicherungsverein). V oblasti kultury byl činný ještě Německý kulturní svaz a jako poslední zřejmě vznikl Spolek pro udržování kláštera, jenž byl založen až v roce 1937 z podnětu rektora P. dr. Brücknera.

---

i *Piův spolek* – sdružoval zejména muže katolického vyznání. Jeho náplní byla vzdělávací činnost, zřizování knihoven, pořádání přednášek apod. V Králíkách zanikl okolo r. 1918.

ii Míněna *odborná škola pro zpracování dřeva* (Fachschulle).

iii *Evangelická modlitebna* – dnes smuteční síň v ul. 5. května.

* *Národní jednota severočeská (NJS)* – podporovala kulturní a hospodářský rozvoj české menšiny zejména v severočeském pohraničí.

** Spolek sdružoval německé nacionalisty.

Do tohoto období spadá i činnost uměleckého spolku Jescher, jenž sdružoval české i německé umělce, kteří chtěli sblížit oba národy na poli kulturním. Jednalo se sice o umělce mimokrálické, ale místem jejich setkávání byla Lichtenštejnova chata na Králickém Sněžníku. U příležitosti desátého výročí vzniku svého spolku odhalili před vchodem do chaty sošku slůněte. Chatu dnes připomínají již jen základy, ale soška slůněte zůstala a dnes platí za nepsaný symbol Králického Sněžníku.

4 *Skoky na lyžích. Svah pod klášterem. Rok 1932*

Vývoj spolkového a společenského života po roce 1945

Po obsazení Králík zavedli Němci z Říše nové pořádky, které znamenaly faktický zánik tradičního spolkového života králických Němců. Společenský život byl podřízen zájmům Říše, ideologii „vyvoleného národa“ a národního socialismu. Nová německá „tisíciletá říše“ však neměla dlouhého trvání a válečné běsnění jí v květnu roku 1945 přineslo neodvratnou porážku. Její důsledky dopadly plnou vahou také na králické Němce. Poválečný odsun a příchod nových obyvatel zcela změnil tvář a společenský život města.

K prvním organizacím zakládaným v roce 1945 patřil skautský Junák, jehož vedoucím byl Karel Sršeň. Později založený dívčí oddíl Junáka vedla Hana Dolanová. K činnosti skautské organizace byly propůjčeny baráky vojenského zajateckého tábora nad městem. Oddíl Junáka v Dolních Boříkovicích vedl do sloučení s králickými skauty Jaroslav Kváč. Činnost Junáka zakázal komunistický režim v roce 1954. Znovuobnovena byla na krátký čas 4. 2. 1969 pod vedením Karla Sršně st., jehož poté nahradil Jaroslav Tannert. V roce 1970 byl zdejší Junák opět zrušen a obnoven byl až v roce 2007 v Červené Vodě.

V poválečných letech byly v Králíkách založeny místní organizace Svazu přátel se Sovětským svazem (pozdější Svaz československo-sovětského přátelství), Svazu protifašistických bojovníků a v červnu r. 1946 se konala ustavující schůze Sportovního klubu, jehož předsedou se stal Ladislav Urban. V roce 1946 byl obnoven také Lawn-tenisový klub.

Svou činnost obnovil i Sokol. Ustavující valná hromada se konala 28. 11. 1945 v hostinci U Koruny.[i] Prvním poválečným starostou Sokola byl zvolen Antonín Muzikář. V září 1946 došlo k ustavení loutkářského odboru sokolské jednoty, v jehož čele stanul Václav Michl. Po únorovém převratu v roce 1948 vznikla jednotná celostátní tělovýchovná a sportovní organizace Sokol (předchůdce Československého svazu tělesné výchovy), do jejíž místní organizace byli přibráni členové králického Sportovního klubu. V majetku České obce sokolské byla mimo jiné i turistická chata na Králickém Sněžníku. V roce 1949 se začalo s rozšiřováním fotbalového hřiště. Předsedou oddílu fotbalistů se tehdy stal Jaroslav Skalický. Sokol se stal i pořadatelem tradičního Králického karnevalu. V roce 1950 byl vybudován také nový můstek pro skoky na lyžích na svahu Lískovce nedaleko dnešní chaty Amálky[ii].

Činnost králické sokolské jednoty byla ukončena 20. 2. roku 1953 v hotelu Beseda. Majetek jednoty převzala dobrovolná sportovní organizace Tělovýchovná jednota Jiskra Králíky. Prvním předsedou TJ Jiskra se stal Jindřich Fajt. Místní TJ se pak stala pořadatelem Králického karnevalu, sportovních plesů, v jejím rámci vzniklo mnoho specializovaných sportovních oddílů. Vedle oddílů fotbalistů, odbíjené a ledního hokeje byly založeny v roce 1962 lyžařský oddíl, v roce 1964 tenisový oddíl, 1965 oddíl kulturistiky, 1966 cyklistický oddíl, 1974 oddíl šachistů, 1977 oddíl stolního tenisu a v roce 1985 i jachtařský oddíl. Roku 1977 byl na Mariánském kopci pod klášterem vybudován lyžařský vlek, o rok později pak TJ Jiskra vlastnila tělocvičnu, kluziště, dva tenisové kurty a tři volejbalová hřiště. V roce 1988 byl předsedou TJ Jiskra zvolen Jaroslav Dušánek. Velké oblibě se v 50. a 60. letech těšil motoskjöring[iii] a později i motokros.

5 *Oblíbeným sportem byl v Králíkách motoskjöring. Snímek z roku 1965*

i Hostinec U Koruny se nacházel v rohovém domě při ústí dnešní Dlouhé ulice do ul. Červenovodské.

ii Skoky na lyžích měly v Králíkách tradici nejméně od 30. let 20. st. Doloženy jsou od té doby alespoň čtyři různé skokanské můstky. Zmiňovaný můstek z 50. let postavil arch. Karel Jarolímek a byl to můstek v Králíkách v pořadí nejspíše čtvrtý.

iii *Motoskjöring* – v jednom týmu jsou dva závodníci: řidič a lyžař. Řidič ovládá crossový motocykl, lyžař za ním jede ve vleku na laně. Vítězem je tým, který první projede cílem.

Po únorovém převratu se veškerý společenský život podřídil vedoucí úloze komunistické strany. Jejím mládežnickým předvojem se stal Československý svaz mládeže (později Socialistický svaz mládeže), mladší děti byly sdružovány v organizacích Pionýr a ty nejmladší v oddílech Jiskra. Mládežnické a pionýrské organizace byly zakládány nejen při školách, ale také v zemědělských a průmyslových závodech. Jejich úkolem bylo nejen vyplnit volný čas mládeže sportovními či kulturními aktivitami, ale také připravit mladé lidi k „uvědomělému budování socialistické společnosti".

K typicky poúnorovým organizacím patřily Svaz pro spolupráci s armádou (Svazarm), Československý červený kříž a Československý svaz žen. V pozdějších letech na Králicku působil Svaz invalidů, Český svaz ochránců přírody a další. V kratších či delších časových obdobích svou činnost rozvíjela různá zájmová sdružení jako například esperantisté, filatelisté, filumenisté, Fotoklub U Klíče, chovatelé drobného zvířectva, zahrádkáři, kaktusáři, myslivci, dobrovolní požárníci, rybáři nebo včelaři.

Spolkový a společenský život po sametové revoluci

Po roce 1989 se změnilo společenské klima a návrat k demokratickým hodnotám přinesl zánik některých organizací spojených s érou socialismu. Na druhou stranu mohly svoji činnost obnovit či zahájit dříve rozpuštěné a nepovolené organizace jako například skautský Junák.

V prvních letech po revoluci se stal nositelem kulturního života města především Klub Na Střelnici, jehož budova byla modernizována během předcházejících osmdesátých let. Jednak se zde promítaly filmy, pořádala se divadelní a jiná představení či koncerty, jednak to bylo místo oblíbených plesů. Pořádaly se celnický Baltex ples, ples Sportovní, Sklenářský a další[i]. Zvláštní postavení měl v prvních porevolučních letech ples Nadační, z jehož výtěžku se opravovaly drobné kulturní památky města. Jeho organizátorem bylo Občanské sdružení pro Králické ožívání mramoru (OSKOM).

Vznikla novodobá tradice výtvarných sympózií a plenérů Artex. Tato sympózia se stala místem setkávání výtvarníků z celé střední Evropy. Dříve doprovodný, dnes však hlavní program festivalu tvoří hudební vystoupení, díky nimž Králíky hostily celou řadu významných českých a slovenských umělců.

Velké oblibě, zejména mezi mladší generací, se těšily rockové festivaly pod širým nebem pořádané v okolí Střelnice a na fotbalovém hřišti. Mnohatisícové návštěvy dodnes láká jiná tradiční událost – vojensko-historická vzpomínková akce Cihelna. Jejími stálými pořadateli jsou město Králíky, Armáda České republiky a především kluby vojenské historie, jejichž zásluhou ožilo mnoho objektů zdejšího předválečného opevnění, jež se proměnily v menší nebo větší tématická muzea (tvrze Bouda a Hůrka, pěchotní srub K-S 14 U Cihelny, vojenské muzeum v bývalém areálu odchovny mladého dobytka v Prostřední Lipce ad.). Tato muzea opevnění vedle tradičních kulturních památek a expozic městského muzea doplňují nabídku příležitostí k turistickému ruchu.

Zatímco na králickém venkově se nositeli kulturního a společenského života staly především místní sbory dobrovolných hasičů, začal v samotných Králíkách znovu vzkvétat

i Sportovní ples v současnosti pořádá TJ Sokol Boříkovice, Sklenářský ples se změnil na Ples 2000 (každý rok pokračuje s aktuálním letopočtem v názvu).

spolkový život. Své znovuzrození zaznamenalo především ochotnické divadlo. Na jeho počátku stál v roce 1994 Divadelní soubor O´Tyl, jehož následovníky se staly DS Tyl Králíky a Divadelní soubor Lipka, který sdružuje ochotníky z celého Králicka.

Vybudování nového sportovního areálu při Základní škole Moravská v Králíkách na počátku nového tisíciletí umožnilo další rozvoj sportovních aktivit. Své úspěchy zaznamenává i spojený fotbalový klub TJ Jiskra Králíky – Červená Voda, dále králičtí hokejisté, volejbalisté či stolní tenisté. Mezi tradiční sportovní akce patří především Králický triatlon. Pořádání tradičního karnevalu je nyní náplní činnosti nového Sdružení pro Králický karneval.

Svou činnost ve městě rozvíjí také Partnerský spolek, zajišťující spolupráci s partnerskými městy Králík hessenským Villmarem a polským Międzylesie. Za všechny další aktivní spolky jmenujme místní organizaci Svazu tělesně postižených, Společnost pro Králický Sněžník, klub železničních nadšenců Moravská pohraniční, Mateřské centrum EMMA (dříve Klub maminek), Kruh přátel hudby, pěvecký Lala kroužek, Klub důchodců, mládežnický K-klub, občanská sdružení Jukra Králíky, Králická organizace tvorby volnočasových aktivit (K. O. T. V. A.), Mlýn z Prostřední Lipky nebo Klub čilých babiček a skautskou organizaci v Červené Vodě.

Významný přínos pro kulturní život města představuje základní umělecká škola, která pořádá koncerty svých žáků pro rodiče i širší veřejnost a další akce. Nezapomenutelná jsou divadelní představení dramatického oboru ZUŠ, Vánoční koncerty a především taneční show Tančíme pro radost.

6 *Své místo ve sportovním kalendáři města má tradiční Králický triatlon*

Lidové zvyky

S koncem druhé světové války a následujícím odsunem byla násilím přerušena tradice původních lidových zvyků a obyčejů spojených s Králickem a jeho německy mluvícím obyvatelstvem. Zmizely slavnosti slunovratu, zanikla tradice králického lidového kroje...

Do kraje pod Králickým Sněžníkem začali přicházet noví osadníci. Nejen Češi, ale také Slováci, přesídlení Maďaři z jižního Slovenska, volyňští Češi, reemigranti z Rumunska... A tak jako si s sebou odsunovaní Němci odváželi své lidové obyčeje, přinášeli si s sebou své krajové zvyklosti noví obyvatelé. Bylo obtížné navazovat na tradice a zvyky, které dodnes žijí v jiných koutech naší vlasti bez přerušení po mnoho pokolení. Nepřála tomu ani nová doba, která přišla po komunistickém převratu v roce 1948. Králicko je tak svým způsobem velmi podobné jiným místům v dosídlovaném českém a moravském pohraničí.

I přes všechny nepříznivé podmínky, národnostní rozdíly a jiné pohledy na dědictví našich předků se nám do dnešních dní dochovalo mnoho lidových tradic a obyčejů, které mají nejen křesťanský, ale i pohanský základ. Nemalou zásluhu na tom mají nejen učitelé na školách, ale i mnoho nadšených dobrovolníků, hasičské a okrašlovací spolky na venkově, ale také lidé, kteří se snaží původní lidové tradice, tak jak je známe z vnitrozemí, i v tomto kraji obnovit a udržovat.

K těm nejvýznamnějším svátkům v roce patří Vánoce a s nimi spojené adventní očekávání a zvyky – adventní věnce, barborky, lití olova, pouštění svíček ve skořápkách po vodě, vánoční stromek, dárky, zpívání koled. Tento úzce rodinný svátek má na Králicku ještě jeden společenský rozměr – řada lidí si nenechá ujít návštěvu půlnoční mše v poutním kostele na Hoře Matky Boží. Po Vánocích následující tradiční lednová obchůzka tří králů má dnes především charitativní účel.

Na mnoha místech Králicka je obnovována tradice vítání jara s vynášením Morany (např. Mladkov, Heřmanice). Těmi pravými jarními svátky jsou Velikonoce, spojené s pletením pomlázek, malováním a zdobením velikonočních vajíček a následnou pondělní pochůzkou s výslužkou. Především na venkově je v poslední dubnový den udržována tradice „pálení čarodějnic“ a filipojakubské noci. Stejně živá je i tradice stavění máje, hlídání májky před vetřelci ze sousedních vesnic a na konci května její kácení, mnohdy spojené s lidovými veselicemi. Začátek listopadu patří Památce zesnulých, kdy jsou nejen slouženy mše za duše zemřelých, ale pro rodiny je to příležitost k návštěvě a ošetření hrobů svých blízkých. S následným příchodem adventu je spojena i další lidová tradice, věnovaná především dětem, – v předvečer svátku svatého Mikuláše se na mnoha místech Králicka konají obchůzky Mikulášů s družinou čertů a andělů.

Každoročně se v kraji pořádá množství náboženských poutí ke kostelíkům a kaplím, z nichž tou nejvýznamnější je srpnová pouť na Horu Matky Boží u Králík. Právě náboženskými poutěmi noví osídlenci navázali na tradice těch, kteří vyrvali Králicko pralesu a přeměnili tento kout naší vlasti na jedinečné místo k životu, na místo stále se rozvíjející kultury a starých lidových tradic.

Závěrem

Králíky a sídla v jejich blízkém okolí se pyšní bohatou tradicí kulturního a společenského života. Jejich krásu a hodnotu oceňují nejen turisté a další návštěvníci, ale především nové a nové generace lidí, kteří zde mají své rodiště nebo tu našli domov. Oni jsou také nositeli kulturního dědictví kraje a pokračovateli odkazu svých předků bez ohledu na to, zda jejich rodným jazykem byla nebo je čeština či němčina. Mnoho téměř ztracených stavebních památek prožívá své znovuzrození v úctě k práci předků. Vznikají nové spolky a sdružení, rodí se nové tradice… Protože tam, kde žijí lidé, kteří milují svůj rodný kraj, žije i bohatý společenský život.

4. Stavební vývoj Králík

Základní dispozice města a první kamenné budovy

Na zeleném drnu

Králíky jako město vznikly s největší pravděpodobností v polovině 16. st. a z druhé poloviny tohoto století pochází i jejich první ucelenější popis. Víme, že Králíky vznikly jako lokační město a že vznikly tzv. na zeleném drnu[i]. Předpokládáme, že první obydlí měla charakter dřevěných provizórií a typicky městské domy se začaly objevovat až ve druhé polovině 16. st., kdy Králíky vlastnil Zdeněk z Valdštejna.[ii] Již tehdy mělo město dispozici, jejíž základ se dochoval až dodnes. Byla zde dvě centra, dnešní Velké a Malé náměstí, a tato dvě prostranství byla spojena dvěma hlavními ulicemi.[iii] Doplňkový charakter měly dvě příčné ulice v rozích severozápadní strany náměstí. Příčné ulice na severovýchodní straně byly odsunuty do třetiny délky obou hlavních ulic, protože v prostoru mezi dnešní Příční ulicí a náměstím stál zámek, jenž zaujímal místo právě při severovýchodním rohu náměstí.

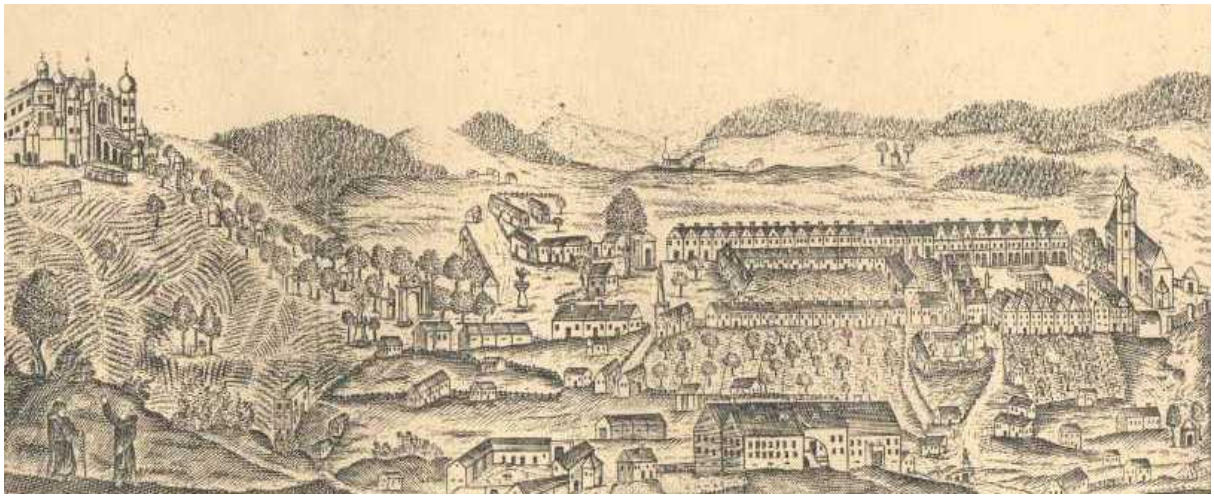

1 *Vyobrazení města z doby po r. 1807 dobře zachycuje původní dispozici historického jádra*

Za severozápadním koutem Velkého náměstí byl kolem r. 1610 dobudován protestantský kostel, prozatím bez věže, a před ním stála škola. Ve svahu mezi kostelem a Hlubokou ulicí se rozprostíral hřbitov. Kvůli kostelu nemohla v plné šíři pokračovat dnešní Valdštejnova ulice, takže mezi kostelem a odvrácenou stranou náměstí vznikla jen křivolaká spojka, navazující na jižnější hlavní ulici, která se dnes jmenuje Dlouhá. Že byla Dlouhá z obou hlavních ulic ta dominantní, to se projevilo v její oboustranné zástavbě, kdežto ulice Valdštejnova byla zastavěna jen ze severní strany. Město pravděpodobně nebylo ohrazeno. Na počátku 17. st. přibyly další kamenné budovy, např. fara.

---

i *Lokační město* – založené na základě tzv. lokačního práva, což znamenalo podle přesně daných pravidel; *na zeleném drnu* – podle plánu na předtím pustém místě.

ii Zápis v deskách zemských, který stvrzuje koupi Králík Zdeňkem z Valdštejna, pochází z r. 1577.

iii Půdorysná dispozice Králík se dvěma paralelně vedoucími ulicemi, mezi nimiž je umístěno náměstí, odpovídá slezskému kompozičnímu schématu.

Asi již od počátku existovala vesnická část města, rozprostírající se podle Králického potoka. Šlo o menší usedlosti s užšími pásy záhumenicové plužiny[i]. Vesnická část na svém horním konci navazovala na Dolní Hedeč, dolní část se táhla až za ústí Králického potoka do Tiché Orlice.

Stavební vývoj města ve druhé polovině 17. a v 18. st.

Podle berní ruly[ii] nebylo v Králíkách po třicetileté válce pusté ani jedno hospodářství. Po válce se město poměrně rychle rozvíjelo, protože do první třetiny 18. st. se rozrostlo na dvojnásobek, přičemž osídlována byla obě předměstí, především však to dolní.

Třicetiletá válka ale Králíky poznamenala jak válečnými událostmi, tak četnými požáry a tyto škody bylo třeba odstranit. Stavební rozvoj města ovlivňoval také fakt, že Králíky nebyly rezidenčním sídlem vrchnosti nebo skutečnost, že se zde soustřeďovala protireformační činnost, což vedlo k podpoře sakrální architektury a projevilo se i ve výstavbě barokního kláštera na Lysé hoře[iii].

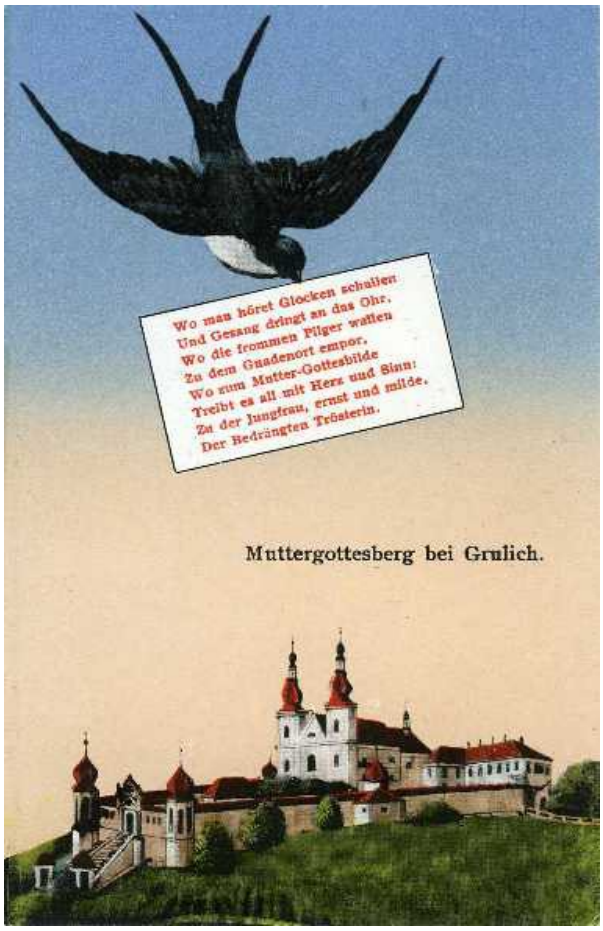

2 *Pohlednice z Hory Matky Boží u Grulichu*

Nástup barokního slohu ve městě urychlil obrovský požár, k němuž došlo v roce 1708. Tehdy měly shořet kostel, fara, zámek, škola, 60 domů, 30 chalup a také 17 stodol plných zrní. Zámek po požáru již obnoven nebyl a vrchnost odprodala pozemky městu. Nové vrchnostenské budovy vznikly na místě dnešní pekárny Falta a podniku Stavofin v ulici Jana Opletala; památkou na požár, při kterém v roce 1751 vyhořely nové panské budovy, je podle tradice socha sv. Floriána v této ulici. Na místě původního zámku vyrostly čtyři nové domy a v severovýchodním rohu náměstí vznikla úhlopříčná ulice (Jana Opletala), která vedla k novému panskému statku.

Králický kostel sv. Michaela archanděla vyhořel v roce 1708, ale záhy nato, ještě než byl zcela opraven, vyhořel znovu v roce 1709. V rámci oprav byla nad chrámovou lodí zbudována valená klenba a nejspíš právě tehdy kostelu přibyla i věž s cibulovou střechou. Z počátku 18. st. nejspíš pochází i pískovcová socha sv. Jana Nepomuckého, která byla umístěna nejprve pod kostelem poblíž Králického potoka, ale později byla přemístěna o něco výše pod hřbitov k okraji Hluboké ulice, kde se nalézá dodnes.

---

i *Záhumenicová plužina* – půda rozdělená do úzkých pásů napříč katastrálním územím.
ii *Berní rula* – první úplný soupis daňových povinností, vydaný r. 1654.
iii *Lysá hora* – později *Hora Matky Boží*, současný geografický název zní *Mariánský kopec*.

3 *Králické náměstí před požárem z roku 1708*

Při požáru shořel také měšťanský pivovar, který stával na Velkém náměstí; nový vznikl na rohu dnešní Příční a Dlouhé ulice. Ve středu města byly po požáru budovány nové měšťanské domy, nyní již zděné z nespalných materiálů.

Další požár přišel v roce 1767 a opět vyhořel téměř celý střed města s oběma hlavními ulicemi. Kvůli poškození kostela požárem byla snížena kostelní věž, načež ji provizorně přikryla stanová střecha, jež zde zůstala do roku 1872. Po roce 1767 bylo k budově kostela přistavěno i charakteristicky zvlněné západní průčelí se sochou sv. Michaela archanděla.

V rámci josefínských reforem bylo z hygienických důvodů zakázáno pohřbívání do hrobek v kostelech a hřbitovy musely být ze středu měst přesunuty za jejich okraj. V důsledku toho byl přesunut i králický hřbitov na místo západně od kostela, na břeh Králického potoka, kde po něm dodnes zůstal zpustlý parčík vedle mateřské školy v Pivovarské ulici.

Stavební vývoj od josefínských reforem konce 18. st. do revolučního roku 1848

V souvislosti se zřízením regulovaného magistrátu[i] v roce 1791 došlo ke stavebnímu rozvoji, který symbolizoval zvyšující se sebevědomí města. To se projevilo zejména na severovýchodní straně náměstí. V letech 1795–1796 zde vznikla nová jednopatrová radnice (dnes muzeum) a mezi roky 1802–1804 vyrostla v sousedství fary nová jednopatrová škola.[ii]

Pro potřeby spolku ostrostřelců byla v r. 1823 v jihovýchodní části města postavena střelnice. K původní budově přibyl během přestavby z let 1906–1910 ještě společenský sál; dnes zde stojí budova Klubu Na Střelnici postavená na konci 80. let 20. st.

Na sklonku 18. století se v Evropě objevila záliba v pobytech mimo město, vycházející z myšlenek J. J. Rousseaua o prospěšném návratu k přírodě. Odrazem této

i Na město tehdy od vrchnosti přešly soudní a některé další pravomoci.

ii Dnes je na místě budova již také zaniklého gymnázia. Škola, o které se zde mluví, zabírala prostor severozápadní části pozdější gymnaziální budovy.

tendence v Králíkách byl vznik výletního místa Kressenbrunn[i] u Plynárenského potoka v ústí rokle mezi Mariánským kopcem a Lískovcem. Vodě se, jak to tehdy bylo běžné, okamžitě přiřkly léčebné účinky a r. 1840 zde byla postavena lázeňská budova a v jejím sousedství hostinec. Místo se stalo oblíbeným cílem vycházek. V r. 1888 však objekty Kressenbrunnu vyhořely. Prameny poté začaly napájet městský vodovod, zatímco bývalá lázeňská budova byla upravena pro potřeby správy vodovodních nádrží. Dodnes se na místě zachoval objekt, kterému se říká Amálka, a o několik desítek metrů výše také empírový pískovcový sloup s mariánským obrazem.

V návaznosti na epidemie, které se v Králíkách objevovaly v první polovině 19. století, byl roku 1844 na břehu Králického potoka pod vrchnostenským dvorem (dnes č. p. 375 v Nábřežní ulici) vybudován špitál.

Stavební rozvoj v Králíkách za politického a hospodářského rozmachu ve 2. pol. 19. a na počátku 20. st.

Utváření historického jádra Králík kolem obou náměstí a později i okolo vrchnostenských budov na pravém břehu Králického potoka skončilo víceméně již v průběhu 18. st. V 1. pol. 19. st. již k velkým změnám nedocházelo, byla však vybudována radnice a škola na Velkém náměstí a některé měšťanské domy byly modernizovány. Důležitější změny, ať už šlo o zásahy do historického jádra nebo o rozšiřování městského území, nastaly až s počátkem druhé pol. 19. st.

4 *Na místě dvou domů vedle fary (na obr.) vznikla nová škola*

i Česky doslovně *Řeřichová studánka*.

Změny v historické zástavbě města v 2. pol. 19. a na počátku 20. st.

Na počátku druhé poloviny 19. st. byla provedena celková úprava Velkého náměstí. Novým prvkem byla kašna,[i] vybudovaná r. 1851; voda sem přitékala vodovodem od pramenů z okolí Kressenbrunnu. Na sokl do středu kašny byla nad chrliče v podobě ryb umístěna socha přadleny, odkazující na textilní průmysl města.

5 *Kašna na Velkém náměstí z r. 1851*

Na podobě města se podepsala i nová silnice vedoucí od hraničního přechodu v Dolní Lipce směrem do Králík a dále do Červené Vody. Tato silnice ústila do jižního rohu Velkého náměstí (u hostince Městský dvůr). Sem původně vedla úzká ulička (5. května), již bylo nutno rozšířit. Místo zde musela uvolnit usedlost č. p. 270, jejíž prostor zaujala budova nová, která začala brzy sloužit jako radnice (dnes Komerční banka). Nová silnice pokračovala historickým jádrem města přes Velké náměstí a Dlouhou, případně Valdštejnovu ulici na Malé náměstí, odkud pokračovala k Červené Vodě. S vybudováním nové silnice došlo i k úpravám hřbitova v Pivovarské ulici; starosta F. A. Rotter sen. zde nechal postavit novou hřbitovní kapli, jež měla sloužit jako rodinná hrobka Rotterů. V tomto období probíhaly i přestavby domů v historickém centru města. Souviselo to s velkými požáry z let 1856–1878 – dřevěné domy se nahrazovaly zděnými z nespalných materiálů, přestavovaly se i starší zděné části domů.

i Na místě kašny dříve stával pranýř.

Když se Králíky staly správním centrem soudního okresu, vznikla potřeba někam umístit nové úřady. Za tím účelem byla upravena dosavadní radnice. Městský úřad byl po roce 1850 umístěn v různých provizoriích, ale v roce 1856 dostal výše zmíněnou novou budovu v ulici 5. května (dnes KB), jež jako radnice sloužila až do roku 1991.

Severovýchodní strana náměstí doznala změn i díky stavbě velké dvoupatrové školy (později gymnázium). Nová budova, dokončená r. 1885, vznikla na místě starší školní budovy a sousedního domu. Zanikla tak ulička vedoucí z náměstí do údolí Králického potoka. Významnou budovou se stala i spořitelna, postavená v letech 1914–1915, jež zaujala místo nejstarší radnice.

Severozápadní strana náměstí přišla v r. 1911 o tzv. Zvoníkův domek (Glöcknerhaus), dřívější školu, která stála v prostoru mezi dnešní lékárnou (č. p. 3) a farou. Vzniklo tak dnešní nástupní prostranství před kostelem sv. Michaela archanděla. Aktivita katolické církve v Králíkách přinesla v r. 1872 konečně i novou, štíhlou střechu kostela, která přetrvala dodnes.

6 *Tzv. Zvoníkův domek (Glöcknerhaus) je nejstarší vyobrazenou školní budovou v Králíkách*

Nové prostory

Pro výstavbu, kterou si žádal kulturní a hospodářský rozvoj Králík, nebyl v historických částech města dostatečný prostor, a tak se pozornost v posledních desetiletích 19. st. obrátila k Dolnímu Předměstí, ležícímu západně od centra při výše zmiňované silnici do Dolní Lipky (ul. 5. května).

Stavby s kulturně společenským významem

Výstavba západně od centra započala r. 1884. Pro řád voršilek byl v letech 1884–1885 vybudován rozsáhlý klášter v dnešní ul. 5. května. Počátkem 90. let však řeholnice odešly do Liberce a v budově byla zřízena královská česká zemská polepšovna pro mladistvé.

7 *Klášter voršilek, později polepšovna*

V roce 1900 byla v ulici 5. května postavena budova odborné školy pro zpracování dřeva, která dnes slouží základní škole. Mezi školou a zemskou polepšovnou byl v roce 1904 vybudován evangelický kostel, k němuž v roce 1910 přibyla i fara a v roce 1911–1912 ještě společenský, tzv. Lutherův, sál. Město s novým kostelem získalo další věž, avšak o tu přišlo v 70. letech 20. st., kdy byla stržena při přestavbě kostela na smuteční síň.

V r. 1908 byla u křižovatky ulic 5. května a Pivovarské postavena budova dětského domova (dnes mateřská škola). Domov nechaly zřídit sestry Dominika a Marie Walterovy na počest 60. výročí vlády Františka Josefa I.

V sousedství polepšovny vznikl v letech 1895–1897 nový hřbitov, zatímco starý, v Pivovarské ulici, byl zrušen. Vchod na hřbitov vedl skrze vstupní budovu, postavenou na severní straně hřbitova, zatímco straně jižní dominovala nová kaple s hrobkou rodiny Rotterů.

Okolí nové silnice vedoucí do Dolní Lipky se mělo stát podobnou výletní lokalitou jako Kressenbrunn, proto byl asi 2 km západně od centra města v lesíku u silnice postaven výletní hostinec Waldschlössel (Lesní zámeček). Místo však bylo zřejmě příliš blízko silnici a později i železnici, a tak byl zámeček navštěvován jen málo a nakonec se z něj stala hájovna. V roce 1955 byla zchátralá budova zámečku zbořena.

8 *Dnes již neexistující Lesní zámeček*

Průmyslové stavby

Po roce 1848 přestala vyhovovat budova měšťanského pivovaru, která stála na rohu dnešní Příční a Dlouhé ulice (č. p. 353). Stavba nového pivovaru byla zahájena roku 1852 na pravém břehu Králického potoka (dnes č. p. 148).

S rozvojem textilního průmyslu došlo k výstavbě tkalcovny bratří Steinerů, jež vznikla v r. 1891[i]. Tovární budovy byly spolu s dělnickou kolonií vybudovány cca 1 km západně od centra města na pozemcích v Dolním Předměstí.

Roku 1898 byla severozápadně od centra města postavena tkalcovna firmy Dominik Walter a syn[ii]. Poslední z textilních továren vznikla téměř 2 km na západ od středu města na okraji Dolního Předměstí; šlo o tkalcovnu Benedikt Schroll a syn. Budovy této textilky vznikly v areálu dřívějšího mlýna Buschmühle (dnes objekt SOU). Stavba započala roku 1910, provoz byl zahájen r. 1911.

Příkladnou ukázkou tehdejší průmyslové architektury je objekt králické plynárny, postavený v roce 1906 na jihozápadním okraji města v dnešní Plynárenské ulici. Podobné rysy nese i cihelna Josefa Hübnera, vybudovaná r. 1910 při silnici do Prostřední Lipky (odsud název objektu opevnění *U Cihelny*). V bývalé cihelně dnes sídlí firmy Tirtrans a Vydrus.

V důsledku položení trati mezi Dolní Lipkou a Štíty vzniklo dnešní králické nádraží (Grulich-Stadt). První vlak sem přijel 30. 12. roku 1899. Při budování trati došlo okolo silnice z Dolní Lipky do Králík ke značným terénním úpravám. Kvůli železnici byl mezi dnešní ZŠ a smuteční síní proveden průkop, jenž byl překlenut obloukovým mostem, přes který silnice z Dolní Lipky do Králík přecházela. Nově vznikající ulice (5. května) dostávala charakter nové reprezentativní třídy. Navazovala na ni silnice, která obcházela centrum města při jeho

i Pozdějšími nástupci se staly podniky Hedva, Webin a Incot.
ii Pozdější Tesla a Novalamp.

jižním okraji (dnešní ul. Moravská) a která se východněji napojovala na silnici směřující k Červenému Potoku (ul. 17. listopadu). Hlavním pokračováním této nové okružní ulice, jež zůstala bez zástavby, byla nová přímá silnice, která vedla z Králík přes Dolní Orlici do Červené Vody (ul. Červenovodská).

Stavební činnost z konce 19. a počátku 20. st. západně od centra Králík víceméně završila výstavbu jak veřejných, tak průmyslových budov. Výstavba následující se týkala především rodinných domků a vil. Nová čtvrť s těmito domy vznikala od poč. 20. st. východně od centra při úpatí Mariánského kopce. Soukromá výstavba se dále soustředila ještě jižně a jihozápadně od centra v prostoru mezi dřívější městskou zástavbou a nádražím Grulich-Stadt. V těchto nových lokalitách se stavělo i po roce 1918.

Stavební ruch v Králíkách od vzniku ČSR do konce 2. sv. války

Po roce 1918 převládala výstavba rodinných domků, vil a činžovních domů. Ve 20. letech byly prováděny úpravy kolem kostela sv. Michaela archanděla; do stráně pod západním vchodem kostela byl tehdy zasazen pomník padlým v 1. sv. válce. V této době také vznikl park na místě bývalého hřbitova v Pivovarské ulici.

Z veřejných staveb byla důležitá zejména nová česká menšinová škola v Nádražní ulici (dnes ZUŠ) a pak sluneční lázně a koupaliště, jež vznikly r. 1923 v jihovýchodní části města poblíž horního toku Plynárenského potoka, který koupaliště napájel. Zapomenout nemůžeme ani na sokolovnu u nádraží, jež vznikla v r. 1926. Poslední jmenované stavby souvisely se snahou podpořit turistický ruch v Králíkách.

9 *Sokolovna*

Změnu v uspořádání historického jádra města představovalo přeložení trasy silnice směřující z Dolní Lipky na Červenou Vodu. Ta původně vedla přes králické náměstí, ale od roku 1932 byla odkloněna a pokračovala již trasou současnou, tedy pod jihozápadní stranou náměstí (ul. Moravská).

Od půli 30. let se Králicko stalo centrem výstavby pohraničního opevnění. V bezprostředním okolí města se začalo stavět r. 1936 a výstavba byla soustředěna především do míst severovýchodně od města k silnici vedoucí z Králík do Červeného Potoka. Strategickým bodem se stal vrch Výšina, na němž začalo budování objektů dělostřelecké tvrze Hůrka. Další objekty opevnění vznikaly i severně od města; patří k nim např. pěchotní srub U Cihelny, který je dnes centrem každoroční vojenskohistorické akce Cihelna. V nejbližším okolí Králík byla vybudována i řada objektů lehkého opevnění, tzv. řopíků[i].

Toto meziválečné období představovalo na delší dobu poslední větší stavební rozvoj města, protože za války ani v prvních letech po ní k větší stavební aktivitě nedocházelo.

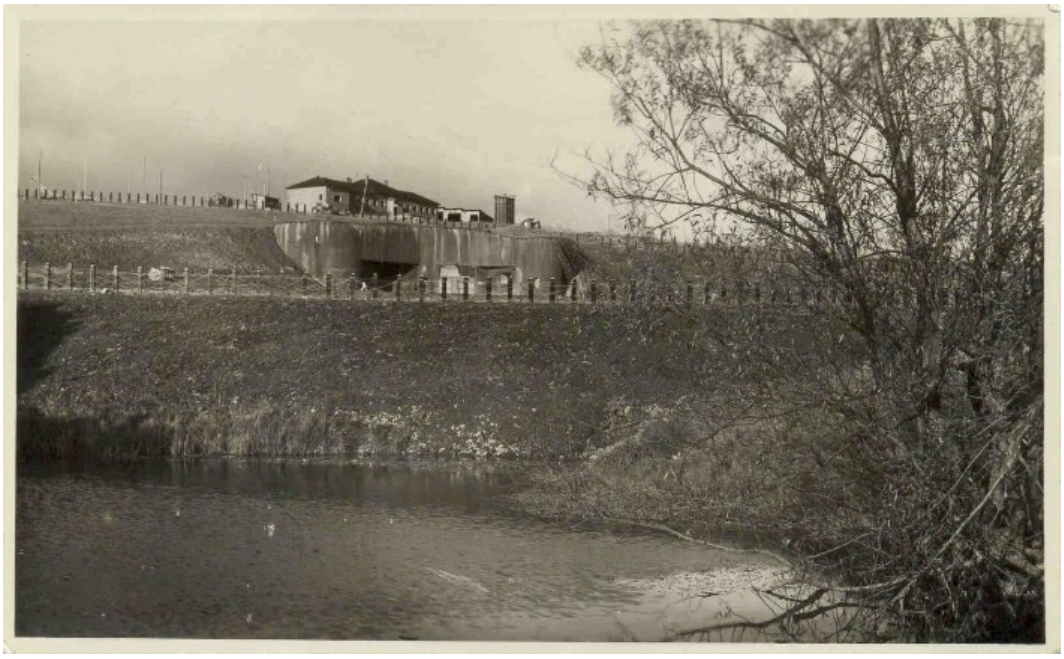

10 *Vrch Výšina skrývá rozsáhlou dělostřeleckou tvrz*

Od konce 2. sv. války do roku 1989

Vzhledem k tomu, že Králíky se po odsunu německých obyvatel podařilo úspěšně dosídlit, nedošlo ve vlastním městě k výraznější devastaci budov. Naproti tomu nejzápadnější vesnická část Králík postupně zanikala již dříve a tento proces byl nyní víceméně dovršen.

Nová vlna výstavby přišla v 70. a 80. letech 20. st. Většinou šlo o rodinné nebo nízkopodlažní bytové domy, které doplnily jihovýchodní vilovou čtvrť na její západní straně při silnici na Červenou Vodu a na straně východní v okolí aleje vedoucí ke klášteru na Hoře Matky Boží. Částečně byla přestavěna také východní vesnická část města a rozšířena byla průmyslová zóna mezi železniční zastávkou Králíky a dnešní Hradeckou ulicí (okolí tehdejšího závodu Hedva).

i *Řopík* – slangové označení malých pevnostních objektů stavěných *ŘOP* (*Ředitelství opevňovacích prací*).

V roce 1981 byla zahájena přestavba kulturního domu Střelnice. Zmizelo pravé boční křídlo s restaurací a zkrácen byl hlavní sál. Co bylo ubráno na délce sálu, zabral velký prosklený, avšak energeticky náročný, vestibul. Budování nové Střelnice probíhalo pomalu a veškerý kulturní život se v této době přesunul do kulturního domu v Dolní Lipce. V r. 1990 byla zkolaudována zadní část nové Střelnice s malým sálem, velký sál byl zprovozněn o rok později. Nový velký sál dnes slouží divadlu, kinu, plesům a dalším akcím, přičemž variabilitu nabízí méně pohodlné, ale zato zatahovací hlediště. Víceúčelovost s sebou nese ten efekt, že sál lze přizpůsobit různým akcím, ale žádnému typu z nich nevyhovuje zcela dokonale.

Novou dominantou Králík se během 80. let 20. st. staly tzv. Špice (stavba si vysloužila více přezdívek). Umístění a velikost stavby vzbuzovaly domnění, že se tak komunistický režim snaží přebít dominantu původní – klášter s katolickým kostelem.

Vedení Tesly Králíky bylo do r. 1989 kritizováno za bezkoncepční výstavbu nových objektů závodu (budovy na sebe výrobně nenavazovaly, vznikaly velké rozdíly v úrovních podlah ap.). Problémy nastaly i s výstavbou tří jehlanovitých obytných domů, výše zmíněných Špicí, se 42 bytovými jednotkami a ubytovnou, jež měly navazovat na předpokládané rozšíření strojařské kapacity závodu. I když byly využity prefabrikované stavební díly, architektonicky nezvyklé budovy působily závodové stavební skupině obtíže a jejich dokončení se protáhlo ze tří na devět let (1981–1990).

11 *Tzv. Špice. Dokončeno 1991*

Výstavba po roce 1989

Od 90. let 20. st. došlo k oživení výstavby vlivem změny politických a ekonomických poměrů. Nemovitosti měnily majitele, přecházely do soukromých rukou, začaly sloužit novým účelům. Do dříve uzavřené republiky pronikaly stavební trendy ze Západu, otevřela se široká nabídka stavebních materiálů. I přes nové možnosti začaly ve výstavbě rodinných domů převládat spíše typizované stavby s často se opakujícími prvky. Vznikly i některé stavby, které malebnost města zrovna nepodpořily – z těch lze zmínit např. budovy prodejen Coop a Pennny.

K nejnovějším lokalitám, kde se šířila nebo šíří zástavba rodinných domů, dnes patří zejména čtvrť okolo ulice Kosmonautů. Nové parcely vznikají při silnici na Prostřední Lipku či mezi ulicemi Ke Skalce a Slunná stráň na severním okraji města.

Historické slohy v architektuře Králík

Renesance

Králíky vznikly přibližně v polovině 16. století, tedy v době, kdy se v českých zemích uplatňuje renesance. Bylo tomu tak i v Králíkách, ale protože šlo zpravidla o stavby dřevěné, zničily je četné požáry. Dochovala se jen renesanční jádra některých domů jako například v dnešním hotelu Zlatá labuť. Renesanční byla i původní dřevěná evangelická modlitebna, kterou později nahradil barokní kostel sv. Michaela archanděla.

Baroko a rokoko

Od pol. 17. st. Králíky ovlivňovalo baroko. Raně barokní je králická fara a již ze 17. st. pochází i dům U Trojice (č. p. 361), nacházející se ve východním rohu náměstí. Tento dům je charakteristický štítem se segmentovými[i] nadokenními římsami a reliéfem nejsvětější Trojice, který mu dal jméno.

12 *Barokní dům U Trojice*

Nejvýznamnější barokní památku představuje klášterní komplex na Hoře Matky Boží[ii]. Jde o krajinnou kompozici, kterou tvoří nejen samotný poutní kostel a klášter na Mariánském kopci, ale také kaple umístěné v aleji, jež jako osa protíná město pod kopcem. Pomyslná přímka procházející alejí spojuje poutní místo na Mariánském kopci s farou a kostelem sv. Michaela archanděla na králickém náměstí.

i *Segmentový* – ve tvaru kruhové výseče.

ii Původně *Lysá hora*, po zřízení poutního místa se začalo užívat názvu *Hora Matky Boží.* Dnešní geografický název zní *Mariánský kopec*, ale používá se i pojmenování *Mariánská hora*.

Stavba poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie probíhala v rozmezí let 1696–1700. V roce 1700 byla vysázena alej, ve které o čtyři roky později přibylo osm kaplí. V letech 1701–1704 kostel ohraničily ambity[i] a mezi roky 1706–1710 byl vybudován ještě konvent[ii].

Díky zřízení poutního místa na Hoře Matky Boží vzrostl význam Malého náměstí v Králíkách, které se stalo nástupním místem náboženských poutí. V letech 1714–1730 tu byl postaven mariánský sloup[iii] a v roce 1777 i kaplička sv. Jana Nepomuckého.

U kostela na Hoře Matky Boží se baroko projevilo užitím valených kleneb, půlobloukových oken či cibulových střech s lucernami[*], jimiž končí dvojice věží v průčelí kostela. Uprostřed rajského dvora nalezneme kapli svatých Schodů s mansardovou střechou[**]. Spodní okna kaple jsou kulatá, horní pravoúhlá, portál je zaklenut půlkruhem a orámován edikulou v podobě segmentového frontonu na pilastrech[***]. Interiér tvoří bílé mramorové obložení pozdějšího data, replika svatých schodů[+] a dvě sousoší: Jidášův polibek a Ježíš s Pilátem Pontským. Strop zdobí iluzivní malba s Ježíšem a anděly na nebesích.

13 *Celkový pohled na areál kláštera na Hoře Matky Boží*

---

i *Ambity – křížové chodby*; na Hoře Matky Boží obklopují *rajský dvůr* s kostelem a kaplí svatých Schodů. Podle obvyklého čtvercového nebo obdélníkového půdorysu se křížovým chodbám říká též *kvadratura*. Termín křížová chodba je snad odvozen podle křížové klenby, jež bývala běžná v gotických ambitech, nebo podle toho, že těmito chodbami řeholníci tzv. křižovali (srov. *jít křížem krážem*).

ii *Konvent* – řeholní dům, obytné prostory pro řeholníky.

iii Spodní část sloupu (sokl s reliéfy) vznikla pravděpodobně již r. 1714 jako díkůvzdání za odeznění morové nákazy, horní část byla dokončena až r. 1730.

* *Lucerna* – v architektuře věžovitý nástavec s okny nebo sloupky na vrcholu kopule či cibulové střechy.

** *Mansardová střecha* – krokve jsou nejprve méně a pak více zalomeny.

****Edikula* – zde ozdobné orámování dveří tvořené pilastry, na nichž leží kladí a trojúhelníkový nebo segmentový štít neboli *fronton*; *pilastr* též *polosloup* napodobuje sloup, má však jen dekorativní účel, vystupuje ze stěny a je opatřen hlavicí a patkou.

\+ *Svaté schody* – schody po kterých kráčel Ježíš v paláci Piláta Pontského v Jeruzalémě.

Barokní zdobnost reprezentuje mohutný portál zasazený do čelní strany ambitů. Právě ke schodišti před tímto portálem směřuje alej spojující klášter na kopci s městem pod ním. Portál tvoří edikula završená frontonem v podobě rozeklaného segmentu[i], v němž je umístěno sousoší znázorňující archanděla Michaela vítězícího nad ďáblem. Barokní výzdobu portálu dotvářejí dva esovitě prohnutí amoreti[ii], umístění na vrcholcích nárožních pilastrů.

Mezi další barokní prvky, dotvářející celý sakrální komplex, můžeme zahrnout šestiboké kaple v aleji a v neposlední řadě dynamické ztvárnění soch ve výklencích brány před alejí či na votivních sloupech v její blízkosti.[iii]

Nástupu baroka ve městě nahrál požár r. 1709. Stavěly se a přestavovaly domy na náměstí, ale ty svůj barokní ráz ztratily při dalších přestavbách. Zvnějšku si barokní vzhled z r. 1736 zachovala např. Zlatá labuť. Kostel sv. Michaela archanděla ke své barokní podobě přišel v letech 1768–1778. Již dříve měl kostel věž s cibulovou střechou, o tu však přišel při požáru v r. 1767 a barokní cibuli pak na delší dobu nahradila provizorní střecha stanová.

Z doby odeznívání baroka pocházejí některé sochy ve východní části města, např. socha sv. Jana Nepomuckého z r. 1816 z dílny kladského sochaře Kazimíra Klahra. Plastika je umístěna na mostě v dnešní ulici Jana Opletala.

Ve střední Evropě na baroko navazuje rokoko. Lze říci, že jde o zdobnější barokní sloh, který od velkolepé otevřenosti ustupuje směrem k intimitě a od kontrastu světla a tmy (nebe a pekla) k široké škále světlejších barev a k inspiraci přírodou. V Králíkách je ukázkou rokoka interiér kostela sv. Michaela archanděla. Klenby tu zdobí pestré vzory s typickými rokajemi[*] a také ostatní nástropní malby vynikají světlými pestrými barvami. Příznačná je i barevnost a zlacení oltářů, jemnost a křehkost drobných plastik amoretů a dalších figur.

14 *Klenba presbytáře kostela sv. Michaela archanděla*

i *Rozeklaný segment* – uprostřed přerušená kruhová výseč.
ii *Amoret* – též *putto*; dekorativní postava nahého dítěte-andílka, často bez křídel.
iii *Votivní* – děkovný, věnovaný, zasvěcený; v místě, kde na dnešní ul. K. Čapka navazuje ul. Sadová, byl kolem r. 1780 vztyčen tříboký pískovcový sokl s figurou Michaela archanděla; v Sadové pak ještě r. 1813 vznikl sloup se sousoším Nejsvětější Trojice a Korunováním Panny Marie od landeckého mistra Kazimíra Klahra.
* *Rokaj* – z fr. *rocaille* = *mušlička* – ornament, podle kterého dostalo rokoko svůj název.

Klasicismus, empír, novoklasicismus a novorenesance[i]

Éru klasicismu v Králíkách reprezentuje například bývalá radnice (dnes muzeum), postavená v letech 1795–1796. Jednopatrová budova vykazuje charakteristickou klasicistní střídmost. Oproti baroku jsou zdobné prvky téměř vynechány, chybí zvlněné linie oken a portálu, jednoduchá pravoúhlá okna v přízemí se ve stejné podobě objevují i v patře budovy. Strohost této architektury vynikne při srovnání se sousední secesní spořitelnou. Věž byla k budově přistavěna až v r. 1834. Klasicistní památkou je také sloup s mariánským obrazem umístěný u Mariánského pramenu nad tehdejšími lázněmi Kressenbrunn (dnes Amálka).

V r. 1823 byla při tehdejším jihovýchodním okraji města postavena empírová střelnice.[ii] Z dalších staveb zasluhuje pozornost novoklasicistní kaple-hrobka rodiny Rotterů, která byla v 90. letech 19. st. zbudována při jižní zdi nového hřbitova. Stavba připomíná malý antický chrám. Nárožními pilastry je podpíráno kladí s římsami, edikulu, která ukrývá půlkruhově zaklenutý portál, tvoří dvojice jónských sloupů s trojúhelníkovým frontonem.

V letech 1884–1885 vznikl objekt kláštera voršilek (dnes výchovný ústav). Na novoklasicismus odkazuje strohost a symetrie stavby, k antice se hlásí portál hlavního vchodu s edikulou složenou ze dvou pilastrů nesoucích kladí s nízkým trojúhelníkovým frontonem.

V novoklasicistním slohu se ve 2. pol. 19. st. stavěla celá centra měst, což platí i pro velkou část domů v Králíkách.

15 *Klasicistní radnice a secesní spořitelna*

i Je obtížné určit, která stavba je klasicistní, empírová, novoklasicistní či novorenesanční. Tvaroslovné znaky se podobají a výše uvedené pojmy nejsou jednoznačné v českém ani evropském kontextu. Tyto slohy nebo fáze slohu mají společné, že navazují na antickou architekturu, zdůrazňují její jednoduchost a řád, oproti barokní citovosti a vášni se prosazuje střízlivá racionalita. Za klasicistní je v českém prostředí označován sloh prosazující se u nás od konce 18. st. Empír je vlna klasicismu, která se začala šířit za vlády Napoleona Bonaparta a během jeho výbojů – ve střední Evropě jde o 1. pol. 19. st. Jako novoklasicistní architektura je u nás označována klasicistní architektura od 2. pol. 19. st. (užívá se i označení architektura novorenesanční).

ii Při přestavbě v letech 1906–1910 byl k původní budově přistavěn ještě společenský sál.

Novogotika

Novogotická je v Králíkách současná střecha kostela sv. Michaela archanděla, zbudovaná v r. 1872, a především bývalý evangelický kostel v dnešní ul. 5. května, postavený v roce 1904. Vertikalitu kostela zdůrazňovala dnes již neexistující vysoká štíhlá věž a úzká okna s lomenými oblouky; dochovalo se však rozetové okno umístěné nad arkádami[i] v průčelí kostela. Ve stejném duchu byla postavena i dnes již neexistující hrobka rodiny Rotterů na starém hřbitově v Pivovarské ulici nebo náhrobek rodiny Schramekovy v severovýchodním rohu nového hřbitova.

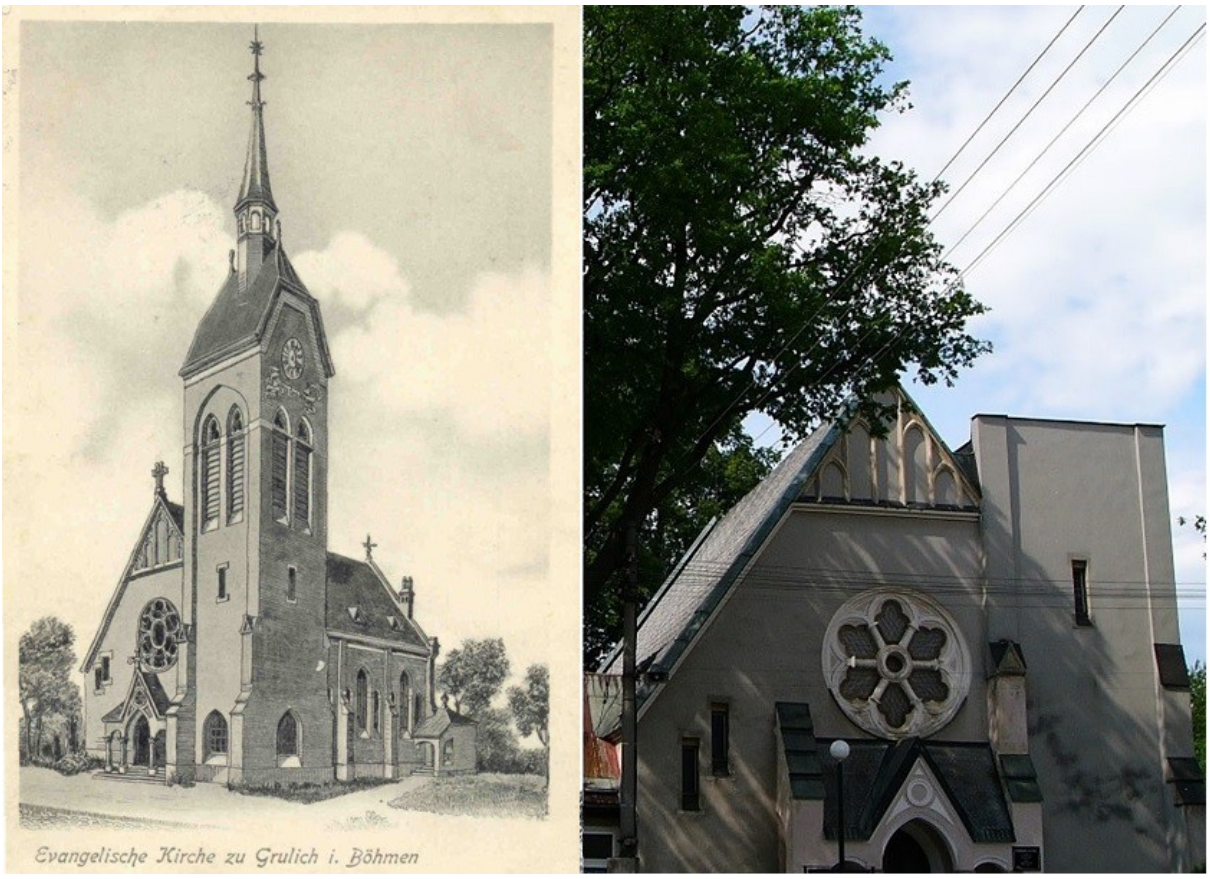

16 *Evangelický kostel v Králíkách dříve a dnes*

Secese

Vstupní budova nového hřbitova v dnešní Hřbitovní ulici, hrobka rodiny Walterů nebo odborná škola pro zpracování dřeva, zbudovaná v r. 1900[ii], to jsou příklady uplatnění secesního slohu v Králíkách. Zvláštní pozornost zasluhuje spořitelna, postavená v letech 1914–1915. Typicky secesní je tu užití různých tvarů oken a dalších stavebních prvků, nerespektuje se jednotný řád. Příznačná je neobyčejná zdobnost, ornamentálnost, uplatnění přírodních motivů, jako jsou listy nebo ovoce v rozích hojnosti, či prvků lidského těla – zde tvář lemovaná bohatými pletenci vlasů.

i *Arkády* – řada oblouků oddělených sloupy.
ii Dnes ZŠ v ulici 5. května.

Měšťanský dům a vesnická chalupa (východosudetský dům)

Měšťanský dům č. p. 359 ve Valdštejnově ulici

Příkladem městské architektury v Králíkách může být obytný měšťanský dům s obchodními prostorami v přízemí, který se zachoval ve východním rohu Velkého náměstí na souběhu dnešní Valdštejnovy a Opletalovy ulice.

Z historie domu

Dům byl postaven na tzv. Zámeckém vrchu. Zámek, který vyhořel r. 1708, se rozprostíral v místech pozdějších domů č. p. 334, 335, 359 a 361. Přesnější záznamy o obyvatelích domu č. p. 359 máme až z 19. st. V roce 1809 je jako majitel domu uveden Johann Grund. V letech 1827–1860 domem disponoval zámožný králický měšťan a obchodník s plátnem Peter Prause, magistrátní a berní rada[i]. Jméno Grund je pak v souvislosti s domem zaznamenáno opět v roce 1904, kdy se zde nacházelo řeznictví a uzenářství Grund (Selcherei Grund), které se zde udrželo až do r. 1945.

Po válce vedl řeznictví národní správce Jan Pecháček ze Zábřeha a dům obýval také Šimon Vološin, řeznický pomocník. Od r. 1950 provozoval řeznictví národní podnik Masna a byty pronajímal městský národní výbor. V 80. letech 20. st. v domě fungovala sklenářská provozovna. V 90. letech 20. st. se stal dům součástí městské památkové zóny. Na místě zbořené stáje a kůlny bylo vybudováno veřejné WC, zatímco v prostorách bývalého řeznictví vznikl obchůdek se smíšeným zbožím Jiskra. Nadále byly využívány i bytové prostory domu.

17 *Dům v rohu náměstí – řeznictví a uzenářství Grund. 1914–1918*

i *Magistrátní a berní rada* – vysoce postavený úředník městského úřadu (magistrátu) a berního úřadu (dnešní finanční úřad).

Popis domu

Z hlediska slohového zařazení je dům barokně-klasicistní. Skládá se z obytného předního domu a k němu připojeného hospodářského křídla. Hospodářské křídlo ze dvou stran ohraničuje dvůr a zahradu, jež se svažuje dolů k severovýchodu.

Přízemí předního domu

Hlavní vchod ústí do vstupní síně a do spojovací chodby, jež pokračuje jednak schody do patra, jednak dále ke dvoru a do dílenského přístavku, jehož místo dnes zaujímají dřevníky a kůlny. Přímo za síní nalezneme kuchyni, kdysi vybavenou pecí s dymníkem[i]. Strop síně i kuchyně tvoří valená klenba[ii].

Levá část přízemí zahrnuje dva obytné pokoje s podhledy, které snad zakrývají původní trámové stropy. Naproti tomu strop komory při pravé straně průčelí, pozdější krámské místnosti, tvoří valená klenba. Z chodby vedoucí za komorou se vstupovalo do výrobních prostor řeznictví, umístěných v pravé zadní části domu.

Hospodářské křídlo

Na bývalý řeznický krám navazuje další místnost, která již náleží k hospodářskému křídlu domu. Dříve zde bývala chodbička a chladírna, dnes se zde nachází sklad obchodu Jiskra. V další místnosti býval chlév nebo konírna a později řeznická dílna. Stropy obou místností nese valená klenba. Následuje zadní průjezd, nad jehož trámovým stropem nalezneme půdu. Za průjezdem bývaly stáje a domácí záchody, dnešní novodobý přístavek na těchto místech slouží jako veřejné WC.

18 *Č. p. 359 s přináležejícími budovami*

i *Dymník* – zařízení ve tvaru nálevky obrácené širší stranou dolů; slouží k zachycování a odvádění dýmu z prostoru nad ohništěm.

ii *Valená klenba* – podélná klenba polokruhového profilu.

První patro a půda předního domu

První patro je fakticky spodní podlaží trojetážového podstřeší s mansardou[i]. Komůrka, na kterou narazíme u mezipodesty[ii] přístupového schodiště, bývala udírnou. V patře nalezneme chodbu a čtyři místnosti: pokoj, dnes rozdělený příčkou, jenž dříve sahal až ke dvornímu štítu, rohový pokoj s okny k průjezdu a do dvora, obytnou místnost se dvěma okny vedoucími na náměstí a jedním do Valdštejnovy ulice a nakonec místnost zabírající roh směřující k Opletalově ulici. Ploché stropy, místy s jednoduchou štukovou[iii] výzdobou, pravděpodobně zakrývají starší stropy trámové.

Půda, na kterou se vstupuje po dřevěném schodišti, je rozdělena do dvou etáží. Půdní prostory sloužily ke skladování nepoužívaného vybavení domu a jako skladiště zboží.

Sklepy

Až na malou výjimku, jíž je malý sklep-spíž v severním rohu domu, není dům podsklepen. Pravděpodobně se dříve využívaly klenuté sklepy, které se nalézají pod zahradou. Tyto sklepy nejspíše zbyly po předchozím zámku, dnes jsou však nepřístupné.

19 *Hospodářské křídlo. Zde byly patrně chlévy nebo konírna*

Materiály užívané při stavbě měšťanského domu

Zdi domů stavěných nebo přestavovaných po požáru v r. 1708 již byly zpravidla cihlové nebo cihlovo-kamenné. Stropy, zejména ty sklepní a v přízemí, tvořila valená klenba, naproti tomu stropy v poschodí bývaly trámové záklopové[*], na půdách často jen ze sražených fošen.

---

i *Mansarda* – obytný prostor pod mansardovou střechou; *mansardová střecha* – díky nejprve méně a pak více lomeným krokvím vzniká větší prostor vhodný k obývání.

ii *Mezipodesta* (*podesta*) – plošina oddělující ramena schodiště; odpočívadlo.

iii *Štuk* – směs jemného písku, vápna, případně sádry nebo cementu; užívá se na vrchní vrstvu omítky; ze štuku se tvořily i plastické ozdoby na vnějších fasádách či stropech a stěnách kostelů, zámků i bohatších měšťanských domů.

* *Trámový záklopový strop* – podhled tvořily trámy, přes které se příčně položily fošny (*stropnice*), jež se na krajích překrývaly nebo byly ve spárách překryty lištami. Na tento podhled přišly další vrstvy materiálu a na závěr podlaha prostoru nad stropem.

Dřevěná okna, rozdělená do více polí, vyplňovaly skleněné tabulky. Dřevo se kromě nábytku uplatnilo také u dveří a zárubní. Zárubně a zvláště pak samotné dveře zdobilo rýhování, segmentování a často i řezbářské reliéfy[i]. Dřevěné bylo trámoví a fošny stropů, některá schodiště a podlahy či konstrukce střešního krovu. Střešní krytinu představovaly nejčastěji dřevěné šindele, břidlicové tabulky a od konce 19. století se častěji objevuje i plech nebo eternit.

Na některé podlahy, schody a prahy (především ve sklepech a v přízemí) či portály hlavních dveří nebo plotové sloupky se používal kámen. Portály zdobívalo různé segmentování a reliéfy.

Fasády domů bývaly dvoubarevné (č. p. 359 šedá a bílá) – barevně se od jednoduchých ploch odlišovaly portály, okenní zárubně či úrovně pater domu. Obvykle se používal vápenný nátěr s přísadou oleje a barviva, tzv. vápenná líčka. V interiérech se často uplatňovaly rákosové omítky[ii].

20 *Č. p. 359. Druhé půdní podlaží*

Vybavení místností měšťanského domu

Jídlo, teplo, spánek

Měšťanský dům míval více oddělených místností, které sloužily různým účelům. Mohla se zde nacházet samostatná ložnice, kuchyně, jídelna, komory, menší výrobní prostory, reprezentační pokoj, ale základem mohla být tradiční světnice, která byla víceúčelová.

V 18. a 19. století se i v měšťanských domech běžně vařilo v černé kuchyni, umístěné ve vstupní síni. Otevřený komín odváděl kouř z topeniště, pece nebo sporáku. Jídlo se tepelně upravovalo v kovových kotlících na trojnožkách, roštech a v keramických hrncích. V širokém komíně se udilo maso. Nad topeništěm bývalo ústí pece a kamen, která vyhřívala oddělenou světnici.

V 19. st. probíhalo dozdívání komínů, a kuchyně, již ne černá, se mohla přestěhovat do světnice. Kamna ve světnici bývala obvykle kachlová nebo zde stál sporák s litinovými

i *Segmentování*, *reliéfy* – segmentování představuje často pouze optické, zpravidla plasticky vystouplé, dělení stavebního prvku nebo části vnitřního vybavení. Např. barokně-klasicistní dveře, které se nacházejí v chodbě prvního patra č. p. 359, jsou segmentovány olištovanými vykrajovanými vystouplými *zrcátky*, v jejichž rozích truhlář umístil dekorativní plastické *rozety* (růžice). Vystouplé tvary tvoří *reliéfy* dveří.

ii *Rákosová omítka* – zpravidla se používala na dřevěné konstrukce: např. stropní nebo na příčky mezi pokoji; na podklad z prken byl připevněn rákosový rošt, který sloužil jako nosič samotné omítky.

pláty. Tato kamna představovala také zdroj tepla ve světnici, pokud byly vyhřívány další místnosti, používala se v nich zpravidla kachlová kamna sloupová.

V blízkosti kamen či sporáku, tedy v kuchyňské zóně, se soustředily potřeby související s vařením. Mohly zde být police na suroviny, věšáky na kuchyňské náčiní, zatímco nádobí a příbory se schraňovaly v příborníku. Používalo se zpravidla bílé nádobí[i] z keramiky nebo porcelánu, poháry a různé karafy mohly být skleněné. Běžné černé nádobí se vyrábělo z keramiky a ze železa, od 19. st. i ze smaltu.

Světnice zpravidla zahrnovala i jídelní část. Ta většinou zaujímala roh světnice a tvořil ji dřevěný stůl, několik židlí a rohová lavice. Dalším nábytkem mohlo být kanape či postel. Zdi zdobila keramika a často zde visel krucifix, levné obrázky svatých, různé barvotiskové reprodukce[ii] apod. Čas odměřovaly nástěnné kyvadlové hodiny. Po setmění se rozsvěcovaly svíčky, olejové lampy a od 19. století i petrolejky. Plynové a elektrické osvětlení přišlo do Králík až ve 20. století.

21 *Petrolejová lampa bez cylindru*

Spalo se na postelích ve světnici, nebo mohla být jedna z místností vyhrazena ložnici. Podstatnou část ložnice zabíraly masivní dřevěné manželské postele, často zdobené vyřezávanými reliéfy nebo lidovou malbou. Podobně bytelná a zdobená byla i almara[iii], která sloužila jako šatník, a truhla nebo prádelník, kde se uchovávalo prádlo, ale i cennosti a dokumenty. Pod postelí se schovával nezbytný nočník. Nad manželskými postelemi visíval obraz Panny Marie, Ježíše apod.

Rodiny, jež se chtěly reprezentovat, mohly mít přijímací pokoj, kam se vodili hosté a kde se odbývaly slavnostní obědy. Zde byl k dispozici luxusní nábytek jako polstrované židle, křesla a pohovky, intarzovaný* stůl či skleník s broušenými poháry a porcelánovým servisem. Majetná rodina mohla mít i klavír. Za dekorace sloužily sošky z porcelánu či sloupkové hodiny. Stěny mohly pokrývat vzorované tapety (ostatní místnosti byly většinou jen vybíleny), visely zde různé krajinky či rodinné portréty. Veškerou nádheru podtrhoval skleněný, nebo dokonce křišťálový lustr.

Hygiena

Lidé se většinou koupali jen jednou týdně, a to v sobotu, aby byli v neděli čistí do kostela. Do světnice nebo do kuchyně se přinesly necky, do kterých se nalila voda ohřátá na kamnech. Pokud se týká běžného denního mytí, tak to se odehrávalo v lavorech.

S budováním vodovodů se zavedla voda až do domu. Nejprve šlo zpravidla jen o jeden kohout umístěný na chodbě, který sloužil celému domu. Později se vodovodní síť instalovala po celém domě; každý byt pak měl svoje umyvadlo, na chodbě nebo v koupelně. Vany a koupelny se začaly budovat až později, jelikož byly náročnější na rozvod studené i teplé vody, a proto byly i drahé.

---

i *Bílé* a *černé nádobí* – *bílé* – ze kterého se jedlo a pilo, *černé* – ve kterém se vařilo, smažilo a peklo.

ii *Barvotisk* – obecný název pro reprodukovaný tisk nějakého originálu, např. pomocí litografie neboli kamenotisku.

iii *Almara* – velká šatní skříň.

* *Intarzie* – prostá intarzie vzniká skládáním a lepením dýh různých barev a struktur, čímž vznikají různé vzory a obrazce.

Ohledně záchodů: v domech, kde měli dobytek, se chodilo tzv. na hnůj, případně na latrínu[i], která stála též na dvoře nebo mohla být v nějakém postranním přístřešku. U nájemních domů se záchod dostal postupně (nejdříve ve 2. pol. 18. st.) na pavlač, případně na chodbu, a tam byl společný pro celé patro nebo celý dům. Zatím šlo stále o záchod suchý, u něhož se musela vyvážet žumpa. Se zavedením vodovodu se začaly budovat i splachovací záchody a splašková kanalizace. U měšťanských domů se tak dělo od poč. 20. st.

Vesnická chalupa (východosudetský dům)

Dispozice a charakteristické prvky

Chalupy se stavěly především podle toku Králického potoka a stejné typy domů nalezneme i ve vesnicích okolo Králík. Dochovaná stavení pocházejí většinou z 18. – 19. st. a typově představují východosudetský dům, což je lidový roubený a zděný dům běžný v oblasti Čech, Jeseníků či Opavska; navazuje na lidový dům v polském Slezsku, každý region pak vykazuje určité odlišnosti.

22 *Nalevo hospodářská část, napravo obytná. Králíky, ul. Polní*

Šlo o chlévní či komoro-chlévní přízemní dům s obdélným půdorysem a vysokou sedlovou střechou o sklonu 60°. Ta byla kryta šindelem a od pol. 19. století i břidlicí, později pak eternitem nebo plechem. Přízemí tvořila roubená obytná část, spojovací chodba s černou kuchyní a kamenná hospodářská část. Valená klenba přikrývala sklep pod obytnou částí, případně i přízemní chodbu, zatímco stropy roubených i zděných přízemních prostor jsou trámové záklopové. Podkroví sloužilo jako seník a bývala zde i dřevěná světnička.

Vysoký štít se svislým deštěním[ii] dole zakončovala okapová stříška (podlomenice), chránící prostor při zdi před deštěm. Průčelí je na úrovni přízemí členěno třemi dvojitými rámovými tabulkovými okny; ta jsou dvojkřídlá, často obložená jednoduchou šambránou[iii]. Hlavní vchod, umístěný ve středu podélné strany domu, uzavírají dvojkřídlé vyřezávané dveře. Dvůr bývá jednostranný, u větších statků může být paralelní – protější stranu tvoří kamenná či deštěná stodola.

Materiály

Na Králicku se nabízelo využití dřeva a kamene, později přišly cihly. Kromě zdí se kámen používal třeba i na dlažbu podlahy hlavní chodby, podlahy obytných místností bývaly dřevěné, někdy šlo o pouhou udusanou hlínu. Střechy kryly dřevěné šindele či břidlicové pláty, jež postupně nahrazoval falcovaný plech nebo eternitové šablony, ke konci 20. st. se

i *Latrína* – jednoduchá venkovní toaleta, vyrobená většinou ze dřeva.
ii *Deštění* – zde obložení štítu svislými prkny.
iii *Šambrána* – ozdobné rámované ostění oken a dveří.

začal objevovat tzv. kanadský šindel. V malé míře se v Králíkách užívaly pálené tašky, běžnější jsou až v současnosti. Zdi pokrýval bílý vápenný nátěr, který neměl jen funkci estetickou, ale i konzervační. Zabílený hliněný výmaz spár spolu s tmavými trámy, natřenými tzv. volskou krví[i], tvořily charakteristický barevný kontrast.

Chalupa pod Horou Matky Boží

Kamkoli se dostanete z hlavní chodby

Vybraná chalupa z Dolní Hedče představuje komoro-chlévní dům, posazený na obdélné kamenné podezdívce. Levou stranu přízemí tvoří převážně roubená obytná část, rozdělená na dvě místnosti. Pravou stranu tvoří část hospodářská, se zděnou komorou vpředu a s roubeným chlévem vzadu. Chodba mezi obytnou a hospodářskou částí začíná rozšířenou vstupní síní. Stěny chodby, při nichž ze druhé strany stojí kamna, jsou zděné a zde také nalezneme klenby, naproti tomu v jiných částech chodby jsou stropy i stěny dřevěné.

Chodba ústí na nevelký dvůr, svažující se k trativodu[ii]. Na dvorku byl k chalupě přistavěn přístřešek sloužící jako kůlna a jako prostor pro komůrku se suchým záchodem. Z hlavní chodby lze vstupovat nejen do prostor v přízemí, ale také dolů do sklepa, nebo naopak nahoru na půdu.

23 *Č. p. 13, Dolní Hedeč*

i *Volská krev* – část dobytčí krve s různými přísadami (fermež, zvířecí žluč a moč, vápno, oxidy železa z hlíny, saze, sůl apod.); používala se jako ochrana před plísněmi, houbami a jinými škůdci, měla chránit i před ohněm.

ii *Trativod* – podzemní stavba sloužící ke vsakování dešťové nebo znečištěné povrchové vody do podzemních vod.

Původní obytná část domu

Z chodby vstoupíme nalevo do světnice – zde se i dnes odehrává většina domácích činností. Bytelná kachlová kamna bývala hlavním topným tělesem a připravovaly se na nich pokrmy, ale dnes se zde vaří na moderním sporáku a topí se elektrickými přímotopy. Topí se však stále i starými kamny a bidla nad nimi slouží jako sušárna prádla. Ze světnice lze vejít do menší místnosti s okny vedoucími k příjezdovému prostoru při levé straně domu a dozadu na dvorek. Tato místnůstka dnes slouží jako jedna z ložnic. Obě místnosti mají převážně dřevěné roubené stěny a trámové záklopové stropy.

24 *Dolní Hedeč č. p. 13. Světnice*

25 *Dolní Hedeč č. p. 13. Zděný kout světnice s kamny*

Původní hospodářská část domu

Pravá část domu zahrnovala komoru a chlév do nichž se vcházelo z chodby. Komora je, až na přepážku oddělující ji od původního chléva, zděná a dnes se vytápí vlastními kachlovými kamny. Místnost mohla sloužit jako ložnice (tak je tomu dnes), ale mohla zde být i dílna, skladovací prostor apod. Zadní místnost s roubenými stěnami (původní chlév) byla v nedávné době přestavěna na moderní WC a koupelnu. Obě původní místnosti hospodářské části mají trámové záklopové stropy.

Půda a sklep

Zdí mezi chodbou a světnicí vede komín, který prostupuje půdou a ústí nad šindelovou střechu, která je kryta eternitem. Půda pod vysokým, mírně zalomeným dřevěným krovem[i] se skládá ze dvou etáží. V první dnes nalezneme dva dřevěné pokojíky, druhou tvoří celistvý prostor, sloužící jako skladiště.

i Vysoký krov zajišťuje ostrý sklon střechy, ze které tak lépe sklouzává sníh.

Sklep je vyhlouben pod obytnou částí a tvoří ho nízká podlouhlá místnost s valenou klenbou a ještě jeden menší prostor, skrývající hlubokou kamennou studnu.

Vybavení světnice venkovské chalupy

Ve světnici se vařilo, jedlo, pracovalo, spalo, odbývala se tu hygiena. Srdcem místnosti byla zpravidla kachlová kamna, na kterých se nejen vařilo, ale většinou sloužila i jako jediný zdroj vytápění. To byl běžný stav 18. a 19. století. Předtím se vařilo v černé kuchyni, která byla umístěna ve vstupní síni a ještě dříve v dymné nebo polodymné jizbě.[i]

Kamna ve světnici stála při zdi, jež přiléhala k síni s chodbou, protože touto zdí vedl komín. Ke stropu nad kamny byla přichycena bidla na sušení prádla a na lehací ploše za pecí se spávalo[ii]. Prostor okolo kamen tvořil kuchyňskou část světnice. Ta mohla zahrnovat různé věšáky, police a kredenc[iii]. V 18. a 19. st. se v chalupách užívalo převážně keramické bílé nádobí, ale mohlo být i ze dřeva. Černé nádobí se vyrábělo z keramiky, železa a od poloviny 19. století i ze smaltu.

Roh světnice položený diagonálně vůči kamnům představoval tzv. svatý kout. Stál zde jídelní stůl a rohová lavice. Na stěnách visel kříž, obrázky svatých, ozdobná keramika ap. Zde se odehrávaly obyčeje a úkony spojené s rodinným a náboženským životem obyvatel domu.

Šatstvo se uchovávalo v bytelných a často i hojně zdobených almarách a truhlách. V truhle se mohly uchovávat i dokumenty a různé cennosti. Přímo ve světnici měly své místo i postele členů rodiny, ale běžně se spalo i na lavicích nebo na zápecí. Novomanželé nebo svobodní členové rodiny mohli mít jako ložnici nevytápěnou komoru. Chodilo se spát brzy, protože se časně vstávalo a také proto, že umělé svícení bylo drahé. Pokud se svítilo, tak lojovými svíčkami, olejovými lampami a od 19. století i lampami petrolejovými. Až s nástupem 20. století přišel do Králík plyn a poté elektřina.

K hygieně většinou stačily dřevěné necky a keramický nebo smaltovaný lavor. Voda se brala ze studny nebo z potoka. Od počátku 20. st. se i k okrajovějším stavením začala dostávat voda z vodovodu. Na záchod se chodilo do dřevěného přístřešku postaveného na dvoře na hnoji nebo hned vedle něj. Suché záchody při venkovských staveních přetrvaly často až do 60. a 70. let 20. st.

26 *Dolní Hedeč č. p. 13. Studna*

i Ve středověku byly běžné *dymné jizby* – hlavní obytný prostor zahrnoval otevřené ohniště a pec, přičemž kouř se rozptyloval po jizbě. Přechod ke světnici představovaly *polodymné jizby*, u nichž se kouř nad topeništěm zachycoval trychtýřovitým dymníkem, který jej odváděl nad strop, kde se rozptyloval v podkroví. Dymný provoz se v českých zemích udržel zhruba do třicetileté války. Světnice s uzavřeným ohněm v kamnech nebo peci nastoupily zejména od tzv. ohňového patentu Marie Terezie (1751), který nařizoval uzavřené zděné komíny.

ii *Zápecí* neslo v různých oblastech různé názvy jako třeba *zákamní*, *peklo*, *pekelec*, *čeřeň*, *pecina* nebo *záhrobí*.

iii *Kredenc* – příborník.

Zahrady a ploty

Zahrady a ploty v minulosti

Zahrady se přirozeně navzájem lišily podle toho, čemu sloužily. Pokud šlo o původní králické zahrádky tzv. zahradníků, tedy poddaných, kteří měli k dispozici jen malé výměry půdy, snažili se tito na svých pozemcích pěstovat zejména plodiny, které mohli využít k vlastní obživě. Na zahradě za chalupou se tedy pěstovaly brambory (od 19. st.), hlávkový salát, zelí, cibule a další zelenina. Vítaným doplňkem jídelníčku bylo ovoce jako jablka, hrušky nebo švestky. Na zahradách a dvorcích bývaly samozřejmě králíkárny a kurníky, nejrůznější chlívky a boudy pro domácí zvířectvo, které zde muselo mít svůj výběh.

Pokud šlo o okrasné zahrady, tak tuto funkci plnily spíše malé předzahrádky před chalupou a vyčleněné mohly být i samostatné záhony okrasných květin za domem. Takovéto zahrady a dvorky bývaly obehnány plaňkovým plotem s dřevěnými, kamennými a později betonovými sloupky a byly příznačné zejména pro chalupy králických předměstí.

27 *Pruhy zahrad náležící k domům ve Valdštejnově ul. Králíky*

Obdobně jako zahrady na předměstích na tom byly i městské zahrady. Jestliže však u chalup nebo u samostatně stojících rodinných domků platilo, že zahrada obklopuje víceméně celé stavení, tak domy náměstí nebo městských ulic, které k sobě svými boky přiléhaly, mívaly k dispozici pouze pás pozemku při zadní straně domu. Mezi sebou byly tyto zahrady odděleny plaňkovým plotem nebo cihlovou či kamennou zdí. I zde se pěstovaly jak okrasné rostliny, tak ovocné keře a stromy a v záhonech zrála zelenina určená do kuchyně. Méně než na předměstích se zde chovalo užitkové domácí zvířectvo.

Jiným typem zahrad byly zahrady reprezentativní, oddychové a parky. Čím byl majitel domu zámožnější, tím menší byla potřeba samozásobit se potravinami, a zahrada mohla být uvolněna k trávení oddychového času mezi okrasnými květinami a dřevinami. Městský park potom sloužil k odpočinkovým vycházkám obyvatel města, kteří mohli po nedělním obědu korzovat svěží zelení. V parkových prostranstvích bývaly umisťovány lavičky, altány, houpačky... probíhala zde veřejná setkání, spolková činnost atp.

Pokud se týká ohrazení pozemků, zahrad nebo parků, jak bylo řečeno, u obyčejných zahrad převládaly dřevěné plaňkové ploty s kamennými sloupky, které byly později stále častěji střídány drátěným pletivem a sloupky celobetonovými nebo betonovými sokly s kovovými trubkami. Plotové sloupky zahrad bohatších domů mohly být osazeny ozdobnými kovanými mřížemi, případně zahradu chránila zeď; vstupy do takových zahrad střežily kované brány a branky. Veřejné parkové prostory se zpravidla neohrazovaly a byly přístupné všem návštěvníkům.

Králické zahrady po 2. sv. válce

V době totality lidé rozvíjeli své koníčky; často nemohli nebo se nechtěli účastnit politického a společenskokulturního života, a tak své zájmy směřovali k hobby. Velkému zájmu se těšilo zahrádkářství. Potřeby a cíle byly různé: někdo si chtěl zpestřit jídelníček, někdo usiloval o okrasnou zahradu, jiný se zaměřil čistě na rekreační využití, další kombinovali vše dohromady.

Zhruba od 80. let 20. st. lze zaznamenat výraznější změny ve využívání zahradní techniky a různého příslušenství. Mnohde se ještě kosilo kosou, ale již se častěji objevovaly i motorové sekačky, často vyráběné doma „na koleně“. Tzv. anglický trávník byl cílem mnoha zahrádkářů.

Na zahradách stály i nejrůznější skleníky a pařeniště, ať už zbudované ze skleněných tabulí či z igelitové fólie a díky televiznímu pořadu *Receptář nejen na neděli* i z okurkových lahví.

Zahrady skrývaly také rozmanité přístřešky, které měly spolu s ohništi, udírnami a grily sloužit k víkendovému posezením s přáteli, nebo šlo o „domečky“ pro děti – kromě nejrůznějších bud se objevovaly i standardizované chatky z dětských táborů a třeba i velké dřevěné sudy.

28 *Skleník ze zavařovacích lahví. Králíky, 2013*

Svébytný jev představovaly tzv. zahrádkářské kolonie. Zejména obyvatelé domů bez zahrad začali využívat pozemky vyhrazené k zahradničení na okrajích města. V Králíkách takové kolonie nalezneme např. za dřívější továrnou Hedva nebo u hřbitova na konci ul. Pod Dětským domovem.

29 *Zahrádkářská kolonie v ul. Pod Dětským domovem. Králíky, 2013*

Mezi ploty v těchto dobách převládalo drátěné pletivo, u městských zahrad se objevovaly i dekorativní cihly, tzv. plotovky (plotové tvarovky), nebo improvizovaně využité vápenopískové dílce určené původně pro zdivo. Oblibu si i dnes zachovávají živé ploty z habru a dalších dřevin.

Porevoluční doba přinesla zvýšení úrovně zahradní mechanizace – ať už ve využití sekaček a vyžínačů či různých zavlažovacích systémů. Zvláště u nových domů začaly vznikat zahrady snad až příliš upravené, které působí sice uklizeně, ale možná i trochu nepřirozeně. Určitou novinkou, která se začala častěji objevovat, se stala např. zahradní jezírka.

Závěr

Historické jádro Králík patří k nejlépe dochovaným z širokého okolí a v roce 1990 bylo vyhlášeno městskou památkovou zónou. Zachoval se původní půdorys města se zástavbou hlavních ulic a náměstí, jehož architektonický vývoj vyvrcholil do konce 19. st., nicméně ve svém jádru si město zachovalo dřívější renesanční charakter.

Nejvýznamnější architektonické památky Králík vznikly v období baroka. Přímo v Králíkách můžeme zmínit kostel sv. Michaela archanděla (s rokokovým interiérem), na Mariánském kopci potom klášterní komplex s poutním kostelem Nanebevzetí Panny Marie.

Kulturní památkou je klasicistní budova městského muzea či hrobka rodiny Rotterů. Zajímavou industriální stavbu reprezentuje budova plynárny z počátku 20. století, secesní klenot představuje spořitelna z téhož období. Králickým specifikem jsou objekty pohraničního opevnění z 2. pol. 30. let 20. st.

Méně malebnou část města tvoří průmyslové zóny a estetiky předešlých staletí zpravidla nedosahuje ani zástavba 70. a 80. let 20. st. Je to dáno tehdejším malým výběrem stavebních materiálů a snad i jistou ztrátou kontinuity estetického cítění, způsobenou odsunem německého obyvatelstva a pak i užitkovým přístupem, jenž byl charakteristický pro éru komunistického režimu. Svěžejší dech nabrala výstavba rodinných domů i veřejných staveb od 90. let. 20. st., avšak i zde lze někdy sledovat tíhnutí k uniformitě a úrovně veřejných staveb 19. st. či prvorepublikových vilek tato nová zástavba dosahuje jen v některých případech.

Stavební rozvoj Králík určuje několik zásadních faktorů. Jedním z nich je hospodářská prosperita města – rozvíjí-li se obchod, průmysl a služby, podpoří to i výstavbu. Dalším faktorem je politická situace – je-li země zmítána kupříkladu třicetiletou válkou, není na výstavbu pomyšlení; zvláštním případem je však masové budování opevnění v Králíkách v předtuše 2. sv. války.

Podobu architektury, především té městské, z velké míry určoval daný umělecký sloh, dnes je to spíše dobová móda a tendence či vkus nebo možnosti stavitele. Nemalou roli hrají přírodní podmínky (potřeba ochrany před povětrnostními vlivy, srážkami, tuhými zimami) či snaha souznít s regionální tradicí a postavit takový objekt, jenž dobře zapadne mezi tradiční podhorské roubenky.

Do budoucna doufejme, že se budou projevovat pouze ty faktory, které přispějí k účelnému a esteticky citlivému rozvoji našeho města.

30 *Plastika ze sympózia Ožívání mramoru. Ul. Valdštejnova, Králíky*

5. Historické události a Králíky

První doklady osídlení Králicka a budování města

První pokusy o osídlování Králicka nejspíš nastaly po vybudování komunikace, která se prozatím pustého kraje dotýkala. Cesta spojovala Šilperk (Štíty) a osídlení okolo horního toku Moravské Sázavy s kladským Mittelwalde (Mezilesí). Tato komunikace je doložena r. 1278. Cesta vycházela ze Štítů a vedla společně s komunikací směřující od Lanškrouna po západním úbočí Bukovohorské hornatiny k Jablonnému nad Orlicí; zde se spojila s komunikací vedoucí od Ústí nad Orlicí, vstoupila do pomezního hvozdu a pokračovala

okolo pozdějšího Mladkova k Mladkovskému sedlu[i] a dále k Mittelwalde. Později, za kolonizace, která byla organizována ze Žampachu, ustoupil pomezní hvozd až k Mladkovu, který se tak stal pohraniční stanicí.

1 *Městský znak odkazuje na tradované hornictví*

První písemný doklad o osídlení Králicka pochází z r. 1357. Jde o listinu[ii], v níž Karel IV. postupuje žampašské panství, celnici v Mladkově a také *„montana in Greulichs“*[4] Čeňkovi z Potštejna. Latinské *montana* však mohlo znamenat hory, pohoří, ale také doly. Dá se tedy předpokládat, že se vznikem výše uvedené komunikace začalo na území Králicka pronikat dočasné osídlení za účelem hornické činnosti; pravděpodobně k tomu docházelo od doby, kdy Jan Lucemburský r. 1324 postoupil Žampašsko Jindřichu ml., řečenému Železný z Lipé. Důvod kolonizace mohl spočívat i ve snaze propojit žampašské panství s panstvím kolštejnským[iii], které rovněž náleželo rodu z Lipé.

Výraz *Greulichs*, užitý v listině Karla IV., lze interpretovat dvojím způsobem. Může znamenat přídavné jméno přivlastňovací, a pak mohlo celé spojení označovat *Greulichovy doly*, přičemž onen Greulich mohl být německý organizátor důlních prací. Mohlo však jít o odvození názvu z přídavného jména *greulich*, a pak by šlo o *strašné doly* nebo *doly ve strašné krajině*. Pozdější pojmenování *Králíky* se vyvinulo právě komolením názvu *Greulich* (*Greulich–Grulich–Krulich–Kralich–Králíky* atp.).

Jestliže byly na Králicku pokusy o důlní činnost, tak se v následujících dvou stech letech nesetkaly s větším úspěchem, protože až do poloviny 16. st. nejsou o osídlení Králicka zmínky.

Větší zájem o Králicko začal projevovat nejspíš až Jan Žampach z Potštejna. Podnětem mohla být koupě kladského panství Mezilesí, které tak r. 1495 přibylo k dosavadnímu žampašskému panství. Tímto rozšířením se Králicko dostalo do středu majetků Žampachů, a zájem o jeho osídlení nejspíš vzrostl. O úmyslech využít toto doposud neosídlené území svědčí i fakt, že si Jan Žampach, poté co musel zastavit část žampašského panství i s hradem, vybral jako rezidenční sídlo Králíkám blízký Mladkov. Jan Žampach se však zástavou žampašského panství finančních problémů nezbavil a do další zástavy musel dát bratrům Mikuláši a Otovi z Bubna i Mladkov. Od osídlování Králicka pak musel ustoupit.

V osídlovací činnosti byl úspěšný až Janův syn Zdeněk Žampach. Ten po r. 1548 opět sjednotil Žampašsko a měl zájem udržet i Králicko. To bylo zřejmě důvodem organizace osídlování tohoto území.

Po smrti Zdeňka Žampacha připadlo Králicko jeho synovi Janu Burianu Žampachovi. Ten, zřejmě i kvůli dokončení osídlovacích prací, požádal r. 1568 o vyslání komorníka zemských desek[*], který by panství jednoznačně vymezil. Protože při vymezování hranic hrály roli spíše výrazné přírodní útvary a ne lidská sídla, nevíme, která z míst panství v této době již

i Dnešní hraniční přechod Dolní Lipka – Boboszów.
ii Existuje také datace 1367. Viz Musil, 2000, s. 21.
4 Musil, 2000, s. 20–21.
iii Oblast okolo dnešní Branné a Starého Města pod Sněžníkem.
* *Desky zemské* – předchůdkyně pozemkových knih. Kromě dokladů o vlastnictví půdy a jiných nemovitostí sem byly začleňovány i další závazné dokumenty.

osídlena byla. Protokol pouze uvádí místa, z nichž pocházeli svědci, a to byly Králíky a Heřmanice, přičemž v obou případech jde o první písemnou zmínku o těchto místech. A protože tehdejší obyvatelé Králík neměli přesnější znalosti o situaci na hranicích v dřívějších dobách, usuzujeme, že na panství nesídlili dlouho. Zdá se tak pravděpodobné, že Králíky založil někdy po roce 1548 Zdeněk Žampach z Potštejna.

Uprostřed neosídleného kraje tedy vzniká sídliště, které je v pramenech označováno jako město. Ráz plužin[i] okolních vesnic odpovídá charakteru velkých lesních lánových vsí, přičemž tyto plužiny na sebe navazují. Lze se proto domnívat, že osídlení Králicka bylo promyšleným osídlovacím podnikem, který navazoval na velké kolonizační akce z doby 13. a 14. st.; vedle vsí byla tehdy zakládána i města, která tvořila ekonomická centra okolních vesnic, přičemž v těchto městech probíhala především směna výrobků. Králicko tedy zřejmě mělo vytvořit hospodářskou jednotku založenou především na zemědělské výrobě. Byla snad i snaha obnovit hornictví, ale jestli ano, nebyla úspěšná.

Jan Burian Žampach později musel své panství kvůli nedostatku finančních prostředků prodat Zdeňkovi z Valdštejna. Prodej stvrzuje zápis v zemských deskách z r. 1577, který také podává první ucelený popis Králicka. Zdeňkovi z Valdštejna se pak připisují výše zmíněné snahy o znovuzavedení hornictví, založení protestantské modlitebny, výstavba fary, zámku a také školy. Dalším důležitým dokladem Králík jako města je privilegium tří výročních trhů, které pro město na žádost Zdeňka z Valdštejna roku 1577 vydal císař Rudolf II.

První poddanská rebelie

V letech 1605–1607 byla zaznamenána první rebelie proti vrchnosti. Důvodem byl úskok majitele panství Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic[ii]. Ten převedl panství na svou druhou manželku Evu z Valdštejna, ačkoli v případě, že on sám nebude mít dědice, mělo panství zůstat rodu Redernů, ze kterého pocházela jeho první manželka Anna. Když pak r. 1605 Bohuslav Hasištejnský zemřel a Eva z Valdštejna vymáhala poddanský slib, Králičtí jí ho odmítli dát a přestali vůči ní plnit všechny povinnosti. Měli zato, že Eva z Valdštejna na panství nemá nárok, a také se obávali, že nebude respektovat privilegia, která městu poskytla Anna z Redernu.[iii] K poslušnosti Králické přinutil až zásah hradecké krajské hotovosti na konci května roku 1607. Tehdy bylo několik králických poddaných zajato a vězněno nejprve v Hradci Králové a pak v Praze v Bílé věži. Později byli na prosby králické městské rady propuštěni.

Třicetiletá válka, mor a požáry

Třicetiletá válka pro Králíky znamenala období nejistoty, nedostatku, drancování, násilí a také opakujících se morových ran. Městem procházela střídavě vojska Protestantské unie i Katolické ligy, na což město tvrdě doplácelo. Jestliže po vestfálském míru[*] následovalo načas období válečného klidu, bylo město sužováno jinými pohromami, jako byl například

---

i *Plužina* – pozemky patřící k vesnici využívané k zemědělským aktivitám.

ii Pouze shoda jmen s renesančním básníkem žijícím na přelomu 15. a 16. st.

iii Šlo o odpuštění některých poplatků, prominutí určitých robot a zavedení jiných či o povolení a výhody ohledně obchodu.

* *Vestfálský mír,* uzavřený 24. října 1648, ukončil třicetiletou a osmdesátiletou válku (*osmdesátiletá válka* – boj Nizozemska proti španělské nadvládě).

požár v r. 1676, při němž shořel i kostel, nebo další morová epidemie, která se objevila roku 1680[5]. Velké obavy vzbuzovala vojna s Turky (1683–1699), kteří se tehdy dostali až k Vídni.

2 *Pečeť města Králíky z roku 1674*

Rekatolizační trend, tradice náboženských poutí na Lysou horu a také snaha odvrátit časté morové rány či jiné pohromy daly v letech 1696–1710 vzniknout poutnímu kostelu s klášterem na Hoře Matky Boží[i]. I přes tyto snahy o od odvrácení neštěstí shořelo při požáru v r. 1708 téměř celé město a v letech 1713–1714 zde řádil opět mor, jemuž podle pověsti podlehla téměř polovina obyvatel. V létě r. 1714 pak došlo k poklesu měny a průtrž mračen zatopila části města ležící při březích Králického potoka. Tato rychle po sobě jdoucí neštěstí způsobila velké nesnáze trvající dlouhá léta.

Králíky za slezských válek

První slezská válka

Další válečné útrapy přišly v období válek o Slezsko. 26. ledna r. 1742 přitáhla pruská vojska, přesouvající se z Kladska na Moravu, poprvé na Králicko a v únoru téhož roku se tudy Prusové opět vraceli. Znovu vtrhli pruští vojáci do Králík 5. dubna pod velením Leopolda Dessavského, přičemž asi 900 vojáků v Králíkách přenocovalo. Výsledkem první slezské války bylo mimo jiné to, že Králíky se staly pohraničním městem, protože Rakousko ztratilo větší část Slezska a celé Kladsko.

Během první slezské války, bylo to v r. 1742, se odehrál druhý větší konflikt mezi poddanými a králickou vrchností. Obyvatelé vesnic králického panství se vzbouřili proti vrchnostenskému úředníkovi Pechynskému, který příliš tvrdě vymáhal robotu[ii]. Podle J. Čermáka[6] tehdy poddaní dorazili na vrchnostenský úřad do Králík, aby si to s Pechynským vyřídili osobně, avšak ten před nimi uprchnul. Jaké byly důsledky této události, není z dostupných zdrojů zřejmé.

Druhá slezská válka

Ještě hůře na Králíky dolehla druhá slezská válka, která probíhala v letech 1744–1745. Přinesla další plenění, vybírání výpalného a hladomor. Když v r. 1745 Králíky opakovaně drancovali Prusové, část obyvatelstva utekla do lesů Jeřábské vrchoviny. Pověst vypráví o zrádci z Vysokého Potoka, který Prusy vedl za ukrytými měšťany. Ti již slyšeli hlasy vojáků a mysleli, že jsou ztraceni. Vtom se však Prusové zastavili. Obvinili zrádce, že je vede do

5 Čermák, J., 1964, s. 10. F. Musil tuto morovou epidemii ve svých Dějinách Králicka (2000) nezmiňuje.

i Název *Hora Matky Boží* se začal používat od vybudování poutního kostela, zeměpisné označení hory zní *Mariánský kopec*.

ii Tereziánský katastr uvádí údaje o počtu robotních dní v jednotlivých místech panství, přičemž se rozlišuje robota ruční a potažní (potažní byla s jedním nebo se dvěma koňmi). Při popisu Mladkova a samotných Králík není o robotě žádná zmínka. Pro ilustraci: v Horní Lipce byli podle tereziánského katastru poddaní v rámci roboty povinni 26 dny potažní roboty s jedním koněm a 29 dny ruční roboty ročně.

6 Čermák, J., 1964, s. 14.

léčky a zastřelili ho. Pak se vrátili zpět. Protože se měšťané zrovna modlili ke sv. Trojici, vyložili si takové štěstí jako zázrak, na jehož památku v roce 1746 vystavěli poutní kapličku[i].

Sedmiletá válka

Poslední snahy Marie Terezie o navrácení Slezska a Kladska byly spojeny s tzv. válkou sedmiletou, jež se odehrála v letech 1756–1763. Králíky byly opět sužovány vpády pruských oddílů, které drancovaly a vymáhaly výpalné. Velkou zátěží bylo i ubytování rakouského a ruského vojska v letech 1761–1762. V rámci důsledků sedmileté války se Králíky definitivně staly pohraničním městem.

Když město neohrožovaly válečné události, přicházely jiné pohromy. Roku 1767 přišel další požár města, při kterém lehla popelem většina domů na náměstí a kostel přišel o svou barokní střechu.

3 *Kaple sv. Trojice. Současná podoba pochází z r. 1898*

Válka bramborová a války napoleonské

Nezvané návštěvy vojáků rakouských i pruských s sebou přinesla i tzv. válka bramborová[ii] (1778–1789). Když pak r. 1779 Králíky navštívil císař Josef II., který projížděl místa, kde došlo k vojenským akcím, prohlédl si i klášter. Když viděl, jak byl Prusy vydrancován, řekl prý: „Kde nic není, i císař ztrácí své právo.“[7] Jisté je, že císař chtěl klášter zrušit a zřídit místo něj piaristické gymnázium. Nakonec však vyhověl žádosti králických měšťanů a klášter nezrušil, jelikož poutě byly důležitým zdrojem obživy zejména chudších obyvatel Králík.

Napoleonské války Králíky přímo nezasáhly. Avšak r. 1805, po bitvě u Slavkova, do Králík dorazily jednotky poražené ruské armády, které s sebou přinesly tyfus a černé neštovice. V r. 1806 do Králík přišli rakouští dělostřelci a huláni, kteří za svého pobytu způsobili požár, při kterém shořelo 16 domů v dnešní Dlouhé ulici.

i Původní kaple byla dřevěná, dnešní novorománská podoba pochází z roku 1898.
ii Vojáci v této válce trpěli nedostatkem proviantu, a tak vykopávali brambory z polí a živili se jimi.
7 Čermák, J., 1964, s. 17.

Revoluční rok 1848 a reorganizace státní správy

Revoluční ideály z r. 1848 v Králíkách větší odezvu nenašly. Byla sice zřízena Národní garda, ale ta žádné revoluční změny nepodporovala a její jedinou akcí byl zásah proti vzbouřeným poddaným ze vsí králického panství. Ti přepadli panský dvůr v Králíkách, aby potrestali správce Pleskota, který tvrdě vymáhal robotu, přestože již bylo jasné její zrušení. Národní garda pak byla roku 1850 rozpuštěna.

Co revoluční rok přinesl a co Králíky skutečně zasáhlo, bylo právě zrušení roboty a poddanství. Vrchnostenský úřad pozbyl politických i soudních pravomocí a tato agenda přešla na městský úřad, okresní soud, okresní berní úřad a na okresní hejtmanství. V Králíkách sídlil okresní soud a okresní berní úřad, ale okresní hejtmanství bylo v Žamberku; jen v období let 1855–1868 byly zavedeny smíšené okresní úřady[i] a takový úřad měly i Králíky. Po r. 1868 se vrátilo uspořádání z doby před r. 1855, které vydrželo víceméně až do r. 1938. V r. 1864 vznikly okresní obce, reprezentované okresními zastupitelstvy. Sídlem okresního zastupitelstva byly i Králíky.

Prusko-rakouská válka

Roku 1866 se Rakousko střetlo s Pruskem ve válce, která měla vyřešit spor o hegemonii v Německém spolku. Králíky na to opět doplácely. 12.–14. července se poblíž města utábořilo na 4 000 pruských pěšáků a Králíky musely vojsko zásobovat. Prohraná válka znamenala oslabení Rakouska, a v důsledku toho i rakousko-uherské vyrovnání a vznik tzv. prosincové ústavy[ii]. Rakousko mělo kromě jiného uloženo vybudovat železniční spojení s Pruskem, takže i na Králicku vznikla železniční trať[iii], jejíž provoz byl zahájen r. 1872. Současně se budovalo i připojení k tratím na severní Moravě. Tehdy bylo postaveno nádraží v Dolní Lipce, ale neslo označení Grulich. Položení železniční trati znamenalo základ hospodářského rozvoje regionu.

Rozvoj města ve druhé polovině 19. a na počátku 20. st.

Od 2. pol. 19. st. zaznamenaly Králíky nebývalý rozvoj. Ve městě vznikly tři velké textilní továrny, které dávaly práci více než jednomu tisíci lidí. To se projevovalo i v nárůstu počtu obyvatel města, zatímco ve vesnicích lidí ubývalo. Vzmáhající se průmysl a význam města se projevily čilou výstavbou. Byla přestavěna řada domů na náměstí i v přilehlých ulicích; na náměstí vyrostla nová budova spořitelny, králičtí evangelíci dostali svůj kostel v dnešní ul. 5. května, budovaly se komunikace. Společenský život se realizoval v řadě spolků, zakládaly se místní organizace politických stran.

---

i *Smíšené okresní úřady* slučovaly okresní hejtmanství a okresní soudy.

ii *Prosincová ústava* - vydána 21. prosince 1867, upravena v dubnu 1873, platnost do zániku monarchie. Tvořilo ji sedm zákonů vymezujících zákonodárnou pravomoc Říšské rady. Stanovovala základní práva občana, zřízení Říšského soudu, nezávislost soudů, postavení císaře a vyrovnávací zákon. S výjimkou 7. zákona (dualismus) platila jen pro Předlitavsko. *Dualismus* – rakouské císařství se změnilo v unii dvou státních celků: Předlitavska (Rakouska) a Zalitavska (Uherska).

iii Šlo o trať Ústí n. O. – Kyšperk (Letohrad) – Lichkov – Mittelwalde (Mezilesí) – Vratislav (Wrocław).

Králíky za 1. republiky (1918–1938)

Boje 1. sv. války v letech 1914–1918 se Králík bezprostředně nedotkly. S válkou však přišel nedostatek zboží, zvýšení cen a také strach o blízké na frontě. Objevila se španělská chřipka, na níž jen v říjnu 1918 zemřelo během čtrnácti dní šestnáct osob[8]. Pro Králíky byly podstatné především důsledky války, které znamenaly vznik Československé republiky.

4 *Pomník padlým v 1. sv. válce. Dnes je k vidění jeho maketa v zahradě Městského muzea Králíky*

Pohraničí – problematická část ČSR

Obyvatelé Králík předpokládali, že jejich město do Československé republiky zahrnuto nebude, a připravovali se na vznik provincie Sudetenland; ta měla být součástí vznikajícího Německého Rakouska[i]. Tento vývoj byl zastaven až příchodem jednotky československých vojáků 15. prosince 1918.

Počátkem 20. let byla překonána hospodářská krize, což přispělo k tomu, že se situace v Králíkách pomalu uklidňovala. Také německé strany se zapojily do politického dění nové republiky. Obavy vzbuzoval vzrůstající vliv levicových stran. Okresní hejtmanství v lednu 1921 zrušilo veřejnou schůzi s programem „Rosa Luxemburgová a Karl Liebknecht“[ii], avšak již v únoru téhož roku byla v Králíkách založena místní organizace KSČ.

Situace se začala zhoršovat koncem 20. let, kdy se objevila další hospodářská krize. S úplným nebo částečným zastavením provozu se potýkaly všechny velké králické továrny, což vedlo k dělnickým protestům. To vše způsobovalo nárůst nacionálních[iii] nálad. Hrotil se vztah mezi příznivci KSČ a německých národních socialistů[*]. Podpora stran volajících po

8 Čermák, J., 1964, s. 26.

i *Německé Rakousko* – Po rozpadu Rakouska-Uherska bylo Rakousko zmenšeno na vzájemně spojené německy mluvící celky. 21. 10. 1918 byl pro tento celek schválen název *Německé Rakousko*. 12. 11. 1918 bylo Německé Rakousko ustaveno jako republika. Smlouvou ze Saint-Germain (podepsána 10. 9. 1919, platnost od 16. 7. 1920) bylo schváleno rozpuštění Rakouska-Uherska a zároveň byl uzákoněn název státu *Rakousko*.

ii *Rosa Luxemburgová* – významná představitelka evropského socialistického a komunistického hnutí. *Karl Liebknecht* – socialistický politik, spoluzakladatel Komunistické strany Německa.

iii *Nacionalismus (národovectví)* – zdůrazňování příslušnosti k jednomu národu, často spojené s vymezováním se vůči národu jinému.

* *Národní socialisté – Německá národně socialistická strana dělnická* (*Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, DNSAP*) byla sudetoněmecká strana úzce spolupracující s Hitlerovou *NSDAP* v Německu.

připojení pohraničí k Německu vzrostla zejména po nástupu Adolfa Hitlera do říšského kancléřství v r. 1933.

Od r. 1935 nabrala na obrátkách výstavba pohraničního opevnění. Republika měla u obyvatelstva Králík stále ještě velkou podporu – oslav 86. narozenin T. G. Masaryka r. 1936 se na Střelnici zúčastnilo na 600 lidí. Stejný počet se zde sešel také u příležitosti oslav státního svátku 28. října téhož roku. To se ale brzy mělo změnit.

5 Dělostřelecký srub pevnosti Hůrka po testech prováděných wehrmachtem. Stav v r. 2008

Soumrak 1. republiky – Králíky pod vlivem Sudetoněmecké strany

Schůze nacionalistické Sudetendeutsche Heimatfront (SHF)[i], která se konala 1. 2. 1935 v sále na Střelnici, musela být pro přílišnou vřavu mezi nacionalisty, sociálními demokraty a komunisty rozpuštěna. Na schůzi 26. 3. 1935, kde se jednalo o přeměně SHF na SdP (Sudetendeutsche Partei[ii]), dorazil sám Konrád Henlein[iii]. Ve volbách do parlamentu r. 1935 vyhrála právě SdP a jen v Králíkách jí dalo hlas 1 002 voličů. 26. srpna 1937 projížděl Králíky Edvard Beneš, jenž přijel na prohlídku opevnění. Starosta Schwarzer jej tehdy ujistil o loajalitě obyvatelstva.

10. 4. 1938 si Rakousko odhlasovalo připojení k Německu[*], načež se v Králíkách rozešly strana živnostenská, křesťansko sociální a svaz zemědělců a jejich předsedové vstoupili do SdP. Tyto události vyvolaly hromadný vstup obyvatel Králík do Sudetoněmecké strany (cca 1 000 nových členů). Kronikář Emil Fischer tehdy napsal: „Výbuch německy uvědomělého smýšlení nelze už zadržet. Všeobecně se zdraví německým pozdravem – zdviženou pravicí.“[9] Na 1. máje toho roku se tentokrát konaly dva průvody: v 10:00 vyrazil průvod komunistických a sociálně demokratických dělníků společně s českou menšinou (800 účastníků) a v 11:00 průvod SdP, na kterém se sešlo přes 4 000 účastníků z Králík a okolí.

Situace se vyostřila po vyhlášení částečné mobilizace 21. 5. 1938. Průvod s pochodněmi, jenž chtěli uspořádat němečtí nacionalisté 21. 6. při slavnosti slunovratu, byl zakázán. Když se ve Vratislavi[**] konal 25. 6. 1938 sjezd turnerů[***], na kterém vystoupil Adolf Hitler po boku s Konrádem Henleinem a kterého se zúčastnilo také asi padesát příznivců SdP z Králík, zaznělo poprvé veřejně skandování: „My chceme domů do říše!“[10]

---

i *Sudetoněmecká vlastenecká fronta* – v Králíkách vznikla po zákazu předchozích německých nacionalistických stran.

ii *Sudetendeutsche Partei – Sudetoněmecká strana*.

iii *Konrád Henlein* (*1898 Vratislavice nad Nisou) – vůdce SdP. Norimberským tribunálem byl označen jako válečný zločinec. 10. 5. 1945 spáchal sebevraždu v plzeňském vězení.

* Takzvaný *anšlus* Rakouska.

9 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 189.

** *Vratislav* – dnes polská *Wrocław*.

*** *Turneři* – členové tělovýchovného spolku *Turnverein*.

10 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 201.

Kvůli strachu z blížící se války utíkalo množství Němců za hranice a manželky s dětmi Čechů odjížděly do vnitrozemí. 23. září byla vyhlášena všeobecná mobilizace. Náladu vystihl kronikář slovy: „Kdo může, opouští toto město v ‚údolí smrti'."[11] Po městě chodily „pořádkové" hlídky komunistů se sociálními demokraty a vyhrožovaly nacionalistům krvavou lázní. Po nocích se ozývaly výstřely vypálené na české občany. 30. září byla podepsána mnichovská dohoda. Šokované české obyvatelstvo opouští město, vojáci pevnosti.

Králíky v Říši (1938–1945)

Nadšení opadává

Wehrmacht[i] do Králík dorazil 10. října a brzy byla zavedena státní správa podle říšského vzoru. 5. prosince r. 1938 dorazil do Králík kvůli opevnění s několika generály sám Adolf Hitler. Do Králík začali houfně dojíždět lidé zpoza bývalých hranic a začali skupovávat látky, šatstvo a hlavně potraviny. Místní měli problém pokrýt vlastní spotřebu. Od 15. 9. 1939 byly zavedeny potravinové lístky.

6 *Nadšení Králických při vítání Adolfa Hitlera v roce 1938 neznalo mezí*

Válka si vybírala daň. V únoru r. 1942 byly z kostelní věže sneseny čtyři zvony na rozlití pro válečné účely. V srpnu 1942 byly u tzv. elektrárny vystavěny baráky pro anglické

11 Tamtéž.

i *Wehrmacht* (čes. *branná moc*) – ozbrojené síly tzv. třetí říše v letech 1935–1945.

zajatce, kteří měli v Králíkách pracovat pro Německo. V textilce Walter začal podnik FAMO[i] vyrábět vrtule pro německá letadla a v bývalé tkalcovně Schroll se šily uniformy. V r. 1943 mělo být i v Králíkách 58 mužů a 64 žen tzv. totálně nasazeno[ii][12] a v tomtéž roce začaly do Králík přicházet první německé rodiny z vybombardovaných německých měst.

V červnu 1944 se zaváděla opatření protiletecké ochrany. V červenci přišly další rodiny z Berlína a 27. 8. nad městem poprvé přeletěla cizí letadla. V říjnu byly do stráně pod kostelem vykopány dvě štoly jako úkryt pro 500 osob. Na Výšině se začaly stavět tři baráky – koncentrační tábor pro 800 vězňů. Na konci r. 1944 městem prošlo 5 260 uprchlíků.

7 *Základy jednoho z baráků koncentračního tábora na Výšině*

Konec války v Králíkách

Počátkem r. 1945 očekávali obyvatelé Králík evakuaci. V únoru přišlo německé vojsko a zahájilo budování protitankových překážek. V dubnu začaly docházet potraviny. Začátek května by se dal charakterizovat jedním slovem – bezradnost. Dorazila zpráva o smrti Adolfa Hitlera, což vyvolalo zděšení. 4. května byl vydán rozkaz k evakuaci, ale již první vozy se musely vrátit, protože silnice do Mezilesí byla ucpána povozy s jinými uprchlíky. Obyvatelstvo Králík tedy začalo vyvěšovat bílé vlajky, což vojenské velitelství pod hrozbou střelby do takto označených domů zakázalo.

i *Fahrzeug und Motorenwerke.*
ii *Totální nasazení* – nucené pracovní nasazení, kterému byli podrobováni obyvatelé okupovaných zemí.
12 Čermák, J., 1964, s. 36.

Vojenský velitel chtěl se 200 vojáky město bránit, ale nakonec bylo rozhodnuto prohlásit Králíky za otevřené město. Velitel tedy s vojáky odjel. Navečer však do města přišel asi osmdesátičlenný oddíl ustupujícího německého vojska a zaujal pozice. Druhého dne ale vojáci zbraně i munici zničili a ustoupili na západ. 9. 5. v 8:00 do města dorazil oddíl SS[i] čítající 200 mužů a obsadil vjezdy do města. Téhož rána se od Červené Vody přiblížila hlídka Rudé armády s bílou vlajkou. Příslušníci SS na hlídku začali pálit. Dva sovětští vojáci byli zabiti a jeden zajat. Později byl nalezen zastřelený u továrny FAMO. K poledni přijel od Červené Vody tank a zahájil palbu z kulometu. Oddíl SS ustoupil. Za tankem do města dorazily sovětské motorizované síly a pěchota. Sovětští vojáci pak s ustupujícími příslušníky SS svedli u Prostřední a Dolní Lipky dvě potyčky, při nichž mělo padnou asi 60 esesmanů.

8 *Stéla hrobu sovětských vojáků padlých v r. 1945. Hřbitov Králíky*

11. května se ve hřbitovní kapli oběsil starosta Poppe[ii]. Nebyla to jediná sebevražda. Někteří králičtí Němci utíkali z města, jiní vyčkávali. Několik králických Čechů narychlo utvořilo národní výbor, který organizoval nejnutnější práce. Po městě se povalovala výstroj i výzbroj, střelivo, někde i zdechliny koní. Koncem května byla jmenována Místní správní komise v Králíkách a už v červnu nastal příliv nových osídlenců, kteří se hlásili o národní správu některého z domů nebo živností.[13]

Od konce 2. sv. války do roku 1989

První poválečné roky

19. června roku 1945 vznikla místní organizace KSČ a brzy nato zahájily činnost i další politické strany. Pro obnovu kulturního života byly zakládány různé spolky[iii] a činnost zahájila i knihovna s muzeem. 3. září 1945 začalo vyučování ve škole. Pro nezájem uchazečů nebyla obnovena výuka v truhlářské[*] škole, zato bylo roku 1946 otevřeno gymnázium.

Po volbách r. 1946 byl v Králíkách zřízen místní národní výbor. KSČ zde měla 14, Československá sociální demokracie 6, Československá strana národně socialistická také 6 a Československá strana lidová 4 členy. Tím byla podle slov J. Čermáka[14] nastoupena cesta k budování socialismu. V roce 1946, během léta, probíhal odsun Němců. V Králíkách zůstalo asi 80 německých rodin, většinou šlo o odborné dělníky z tkalcovny hedvábí.

---

i *SS – Schutzstaffel (Ochranný oddíl)*, ozbrojená organizace NSDAP, skládající se z fanaticky oddaných přívrženců Adolfa Hitlera (původně jeho osobní stráž).

ii Takto Poppeho konec popisuje J. Čermák (1964, s. 38), ale existuje i podání, že se starosta Poppe otrávil.

13 Popis posledních dnů války v Králíkách vychází ze Stručných dějin Králík J. Čermáka, který zase vycházel z německy psané kroniky Králík, případně z jiných zdrojů. Informace, které J. Čermák uvádí, nelze spolehlivě ověřit a je třeba je tak přijímat.

iii Např. Sokol, divadelní spolek TYL, hasičský sbor ad.

* *Truhlářská škola* – říkalo se tak odborné škole pro zpracování dřeva, která sídlila v dnešní ul. 5. května.

14 Čermák, 1964, s. 39.

Vývoj po únoru 1948

Během únorových událostí byl v Králíkách vytvořen akční výbor Národní fronty, který začal vyvíjet činnost proti osobám s „reakčním myšlením“[i]. V r. 1949 byl založen místní komunální podnik, ve kterém bylo do května roku 1951 sloučeno 31 živností. Do r. 1952 se však z 50 králických rolníků přihlásilo jen 12 do JZD[ii], což nestačilo ani k jeho založení. V r. 1955 přestalo samostatně hospodařit 5 rolníků, „[...] poněvadž se přesvědčili, že se soukromé zemědělství nevyplácí...“[15] Po nich však následovali další a k 1. lednu 1960 už v Králíkách neexistovali žádní soukromí zemědělci.

50. léta vůbec znamenala přísný dohled státu na jakékoli dění a pokud někdo kritizoval komunistickou stranu nebo státní úřady, mohl být vyhozen ze zaměstnání, jeho děti se nedostaly školu, nebo dokonce skončil ve vězení. Vězení za protistátní činnost postihlo také řadu osob v Králíkách – tito lidé byli odsouzeni za vstřícnost k církvi nebo třeba za práci pro skauta – Junáka a propuštěni byli až při amnestii v r. 1960[iii]. Ostré vystupování státu proti církvi se v Králíkách projevilo také v r. 1950, kdy se z kláštera na Hoře Matky Boží stal internační tábor pro kněží.

Uvolnění v 60. letech

V 60. letech se občanům otvíral prostor pro svobodnější život. Volněji se dýchalo i v Králíkách: ochotníci hráli divadlo, vznikaly rockové hudební skupiny, slavily se majálesy, pořádaly se karnevaly. Po amnestii roku 1960 došlo ke zrušení internačního kláštera na Hoře Matky Boží a objekt začal plnit funkci charitního domova pro řádové sestry.

Vyvrcholením 60. let bylo Pražské jaro roku 1968, po kterém však následovala okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Zásah cizích vojsk na našem území znamenal pro občany nejprve šok, zmatek a pak hluboké zklamání. Dobovou náladu ilustruje následující úryvek z králické kroniky:

> „Hned na začátku tohoto celkového zhodnocení uplynulého roku je nutno zaznamenat události, které vtiskly tomuto roku svůj ráz. Bylo to srpnové obsazení Československa sovětským vojskem a armádami členů varšavské smlouvy. Tato událost se v Králíkách přímo projevila jen málo, jenom několik vozů s cizím vojskem projelo městem. Ale reakce obyvatelstva byla právě taková jako jinde: zprvu bezradnost a nakupovací horečka, potom hněv, který se projevoval nápisy a hesly na budovách a výkladních skříních. Byly to nápisy dvojího druhu: jedny slibovaly věrnost dosavadní vládě a jejímu programu, druhé posílaly okupanty domů. Vznikl chaos hospodářský, politický, společenský, ale hlavně chaos v našich hlavách. Nikdo nevěděl, co si o tom má myslet, jak si to vysvětlit. Po léta jsme slyšeli (a věřili tomu), že Sovětský svaz je náš nejlepší přítel, zakládali jsme svazy československo-sovětského přátelství, turisté ze Sov. svazu byli našimi nejmilejšími hosty, a najednou takový obrat. To, že jsme se docela legálním způsobem zbavili několika nežádoucích a neoblíbených politiků a že jsme veřejně pranýřovali nespravedlivé protizákonné rozsudky, to přece nemohlo být

i Lidé, kteří odmítali znárodňování, kolektivizaci a politický vývoj po roce 1948.
ii *JZD – jednotné zemědělské družstvo*.
15 Čermák, J., 1964, s. 41.
iii Viz článek v časopise Králicko ...

pravou příčinou vojenského obsazení našeho státu. Co se oficiálně prohlašovalo za důvod obsazení, totiž ochrana před kontrarevolucí, tomu nikdo nevěřil.“[16]

70. a 80. léta – normalizace

Po srpnové okupaci nastalo období takzvané normalizace – reformní vedení komunistické strany bylo vyměněno a moci v zemi se ujala vláda zcela podléhající vlivu Sovětského svazu. Znovu se zavedla cenzura a stát opět hlídal, co kdo může, nebo nemůže dělat. Ale tento dohled už nedosahoval úrovně padesátých let a také tresty za odpor vůči režimu nebyly tak tvrdé.

9 *První máj 1975. Tribuna*

Lidé, kteří ztratili možnost svobodně rozhodovat o směřování své země, hledali možnost sebeuplatnění v různých koníčcích, v chataření nebo ve sportu. Dětem byla komunistická ideologie vštěpována v oddílech Pionýrské organizace, dospívajícím ve Svazu socialistické mládeže. Pionýrské oddíly byly různého zaměření: patřili sem třeba Mladí ochránci přírody či v pohraničí Mladí strážci hranic. Dospělí se organizovali v různých svazech (Svaz žen, Svaz československo-sovětského přátelství, Svaz protifašistických bojovníků ad.).

Lidé se museli účastnit státem organizovaných slavností a akcí, jako byly manifestace na podporu míru ve světě, na protest proti šíření atomových zbraní ad. Pravidelně se slavil 1.

16 *Kronika města Králíky I 1945–1968*, s. 556–557.

máj – Svátek práce. Prvomájové a jiné manifestace se v Králíkách odehrávaly na náměstí Československé lidové armády (Velké náměstí) a scházely se na nich malé děti, školáci, zástupci zájmových a sportovních organizací, milicionáři[i], dělníci a vůbec všichni, kdo se účastnit buď chtěli, nebo museli. Pořádaly se také lampionové průvody: ty králické začínaly u národního výboru v ul. 5. května (dnes KB) a ubíraly se ke hřbitovu. Zazněly projevy, pionýři vartovali u hrobu rudoarmějců, atmosféru umocňovala dechová hudba a vypálené světlice. Lampionovými průvody se slavil 9. květen – konec války – a 7. listopad – výročí VŘSR (Velké říjnové socialistické revoluce). Že se blíží VŘSR, to školáci poznali i podle toho, že se museli učit nazpaměť básničky o socialistické revoluci, zdobit okna školních budov a nástěnky ve svých třídách. Podobně museli VŘSR nebo Vítězný únor[ii] slavit i dělníci v továrnách nebo lidé v jiných zaměstnáních či zájmových organizacích. Hojně se slavil MDŽ – Mezinárodní den žen, tematicky byly zaměřeny jednotlivé měsíce v roce: březen – měsíc knihy, duben – měsíc bezpečnosti, měsíc československo-sovětského přátelství atd.

Opětovnou nesvobodu a zklamání, které přinesl vývoj po roce 1968, se snažil komunistický režim vyrovnat podporou rodin – lepší životní podmínky poskytované rodinám s dětmi přinesly vlny zvýšené porodnosti. Také v Králíkách se v 70. letech objevily na děti silné ročníky. Protože je normalizace spojena s osobou prezidenta Gustáva Husáka, říká se dětem narozeným v těchto letech „Husákovy děti."

70. a 80. léta poznamenala také architekturu Králík. Vedení města roku 1977 rozhodlo o stržení věže evangelického kostela v ul. 5. května. Budovaly se moderní bytové domy nových sídlišť, např. tzv. Špice v horní části města, vznikaly čtvrtě nových rodinných domů. Nové stavby, které měly sloužit veřejnosti, se často stavěly v rámci tzv. akcí Z neboli zadarmo – stavěli tedy sami občané bez nároku na finanční odměnu. Některé stavby byly plánovány, ale nikdy k nim nedošlo (například krytý plavecký bazén – bylo však renovováno koupaliště v ul. Karla Čapka).

Poslední etapa komunistické vlády – konec 80. let

Špatně fungující plánované hospodářství a uzavřenost zemí komunistického bloku vedly k zaostávání za Západem. Situace vyžadovala řadu hospodářských a nakonec i společenských reforem – ty byly souhrnně označovány pojmy *perestrojka* a *glasnost*[iii].

Mezinárodní politikou hýbal proces jaderného odzbrojení, kdy mezi sebou začaly jednat tehdejší supervelmoci Sovětský svaz a USA o zásadním snížení počtu jaderných zbraní. Výše uvedené dění dokumentují následující úryvky z králické kroniky.

O odzbrojení:

> „Do roku 1988 vstupuje lidstvo s novými nadějemi a to zejména v oblasti mírového úsilí. To co bylo v prosinci loňského roku dosaženo je třeba dále rozvíjet a to tak, aby v letošním roce došlo k podpisu dohody, která sníží počet strategických zbraní o padesát procent. To znamená ponechat ve výzbroji jen šest tisíc bojových hlavic na každé straně. To bude snad podepsáno při návštěvě prezidenta Reagana v Moskvě, která se má uskutečnit v první polovině roku 1988.

i *Lidové milice* – dělnické bojové jednotky zřízené komunistickou stranou.
ii *Vítězný únor* – svátek připomínající převzetí moci komunisty v Československu r. 1948.
iii *Perestrojka*, *glasnosť* – z rus. *перестройка*, *гласность,* perestrojka = přestavba, glasnosť = otevřenost v politickém smyslu – v činnosti státních orgánů, minimální potlačování svobody slova a informací.

Američané však nadále pokračují v projektu ‚strategické obranné iniciativy' a ve výzkumech, které mají zatáhnout zbraně i do vesmíru. Lidstvo má před sebou ještě moc velký kus cesty, kdy si bude moci od válečné hrozby zcela oddychnout."[17]

O přestavbě:

„Dění v samotné naší vlasti je pod vlivem připravované přestavby hospodářského mechanismu u nás. Živý zájem o naši hospodářskou reformu projevují všichni naši občané, protože se bezprostředně každého z nás týká. Celý problém se však dá vysvětlit až moc jednoduše: ‚Jak budeme pracovat, tak se budeme i mít!' Toto heslo není pro nás neznámé a právě v roce 40. výročí Vítězného února ještě více nabývá na aktuálnosti.

Jestliže se tvrdí, že historie je učitelkou, pak právě letošní rok nám připomene, na koho jsme se kdy mohli spoléhat a kdo zklamal naši důvěru (1968), kdo pro nás byl jistotou a kdo jen vějičkou zavádějící na scestí – nejen v ekonomice."[18]

Tehdy ještě nikdo netušil, že přestavba dopadne úplným zhroucením nejen plánovaného hospodářství, ale i celého komunistického režimu. Množství lidí žilo před rokem 1989 s dobrou vírou v možnost reformování stávajícího systému. Vývoj však směřoval jinam.

Od sametové revoluce k rozpadu ČSFR

Ohlasy obyvatel Králík na listopadové události roku 1989 byly zpočátku zdrženlivé. Roli hrála nedostatečná informovanost a také zkušenost s rokem 1968. Část obyvatel Králík proto vítala pražské události s radostí, část s rozpaky, většina však se strachem. 27. listopadu byla v Králíkách zorganizována generální stávka, během níž bylo ustaveno místní Občanské fórum (OF). 8. 12. do Králík dorazili pražští studenti právnické fakulty s hercem divadla Na Zábradlí Ondřejem Pavelkou. Besedovali s místními na fóru uspořádaném v králickém kostele sv. Michaela archanděla. Kostel dlouho nepamatoval tak hojnou návštěvu. S obzvláštní ohlasem se setkal projev faráře, jenž důrazně odsoudil komunistický režim s jeho praktikami. K OF se při tomto setkání připojilo 628 občanů.

Králická specifika se projevila hned v prvních požadavcích nově se formující občanské reprezentace. Na prvním místě byla snaha řešit dlouhodobý ekologický problém s odpadem vznikajícím při výrobě zářivek v podniku Tesla[i]. Teprve na druhém místě byla vyjádřena celková nespokojenost s fungováním MěNV[ii]. Záhy se objevily i snahy o obnovení králického gymnázia, jehož činnost[iii] byla zastavena v roce 1969. Už 1. září 1991 začala výuka v primě, plná činnost gymnázia byla obnovena v roce 1992.

Léta 1991–1992 znamenala i rozvoj soukromého podnikání. Králické obchody přešly do soukromých rukou. Zatímco drobné podnikání se slibně rozvíjelo, dva největší králické podniky, Hedva a Tesla, zápasily s problémy, které byly spojeny s rozpadem dosavadních trhů.

---

17 *Kronika města Králíky XII 1987–1988*, s. 211.
18 Tamtéž.
i Ze skládek odpadu unikala rtuť a kontaminovala blízké i vzdálenější okolí.
ii *Městský národní výbor.*
iii Tehdy pod názvem *SVVŠ – střední všeobecně vzdělávací škola*.

10 *OF v králickém kostele. V popředí farář Antonín Kubát, MUDr. Ivo Dragoun, herec Ondřej Pavelka*

Česká republika 1993–2013

Rozpad ČSFR

1. ledna roku 1993 vznikla po rozdělení ČSFR Česká republika. I když šlo ve vývoji státu o zásadní milník, mnoho vzruchu tato událost nevzbudila. Lze to vysvětlit dlouhodobějším vývojem, který k rozdělení směřoval. Také králická kronika zmiňuje, že oslavy nového roku nebyly bouřlivější než v předchozích letech. Obyvatelstvo samostatné republiky zajímala spíše ekonomická situace, přičemž králická kronika vkládala naděje do stále ještě probíhající privatizace*.

Podobně jako nebudil větší rozruch konečný rozpad ČSFR, nesetkala se s velkou euforií ani následná volba hlavy státu. Tehdejší králická kronikářka píše, že podle ankety, kterou sama uskutečnila, se občané rozdělili do tří skupin: první, a těch byla většina, byli spokojeni s volbou Václava Havla, druzí si Václava Havla již nepřáli a třetí, těch bylo zhruba tolik jako představitelů druhé skupiny, se o volbu prezidenta nezajímali.

Společenský a kulturní život po roce 1993

Od 90. let 20. st. zaznamenal rozvoj i společenský a kulturní život v Králíkách. Konala se řada plesů, obnovila se tradice králických karnevalů, bylo uspořádáno množství výtvarných a hudebních festivalů, činili se ochotníci. Ne všechno však probíhalo zcela ideálně. Smutně nakonec skončila nová éra králického gymnázia. Na situaci se podepsala tzv. optimalizace školství, která v praxi znamenala, že školy s malým počtem žáků byly postupně

* *Privatizace* – převod veřejného majetku do soukromých rukou.

slučovány s jinými školami nebo byly nakonec úplně zrušeny. Tento osud potkal i králické gymnázium. Na počátku 21. st. nastal útlum osmiletého gymnázia na čtyřleté, v únoru r. 2013 se pořádal poslední maturitní ples.

Pár slov na závěr

Historie Králík je poznamenána polohou tohoto města. Hraniční oblast mezi českými zeměmi, Moravou a Slezskem byla vždy vojensky důležitá a to městu nepřinášelo zpravidla nic dobrého. Rovněž složení obyvatelstva bylo utvářeno v závislosti na výše uvedeném – žili zde příslušníci různých národností, hlavně však Němci a Češi. Také obživa obyvatel v tomto kraji byla a je méně snadná, než je tomu ve vnitrozemí.

Po období středověkého poddanství a raného kapitalismu ve 2. pol. 19. a na počátku 20. st. přišlo období demokracie a hospodářského rozmachu 1. republiky. To však přineslo i nárůst nacionalistických tendencí, což vyvrcholilo záborem pohraničí, který se Králík dotkl zásadním způsobem. Po 2. sv. válce Králíky nastoupily cestu budování socialismu, která byla, s intermezzem v roce 1968, ukončena až revolucí v roce 1989. Od té doby se město opět učí žít v demokracii.

Přestože většina současných obyvatel Králík nemá v samotném městě příliš hluboké kořeny, mají všichni, kdo v Králíkách žijí, něco společného – zpravidla mají toto město upřímně rádi a snaží se, aby byly budoucí dějiny Králík rok od roku přívětivější a šťastnější.

6. Obyvatelé Králík

Němci, Češi...

Kolonisté ze Saska

Prvními kolonisty Králicka mohli být horníci původně pocházející ze Saska. S nimi sem možná přišli i v Sasku žijící Lužičtí Srbové. Výchozím bodem těchto kolonistů byl pravděpodobně Mladkov. Název *Mladkov* je starší než pozdější německé jméno *Wyskenstat*, a tak můžeme předpokládat, že v Mladkově bylo starší české osídlení a že se část těchto osadníků podílela i na kolonizaci Králicka. Tato kolonizace, jež se měla odehrát v 1. pol. 14. st., pravděpodobně nebyla úspěšná, protože až do pol. 16. st. prameny o Králíkách mlčí.

Němci a Češi v Králíkách do vzniku ČSR v r. 1918

V písemných dokladech z 16. st., kdy Králíky vlastnili Žampachové, nacházíme tato jména králických obyvatel: *Keyslar, Pessek, Klan, Keysler, Herda, Mlynarz, Meyzl, Nypl, Jakr, Frank, Bernart, Heyzl, Wolfermon, Aksnar, Neymon, Bednarz, Urban, Kukr, Feyt, Schorf* a *Libek*; takže obyvatelstvo bylo nejspíše smíšené a podle podoby německého nářečí a dalších náznaků pocházelo původně ze Slezska a Kladska. Z Kladska možná přišli i někteří Češi. České obyvatelstvo mohlo přijít i z jiných panství Žampachů anebo později, za Zdeňka z Valdštejna (asi mezi lety 1575–1585) mohli další rolníci a řemeslníci dorazit i ze severovýchodních Čech, protože tam měl Zdeněk z Valdštejna další panství.

Berní rula[i] vydaná v roce 1654 uvádí mimo jiné i jména králických poddaných, a tak si můžeme vytvořit obrázek o národnostním složení obyvatelstva Králík v polovině 17. st. Jsou zde uvedena tato příjmení:

Anlauff	Born	Faber	Geisler	Hofmann	Kolbe	Miller	Plaschke	Sindermann	Wagner	Winge
Ardelt	Brachman	Fichtner	Hanyk	John	**Kral**	Nentwigk	Püchler	Stampfl	Waigang	Winter
Ardtl	Brauner	Frangk	Heinsch	Kaler	Kyßwettr	Neymon	Ridinger	Taller	Walter	Wiznar
Becker	Casper	Frischer	Hentschel	Katzer	Langer	Ochßenfort	Riemer	Täuber	Wampl	
Berkopf	Casperin	Fryml	Herden	Kaysler	Laubelt	Partsch	Roter	Thürmer	Weigang	
Bernkopf	Cygner	Fugl	Herdler	Kirchner	Lauterbach	**Pekarz**	Rydl	Triller	Wentzl	
Biller	Czentner	Garger	Heymann	Knap	Lembergk	**Pekarzu**	Seyferth	Tux	Weyppert	
Birgel	Dilgner	Gauglitz	Hoffman	Knittig	Lux	Pilch	Scholtz	Veith	Wille	

V pol. 17. st. tedy představovali jasnou většinu králického obyvatelstva Němci. Nejenže se mezi poddanými česká jména téměř nevyskytovala, ale také úřední agenda je v této době psána německy. České obyvatelstvo zřejmě podlehlo útrapám třicetileté války a bylo nahrazováno novými kolonisty z německých pappenheimských panství[ii]; v úvahu připadá zejména Bavorsko, ale německy mluvící obyvatelstvo mohlo přicházet i ze sousedního hustěji osídleného Kladska, a to zejména potom, co mezileské panství získali Althanové, kteří se nakonec stali i vrchností králickou.

Skladbu obyvatelstva ovlivnily i tzv. slezské války[iii], po nichž Kladsko připadlo Prusku. Někteří obyvatelé Kladska se tehdy začali stěhovat do Králík, protože se s novou situací nechtěli smířit. Stále však platí, že naprostou většinu obyvatelstva tvořili Němci.

Další nárůst obyvatelstva nastal ke konci 19. století v souvislosti s rozvojem textilního průmyslu v Králíkách – továrníci totiž zaměstnali také řadu pracovníků, které si přivedli odjinud. Jako nové pracovní síly přicházeli i Češi, i když jich nebylo mnoho.

Utváření vztahu Němců a Čechů po vzniku ČSR (1918 –1938)

Se vznikem ČSR se změnil vztah Němců a Čechů vůči státnímu útvaru, ve kterém se nyní oba národy nacházely. Češi měli nyní svoji republiku a Němci se v ní stali národnostní menšinou, i když ve velké části pohraničí to byli stále oni, kteří početně převládali. V Králíkách bylo rozčarování Němců o to větší, že se začleněním Králík do ČSR nikdo z nich nepočítal a namísto toho se zde připravoval vznik provincie Sudetenland, která měla být součástí budoucího Německého Rakouska.

Že nebudou vztahy mezi Němci a Čechy v Králíkách jednoduché, o tom svědčil již politický vývoj od konce 19. st., kdy se v Králíkách etablovala převážně nacionalistická politická uskupení. Rostoucí národnostní nesnášenlivost dokládá incident ze 4. 3. 1909, kdy skupina německých mladíků napadla české učně, protože se na ulici bavili česky. Následující den němečtí nacionalisté uspořádali protičeskou demonstraci, jež byla rozehnána četnictvem.

i *Berní rula* – první úplný soupis daňových povinností v Českém království; je významným pramenem pro historickou demografii, topografii i pro hospodářské dějiny Čech v době nedlouho po konci třicetileté války.

ii Pappenheimové vlastnili králické panství v letech 1628–1647.

iii *Slezské války* – tři války z poloviny 18. st., v nichž se rakouská monarchie pokoušela obhájit svrchovanost nad Slezskem. Války skončily připojením Slezska k Prusku.

Snahy králických Němců o vytvoření sudetoněmecké župy[i] ukončil příchod československé vojenské jednotky 15. prosince roku 1918. Vyhrocená národnostní situace se pak od začátku 20. let začala uklidňovat a německé strany se během následujícího desetiletí aktivně podílely na politickém životě v rámci ČSR.

V r. 1910 bylo v Králíkách 3 846 obyvatel, z čehož bylo 182 Čechů. Se vznikem ČSR začalo přibývat české obyvatelstvo, nicméně během existence tzv. první republiky, a samozřejmě i po začlenění Králík do Říše[ii], tvořili Němci v Králíkách jasnou většinu. Nově příchozí Češi pracovali především ve státní správě, v četnictvu, ve finanční stráži nebo na dráze. Mezi Čechy se nyní hlásili i někteří ze starousedlíků, kteří se dříve přiznat českou národnost zdráhali. Už v roce 1919 se také králičtí Češi dočkali své menšinové školy, která byla dříve německou většinou rozhodně odmítána.

1 *Původně česká menšinová škola v Králíkách, dnes ZUŠ*

Celkem poklidné soužití Němců a Čechů v Králíkách 20. let bylo ve 30. letech rozvraceno jak vnitropolitickým, tak zahraničněpolitickým vývojem a situaci neprospěla ani hospodářská krize. Zásadní byl rok 1933, kdy Adolf Hitler nastoupil do říšského kancléřství[iii]. Nyní cítili němečtí nacionalisté silnou podporu, což se projevilo v nárůstu stoupenců stran, které usilovaly o připojení Němci obývaného československého pohraničí k německé říši.

Na vzrůstající nebezpečí ze strany Hitlerova Německa reagovala ČSR od poloviny 30. let výstavbou pohraničního opevnění. Kvůli stavbě pevnostních objektů přišla do Králík řada Čechů z vnitrozemí, zesilovaly se počty československých vojáků. Krize před vypuknutím války v září 1938 byla „zažehnána“ tzv. mnichovskou dohodou, podle níž bylo československé pohraničí postoupeno Německu. Nastal odsun československého vojska i českého obyvatelstva Králík.

Králíky zcela německé (1938–1945)

Mnichovská dohoda byla králickými Němci přijata s nadšením. Tehdejší kronika 7. 10. 1938 uvádí: „Králíky jsou svobodné. Opatřují se rudé prapory, po nocích se šijí hákové kříže, zdobí se domy...“[19] O návštěvě A. Hitlera potom můžeme číst, že „V hlubokém pohnutí a nadšení volají šťastní soukmenovci vstříc svému osvoboditeli ‚Sieg Heil‘.“[20]

i *Župa* – vyšší územně správní celek, takto tradičně nazývaný zejména ve některých zemích střední a východní Evropy; významově podobné pojmu *provincie*.
ii *Říše* – jeden z názvů užívaných pro nacistické Německo.
iii *Říšské kancléřství* – dnes *spolkové kancléřství*; úřad říšského kancléře byl německou podobou úřadu předsedy vlády.
19 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 207.
20 Tamtéž.

Méně radostné byly odvody do německé armády, které nastaly záhy po převzetí území Německem. Nastala také „očista“ veřejného a politického života od všech, kteří takzvaně vystupovali proti zájmům Německa. Králíky však měly i za války určité procento neněmeckých obyvatel, ale v tomto případě nešlo o obyvatele v pravém slova smyslu, byli to například Angličané a Poláci – vězni, kteří byli do Králík nasazeni na práci.

Konec války provázely velké obavy. Julius Prause do kroniky v prvních květnových dnech roku 1945 píše: „Zprávy naplňují Králičany hrůzou a úzkostí před budoucností. Dej Bože, aby nástupce vedl rozum. Sudetoněmečtí vůdci se z minulosti ničemu nenaučili.“[21]

2 *Králíky v Říši. Rok 1938*

Češi, Poláci, Kubánci, Vietnamci (po r. 1945)

Na konci války se mnozí z německých obyvatel snažili z města odejít ještě před příchodem Rudé armády, ale silnice k Mezilesí byla ucpaná uprchlíky odjinud, a tak evakuace nemohla proběhnout. Část králických Němců tedy odešla až po převzetí města Čechy, někteří spáchali sebevraždu, ostatní čekali, jak se situace vyvine dále. Rokem 1946 byl završen celkový odsun německého obyvatelstva z pohraničí.

Téměř úplná národnostní jednolitost králického obyvatelstva[i], která nastala po německém odsunu a dosídlení města českými obyvateli přišlými z vnitrozemí, byla od 70. let 20. st. částečně narušována náborem zahraničních zaměstnanců podniku Tesla. Ale ať už šlo o pracovníky z jakékoli země a zaměstnané v Králíkách na jakoukoli dobu, nedošlo k vytvoření skutečné národnostní menšiny, jež by měla na život a vývoj města zásadnější vliv.

21 Musil, F., 2000, s. 144.

i Spíše do okolních vesnic než do Králík samotných přicházeli také reemigranti z Rumunska či odjinud, avšak nebylo jich mnoho.

V r. 1972 proběhl nábor pracovnic v Polsku, do Králík jich tehdy přijel celý autobus. Polky zde práci ukončily v r. 1981. Roku 1982 následovala smlouva na 4 roky s cca 35 pracovnicemi z Vietnamu. Záznamy v králické *Náhradě kroniky* za roky 1989–1992 uvádějí, že to byly ženy zvyklé na útrapy války a že byly na počátku velmi štíhlé; že však brzy přivykly místní stravě a také že velmi dobře pracovaly. Z Králík odjely roku 1986, ale tři vietnamské dívky v Králíkách zůstaly.

Ve stejném roce, kdy odjely Vietnamky, následoval příjezd 40 pracovnic z Kuby. Výše zmíněná Náhrada kroniky popisuje, že tyto ženy měly od předchozích Vietnamek zásadně odlišný temperament. Byly prý velmi bezstarostné (na rozdíl od Vietnamek také nenakupovaly zboží, které by přivezly domů), poněkud hlučné a jejich pracovní výkony individuálně velmi proměnlivé. Velkou část mzdy Kubánek odebíral přímo kubánský stát. Tyto pracovnice v mnohých případech odešly předčasně, a do konce původně sjednané doby jich tak v Králíkách zůstalo jen 24.

Před Vánoci r. 1989 do Tesly dorazila další skupina pracovnic z Vietnamu. Bylo jich 51 a po Vánocích dorazilo ještě dalších 20. Tyto Vietnamky se od předchozích velmi lišily: čile obchodovaly se zbožím, jako byly v té době žádané digitální hodinky, magnetofonové kazety apod. Pracovní docházka a kázeň byly tentokrát velmi špatné. Náhrada kroniky uvádí, že problémy mělo jak vedení podniku Tesla, tak velvyslanectví. Z původních 71 pracovnic pracovní poměr dokončilo jen 35. Tato skupina pracovnic z Králík odjela r. 1991.

Můžeme doplnit, že v Králíkách od 2. pol. 20. st. žije i několik romských rodin. Do budoucna snad můžeme očekávat příchod určitého množství nového obyvatelstva ze sousedního Polska, ze Slovenska či ze zemí bývalého Sovětského svazu, ale ve všech těchto případech není trend ještě jasný a budoucí vývoj nelze přesně předpovědět.

3 *Kubánci na prvomájové demonstraci*

Králičtí a jejich náboženské vyznání

Koho chleba jíš, toho píseň zpívej nebo *jaký pán, takový kmán.* A našli bychom další přísloví, která mohou ilustrovat vztah vrchnost–poddaní. Nejinak tomu bylo v Králíkách ve věci náboženského vyznání.

4 *Kostel sv. Michaela archanděla byl původně evangelickou modlitebnou*

První zděný králický kostel byl dokončen r. 1610 a šlo o kostel protestantský, přičemž protestantství v Králíkách vydrželo až do bitvy na Bílé hoře. Po ní byly Králíky majiteli panství Jindřichovi z Hohenlohe, který podporoval stavovské povstání, zkonfiskovány a brzy prodány Gottfriedu Friedrichovi z Pappenheimu, který byl nejen zdatný vojevůdce, ale také činorodý rekatolizátor.

Po Pappenheimech Králíky získala katolická větev rodu Althanů a vzhledem k tomu, že tito drželi Králíky až do r. 1848, zůstalo město téměř do konce 19. st. zcela katolické. Výjimku představovala jediná židovská rodina. Můžeme ještě připomenout, že podle rodového jména Althanů *Michal* byl králický kostel zasvěcen svatému Michaelu archandělovi.

Jak bylo naznačeno, k určité změně došlo ke konci 19. st., a to v souvislosti se vzrůstajícím německým nacionalismem. Králičtí Němci sympatizovali se sousedním Pruskem, kde bylo protestantství již tradiční, a katolická církev se jim zdála málo německá. Některé rodiny tedy začaly přestupovat k protestantství. Jejich počet vzrůstal, pročež se v Králíkách r. 1904 objevil evangelický[i] kostel a později i fara. Evangelická farní obec se zde udržela do konce 2. sv. války.

Po válce byl s komunismem prosazován i ateismus, a tak přibývalo stále více lidí bez vyznání nebo těch, kteří svoji víru skrývali. Tento trend se obrátil až po roce 1989, kdy se ke katolické církvi navrátila řada lidí a začali přicházet i noví věřící. Ale mnoho Králických už bez vyznání zůstalo. Tradice králického protestantství podle Lutherovy reformace se již nenavrátila, v Králíkách však působí Jednota bratrská.

5 *Sbor Jednoty bratrské v Králíkách*

i *Protestantský/evangelický – protestantismus* je označení pro směr křesťanství vycházející z náboženských reformních hnutí západní Evropy pozdního středověku a raného novověku, především z reformace inspirované Martinem Lutherem. Označení *protestanti* bylo původně spíše politické. *Evangelická církev* – obecné označení luterských, kalvínských a metodistických církví (konečnou autoritou je pro ně evangelium). Pojem *protestantství* je širší než *evangelictví*.

POZNÁMKA: Graf vychází z přibližných hodnot – k římskokatolické církvi se někteří mohou hlásit jen formálně, Jednota bratrská má kromě svých členů řadu sympatizantů. Nelze dobře zjistit stav evangelíků a dalších vyznání – předpokládáme jen malé množství, a proto je přiřazujeme k sektoru *Bez vyznání/různí*. Východiskem sběru dat bylo sčítání lidu r. 2011 a konzultace s představiteli králických církví v r. 2013.

Počet a věkové složení obyvatel Králík

Až do 1. pol. 40. let 18. st. chybí spolehlivé záznamy o početním stavu obyvatel Králík. Lze jen odhadovat podle záznamů o dispozici náměstí a hlavních ulic, podle zmínek o osídlování Dolního Předměstí (Niederfreit) či podle údajů o počtech sedláků nebo řemeslníků uvedených v berní rule sepsané v 17. st. Víme, že králické obyvatelstvo bylo několikrát zdecimováno morovými epidemiemi. Ale pojďme ke konkrétním údajům tereziánského katastru[i], který byl sestaven v letech 1741–1744. Ten uvádí, že Králíky měly 1 173 duší, což znamenalo dospělých po biřmování[ii]. Údaj ze sčítání provedeného r. 1761 pak uvádí cca 1 600 obyvatel včetně dětí, což svědčí o poměrně vysoké natalitě[iii]. Dalším významným dokumentem, který mapuje mimo jiné stav obyvatelstva v Králíkách, je topografické dílo J. G. Sommera[*], podle kterého měly Králíky krátce před polovinou 19. st. 2 388 obyvatel.

Příliv nového obyvatelstva nastal v souvislosti s průmyslovým rozvojem města v 2. pol. 19. a na počátku 20. st. Majitelé textilek totiž kromě místních zaměstnávali i pracovníky, které si přiváděli odjinud. Při tkalcovně Steiner, která krátce před vypuknutím 2. sv. války zaměstnávala cca 700 dělníků, byla dokonce vybudována celá dělnická kolonie. V roce 1880 žilo ve městě 2 950 obyvatel a v r. 1910 se číslo navýšilo na 3 629.

i *Tereziánský katastr* – byl sestaven za obdobným účelem jako berní rula, ale byl aktualizovaný a přesnější.
ii *Biřmování* – jedna z církevních iniciačních svátostí. Jejím prostřednictvím dostává křesťan od Boha pečeť daru Ducha Svatého. Biřmování může přijmout pokřtěný člověk, který dosáhl „věku užívání rozumu“.
iii *Natalita* – porodnost.
* *Das Königreich Böhmen: Statistisch-topographisch dargestellt* (1833–1849).

Počet obyvatel změnila i 2. sv. válka, včetně toho, co jí předcházelo, a nakonec i toho, co následovalo po ní. Mezi 15.–25. zářím 1938 uprchlo cca 350 králických Němců do Říše. Byli to hlavně funkcionáři SdP[i] a muži, kteří nechtěli být mobilizováni[ii]. Kronikář Emil Fischer píše o 25. září, že v noci nastala divoká střelba hlídek a stráží a že: „Kdo ještě může, utíká z Králík, ‚údolí smrti'"[22]. Po podepsání mnichovské dohody došlo k odsunu českého obyvatelstva. S počátkem války nastaly pro změnu odvody do wehrmachtu[iii], které z Králík odčerpávaly bojeschopné muže, a po válce, v roce 1945 a 1946, zase nastal odsun Němců.

V poválečných letech byly Králíky celkem úspěšně dosídleny, většinou příchozími z blízkých měst. Obyvatelstva pak přibývalo zejména od počátku 70. let – jednak se rodily děti silným poválečným ročníkům, jednak zapůsobila populační politika státu (tzv. Husákovy děti).

V r. 2012 měly Králíky 4 444 obyvatel, z čehož podíl žen činil 50,3 % a průměrný věk obyvatel představoval 40,5 roku. Dlouhodobá porodnost v ČR spíše stagnuje nebo klesá a nejinak je tomu v Králíkách. Faktorů ovlivňujících počet obyvatel Králík je více, ale roli hraje například nižší dostupnost vyššího vzdělání v regionu a nedostatek pracovních příležitostí. Mladí lidé dojíždějí do škol, vydávají se za prací do vzdálenějších měst a do Králík se často již nevracejí. Na druhou stranu přibývají v Králíkách a jejich okolí lidé vykonávající časově omezené práce, např. na stavbách apod., kteří se ale po skončení své práce stěhují opět jinam. Pro přesnější přehled přidáváme tabulku vývoje počtu obyvatel Králík v letech 2002–2012.[*]

Město Králíky	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Stav obyvatel k 1. 7. roku	**4732**	**4716**	**4694**	**4659**	**4644**	**4655**	**4621**	**4592**	**4568**	**4496**
Živě narození	36	42	49	52	51	47	45	46	40	45
Zemřelí	42	32	44	45	30	41	43	35	45	41
Rozdíl	**-6**	**10**	**5**	**7**	**21**	**6**	**2**	**11**	**-5**	**4**
Přistěhovalí	65	98	57	61	92	100	92	76	98	64
Vystěhovalí	131	104	103	97	106	143	93	135	110	130
Přírůstek stěhováním	**-66**	**-6**	**-46**	**-36**	**-14**	**-43**	**-1**	**-59**	**-12**	**-66**

i *SdP – Sudetendeutsche Partei*, strana usilující o rozbití Československa a připojení Sudet k Německu.
ii 23. září 1938 proběhla všeobecná mobilizace Československé armády.
22 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 205.
iii *Wehrmacht* – německá armáda za 2. sv. války.
* Tabulka přebrána z Králického zpravodaje 7–8/2013.

Králická vrchnost

Páni králického panství do příchodu Althanů v 17. st.

- Od r. 1324 páni z Lipé – ti nejspíš jako první začali organizovat hornickou činnost;
- loupeživý rytíř Jan ze Smojna, řečený Pancíř, roku 1355 popraven Karlem IV.;
- od r. 1357 páni z Potštejna, Zdeněk z Potštejna byl zřejmě tím, kdo na Králicku začal s osídlovacími pracemi;
- Jan Burian Žampach, syn Zdeňka z Potštejna, panství převzal r. 1593;
- Zdeněk z Valdštejna[i], připisuje se mu vybudování zámku, kostela, fary a školy;
- Anna z Redernu, manželka Zdeňka z Valdštejna, zemřela 1588;
- Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic[ii], zemřel 1607, druhý manžel Anny z Redernu;
- Eva z Valdštejna, druhá manželka Bohuslava Hasištejnského;
- Jiří Fridrich z Hohenlohe, 1607 svatba s Evou z Valdštejna, podílel se na organizování českého stavovského vojska, zúčastnil se bitvy na Bílé hoře, po r. 1620 byl jeho majetek konfiskován;
- Eva z Valdštejna;
- od r. 1628 Gottfried Friedrich z Pappenheimu, padl roku 1632 v bitvě u Lützenu[iii];
- od r. 1632 Wolfgang Adam z Pappenheimu, padl r. 1647 v souboji s generálem Goltzem[*].

Althanové (17.–20. st.)

Vdova po Wolfgangu Adamovi z Pappenheimu Kateřina z Trautmansdorfu se provdala za Michala Ferdinanda z Althanu, jemuž byly Králíky r. 1650 postoupeny jako věno. S Althany pak byly Králíky spjaty až do 2. sv. války.

Althanové pocházeli z dnešního Bádenska–Württemberska, tedy z jihozápadního Německa. Michal Ferdinand představuje zakladatele české větve rodu. Althanové usilovali především o hospodářský rozkvět města, přičemž velkou pozornost věnovali činnosti cechů. Důležitá pro ně byla také rekatolizace Králicka.

Ani po r. 1791, když město od vrchnosti převzalo soudní a některé další pravomoci, se Althanové o Králíky nepřestali zajímat. Michal Karel Althan se stal patronem králické školy a podílel se i na výstavbě nové školní budovy v letech 1802–1804. Rok 1848 přinesl formální zrovnoprávnění šlechty s poddanými, a poddaní tedy přestali být na své vrchnosti závislí; nicméně Althanové zůstali majiteli králického velkostatku až do konce 2. sv. války.

---

i Prastrýc Albrechta z Valdštejna.

ii Pouze shoda jmen s renesančním básníkem z přelomu 16. a 17. st.

iii *Bitva u Lützenu* – odehrála se 16. 11. 1632 mezi císařskými vojsky pod vedením Albrechta z Valdštejna a Gottfrieda Pappenheima na straně jedné a švédskými a saskými vojsky pod vedením krále Gustava II. Adolfa a Bernarda Sasko-Výmarského na straně druhé. Bitva skončila víceméně nerozhodně, švédský král však padl. Boje se na obou stranách účastnili i vojáci českého původu a v důsledcích zranění zemřel i majitel Králík Gottfried Pappenheim.

* *Martin Maxmilián Goltz* – svobodný pán, důstojník; v roce 1636 mezi konfiskovanými statky získal i Jeníkov, který od té doby nese jméno Golčův Jeníkov. Po souboji (1647) se svým sokem Pappenheimem, kterého zabil, založil na odplatu v Golčově Jeníkově špitál a věnoval některé statky jezuitům.

6 *Michal Maxmilián Althan (syn Michala Karla) a jeho choť*

Vedení a správa města – od purkmistrů ke starostům

První králičtí purkmistři

Můžeme předpokládat, že z nejbohatších osobností města se po schválení vrchností vytvořila městská rada v čele s purkmistrem. Kdy k tomu poprvé došlo v Králíkách, nevíme. Činnost králické městské rady lze sledovat od pol. 40. let 17. st., kdy byla založena první dochovaná městská kniha. Z r. 1645 máme první zprávu o volbě městské rady: purkmistrem se tehdy stal Kryštof Wippler, starším radním Jan Lömrich a radními byli Tobiáš Becker[i] a Jan Wiesner. Od této doby je doložen souvislý výčet králických purkmistrů. Pro město jsou významní zejména ti, kteří se v 18. st. angažovali při vyjednávání s Prusy během slezských válek. Takovým byl zejména Philipp Euchhorn (v úřadu 1739–1750). Josef Lemberg (v úřadu 1763–1767) se pak vyznamenal také při jednání s císařem Josefem II. u příležitosti jeho návštěvy Králík v r. 1765.

Králíky jako ochranné město

V r. 1791 získaly Králíky statut ochranného (municipálního) města. Byl zřízen tzv. regulovaný magistrát, který od vrchnosti převzal soudní a některé z dalších pravomocí. V magistrátu mohli působit pouze kvalifikovaní úředníci, kterými byli zkoušení radní nebo justiciáři[ii]. Úřad purkmistra byl nahrazen úřadem starosty, jímž se stal v r. 1793 Josef Neutzler.

---

i Otec Tobiáše Jana Beckera, zakladatele kláštera na Hoře Matky Boží.
ii *Justiciár* – vrchnostenský úředník se soudní pravomocí.

Po Josefu Neutzlerovi se v Králíkách v letech 1797–1848 vystřídalo ještě šest starostů, z nichž nejvýznačnějším byl Ferdinand Amand Kryštof Rotter[i] (zvolen r. 1844), který vedl úřad až téměř do své smrti (1866 skončil v úřadě, 1867 zemřel). F. A. K. Rotter se zpočátku zabýval zemědělstvím a obchodem. Vynikl však jako textilní podnikatel ne v Králíkách, ale ve Vrchlabí. Na králický průmysl měl zásadní vliv v tom, že jako textilní surovinu prosazoval bavlnu, která měla nahradit dřívější len.

Změny ve státní a obecní správě po r. 1848

Roku 1848 nastalo zrovnoprávnění šlechty a poddaných; města tím přestala být závislá na vrchnosti. Měnil se systém politické správy a hledaly se nové podoby institucí. Potom, co se již dříve Králíky staly ochranným městem, přešla soudní moc na městský magistrát, nyní ale byly soudní záležitosti přiřknuty okresnímu soudu. Na úrovni nejnižších státních úřadů byly mimo okresního soudu ještě okresní hejtmanství a okresní berní úřad.

V obecní správě vznikaly obecní výbory, reprezentované obecními představenstvy. Obecní volby probíhaly od r. 1862 podle kuriálního systému, který ještě více než dříve zvýhodnil majetnější vrstvy obyvatelstva.

Obce usilovaly o to, aby se staly sídly státních úřadů; šlo o prestiž, ale i o snadnou dostupnost úřadů. V Králíkách sídlil okresní soud a berní úřad. Okresní hejtmanství bylo v Žamberku. V r. 1855 došlo ke sloučení okresních hejtmanství s okresními soudy – výsledkem byly *smíšené úřady*. Smíšený úřad sídlil i v Králíkách. Tyto úřady vydržely do r. 1868 a poté znovu došlo k rozdělení výkonné a soudní moci. V čele města se stále držel F. A. Rotter sen. a v r. 1861, při volbách do zemského sněmu, dokonce zvítězil v kurii měst volebního okresu Žamberk.

7 *F. A. Rotter sen.*

Roku 1864 byly v rámci budování vyšších samosprávných celků zřízeny okresní obce s okresními zastupitelstvy. Sídlem okresního zastupitelstva byly také Králíky. Předsedou zastupitelstva se stal F. A. Rotter jun. Tuto funkci zastával s přestávkou v letech 1876–1879 až do své smrti v r. 1907. F. A. Rotter jun. svým energickým jednáním s pruskými veliteli dokázal mírnit důsledky vpádů pruských vojáků do Králík během prusko-rakouského válečného konfliktu, což mu nejspíš později dopomohlo ke zvolení starostou města.

Poslední třetina 19. st. přinesla kromě průmyslového rozmachu i řadu politických změn. Pro nemoc složil r. 1867 funkci starosta Rotter sen., načež byl zvolen jeho syn F. A. Rotter jun. Na rozdíl od svého otce ve funkci příliš neuspěl, a tak byl r. 1870 nahrazen druhým nejvýznačnějším starostou éry 19. st. Johannem Kretschmerem, jenž byl původním povoláním obchodník. Rotter jun. byl potom úspěšný ve venkovské kurii volebního kraje Králíky–Rokytnice–Lanškroun a na roky 1883–1896 se stal poslancem zemského sněmu[ii].

---

i Po rodině Rotterů se dodnes zachovala hrobka při jižním okraji králického hřbitova. F. A. K. Rotter bude dále v textu uváděn jako F. A. Rotter či Rotter, případně s rozlišením *sen.* (senior).

ii *Zemský sněm* – parlamentní instituce na úrovni jednotlivé říšské země.

Vliv politických stran na vedení města od konce 19. st. do vzniku ČSR

Vystřídání Rotterů Johannem Kretschmerem jakoby symbolizovalo přerod starých časů, kdy vysoké politické funkce zastávali spíše jedinci význačných osobních kvalit, k době, ve které se již vyšší politiky ujímali zejména ti, kteří dokázali získat potřebnou podporu politických stran. Sám Kretschmer pravděpodobně straník nebyl, ale uměl mezi politickými stranami obratně manévrovat; nakonec se však i on stále více přikláněl k pozicím německých nacionálních stran.

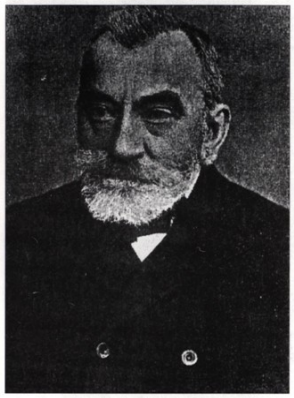

8 *Starosta Johann Kretschmer*

Za Kretschmera se Králíky proměnily v moderní výstavné průmyslové město s rozvinutým školstvím, které však bylo nadále jazykově čistě německé. Kretschmerovy názory, např. právě na školství, byly dokonce až příliš moderní, což vedlo k tomu, že se své funkce r. 1872 raději vzdal. Do komunální politiky se však vrátil r. 1885, aby v ní jako králický starosta vydržel následujících 33 let.

Vedení a správa města za první republiky (1918–1938)

Konec 1. sv. války přinesl vznik ČSR. To by Králičtí snad i tolerovali, kdyby se neukázalo, že do republiky mají být začleněny i Králíky. Králičtí totiž počítali s tím, že v pohraničí vzniknou dva autonomní celky: Deutschböhmen a Sudetenland, jež se připojí ke zbylému Rakousku. V Králíkách tedy vznikla tzv. národní rada, připravovalo se zřízení okresního hejtmanství a volby do parlamentu vznikajícího Německého Rakouska. Tyto plány byly překaženy 15. 12. 1918, kdy do Králík napochodovala československá vojenská jednotka. Zastupitelé se starostou Kretschmerem odstoupili. Namísto nich byla vytvořena správní komise v čele s JUDr. Josefem Klimentem ze Žamberka a ta spravovala Králíky až do obecních voleb, jež proběhly v červnu r. 1919.

9 *A. Schwarzer vítá E. Beneše v Králíkách*

Relativně klidné soužití Čechů a Němců ve 20. letech bylo postupně narušováno. Nesouhlas na německé straně vyvolala reforma samosprávných orgánů z r. 1928: okresní zastupitelstva byla tehdy zřízena ne pro soudní okresy, ale pro okresy politické. To znamenalo, že králické okresní zastupitelstvo bylo zrušeno a Králíky spadaly pod zastupitelstvo v Žamberku, které bylo

z větší části české. Napětí ve městě narůstalo zejména po nástupu Adolfa Hitlera do říšského kancléřství a se vzrůstající aktivitou Sudetoněmecké strany, která vystupovala stále otevřeněji proti Československu. Za těchto okolností je třeba ocenit loajalitu Československé republice, kterou až do záboru pohraničí Německem projevoval králický starosta Anton Schwarzer.

Králíky pod praporem s hákovým křížem (1938–1945)

10. října roku 1938 do Králík vstoupila německá armáda a začala se zde zavádět německá správa. Králíky se staly německým okresním městem, přičemž v čele okresu stál zemský rada (*Landrat*, počeštěně *landrát*). Prvním landrátem se stal říšský Němec Lipinski. Starosta Schwarzer se vzdal úřadu a Lipinským byl na jeho místo jmenován funkcionář SdP[i] Rudolf Poppe. I nadále ve městě působil soud a berní úřad. Přibylo okresní vedení NSDAP[ii].

Vedení města od konce 2. sv. války do r. 1990

S odchodem německé a příchodem Rudé armády v květnu 1945 se německá správa Králík zhroutila. 11. května převzal moc národní výbor složený z Čechů, kteří na Králicku zůstali i v letech 1938–1945 a koncem května byla ONV[iii] v Žamberku jmenována Místní správní komise v Králíkách. MSK založila knihovnu, muzeum a iniciovala zřízení gymnázia.

V r. 1946 byly obnoveny místní národní výbory – v králickém MNV připadlo 14 míst KSČ, 6 ČSSD, 6 ČSNS a 4 ČSL[*].

Roku 1948 byl v Králíkách utvořen akční výbor NF[**], který „[...] učinil několik rázných opatření proti osobám s reakčním myšlením. Čtyři občané byli zbaveni národní správy a složení MNV i městské rady bylo změněno v duchu tohoto revolučního hnutí.“[23]

V r. 1949 založil místní národní výbor (MNV) místní komunální podnik, ve kterém začal sdružovat dříve samostatné živnosti. MNV a později MěNV (městský národní výbor) vykonával správu města pod dohledem KSČ až do roku 1990.

Vedení města v pluralitní demokracii (od r. 1990 po současnost)

V prosinci r. 1989 jednalo Občanské fórum[***] s Městským národním výborem v Králíkách o přípravě svobodných voleb. V lednu 1990 byla vyslovena nedůvěra MěNV a v únoru dali své funkce k dispozici stávající funkcionáři; zároveň byli schváleni funkcionáři noví, za OF: Alexander Pelikán (předseda), Ing. Bernard Toman (místopředseda) a Ing. Anton Zima (tajemník). V březnu došlo k výměně členů rady MěNV: nyní do ní mělo zasednout 7 bezpartijních, 3 členové za KSČ a 1 za ČSL.

---

i *SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)*.

ii *NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (*Národně socialistická německá dělnická strana*); jejím předsedou byl A. Hitler.

iii *ONV* – okresní národní výbor.

* *KSČ – Komunistická strana Československa, ČSSD – Československá sociální demokracie, ČSNS – Československá strana národně socialistická, ČSL – Československá strana lidová.*

** *Národní fronta Čechů a Slováků* – sdružení politických stran založené za účelem převzetí moci po 2. sv. válce.

23 Čermák, 1964, s. 39–40.

****Občanské fórum (OF)* – politické hnutí vzniklé dva dny po začátku tzv. sametové revoluce jako široká platforma občanských nezávislých aktivit; odmítalo komunistický režim.

V listopadu 1990 proběhly volby do obecního zastupitelstva. Protože to byly volby přelomové a protože už nejde o „historické“ osobnosti, ale o naše současníky, uvedeme si konkrétní výsledky.

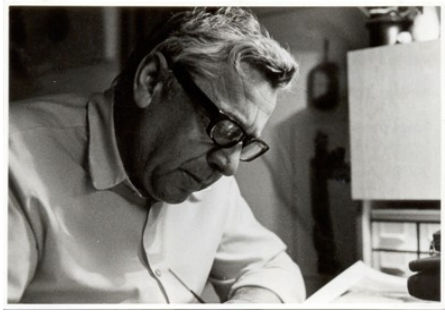

10 *Předseda MěNV za OF Alexander Pelikán*

Zvolení kandidáti politických stran		
Strana	**Kandidát**	**Počet hlasů**
Občanské fórum	Novák Jaromír, PhMr.	1713
Občanské fórum	Zima Anton, Ing.	1567
Československá strana lidová	Strnad Bohumír	1305
Občanské fórum	Dragoun Ivo, MUDr.	1282
Občanské fórum	Toman Bernard, Ing.	1188
Občanské fórum	Král Stanislav, MVDr.	1121
Občanské fórum	Trojek Bedřich	1077
Československá strana lidová	Danielová Vlasta, Ing.	968
Radniční strana	Jeník Zdeněk	761
Radniční strana	Štěpánek Jaroslav	712
Koalice soc., zem., zel.	Martinec Jaroslav	576
KSČ	Ryba Jiří	568
Koalice soc., zem., zel.	Králová Vlasta	536
KSČ	Rýcová Eva, MUDr.	527
KSČ	Hanák Josef	474

Vedení města bylo od r. 1990 spojeno především se starostou Antonem Zimou, který svůj úřad vykonával až do r. 2002. Za jeho působení se v Králíkách rozvíjelo soukromé podnikání, město získávalo svěží, udržovaný ráz a snažilo se upozorňovat na sebe okolní svět i vyšší orgány státní správy. Ve volbách v roce 1992 byl starosta Zima dokonce zvolen za ODS do České národní rady a svůj mandát obhájil i v r. 1996 po transformaci ČNR v Poslaneckou sněmovnu.

11 *Starosta A. Zima a V. Klaus v Králíkách*

V roce 2002 vyvrcholily snahy o změny ve vedení města a dlouholetý starosta Zima své místo musel postoupit starostovi novému, jímž se stal původní profesí učitel Dušan Krabec, který kandidoval za Moravskou demokratickou stranu. Vedení města se v tomto období snažilo věnovat více vesnicím spadajícím pod Králíky, spolupráci s Pardubickým krajem nebo budování vztahů s německým partnerským městem Villmarem.

12 *Starosta Dušan Krabec (vlevo). Ze setkání s mládeží z německého města Calau*

13 *Starostka J. Ponocná*

Starostu Dušana Krabce v r. 2006 vystřídala druhá žena v dějinách králické samosprávy[i] Jana Ponocná (za Naše město, Sdružení nezávislých kandidátů), jež svoji funkci vykonává do dnešních dnů[ii]. Současné vedení města se snaží především o podporu rozvoje cestovního ruchu, který se při současné vysoké nezaměstnanosti v regionu stává významným zdrojem příjmů obyvatel města. S tím úzce souvisí péče o vzhled města, podpora spolkové činnosti občanů a pořádání tradičních akcí, které do Králík dokážou přilákat návštěvníky.

Politické názory a postoje obyvatel Králík od konce 19. st. po současnost

Hlavní proudy do vzniku ČSR v r. 1918

O politickém životě v Králíkách můžeme mluvit od roku 1848, kdy nastalo zrovnoprávnění šlechty a poddaných. Celoevropská vlna národních obrození přinesla kromě národního sebeuvědomění také nacionalismus. V Králíkách nacionalismus německý, rozdělený do několika směrů.

První směr představovali *němečtí liberálové*. Ti si přáli silné a stabilní Rakousko, které zajistí občanská práva vycházející z únorové a prosincové ústavy[iii]. Takové Rakousko

i První ženou byla v 50. letech 20. st. předsedkyně MěNV Vlasta Hubálková.

ii Tento text vznikl v roce 2013.

iii *Únorová ústava* – ústava z 26. února roku 1861, jež ustavila konstituční monarchii. Byla zřízena dvoukomorová Říšská rada jako základní zákonodárný orgán monarchie a byly stanoveny volební řády do zemských sněmů. *Prosincová ústava,* vydaná 21. prosince 1867, byla reakcí na rakousko-uherské vyrovnání. Tvořilo ji 7 zákonů vymezujících zákonodárnou pravomoc Říšské rady, katalog základních práv občana, zřízení říšského soudu, nezávislost soudů, postavení císaře a vlastní vyrovnávací zákon.

mělo být centralistické a pod německým vlivem. Vnitřní decentralizace na základě národnostních a historických práv měla být eliminována. V 70. a 80. letech 19. st. se k tomuto směru hlásila většina obyvatel Králík.

Od 80. let se objevuje nová politická orientace, již reprezentovali *všeněmci*. Ti usilovali o vytvoření velkého německého státu a zdůrazňovali německý nacionalismus včetně nenávisti k neněmeckým národům. Tento směr získával od 90. let stoupence i v Králíkách[i].

S rozvojem průmyslu vstoupila na scénu *sociální demokracie*. V r. 1897 byl ve volbách do říšské rady v V. kurii[ii] s podporou králických dělníků zvolen sociální demokrat tkadlec Vilém Kiesewetter, zatímco všeněmci v této kurii zcela propadli. Králičtí měšťané nato přešli od německých liberálů k všeněmcům. Díky jejich podpoře pak v městské kurii trutnovsko-broumovského kraje zvítězil jeden z nejvýznačnějších představitelů všeněmeckého směru K. H. Wolf[iii], přičemž Králíky se staly významnou základnou jeho politické činnosti.

Potom, co bylo pro volby v r. 1907 uzákoněno všeobecné volební právo[*], už v těchto volbách a ve volbách r. 1911 nezískávali všeněmci tak jasnou většinu; stále větší konkurence jim rostla v sociální demokracii, zatímco němečtí liberálové z politické soutěže zcela vypadli. V národnostních otázkách zastávala sociální demokracie oproti nacionalistům odlišné postoje – podporovala sice Rakousko s německou převahou, ale všeněmecký nacionalismus odmítala a v rámci internacionálních zásad podporovala spolupráci s českými dělnickými organizacemi.

Ve venkovské kurii se na Králicku od 90. let prosazovalo *německé agrární hnutí*[**] a politické spektrum této doby doplňovala ještě *Německá křesťansko sociální strana*; ta zde však před 1. sv. válkou význačnější pozice nezískala.

Králičtí v nové politické situaci za první republiky

V 1. sv. válce stály Králíky za Rakouskem a Německem. Narůstal *německý nacionalismus*, kterému již podléhala i sociální demokracie. Důsledkem prohry Rakouska-Uherska byl také vznik ČSR, Králičtí si ale představovali, že budou v rámci autonomního celku Sudetenland přičleněni ke zbylému Rakousku. 15. 12. 1918 byly Králíky obsazeny československými vojáky, městské zastupitelstvo odstoupilo a moci se ujala správní komise, jež Králíky vedla až do obecních voleb v r. 1919.

Za dané situace byla ochota králických Němců smířit se s Československem malá. Postupně však začaly převládat strany, které se chtěly aktivně účastnit politického života v nové republice (*aktivistické strany*). Byly to Německá křesťansko sociální strana, Německá

---

i Národnostní nesnášenlivost dokládá incident ze 4. 3. 1909, kdy skupina německých mladíků napadla české učně, protože se na ulici bavili česky. 5. 3. pak němečtí nacionalisté uspořádali protičeskou demonstraci.

ii *V. kurie* – do říšské rady se v r. 1897 volilo podle *kuriálního systému*. Voliči byli rozdělení do kurií (voličských skupin) podle majetku. Hlasy voličů z jednotlivých kurií měly různou sílu. V praxi to znamenalo, že majetnější voliči měli ve volbách výhodnější postavení. V V. volební kurii mohli volit nemajetní, ale zároveň i příslušníci ostatních kurií.

iii *Karl Hermann Wolf* – podle něho později dostal křestní jména K. H. Frank.

* Právo bylo sice všeobecné, nicméně nesměli volit vojáci, ženy, volič musel dosáhnout 24 let a musel mít bydliště v místě voleb alespoň 1 rok.

** Poslancem v Říšské radě za králický venkov byl nejdříve Franz Peschka z Opatova, po jeho smrti v r. 1908 jeho místo zaujal poštmistr z Králík Josef Bernkopf (do r. 1911).

sociálně demokratická strana a tzv. Svaz zemědělců. Nacionalistické a iredentistické[i] strany v prvních letech silné nebyly; ve volbách vítězily strany aktivistické, ovšem s tím, že část příznivců sociální demokracie přešla k nově vzniklé *KSČ*[ii]. Alarmující byl nárůst voličů *iredentistických stran* v r. 1927.

Od 30. let posilovali němečtí nacionalisté. Vodou na jejich mlýn byla už reforma samosprávných orgánů z r. 1928, kdy se Králíky dostaly pod převážně české žamberské okresní zastupitelstvo. Mocným impulzem byl nástup A. Hitlera do říšského kancléřství r. 1933. V r. 1935 došlo k přeměně oficiálně nepolitického sdružení SHF na SdP[iii], kterážto strana si osobovala hájení zájmů Němců z celého pohraničí. V parlamentních volbách r. 1935 získala SdP jen v Králíkách 1 002 hlasů, zatímco všechny české strany dohromady jen 216 voličů. KSČ se prezentovala jako strana internacionální. V září 1938 už vystupovala naprostá většina králických Němců proti ČSR, loajální zůstala pouze sociální demokracie a KSČ.

Mnichovská dohoda z 29. 9. roku 1938 byla králickými Němci přijata s nadšením. Náladu 30. září výstižně popisuje králická kronika: „Čas utrpení je u konce – nový den, ne, nová doba se rozbřeskuje.“[24] Už 30. října byla SdP sloučena s Hitlerovou NSDAP a v Králíkách se usídlilo okresní vedení této strany.

Králičtí ve stínu srpu a kladiva

Obnova prvorepublikových politických stran po skončení 2. sv. války byla jen částečná a krátkodobá, protože již v únoru roku 1948 přišel komunistický převrat, který až do sametové revoluce pluralitní demokracii vylučoval. Králíky v tomto ohledu nemohly být jiné než zbytek republiky.

Komunistická strana postupně převzala veškerou moc ve státě. Během r. 1948 dosáhla členská základna KSČ více než 2 mil. členů, přičemž se strana sloučila se soc. demokracií. Československá strana národně socialistická se ještě v únoru přejmenovala na Československou stranu socialistickou a do jejího vedení byli, stejně jako v Československé straně lidové, dosazeni lidé loajální KSČ. KSČ pak spolu se zbylými dvěma podřízenými stranami utvořila tzv. Národní frontu a tento stav setrval až do r. 1989.

14 *Školou povinní... 2. pol. 50. let 20. st. Králíky*

i *Iredentistické strany* – strany usilující o odtržení Němci osídleného pohraničí od ČSR a jeho připojení k Německu.

ii *KSČ – Komunistická strana Československa.*

iii *SHF – Sudetendeutsche Heimatfront (Sudetoněmecká národní fronta), SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana).*

24 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 206.

Zmařené naděje přinesl rok 1968, jenž se výrazně zapsal i do života v Králíkách. Tehdy však nemělo jít o protikomunistickou kontrarevoluci, jak to bylo později prezentováno, ale o snahu režim reformovat, vytvořit z něj tzv. „socialismus s lidskou tváří“. V králické kronice se po obsazení země vojsky Varšavské smlouvy píše:

> „To, že jsme se docela legálním způsobem zbavili několika nežádoucích a neoblíbených politiků a že jsme veřejně pranýřovali nespravedlivé protizákonné rozsudky, to přece nemohlo být pravou příčinou vojenského obsazení našeho státu. Co se oficiálně prohlašovalo za důvod obsazení, totiž ochrana před kontrarevolucí, tomu nikdo nevěřil.“[25]

Obnova pluralitní demokracie po r. 1989

Už v listopadu roku 1989 se politické a vůbec občanské aktivity v Králíkách chopilo Občanské fórum. Nejdříve představovalo širokou základnu pro nezávislou občanskou činnost vůbec, později se politicky orientovalo do pravého středu.

Ve volbách do obecního zastupitelstva konaných v r. 1990 získalo OF 6 zastupitelů, KSČ 3, Československá strana lidová 2, Koalice socialistů, zemědělců a zelených 2 a Radniční strana rovněž 2 zastupitele. V r. 1991 se však OF rozpadlo, přičemž vznikly nástupnické strany ODA (Občanská demokratická aliance), ODS (Občanská demokratická strana), OH (Občanské hnutí) a SOS (Strana pro otevřenou společnost). Přehled o následujícím vývoji podají tabulky výsledků obecních voleb v letech 1994, 1998, 2002, 2006 a 2010.

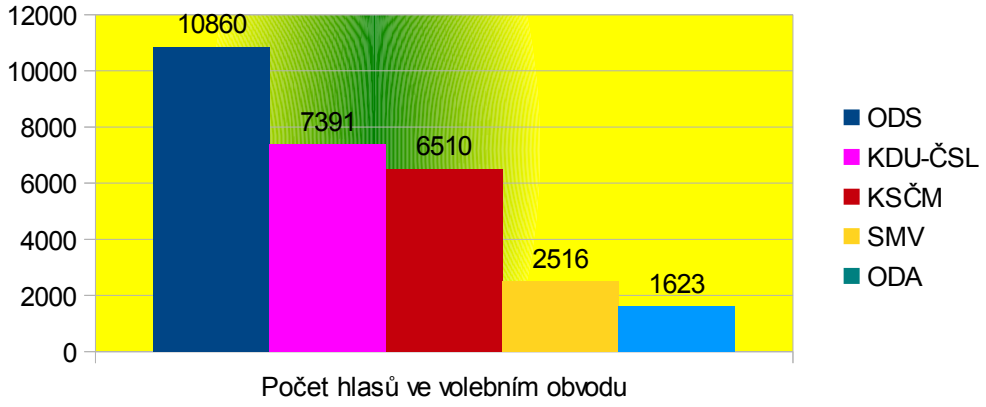

Obecní volby 1994 (ODS – Občanská demokratická strana, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, SMV – Strana moravského venkova, ODA – Občanská demokratická aliance)

25 *Kronika města Králíky I 1945–1968*, s. 557.

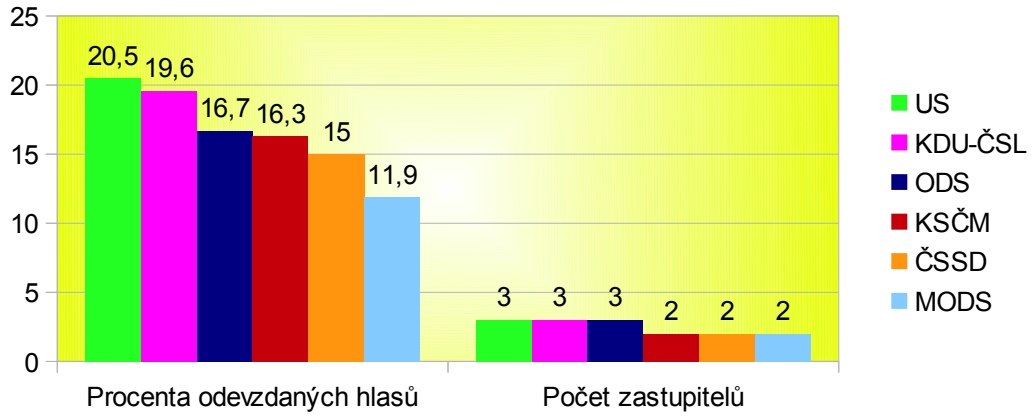

Obecní volby 1998 (US – Unie svobody, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, ODS – Občanská demokratická strana, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, MODS – Moravská demokratická strana)

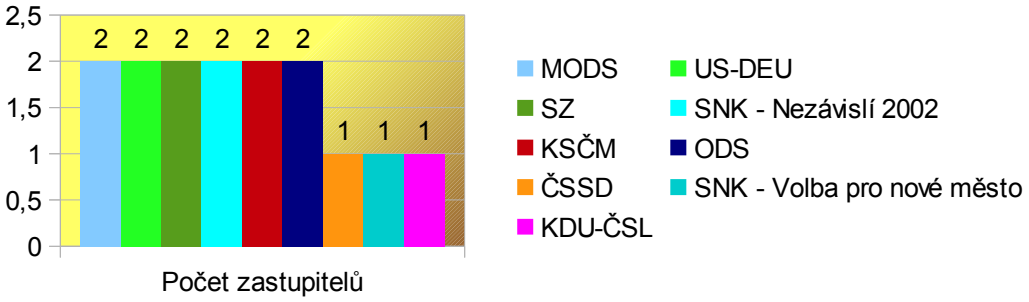

Obecní volby 2002 (MODS – Moravská demokratická strana, US-DEU – Unie svobody – Demokratická unie, SZ – Strana zelených, SNK – Sdružení nezávislých kandidátů, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, ODS – Občanská demokratická strana, ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová)

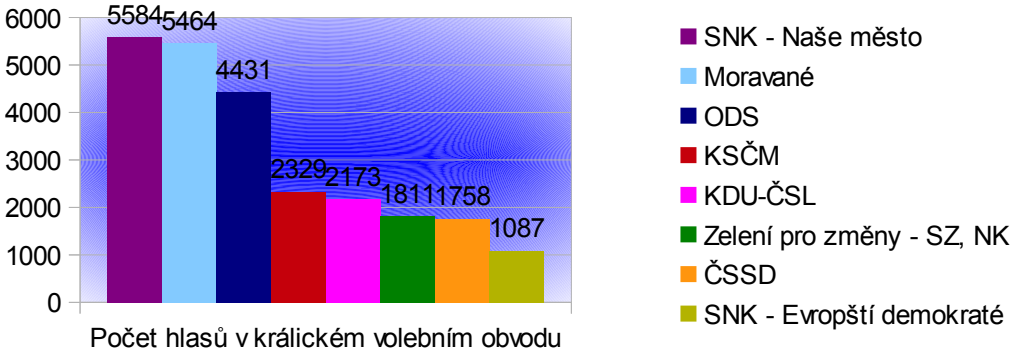

Obecní volby 2006 (SNK – Sdružení nezávislých kandidátů, ODS – Občanská demokratická strana, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, SZ, NK – Strana zelených, Nezávislí kandidáti, ČSSD – Česká strana sociálně demokratická)

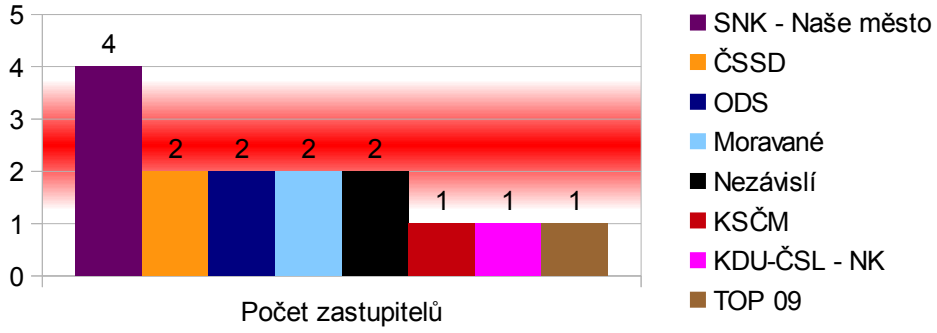

Obecní volby 2010 (SNK – Sdružení nezávislých kandidátů, ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, ODS – Občanská demokratická strana, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová – Nezávislí kandidáti, TOP 09 – Tradice, odpovědnost, prosperita)

Z daných grafů lze vyčíst dobové politické trendy: V prvních volebních obdobích dominovaly na celostátní úrovni zavedené strany, zejména pravicové. Mezi ně patří ODS či později vzniklá US (US-DEU). Ze středových stran se do králického zastupitelstva pravidelně dostává KDU-ČSL, z levicových nejprve KSČM a později i ČSSD. Specifikem králické politické scény jsou uskupení spojená s Moravou (SMV, MODS, Moravané), přestože Králíky leží v historicky české zemi. Od r. 2002 můžeme pozorovat zvýšenou aktivitu a úspěšnost uskupení čistě regionálních, jež proklamují apolitičnost a soustředí se především na rozkvět města a řešení jeho konkrétních problémů: sem patří např. Volba pro město nebo Naše město. Co je na vývoji od r. 1989 podstatné – že se obyvatelé Králík politicky angažují, zakládají různá uskupení a usilují o aktivní působení na vývoj našeho města.

Školství v Králíkách

Králické školy od 16. do pol. 20. st.

První králickou školu měl založit Zdeněk z Valdštejna v 2. pol. 16. st. Zmiňuje se i založení hornické školy, ale tu žádný z hodnověrných pramenů nepotvrzuje. Přesnější zmínky o škole v Králíkách pocházejí z poč. 19. st. Tehdy nechal městský magistrát vystavět novou školní budovu na náměstí v sousedství fary (1802–1804); dříve škola sídlila v tzv. Zvoníkově domku, který stával na dnes již volném prostranství před kostelem. Na výstavbě školy se podílel i její patron – majitel panství Michal Karel Althan.

K rozvoji školství v Králíkách došlo zejména od pol. 19. st. Nutno poznamenat, že šlo o školství jazykově německé. V r. 1862 byla dvojtřídní hlavní škola rozšířena na trojtřídní, roku 1870 na čtyřtřídní a v r. 1876 byla nakonec hlavní škola změněna na školu měšťanskou[i].

i Ve větších obcích vznikaly v průběhu 19. a na zač. 20. st. *školy triviální*, jedno a dvojtřídní pro více ročníků dětí ve třídě. Ve městech byly stavěny větší školské budovy – *školy hlavní,* se 3 až 4 třídami, a ve větších centrech i *školy normální*, se 4 třídami. Podle Hausnerova zákona byla roku 1869 v Rakousku stanovena povinná školní docházka; ta byla prodloužena na 8 let, čímž vzniká *národní škola,* skládající se z pětileté *školy obecné* a následující tříleté *školy měšťanské*. Místo měšťanské školy bylo možné navštěvovat *gymnázium*, *reálku*, *reálné gymnázium* nebo jinou specializovanou střední či odbornou školu.

V budování králického školství se odrazila i řezbářská tradice: po úspěchu králických dřevěných výrobků na světové výstavě ve Vídni (1873) byla ve městě založena odborná škola pro zpracování dřeva. O podpoře budování školství svědčí i vznik spolku pro výstavbu školy (Schulkreuzerverein) nebo místní skupiny Německého školského spolku (Der Deutsche Schulverein). Stanovisko ke zřízení české menšinové školy však bylo naprosto odmítavé.

15 *Výuka v odborné škole pro zpracování dřeva*

16 *Výuka v české škole*

Kromě škol vznikaly i výchovné ústavy. V domě č. p. 362 na severovýchodní straně Velkého náměstí zřídily výchovný ústav pro dívky řádové sestry voršilky. Nezůstal tam však dlouho, protože sestry na začátku 90. let 19. st. Králíky opustily. Jejich bývalý klášter byl poté využit jako zemská polepšovna. Sociální cítění prokázaly dcery továrníka Waltera Marie a Dominika, které nechaly v r. 1908 v dnešní Pivovarské ulici vybudovat dětský domov.

Za první Československé republiky v Králíkách fungovala německá obecná a hlavní škola v budově na Velkém náměstí a od r. 1919 i česká menšinová škola, nejprve v dnešní Pivovarské ul. a poté v Nádražní. Z předválečných let pokračovala odborná škola pro zpracování dřeva, sídlící v dnešní ul. 5. května.

České školství v Králíkách ve 20. a na poč. 21. st.

Záhy po skončení 2. sv. války (24. 10. 1945) navrhl učitel Josef Pelikán na poradní schůzi místního národního výboru (MNV) zřízení gymnázia v budově bývalé školy pro zpracování dřeva. ONV[i] ale přišel s možností umístit zde školu pro lesní hajné. MNV v Králíkách však trval na gymnáziu a v r. 1946 také vláda o zřízení státního reálného gymnázia rozhodla.

Škola začínala s cca 60 žáky, 4 profesory, 3 odbornými učiteli a 1 učitelem náboženství. Již od roku 1947 se studenti začali intenzivně zapojovat do kulturního a společenského života města: pořádali divadelní představení, majálesy, zakládali různé spolky. Původně osmileté gymnázium pak bylo změněno na čtyřleté, aby nakonec, po reformě z r. 1953, vznikla JSŠ – jedenáctiletá střední škola. Maturovalo se tedy po jedenáctileté školní docházce (5 tříd obecné školy, 3. třídy II. stupně a 3 výběrové třídy: IX., X. a XI.) Tato tzv. jedenáctiletka byla umístěna ve třech budovách: 1.–4. třída v dnešní Nádražní ulici, 5.–8. třída v budově na náměstí a 9.–11. třída v budově na ul. 5. května.

Roku 1960 došlo k rozdělení jedenáctiletky na školu devítiletou (ul. 5. května a Nádražní – zde současně fungovala i hudební škola) a školu jedenáctiletou, sídlící na Velkém náměstí. Jedenáctiletka se v r. 1961 změnila na SVVŠ – střední všeobecně vzdělávací školu, ze které se dalšího roku stala škola dvanáctiletá. V r. 1965 byla odstartována tzv. centralizace středních škol, což znamenalo konec SVVŠ v Králíkách. V budově nakonec zůstala jen základní devítiletá škola.

17 *Svatý týden na SVVŠ. Třída se svým učitelem. Králíky*

i *ONV – okresní národní výbor, KNV – krajský národní výbor, MNV – místní národní výbor, MěNV – městský národní výbor.*

Snaha o obnovení gymnázia padla na úrodnou půdu až po r. 1989. Během prvního desetiletí 21. st. se však stále častěji ozývalo slovo optimalizace a díky optimalizaci školství nakonec králické gymnázium definitivně zaniklo; v r. 2013 proběhly poslední maturity.

Po roce 1989 vedle sebe souběžně fungovaly dvě základní školy: v ul. 5. května a novější v ul. Moravská. Nakonec došlo ke sloučení obou základních škol i pomalu končícího gymnázia. Počátkem roku 2014 stále ještě platila hlavička „Gymnázium a základní škola Králíky“, prakticky však šlo o samotnou základní školu s druhým stupněm v ul. Moravská a prvním v ul. 5. května.

Jediná škola, která v Králíkách ze systému středních škol zůstala, je SOU opravárenské, které sídlí na adrese Králíky, Předměstí; ale i jeho budoucnost může být nejistá, jelikož zaznívají úvahy o splynutí SOU v Králíkách se střední školou obchodu, řemesel a služeb v Žamberku.

Aby byl obraz králického školství kompletní, připomeňme ještě, že zde již po mnoho desetiletí fungují dvě mateřské školy (v ul. Moravská a Pivovarská), že se zde vyučuje též na ZŠ praktické a speciální a že mají Králíky také svoji uměleckou školu – dříve LŠU (lidová škola umění) – dnes ZUŠ (základní umělecká škola).

7. Králické osobnosti a významné návštěvy města

Město na hranicích

Králíky mají v historii řadu zajímavých osobností, které se podílely jak na utváření samotného města, tak na dění mimo jeho hranice. Všichni nejsou velikány, jakými byli Albert Einstein nebo Bedřich Smetana, přesto stojí za povšimnutí. Zmínky o nich jsou dalšími kamínky do mozaiky králické historie, která nám ukazuje obraz života a vývoje našeho města. Samostatnou kapitolu představují osobnosti, které sice z Králík nepocházely, ale Králíky při různých příležitostech navštívily; jejich návštěvy dokládají význam Králík po stránce hospodářské, vojenské, politické i kulturní.

Geografická, a tím i geopolitická poloha Králík je specifická tím, že jde o pomezí českých zemí, Moravy a Slezska. Významný byl a je zejména přechod mezi českými zeměmi a Slezskem v Mladkovském sedle v jižní části Kladské kotliny. Dnes je v tomto prostoru hraniční přechod mezi ČR a Polskem Dolní Lipka – Boboszów.

Králíky v habsburské monarchii

Gottfried Heinrich Pappenheim

Rekatolizátor králického panství

Jednou z prvních osobností spjatých s Králíky, která nosila opravdu zvučné jméno, byl polní maršál Svaté říše římské Gottfried Heinrich Pappenheim (1594–1632). V roce 1620 se Pappenheim podílel na vítězství katolíků v bitvě na Bílé hoře a také celá jeho další kariéra je spojena s třicetiletou válkou.

Právě vojevůdci Pappenheimovi prodala v roce 1628 Králíky tehdejší majitelka panství Eva z Valdštejna. Jelikož byl Pappenheim horlivý katolík, znamenalo to pro Králíky silný rekatolizační tlak. Králíky, do té doby převážně protestantské, za Pappenheima přešly ke katolictví. Když v roce 1632 Gottfried Heinrich padl v bitvě u Lützenu, převzal králické panství jeho syn Wolf (Wolfgang) Adam.

Tobiáš Jan Becker

Splněný slib

Královéhradecký biskup Tobiáš Jan Becker je pro Králíky postavou skutečně důležitou. Narodil se roku 1649 jako nejmladší syn králického starosty Johanna Beckera. Bohosloví studoval v Kladsku a v Praze, načež byl roku 1673 vysvěcen na kněze. V r. 1679 působil jako kaplan a zpovědník v klášteře voršilek na Novém Městě Pražském a ještě téhož roku byl jmenován děkanem v Hostinném. Zásadní bylo pro Beckera jmenování kanovníkem[i] metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze, ke kterému došlo r. 1681. U sv. Víta po Beckerovi zůstala i hmotná památka – v r. 1692 nechal v katedrále zbudovat mramorové zábradlí kolem hrobu sv. Jana Nepomuckého.

1 *Pamětní deska na kostele sv. Michaela archanděla v Králíkách*

K rodným Králíkům Becker obrátil pozornost v r. 1696, a sice na popud králického faráře Schliemanna. Již jako malý chlapec se Becker účastnil procesí, která směřovala na tehdejší Lysou horu. Tenkrát si prý slíbil, že zde nechá vybudovat kostel. Když poté v dospělosti zase jednou Králíky navštívil, farář Schliemann mu jeho slib připomněl a Becker se s myšlenkou rychle ztotožnil. Schliemann uvažoval nejprve o mariánské kapli, ale ohlas věřících byl tak veliký, že bylo rozhodnuto postavit rovnou poutní kostel.

V r. 1696 byl tedy položen základní kámen poutního kostela. Kromě kostela, který byl dostavěn r. 1700, se Becker podílel i na vybudování ambitů (1701–1704) a konventu (1706–1710). Společně s kostelem byla vztyčena i vstupní brána s biblickými postavami, která je umístěna na počátku aleje směřující z města ke klášteru. Z r. 1704 pochází osm šestibokých kapliček, ve kterých byly původně umístěny dřevořezby křížové cesty. Název Lysá hora se po vybudování poutního místa změnil na Horu Matky Boží.

Vrcholu kariéry Becker dosáhl r. 1701, kdy jej císař Leopold I. jmenoval pátým hradeckým biskupem[ii]. Během episkopátu se Beckerovi podařilo vyřešit finanční situaci biskupství a kromě klášterního komplexu v Králíkách vybudovat i biskupskou rezidenci na hradeckém Velkém náměstí nebo biskupský kněžský seminář a kanovnické domy

i *Kanovník* – kněz příslušející ke kapitule nebo kněz vykonávající slavnostní liturgické funkce v určitém (kolegiátním) kostele. Jako kanovníci se začali označovat kněží žijící ve městech a vedoucí společný kanonický život podle určité řehole (regule, řádu). *Kapitula* – sbor kanovníků oprávněných konat slavnostní bohoslužbu v katedrálním nebo kolegiátním kostele.

ii Volba byla potvrzena papežem Klementem XI. 3. dubna r. 1702.

v sousedství hradecké katedrály svatého Ducha. Započal též s rozšiřováním biskupské rezidence v Chrasti u Chrudimi o východní křídlo a kapli a položil zde také (12. 4. 1710) základní kámen nového kostela Nejsvětější Trojice. V tomto roce Tobiáš Jan Becker v Hradci Králové umírá.

Franz Katzer

Loretánské varhany

Franz Katzer, který žil v letech 1702–1764, byl významným představitelem králického varhanářství, které tehdy dosáhlo vysoké úrovně. Svědčí o tom i umístění díla mistra Katzera v pražské Loretě. Tamní varhany dnes hrají všem návštěvníkům kostela Narození Páně každou sobotu po celý rok vyjma zimního období.

Se stavbou loretánských varhan začal již Jan Bohumír Halbich z Králík, ale dílo nedokončil (pravděpodobně v Praze r. 1736 zemřel), a tak na stavbě varhan od roku 1738 pokračovali další králičtí varhanáři Franz Katzer a Kaspar Weltzel. Právě oni dílo dokončili, přičemž vytvořili mistrovskou ukázku barokního varhanářství 18. století.

2 *Králické varhany v Loretě*

Karel Lotrinský

Švagr Marie Terezie

Jestliže je Tobiáš Becker spojen s náboženským a stavebním rozvojem Králík, pak návštěva Karla Lotrinského, který do Králík přibyl s vojskem r. 1744, pro město znamenala především hospodářskou zátěž. V té době pokračoval vleklý konflikt mezi habsburskou monarchií a sousedním Pruskem, které si činilo nároky na oblasti Slezska a Kladska. Potom co Rakousko mírem podepsaným ve Vratislavi (Wrocław) přišlo o velkou část Slezska a celé Kladsko, ocitly se Králíky v neklidném pohraničním pásmu. V r. 1744 podnikalo Rakousko opětovné kroky k nabytí ztracených území, což vedlo k tomu, že do Králík 2. prosince toho roku dorazily hlavní síly císařského vojska pod vedením Karla Lotrinského, švagra císařovny Marie Terezie. Karel Lotrinský měl v Králíkách po dva týdny hlavní stan.

Josef II.

Generál Laudon jede skrz vesnici...

Jednou z nejznámějších a nejdůležitějších postav habsburské dynastie je syn císařovny Marie Terezie Josef II. Mocnář, který dal Babičce Boženy Němcové dukát a zapsal se do jejích vzpomínek jako hodný a moudrý pán, navštívil dvakrát i Králíky.

3 *Josef II. na obraze v Městském muzeu Králíky*

První návštěva proběhla na konci válek o Slezsko 5.–6. července r. 1765. Bylo to krátce potom, co byl Josef II. zvolen císařem. Králíky se staly jednou ze zastávek inspekční cesty, během které chtěl císař navštívit místa postižená sedmiletou válkou a zkontrolovat hranici se sousedním Pruskem. Císařův doprovod tvořila rakouská generalita včetně vítěze nad Prusy u Kolína z r. 1757 maršála Leopolda Dauna. Ani ostatní jména tohoto generálského doprovodu nepatří k neznámým: Laudon, Colloredo, Auersperg.

Císař si při této návštěvě prohlédl opevnění z třicetileté války na Schanzenbergu (dnes Val) a zúčastnil se bohoslužby v kostele sv. Michaela archanděla. Přenocoval v domě č. p. 3 na severozápadní straně Velkého náměstí[i]. Na základě proseb, které císaři přednesli měšťané, udělila Marie Terezie r. 1776 Králíkům privilegium konání tří dobytčích a koňských trhů.

Další císařská návštěva následovala 3. a 4. září 1779, když Josef II. projížděl místa, jichž se dotkla tzv. bramborová válka. Císař tehdy přenocoval v domě č. p. 276 na jihozápadní straně náměstí. Ani tehdy zástupci města neváhali a přednesli císaři několik proseb. Zásadní pro Králíky bylo, aby císař nerušil blízký klášter. Dále Králičtí žádali povolení dalších trhů a podporu při budování nových komunikací; ty původní byly v důsledku vojenských přesunů nepoužitelné. Žádány byly též úpravy pohraničního styku s Kladskem. Počátkem 80. let se s opravami komunikací začalo a roku 1788 bylo Králíkům císařem uděleno privilegium na konání čtvrtého výročního trhu.

i Dnes dům, ve kterém sídlí lékárna U Černého orla.

Carl Lemberg

„Výbušné zaměstnání“ prvního králického historika

Carl Lemberg, nar. 1857 v Králíkách, sepsal na sklonku 19. st. první dějiny Králík. Z jejich rukopisné podoby vyšel roku 1899 výtah, který nesl název *Auszug aus der Geschichte von Grulich* (*Výtah z dějin Králík*). Reprint tohoto titulu vydal r. 1995 Karl Kutil ve Vídni. Carl Lemberg zemřel r. 1898 v Krümmelu u Hamburku, kde pracoval jako ředitel Nobelových závodů na dynamit.

4 *První historik Králík Carl Lemberg*

Wilhelm Oehl

Básník ve spořitelně

Wilhelm Oehl se narodil r. 1860 v Králíkách. Působil zde jako zaměstnanec spořitelny a nakonec se stal jejím ředitelem. Ale záběr Oehlovy činnosti byl širší: zastával post králického kronikáře, působil jako správce muzea a konečně skládal básně, opěvující rodný kraj.

Své první práce Oehl zveřejnil r. 1885 a sedm let nato, r. 1892, vyšel soubor jeho básní s výmluvným názvem *Drheme is drheme* (*Doma je doma*). Tato sbírka se dočkala i druhého vydání r. 1898. V roce 1907 Oehl dostává literární cenu, kterou mu uděluje literární oddělení pražské Společnosti pro pěstování německého umění a vědy. O rok později Oehlovi vyšla další kniha, šlo o soubor *Ondr´m Schniebarche* (*Pod Sněžníkem*).

5 *Wilhelm Oehl*

6 *Ondr´m Schniebarche*

Literárně činný byl také Oehlův syn Wilhelm Oehl mladší. Ten se stal doktorem filozofie a profesorem v Jeseníku. Wilhelm Oehl ml. se zabýval středověkou mystikou a etnografií: z jeho prací můžeme uvést například *Deutsche Mystikerbriefe des Mittelalters, 1100–1550* (*Spisy německých středověkých mystiků, 1100–1550*). Smrt Wilhelma Oehla mladšího v roce 1918 (podle zpráv v důsledku španělské chřipky) jeho otce poznamenala na celý zbytek života. Wilhelm Oehl st. zemřel roku 1936 v Červené Vodě a jeho hrob můžeme dodnes nalézt na hřbitově v Králíkách.

20. století, soumrak první republiky

Konrád Henlein, K. H. Frank, Gertruda Scholtz-Klinková

„Jinak se toho roku nic zvláštního nepřihodilo. …, manželům Henleinovým se narodil syn Konrád.“[26]

S Hitlerovým nástupem do říšského kancléřství r. 1933 zesílila v ČSR aktivita nacionálních a iredentistických[i] stran. Šlo zejména o Německou nacionální stranu a Německou nacionálně-socialistickou dělnickou stranu. Protistátní aktivity těchto stran vedly k zastavení jejich činnosti, ale záhy je vystřídala Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) – pozdější SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana) s K. Henleinem v čele.

Henlein navštívil Králíky devětkrát. Poprvé to bylo 26. března roku 1935. Šlo o schůzi Sudetendeutsche Heimatfront, kde se jednalo o transformaci SHF na SdP. Druhá návštěva se odehrála v sále Střelnice 9. května téhož roku . Henlein zde promluvil ke 2 000 Němců, kteří na něj čekali od sedmi hodin večer až téměř do půlnoci, kdy teprve dorazil.

V r. 1936 se Henlein objevil v Králíkách znovu, bylo to u příležitosti výstavy župy Sněžník k padesáti letům včelařského spolku. Henlein nepřijel sám, dorazil i tehdejší poslanec československého parlamentu K. H. Frank, pozdější sekretář Úřadu říšského protektora, který si vysloužil přezdívku „Krvavý pes Frank“.

Další Henleinova návštěva, jež proběhla 27. 9. 1936, skončila blamáží – králičtí Němci Henleina vyprovodili kamením; ale už 17. 5. 1937 mluvil Henlein na Střelnici na veřejné schůzi SdP k 3 500 Němců.

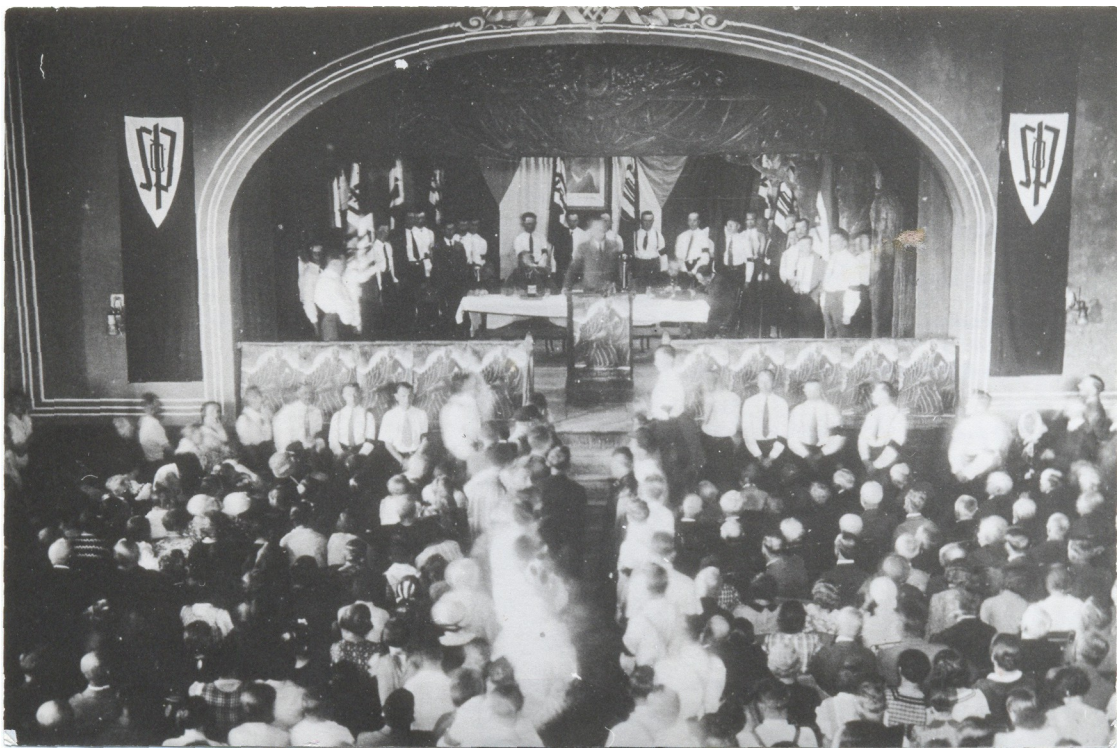

7 K. Henlein na Střelnici 17. 5. 1937

26 Ze hry Divadla Járy Cimrmana *Posel z Liptákova*.

i Strany usilující o odtržení území s vlastní menšinou od jednoho státu a o připojení tohoto území ke státu jinému.

Po záboru pohraničí doprovodil Henlein, tehdy už říšský komisař, 28. 11. 1938 do Králík Gertrudu Scholtz-Klinkovou, vůdkyni Nacionálně socialistické ligy žen. Poté zde byl Henlein 9. 5. 1939 v doprovodu říšského ministra financí von Schwerin-Krosigka. Tehdy také Henlein v Králíkách přijal čestné občanství; to vyvolalo rozruch později v r. 2007 – řešila se otázka, zda Henleinovi čestné občanství ponechat, či nikoli. Vedení města se zastupitelstvem tehdy zaujaly stanovisko minulost nerevidovat. Henlein navštívil Králíky také 5. 6. 1942. Záhadou je datum poslední Henleinovy návštěvy – v záznamech se totiž objevují tři data: jde o 5. květen, avšak není jasné, zda roku 1940, 1941 nebo 1942.

Edvard Beneš

„Pokračujte pokud možno maximálním tempem“

ČSR reagovala na německou hrozbu stavbou pohraničního opevnění. Vzhledem k tomu, že Králicko bylo oblastí strategicky zásadní, obracela se k němu pozornost nejvyšších vojenských i politických míst. 4. listopadu roku 1935 tak byli v Králíkách na inspekci divizní generál Karel Husárek a armádní generál Ludvík Krejčí. 26. srpna 1937 přijel na inspekci také prezident Beneš, s ním opět generál Krejčí a také generál Syrový. Prezident byl přivítán starostou Antonem Schwarzerem, který jej ujistil o loajalitě obyvatel Králík. Na prohlídku opevnění měl prezident reagoval slovy: „Pěkné je to, pěkné, pánové, pokračujte pokud možno maximálním tempem […]“[27]

8 *Edvard Beneš v Králíkách*

Adolf Hitler, Walther von Brauchitsch, Wilhelm Keitel, Ernst Udet

Dnes máme „Vůdcovo počasí.“[i]

Jestliže starosta Schwarzer ještě v srpnu 1937 ujišťoval prezidenta Beneše o loajalitě, pak 5. prosince roku 1938 vítal nový starosta Pope Adolfa Hitlera. „V hlubokém pohnutí a nadšení volají šťastní soukmenovci vstříc svému osvoboditeli ‚Sieg Heil‘,“[28] uvádí tehdejší králická kronika; Hitler projížděl městem, když jel od Mezilesí ke králické tvrzi Hůrka. Za

27 Holub, O., 1983, s. 66.

i Králická německá kronika (*Gedenkbuch Stadtgemeinde Grulich* – český překlad *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*) v roce 1938 popisovala nastalý slunečný den jako „příslovečné Hitlerovo“ nebo „Vůdcovo počasí“.

28 *Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945*, s. 220.

přítomnosti německého vůdce byla údajně provedena zkouška odolnosti objektů tvrze, bunkry se však nepodařilo vážněji poškodit. Potom se Hitler do Králík vrátil na oběd, který byl přichystán v hotelu Rotter (dnes Beseda). K obědu měl mít hrášek a prý mu nechutnal. Z okna hotelu pak pozdravil shromážděné obyvatele Králík. Doprovod Adolfa Hitlera tvořily nacistické armádní špičky generálplukovník von Brauchitsch, generálplukovník Keitel a stíhací eso 1. sv. války generál Ernst Udet.

9 *Adolf Hitler zdraví Králíky*

Poválečná léta

Bohumil Laušman

Stopy, fakta, tajemství

Stopy, fakta, tajemství – investigativní rozhlasový pořad Stanislava Motla. Právě do něj by se hodila postava Bohumila Laušmana, který zažil předválečnou demokracii, válku i poválečné praktiky StB.

V letech 1935–1939 byl Bohumil Laušman poslancem Národního shromáždění; nejprve za sociální demokracii a od r. 1938 za Národní stranu práce. Po německé okupaci odešel do exilu, kde se stal členem Státní rady československé v Londýně. Jako člen vojenské rady Hlavního štábu partyzánského hnutí v Československu byl zapojen do Slovenského národního povstání.

V březnu roku 1945 se Laušman v Moskvě účastnil porad ohledně složení a programu Národní fronty. Do r. 1948 byl členem předsednictva ČSSD, v letech 1945–1946 členem Prozatímního národního shromáždění, 1946–1948 členem Ústavodárného národního shromáždění. Mezi roky1945–1947 zastával post ministra průmyslu.

Krátce před únorem 1948 byl Laušman zvolen předsedou sociální demokracie; vyčítá se mu, že svojí nerozhodností přispěl k úspěchu komunistického převratu. Po únoru se stal v Gottwaldově vládě náměstkem předsedy vlády. Svoji politickou činnost však ukončil a r. 1949 emigroval do Jugoslávie a poté žil v Rakousku. Z Rakouska byl unesen agenty StB zpět do Československa, kde byl odsouzen k 17 letům vězení. Jeho smrt v ruzyňské věznici (1963) doprovází nevyjasněné okolnosti. K úmrtí mělo dojít proto, že na něm StB zkoušela halucinogenní drogu a jeho vězněním oslabené srdce tento nápor nevydrželo[29].

Bohumil Laušman 5. 5. 1946 navštívil Králíky, aby zde převzal dekret o čestném občanství města. V roce 1950 mu toto čestné občanství bylo odebráno.

29 Podle informací zveřejněných v deníku Právo (2007).

Éra po listopadu 1989

Také v období od konce 2. sv. války do r. 1989 navštěvovaly Králíky více či méně významné osobnosti, často však byly spojeny s tehdejší režimní propagandou a s udržováním vztahů československo-sovětského přátelství. Po listopadu 1989 došlo k rehabilitaci totalitou odsouvaných elit a k nástupu nové politické, kulturní a společenské reprezentace. Také Králíky se snažily být v kontaktu s představiteli polistopadového dění.

Milan Uhde

Spisovatel, dramatik, scénárista a politik

30. 8. 1991 proběhla v sále na Střelnici beseda s tehdejším ministrem kultury Milanem Uhdem. Další Uhdeho návštěva, tentokráte jako předsedy České národní rady, byla spojena s vernisáží druhého ročníku sochařského sympózia Ožívání mramoru, která se konala 15. 8. 1992. Naposledy Milan Uhde do Králík zavítal v r. 1993, kdy byl pozván na Nadační ples. Nadační plesy byly v 90. letech 20. st. velikou společenskou událostí. Měly za cíl přilákat do do města špičky tehdejší politické scény, aby se město tzv. zviditelnilo; šlo také o shromáždění finančních příspěvků na opravu králických kulturních památek. Například na restaurování barokních soch se při Nadačním plese roku 1993 vybralo cca 200 000 Kč.

Josef Lux

Haněný i oplakávaný

22. 6. 1994 proběhla v Poutním domě na Hedči stranická schůze KDU-ČSL, na které byli přítomni ministr zemědělství Josef Lux (nar. v Ústí n. Orlicí) a ministr obrany Vilém Holáň. Podruhé Josef Lux navštívil Králíky u příležitosti mítinku KDU-ČSL, který se konal 4. 11. 1996 v sále na Střelnici.

Josef Lux byl jako předseda KDU-ČSL často kritizován za politické lavírování, avšak s odstupem času začal být hodnocen smířlivěji a dnes je jasné, že pro KDU-ČSL představoval typ osobnosti, kterou tato strana nadále jen obtížně hledá.[i]

Václav Klaus

Nadšeně vítaný

23. 6. 1995 navštívil Králíky poprvé tehdejší premiér V. Klaus. Přijel neoficiálně; měl přenocovat v hotelu Beseda, když se vracel z cesty do Vysokého Mýta. Nicméně návštěva nezůstala utajena a přes pozdní hodiny Václava Klause uvítala početná skupina občanů Králík. Druhá návštěva už byla oficiální a odehrála se 6. 12. 2005 v sále na Střelnici. Václav Klaus byl tehdy přivítán bouřlivým potleskem naplněného sálu.

10 *Přijetí Václava Klause v Králíkách r. 2005*

i Josef Lux v roce 1999 podlehl komplikacím nastalým po transplantaci kostní dřeně.

Bernardin Gantin, Giovanni Coppa, Karel Otčenášek

Církevní špičky na Hedči

Po revoluci r. 1989 došlo k oživení poutní tradice kláštera na Hedči. Událostí byla návštěva tří významných hostů v r. 1996. U příležitosti hlavní poutě, která se konala 16. 8., sloužil mši kardinál Bernardin Gantin z Papežské kongregace v Římě (z Jihoafrické republiky), apoštolský nuncius Giovanni Coppa (Itálie) a biskup královéhradecké diecéze Karel Otčenášek.

Dominik Duka

Hradecký biskup a pražský arcibiskup

Biskup Dominik Duka navštívil Králíky 17. 8. 2003, kdy při diecézní pouti pronesl kázání v poutním kostele na Hoře Matky Boží. V r. 2004 byli Mons. Duka spolu s arcibiskupem Mons. Karlem Otčenáškem v Králíkách přítomni u slavnostního udělení čestného občanství Franzi Jentschkemu. Do Králík Dominik Duka zavítal také v r. 2006 na mši v rámci hlavní diecézní poutě roku Písma svatého. Po mši si biskup Duka prohlédl vojenské muzeum v pěchotním srubu K-S 14 U Cihelny; zajímal se o novou výstavu *Zločiny komunismu „Lidé proti lidem“*. Jako biskup se Dominik Duka zúčastnil i poutní slavnosti v r. 2007 a již jako arcibiskup a kardinál přibyl do Králík ještě 27. 4. 2012, kdy sloužil mši u příležitosti otevření Památníku obětem internace v prostorách kláštera na Hoře Matky Boží.

Franz Jentschke

Nadace pro Horu Matky Boží

Pro Králíky, a zvláště pro klášter na Hoře Matky Boží, představuje významnou osobnost Franz Jentschke. Narodil se r. 1925 v Celném a v letech 1936–1939 navštěvoval občanskou školu v Králíkách. Během 2. sv. války pracoval jako poštovní úředník, poté byl odveden do německé armády. V r. 1946 se stal velitelem vagonu při odsunu Němců z Mezilesí. Po válce pracoval opět na poště a poté jako zaměstnanec pojišťovny. V 80. letech 20. st. jej stihla série mozkových příhod, ale od konce r. 1989 dochází k úplnému, jen těžko vysvětlitelnému uzdravení.

Na počátku 90. let 20. st. Franz Jentschke zakládá nadaci Stiftung Muttergottesberg Franz Jentschke, která si klade za cíl obnovu poutního místa na Hoře Matky Boží. Za své zásluhy byl F. Jentschke poctěn řadou vyznamenání: Spolkový kříž za zásluhy, titul konsistoriální rada h. c. biskupství v Hradci Králové, Řád sv. Řehoře II. Velikého, udělený papežem Janem Pavlem II. ad. F. Jentschkemu bylo 11. 5. 2004 uděleno čestné občanství města Králíky.

11 *F. Jentschke vedle D. Duky, zcela vlevo starosta Králík D. Krabec*

Petr Pithart

Předseda české vlády v rámci federace, předseda a místopředseda Senátu

Poutní kostel na Hoře Matky Boží navštívila řada významných a zajímavých osobností nejen z okruhu církevních hodnostářů. 19. 5. 1997 kostel navštívil také tehdejší předseda Senátu Petr Pithart. Petr Pithart podepsal Chartu 77, byl významným samizdatovým autorem a od roku 1989 je výraznou osobností české politiky. Od r. 1990 zastává místo docenta Právnické fakulty UK v Praze.

Ivan Pilip

Ministr, „sarajevský atentátník“ a kubánský vězeň

Osobností číslo jedna třetího Nadačního plesu, který proběhl 3. 2. 1996, byl tehdejší ministr školství a poté ministr financí Ivan Pilip. V Králíkách se objevil ještě jednou, a to na majálesu s ODS, který proběhl 26. května téhož roku.

Ivan Pilip později vešel ve známost i svojí spoluvedoucí úlohou v tzv. sarajevském atentátu[i], kdy se společně s Janem Rumlem a dalšími politiky odtrhl od ODS a založil počátkem r. 1998 Unii svobody. A připomněl se ještě počátkem r. 2001, když byl společně se studentským aktivistou Janem Bubeníkem uvězněn na Kubě kvůli setkání s tamními disidenty.

12 *Nadační ples 1996. Zprava Anton Zima, František Kozel, Ivan Pilip*

Miroslav Sládek

Nacionalismus po česku

Kontroverzní osobností politické scény 90. let 20. st. byl Miroslav Sládek, předseda SPR-RSČ (Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa). Miroslav Sládek

i Nejde o atentát v Sarajevu z roku 1914.

byl známý svými agresivními a rasisticky zabarvenými projevy. Při svých cestách po mítincích se nevyhnul ani Králíkům. Poprvé měl do Králík přijet na prvního máje roku 1996, ale nedostavil se. Podruhé se návštěva uskutečnila. Bylo to 18. 9. 1996. Projev si tehdy přišla poslechnout, hlavně ze zvědavosti, menší skupina lidí a podle dobového zápisu kroniky bylo Sládkovo vystoupení přijato s rozpaky. Ještě jedna návštěva se pak uskutečnila v roce 1998.

Miroslav Sládek kandidoval roku 1992 na úřad prezidenta ČSFR, v roce 1993 na prezidenta ČR a v roce 1998 opět na prezidenta ČR. Ve všech případech neúspěšně.

Pavel Severa

Větší než malé množství

Známou postavou české politiky byl poslanec KDU-ČSL a později TOP 09 Pavel Severa. P. Severa vešel do povědomí z velké části jako politik vystupující proti drogám a tím, že inicioval tzv. protidrogový zákon; díky tomu byl nepopulární zejména u mladších generací. Legendární se stalo vágní vyjádření zákona o „větším než malém množství“ marihuany, kdy toto množství nebylo konkrétně stanoveno. Spíše negativně se pak Pavel Severa připomněl i svým podílem na úniku tzv. Kubiceho zprávy před parlamentními volbami r. 2006.

Když tehdejší poslanec PČR Pavel Severa 5. 3. 2001 navštívil Králíky, prohlédl si v doprovodu místostarosty Ladislava Tótha SOU opravárenské v Dolní Lipce[i] a celní přechod Dolní Lipka – Boboszów. Na Městském úřadě v Králíkách pak byl Pavel Severa seznámen s požadavkem Králík na zřízení pověřeného úřadu třetího stupně.

Jiří Šedivý

Opět vojáci

Příležitostí, při které se v Králíkách objevují významné osobnosti, je vojenskohistorická akce Cihelna. V r. 2001 se této akce zúčastnil např. tehdejší náčelník generálního štábu AČR generálporučík Jiří Šedivý. Roku 2005 Cihelnu navštívili např. ministr obrany Karel Kühnl, ministr pro místní rozvoj Radko Martínek, generálové Ďurica a Halaška a také hejtman Pardubického kraje Michal Rabas.

12 *V. Špidla na K. Sněžníku*

Vladimír Špidla

Premiér sportovec

Další z premiérů, kteří se v Králíkách zastavili, byl Vladimír Špidla. Bylo to v r. 2003. Vladimír Špidla tehdy krátce navštívil radnici v Králíkách a poté zamířil na Dolní Moravu, aby se zúčastnil běžeckého závodu Dolní Morava – Králický Sněžník[ii].

i Obecně se mluví o SOU v Dolní Lipce, avšak skutečná adresa je Králíky, Předměstí 427.
ii Závod *Cena firmy Iscarex Dolní Morava – Králický Sněžník*.

Jana Bobošíková

Přestřihnout pásku...

16. května roku 2005 bylo uspořádáno slavnostní zahájení provozu Sportovního areálu Králíky u základní školy v ul. Moravská. Otevření sportoviště se zúčastnila tehdejší europoslankyně (a v r. 2013 také neúspěšná kandidátka na úřad prezidenta ČR a v parlamentních volbách lídryně volebního bloku Hlavu vzhůru) Jana Bobošíková. Kromě Jany Bobošíkové byli přítomni také hejtman Pardubického kraje Michal Rabas či trenér atletiky Miroslav Tkáč.

Anton Zima

Z Králík do Parlamentu

Jediným Králičanem, který své voliče reprezentoval až v zákonodárném sboru České republiky, byl králický starosta Anton Zima. Narodil se 7. 10. 1946 ve slovenském Prešově a na Slovensku (mezitím se střídavými pobyty v Čechách) vystudoval elektrotechnické učiliště. Pokračoval na katedře automatizovaného řízení technologických procesů v Bratislavě a jako výpočetní technik prožil na Slovensku i první etapu svého profesního života.

V r. 1988 se Anton Zima a jeho rodina rozhodli využít dovolenkový poukaz na Dolní Moravu. Tehdy Anton Zima zjistil, že podnik Tesla Králíky shání programátora výrobních linek; slovo dalo slovo a Zimovi se na jaře roku 1989 přestěhovali do Králík.

Po r. 1989 se Anton Zima aktivně angažoval v komunální politice a od r. 1990 až do r. 2002 zastával úřad starosty města. Ve volbách v r. 1992 byl zvolen za ODS do České národní rady. Svůj poslanecký mandát obhájil i ve volbách v r. 1996 po transformaci ČNR v Poslaneckou sněmovnu PČR. Do ledna roku 1998 byl členem poslaneckého klubu ODS, poté přešel do Unie svobody. Od r. 2002 pracuje Anton Zima v marketingu pražské telekomunikační firmy, ale Králíkům zůstal věrný a žije v nich i nadále.

Ze světa sportu, vědy a umění

Tomáš Hlava

Hasič kulturista

Jednou z nejmladších osobností naší přehlídky je r. 1988 narozený Tomáš Hlava, pocházející z Králík. V dosavadním životě si již dokázal splnit dva cíle: stal se profesionálním hasičem (dnes působí na hasičské stanici v Lanškrouně) a je šampionem v kulturistice. Z hojných sportovních úspěchů uveďme alespoň 1. místo na Mistrovství ČR v kulturistice juniorů v r. 2008, 3. místo na Mistrovství Evropy juniorů v Budapešti v témže roce a 2. místo na Mistrovství ČR v kulturistice (kategorie muži) ve Žďáru nad Sázavou v roce 2012.

13 *Tomáš Hlava na soutěži*

Tomáš Černý

S fotbalem do světa

Fotbalový brankář Tomáš Černý se narodil r. 1985 v Ústí nad Labem, ale již od dvou let vyrůstal v Králíkách, kde navštěvoval i základní školu. Gymnázium studoval nejprve v Lanškrouně a poté v Olomouci. S fotbalem začínal v TJ Jiskra Králíky a jako profesionál začal hrát v r. 2002 za klub Sigma Olomouc. Dvakrát reprezentoval ČR na mistrovství Evropy, přičemž získal bronzovou medaili.

V r. 2007 Tomáš Černý hraje skotskou *First Division* za klub Hamilton Academical a tento klub, i díky Tomáši Černému, v r. 2008 postupuje do skotské *Premier League*. V následujícím roce získává Tomáš Černý titul hráče měsíce za leden 2009. Za klub Hamilton Academical odehrál 155 utkání a fanoušky byl zvolen za nejlepšího brankáře v historii klubu, která se píše již od roku 1874. Od června r. 2012 hraje Tomáš Černý za bulharský klub CSKA Sofia.

14 *Tomáš Černý. Hamilton Academical*

Miroslav Verner

Legenda české egyptologie

Profesor Miroslav Verner se narodil r. 1941 v Brně. Po válce byl jeho otci, veterináři, přidělen obvod ve Štítech, a tak zde Miroslav Verner navštěvoval základní školu a krátce tu i pracoval. Střední školu, tehdejší SVVŠ[i], absolvoval v Králíkách.

Celý svůj další život profesor Verner zasvětil archeologii starověkého Egypta. V letech 1970–2000 vedl Československý a později Český egyptologický ústav Univerzity Karlovy. 34 let řídil práci českého archeologického týmu v Abúsíru a je, mimo jiné, členem komise UNESCO pro památky starého Egypta a Núbie.

Do Králík profesor Verner zavítal 18. 5. 2012, kdy v sále Evropského domu přednesl přednášku o starověkém Egyptu a také zavzpomínal na dobu svého dětství a středoškolských studií v drsných pohraničních krajích.

Herbert Bergmann-Hannak

Válka a mír

Králický rodák Herbert Bergmann-Hannak se narodil r. 1921 a v letech 1928–1936 v Králíkách navštěvoval měšťanskou školu, v letech 1937–1939 se učil tkalcem. Následovala vojenská služba a v r. 1942 zranění u Kerče na Krymu. Právě zkušenost s válkou ovlivnila jeho malířskou tvorbu. Po propuštění z armády studoval v letech 1943–1945 Odbornou školu tkalcovskou v Liberci a v roce 1945 a 1946 pracoval jako textilní návrhář v Králíkách.

V r. 1946 přišlo vysídlení do sovětské okupační zóny. Následovalo studium Vysoké

i *SVVŠ – Střední všeobecně vzdělávací škola.*

školy pro architekturu a umění ve Výmaru (1947–1949), Vysoké školy výtvarných umění v Drážďanech (1949) a Akademie umění v Berlíně (1950–1953). Od r. 1959 se Bergmann-Hannak věnoval volné tvorbě a žil v Berlíně. V Německu také v roce 2013 zemřel.

15 *Bergmann-Hannak, válečná tematika*

V r. 1998 Bergmann-Hannak opět zavítal do Králík a vystavoval své práce v králickém městském muzeu. Další výstava následovala roku 2002 u příležitosti věnování části díla právě tomuto muzeu; věnované obrazy jsou dnes součástí stálé muzejní expozice. Králíky pak malíř Bergmann-Hannak navštívil ještě v r. 2003 a naposledy roku 2009.

Obrazy Bergmanna-Hannaka navazují na expresionismus první poloviny 20. st., kdy se úhlavním motivem tvorby stává vyjádření hrůznosti války. Na Králíky odkazuje poklidná tvorba krajinářská, která zahrnuje jak malby, tak kresby a skici krajinných dominant Králicka, okolních vesniček a typických zákoutí.

Marie Karenová

Krajiny vnitřní a vnější

Akademická malířka a restaurátorka Marie Karenová se narodila r. 1950 v Praze. V r. 1975 dokončila pražskou VŠUP, následně se věnovala kreslenému filmu, ilustraci dětských časopisů, módním přehlídkám a návrhům divadelních kostýmů. Od r. 1979 působila jako vedoucí skupiny restaurátorů v Restaurátorských ateliérech v Praze; soustavně se věnuje malířství.

16 *Marie Karenová*

Po r. 1989 restaurovala textil ze sbírek Židovského muzea, Uměleckoprůmyslového muzea, Národní galerie v Praze a také Pražského hradu pro výstavu Sláva barokní Čechie (2001). Dále restaurovala šaty Ullriky von Lewetzow (milenky J. W. Goetha) nebo národní kulturní památku kočár arcibiskupa Troyera pro Arcidiecézní muzeum v Olomouci. Vytvořila repliky divadelních kostýmů Emy Destinové do expozice zámku ve Stráži nad Nežárkou. Další profesní dráha Marie Karenové je spojena s výukou výtvarné výchovy na ZUŠ a na středních školách, s dalšími restaurátorskými pracemi a nadále se věnuje i vlastní volné tvorbě.

Marie Karenová žije od r. 1989 střídavě v Praze a v Boříkovicích. V letech 1997–2001 a od r. 2009 až do současnosti působí jako učitelka výtvarného oboru ZUŠ Králíky, vyučovala též výtvarnou výchovu na králickém gymnáziu. Podílí se na organizování různých kulturních a výtvarných akcí.

Tvorba Marie Karenové jako krajinářky je spjata z velké části právě s Králickem. Nejde o realistické nebo romantické krajinářství 19. st., ale spíše o barevnou a tvarovou abstrakci určujících rysů krajiny a o zachycení její působivosti. Jeden z principů této tvorby zdá se koresponduje s texty Václava Cílka, od nějž jsme si vypůjčili podtitul „Krajiny vnitřní a vnější“ – jde o to, že my utváříme krajinu a krajina utváří nás. Lidé a krajina, ve které žijí, tvoří spojité nádoby.

Šimon Kubáň

Tanec na prknech, která znamenají svět

Šimon Kubáň, nar. 1991, navštěvoval taneční obor ZUŠ v Králíkách a poté vystudoval konzervatoř Taneční centrum Praha. Během studia tančil ve školním souboru Balet Praha Junior, zúčastnil se tanečního festivalu ve Skotsku, workshopu ve Španělsku a vyhrál soutěž choreografů v Polsku; je autorem choreografie pro festival Zlatá Praha. Šimona Kubáně v této etapě uměleckého vývoje ovlivnil zejména španělský choreograf Ramon Oller.

Při angažmá v Jihočeském divadle v Českých Budějovicích (2010–2012) tančil pod vedením uměleckého šéfa Attily Egerháziho z Maďarska v jeho choreografiích či v choreografiích Václava Kuneše, Maria Radačovského a také Jiřího Kyliána. Tančil hlavní roli v představení *Romeo a Julie* a uvedl další vlastní choreografie v Budapešti a na gala představeních v Praze.

Nyní, v Pražském komorním baletu (od r. 2012), Šimon Kubáň spolupracuje s tanečnicí a choreografkou Hanou Turečkovou, s korejskou choreografkou Ji-Eun Leeovou, s Uri Ivgim z Izraele či s nizozemským choreografem Johanem Grebenem. Na turné Šimon Kubáň tančil v Jižní Koreji, v Německu, na Slovensku, v Bosně a Hercegovině a také v Mexiku. V Pražském komorním baletu vytvořil dvě nové choreografie. Zapomenout nemůžeme ani na hostování v Divadle F. X. Šaldy v Liberci, v Hudebním divadle v Karlíně, ve Státní opeře v Praze a v Národním divadle.

Šimon Kubáň se v rámci různých workshopů věnuje také lektorské činnosti, spolupracuje se základními uměleckými školami v ČR a v zahraničí působí např. v Izraeli.

17 *Choreografie Lux Aeterna Š. Kubáně a N. Šneiderové. Šimon Kubáň*

Z „velkého světa“

Apocalyptica, Waltari, Living Colour

Držitelé Grammy Awards v Králíkách

V historii pořádání různých kulturně společenských akcí do Králík zavítala řada osobností ze světa divadla, populární hudby a dalších oborů lidské činnosti. Vzpomenout můžeme Václava Neckáře, Waldemara Matušku, Vladimíra Mišíka, Petra Nárožného, Ladislava Mrkvičku, Ladislava Smoljaka a mnohé další. Zvláštní postavení zaujímá multižánrový festival, jehož poslední užívaný název zněl „festival.kraliky.com“ a který svoji největší slávu zažil na přelomu 20. a 21. st.

18 *Laibach. Rok 2002, Králík*

Králíky se tehdy staly jedním z několika českých měst, kde se začaly ukazovat hvězdy opravdu světových jmen. Králický festival se tak dostal na úroveň slavného festivalu v Trutnově. Z mnohých zajímavých účinkujících stojí za uvedení alespoň tři seskupení: prvním je finské trio violoncellistů Apocalyptica, které svého času vzbudilo rozruch svými pro violoncella aranžovanými heavy metalovými skladbami; další, opět finskou a světově renomovanou skupinou, byli Waltari – to se psal rok 2000; na třetím místě je třeba uvést newyorské Living Colour, kteří byli poctěni cenami jako MTV Video Music Awards (1989) či dvěma nominacemi a dvěma uděleními cen Grammy Awards v první polovině 90. let 20. st. Festivaly v Králíkách dokázaly, i díky uvedeným hvězdám, přilákat zpravidla kolem 5 000 návštěvníků.

19 *Pierre Richard. Městský úřad Králíky*

Pierre Richard

Návrat velkého blondýna

Část exteriérů televizního filmu *Bez rodiny*, který se natáčel v koprodukci Francie, ČR a Německa, přijeli filmaři natáčet v březnu r. 2000 do Vysokého Potoka na Králicku. S filmařskou společností do Králík zavítal i legendární „Velký blondýn“ – herec Pierre Richard. Společnost se ubytovala v hotelu Zlatá Labuť na Velkém náměstí v Králíkách. Filmový štáb i s herci byl slavnostně uvítán starostou města a radními na radnici. Natáčení trvalo několik týdnů a v komparzu se objevili dobrovolníci z Králík a okolí.

Budou další osobnosti?

Končíme výčet zajímavých a významných osobností, které jsou tak nebo onak spojeny s městem Králíky. Budou následovat další? Snad ano. Situace, kdy město ztratilo gymnázium a kdy mladí lidé, kteří vyrostli v Králíkách, město brzy opouštějí, tomu přát nebude. Avšak v každé době, na každém místě a v každých podmínkách vyrůstají zajímavé osobnosti, a tak se budeme těšit, že i Králíky jednou vydají světu svého Smetanu nebo Einsteina. A buďme skromní – stačí, když se objeví další Tobiáš Becker, který na Králíky nezapomene a pomůže jim jakýmkoli způsobem v jejich rozvoji. Doufejme také, že Králíky budou i nadále navštěvovat lidé, kteří zde zanechají pozitivní stopu a přejme si, aby ji i Králíky na oplátku zanechaly v nich.

8. Cestní sítě a doprava na Králicku

Na úvod

Po staletí býval na Králicku neprostupný hraniční prales, do nějž jen tu a tam pronikli osamělí lovci nebo horníci, hledající tu vzácné kovy nebo užitkové rudy, či zbloudilý poutník. Prý tudy kdysi vedly první cesty, jež spojovaly oblasti položené více na jihu a údolí řeky Moravy se severněji položeným Kladskem. Dnes ale víme, že první osídlenci našeho kraje se usazovali podél řeky Tiché Orlice a že nejstarší cesta procházela právě tudy; vycházela z tehdejšího Šilperka (Štítů), vedla západním úbočím Bukovohorské pahorkatiny a přes Mladkovské sedlo spojovala tento kraj s Kladskem – to dokládá existence celnic nejprve v Jablonném nad Orlicí a později v Mladkově.

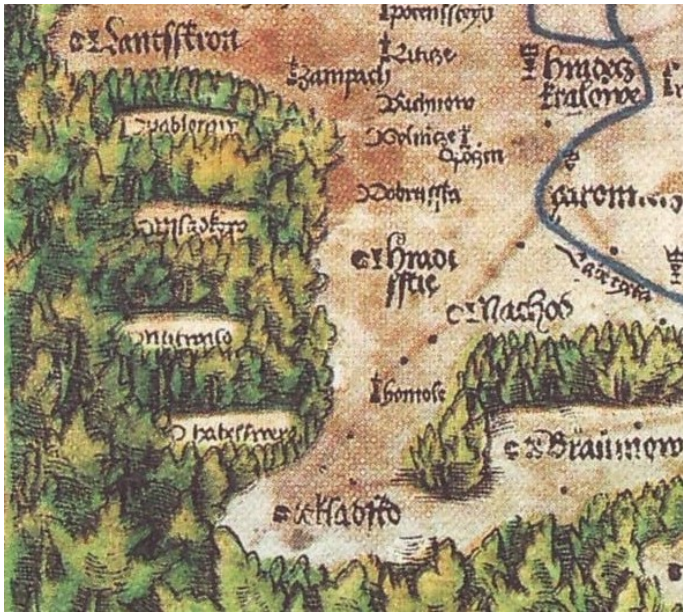

1 *Tzv. Klaudyánova mapa. Jablonné, Mittelwalde... Králíky chybí*

Protože se území samotného Králicka vyhnulo vrcholné kolonizaci v 13. a 14. století, přicházeli sem první osadníci až v 16. století, aby tu založili nejen město Králíky, ale i lánové vsi kolem něj. Tehdy začaly na Králicku vznikat první pěšiny a širší cesty. Ty vedly nejen z vesnických usedlostí do polí a lesů, ale spojovaly také jednotlivé statky a usedlosti. V souvislosti s rostoucí zástavbou se objevují první náměstí a ulice i v samotných Králíkách. První cesty však spojovaly také město a jednotlivé vesnice navzájem.

Tyto staré cesty ještě zdaleka neměly podobu silnic, jak je známe dnes. Byly udusané a vyježděné koňskými nebo volskými povozy, vyhýbaly se všem větším přírodním překážkám, místy byly vyspravované a zpevňované kamením a potoky překonávaly pomocí brodů a prvních dřevěných mostů.

Rozvoj cestní sítě

První cesty měly podobu spíše jen tras vyježděných volným terénem, než že by to byly cesty záměrně budované. Nejprve sloužily k přepravě materiálu při budování nových vsí a centra samotných Králík. Využívány byly také k přísunu dříví na otop domů a k přepravě zemědělských produktů. S tím, jak na těchto cestách provoz houstl a jak postupně podléhaly přirozené erozi, se na nich začala objevovat zpevněná a vyspravovaná místa s výhybnami, na nichž se těžké povozy mohly vzájemně míjet.

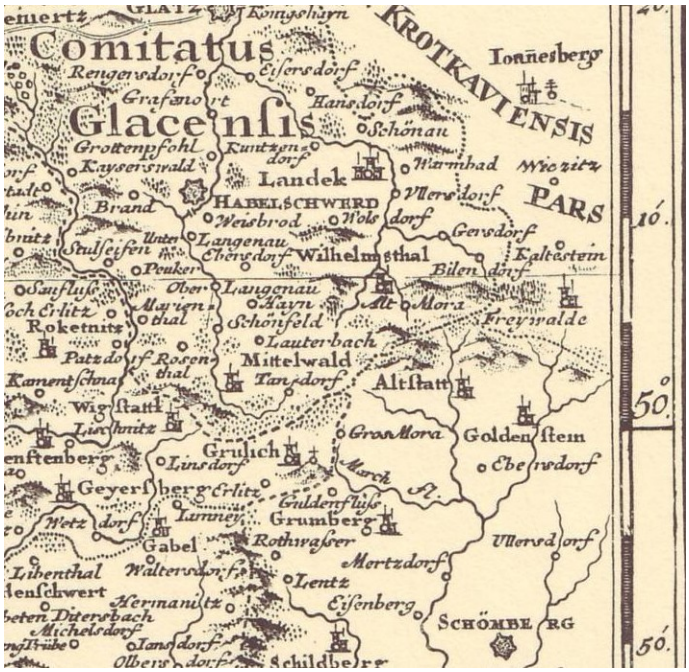

2 *Müllerova mapa z r. 1720. Zde již Grulich najdeme*

Postupem času se začaly budovat také štětované cesty. Při štětování se mezi masivní kamenné obruby stavěly vedle sebe kameny na výšku, ty byly následně vyklínovány menšími kameny a zasypány zeminou, pískem nebo jemným štěrkem. Po konečném zhutnění vznikla zpevněná, odolná cesta.

První známou cestou na Králicku (tehdy však nesouvisela s jeho kolonizací) je výše uvedená silnice vedoucí ze Štítů do kladského Mezilesí, poprvé zmiňovaná v roce 1278. Větší pozornost stavu králických cest věnoval majitel králického panství Michael Ferdinand Althan, který je nechal v roce 1650 vyspravit, aby vyhovovaly tehdejším potřebám zemědělských a formanských vozů a také panských kočárů.

V r. 1650 kronikáři zaznamenali existenci několika králických komunikací. Město začínalo na severu Pivovarskou ul., jež vedla ke křižovatce s ul. Hlubokou (Niedergasse). Zde se scházela i Zlatopotoční cesta (Goldflossweg), směřující ke Králíkům od Dolní Lipky, s Důlní cestou (Hofestollenweg), přicházející k městu od vrchu Roudný, tedy od Prostřední Lipky. Uváděna je i Kostelní stezka (Kirchsteig), přicházející ke Králíkům z Orlice. Tato komunikace ústila do králického náměstí v rohu, do něhož dnes směřuje ul. 5. května.

Od Malého náměstí v Králíkách tehdy vedly cesty dvě. První směřovala dnešní ulicí Karla Čapka (Obergasse) přes Luh (Fiebich) a dále kolem šibenice přes Žďářiště (Brandäcker) k Orlici. Z Orlice tato cesta pokračovala do Červené Vody a pak do údolí Březné. Druhá cesta vedla z Malého na dnešní Josefské náměstí. Josefským náměstím pak procházela komunikace vedoucí ze Zámeckého vrchu (Hübel) dnešní Opletalovou ulicí dolů, jež dále pokračovala přes údolí Králického potoka okolo tzv. Čarodějnické kapličky (Hexenkapelle) do Červeného Potoka. Z Josefského náměstí vedla také Polní ulice (Feldgasse) na Hedeč.

V r. 1657 jsou zmiňovány tři hlavní spojovací cesty, na kterých nalezneme i celnice: první je komunikace vedoucí z Rudy nad Moravou přes Červený Potok a Horní Lipku (zde

celnice) do Kladska, druhá vede z Červené Vody přes Boříkovice a Dolní Lipku taktéž do Kladska (celnice v D. Lipce a Boříkovicích) a třetí směřuje z Boříkovic přes Dolní Orlici do Králík a dále k Červenému Potoku (celnice v Králíkách). Toho roku již existovala i komunikace (Goldflösselweg) z Hluboké ulice ke Zlatému potůčku a obecním lesem k Buschmühle (dnes SOU opravárenské).

Průjezdy vojsk za slezských válek cesty na Králicku značně poškodily. Když r. 1779 Josef II. navštívil Králíky, požádali ho místní o podporu v budování nových komunikací. Počátkem 80. let se tak mohlo začít s výstavbou prvních štěrkovaných cest. Nejdříve byla vybudována cesta vedoucí z Hluboké ulice kolem starého a nového hřbitova Předměstím k dnešnímu odbornému učilišti, následovala komunikace směřující shodně s dnešní ulicí K. Čapka k Dolní Orlici a poté do Červené Vody. První větší úprava cest vedoucích z Králík do Červeného Potoka a směrem k Dolní Lipce probíhala v letech 1780–1781.

Povrchových úprav se v letech 1826–1828 dočkaly i králické ulice a náměstí. Lomovým a polním kamenem se vydláždily dnešní Valdštejnova a Dlouhá ulice s částí ul. J. Opletala a Velkého náměstí.

V letech 1838–1839 vznikla první štětovaná silnice, vedoucí z Králík přes Výšinu do Červeného Potoka. Dalším významným počinem bylo vybudování tzv. císařské silnice směřující z Prahy přes Červenou Vodu do Opavy. Mezi roky 1854–1855 spojila silnice Žamberk s Boříkovicemi. Na tuto cestu v letech 1856–1858 navázala státní „říšská“ silnice přicházející od hraničního přechodu v Dolní Lipce. Silnice pak pokračovala do Králík a do Červené Vody. V poválečných letech bylo spojení těchto cest upraveno křižovatkou nedaleko dnes již bývalé celnice v Dolní Lipce.

K významným patří okresní silnice vedoucí z Červeného Potoka na Dolní Moravu, jejíž výstavba proběhla v letech 1891–1892. V r. 1895 se vybudovala silnice směřující z Výšiny do Horní Lipky a r. 1898 přibyla komunikace Králíky – Hora Matky Boží, procházející Dolní Hedčí. K zajímavostem, jež se pojí s budováním této cesty, patří nálezy kosterních ostatků, mincí a medailí z doby třicetileté války.

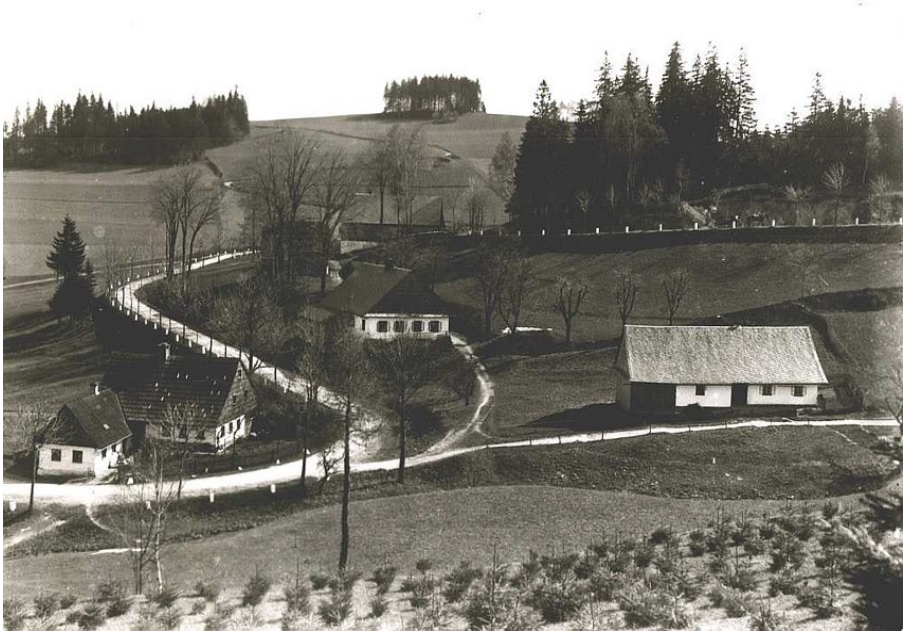

3 *Historické foto silnice z Králík na Dolní Hedeč*

V 2. pol. 19. st. byla na Králicku položena železniční trať Hanušovice–Lichkov a později i trať Dolní Lipka – Štíty. S druhou jmenovanou souvisí nejen výstavba železničních přejezdů, ale i kamenného mostu v dnešní ul. 5. května, který byl zprovozněn 18. 8. 1899. Na konci téhož roku byl zahájen i železniční provoz na této trati a v následujícím roce započala také výstavba příjezdové komunikace ke králickému nádraží (Nádražní ulice).

4 *Příjezd parního vlaku na nádraží v Králíkách*

Na přelomu 19. a 20. st. byly vybudovány další dnes známé silnice, a to z Králík přes Prostřední Lipku do Heřmanic a poté z Dolní a Horní Orlice do Dolní Hedče. Velké škody na místních komunikacích napáchala povodeň 14. 7. 1907. Ohledně historie žulového dláždění víme, že první žulová kostka byla v Králíkách položena 5. 9. 1910 v dnešní Dlouhé ulici.

5 *Historické foto Dlouhé ulice v Králíkách*

V roce 1936 dospěla ke svému konci stavba nové silnice vedoucí z Králík do Červeného Potoka, jež byla z Králík až na Výšinu vydlážděna. Dlažby se tehdy dostalo i Malému náměstí a dalším ulicím ve městě, ale to už v kraji probíhala výstavba lehkého a těžkého opevnění, které mělo čelit hrozící německé agresi.

Na podzim roku 1938, po odstoupení pohraničí, se Králíky staly součástí Hitlerovy Německé říše. 13. 10. 1938 byla s okamžitou platností zavedena jízda vpravo ve všech Němci obsazených územích. Do té doby se v předválečném Československu jezdilo vlevo. Na počátku 40. let se ještě pokračovalo v opravách cest, ale již brzy se vše podřizovalo válečným požadavkům (zabavování vozidel pro potřeby armády apod.). V roce 1940 bylo dokončeno vyměřování tzv. říšské dálnice ve směru sever–jih, která měla na Králicko vést z Vratislavi (něm. Breslau, dnes Wrocław). Přestože v Kladsku a dále na jih můžeme dodnes nalézt torza mostů a připravených zářezů v terénu, výstavba dálnice se samotného Králicka již nedotkla.

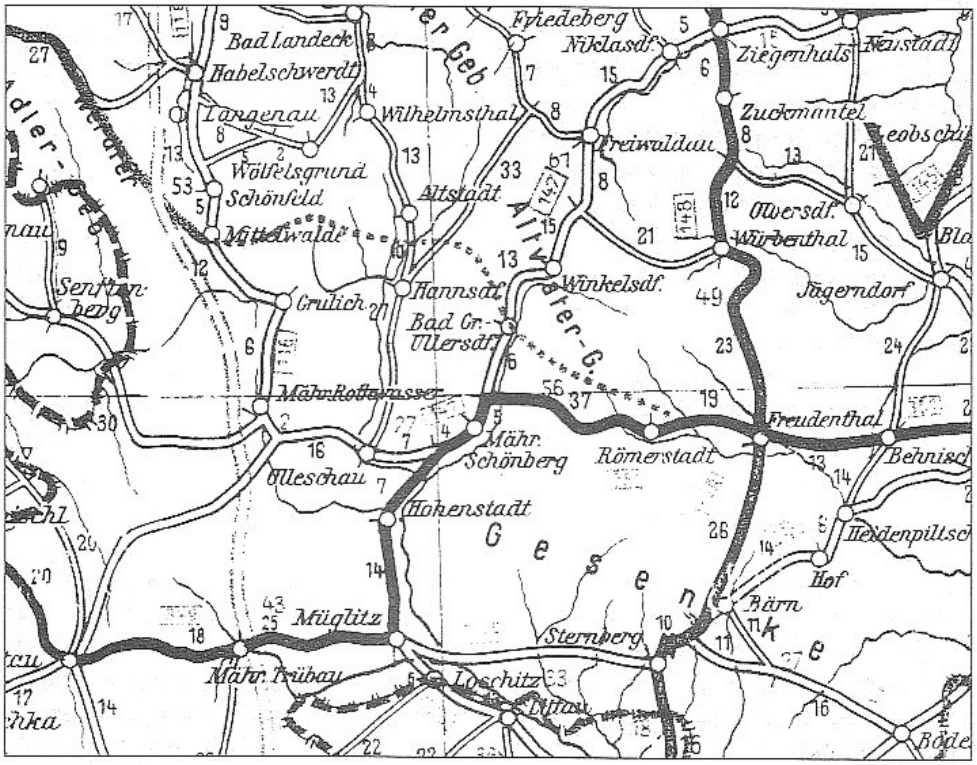

Výřez z vojenské silniční mapy z druhé světové války.

6 *Vyznačení plánované dálnice, tučně trasy pro průchody vojsk*

Po druhé světové válce a opětovném připojení Králicka k Československu byly vynakládány všechny síly k odstraňování válečných škod. Po nuceném odchodu německého obyvatelstva bylo pohraničí dosídleno obyvateli novými. Počátkem šedesátých let a v letech následujících se postupně opravovaly chodníky a ulice v Králíkách. Téměř všechny silnice na Králicku i mnohé ulice v samotných Králíkách se dočkaly modernějšího a bezpečnějšího asfaltového povrchu. V roce 1970 bylo dokončeno dláždění Velkého náměstí.

Významných oprav se město dočkalo také po roce 1989. V roce 1994 byla vybudována lávka pro pěší vedle viaduktu v ul. 5. května, zorganizována byla doprava na Malém náměstí a na přelomu tisíciletí došlo k předláždění Velkého náměstí i s přilehlými ulicemi Dlouhá, Valdštejnova a Příční. Roku 2005 byly nové komunikace a chodníky vybudovány na sídlišti

V Bytovkách, v roce 2008 vznikla kruhová křižovatka při vyústění ul. Moravská do Červenovodské ulice a v letech následujících přibyly další zpomalovací prvky na ul. Moravská a v ul. 5. května. Upravilo se i parkování ve městě. Za přispění evropských fondů byly rekonstruovány a moderními prvky a výhybnami vybaveny také příhraniční komunikace vedoucí od Zemské brány do Mladkova a poté i z Dolní Lipky přes Prostřední a Horní Lipku na Horní Moravu.

Pro potřeby cyklistiky bylo v roce 2012 zahájeno budování cyklostezky z Králík do Červené Vody, jež by měla v budoucnu navazovat na cyklostezku vedenou údolím Tiché Orlice z Letohradu do Králík.

Výstavba železnic

Urychlení výstavby železnic si na našem území vynutila prohraná válka Rakouska s Pruskem v roce 1866. V mírové smlouvě si pruská strana vyžádala otevření několika železničních hraničních přechodů pro pozdější rychlejší nástup svých vojsk. Jeden z nich měl procházet i Mladkovským sedlem. Po soutěži několika návrhů, kudy železnice povede, nakonec zvítězila myšlenka, že se sem budou sbíhat tratě ze tří stran: od Hradce Králové, od Ústí nad Orlicí a od Šternberka; z Lichkova že pak budou pokračovat hraničním přechodem do Mezilesí (něm. Mittelwalde, dnes Międzylesie). V březnu 1871 pak začala výstavba tratě z Ústí nad Orlicí do Lichkova.

V roce 1872 vznikla akciová společnost C. k. Moravská pohraniční dráha, která měla vybudovat a později i provozovat trať ze Šternberka do dnešní stanice Dolní Lipka. Po rychlém zpracování detailního projektu byly 31. 7. 1872 zahájeny stavební práce. Stavba dráhy, která navazovala na trať vedoucí od Brna, nebyla příliš obtížná. Jejími největšími stavebními díly jsou dva tunely ve Vlaském v místech, kde se trať z Hanušovic klikatí úzkým údolím horního toku řeky Moravy. První z tunelů měří 92 a druhý 158 metrů. Trať ze Šternberka do Dolní Lipky čítá celkem 89,9 km a její největší stoupání najdeme v úseku mezi Podlesím a Červeným Potokem (18,2 promile). Stanice Červený Potok je nejvyšším dopravním bodem této trati. Technickou památkou je historická točna na ruční pohon v Dolní Lipce s původními kolejnicemi z roku 1873. Tato trať byla slavnostně otevřena 15. října r. 1873 a o tři měsíce později, 14. ledna 1874, se zprovoznila i 2,9 km dlouhá spojka, jež trať Moravské pohraniční dráhy připojila k nové trati Hradec Králové – Lichkov. 15. října roku 1875 začaly z Lichkova jezdit vlaky do tehdy německého Mezilesí.

			S 2-3	O 2-3	O 1-3	S 2-3		202. Hanušovice-Králíky-Mladkov.		O 2-3	S 2-3	O 1-3	S 2-3				
			361	311	315	393				312	374	318	360				
.	.	.	.	9·32	1·35	6·55	—	o. Hanušovice × 201, 205a . . .	p.	6·42	12·23	4·35	.	.	.	.
.	.	.	.	9·42	1·45	|	5	Vlaské (z.)		6·35	|	4·28	.	.	.	.
.	.	.	.	9·53	1·56	7·00	10	•Krumperky-Morava		6·27	11·59	4·20	.	.	.	.
.	.	.	.	10·10	2·13	8·18	18	Červený potok (z.)		6·14	11·19	4·07	.	.	.	.
.	.	.	.	10·15	2·18	|	22	Prostřední Lipka (z.)		6·08	|	4·01	.	.	.	.
.	.	.	.	10·22	2·25	8·38	26	p. •Králíky × 213a	o.	5·52	10·50	3·52	.	.	.	.
.	.	.	6·25	.	2·35	9·30		o.	p.	.	9·55	3·35	10·18	.	.	.
.	.	.	6·41	.	2·45	9·48	31	p. •Mladkov-Lichkov č. 54 . . .	o.	.	9·35	3·25	10·00	.	.	.

7 Tzv. Vilímkův jízdní řád 1918, 1919

Po dobu existence Moravské pohraniční dráhy se mnoho nezměnilo, pouze zmizelo mnoho strážních domků a závor podél trati a nahradilo je automatické výstražné zařízení. Za

zmínku stojí, že trať měla původně vést přes město Králíky, ale nakonec bylo zvoleno její zakončení na katastru Dolní Lipky. Až do roku 1920 nesla dolnolipecká železniční stanice název Grulich (Králíky). Během druhé světové války byla mezi Dolní Lipkou a Lichkovem vybudována nová spojka, která umožnila, aby vlaky přijíždějící od Hanušovic mohly do Mezilesí jezdit přímo, bez přepřahání lokomotiv v Lichkově. Spojka byla zrušena a rozebrána v roce 1947.

K největším dopravním nehodám, které se odehrály na trati Dolní Lipka – Šternberk, patří neštěstí z konce druhé světové války. U vjezdového návěstidla stanice Dolní Lipka najel 28. 4. 1945 ze směru od Hanušovic vojenský transport (smíšený lazaretní vlak s odsunem) na evakuační vlak. Do sebe se tehdy vklínilo přes 55 vozů a zemřelo více než 40 osob. Pro železniční dopravu pak byla trať uvolněna až 9. 6. téhož roku. Druhou velkou nehodou bylo ujetí osmi naložených nákladních vozů při manipulaci v nákladišti Červený Potok dne 19. 7. 1994. Vagóny tehdy po nekontrolovatelném průjezdu spádem trati vykolejily až ve stanici Těchonín, kde se zřítily z železničního náspu na roh obytného domu. Při nehodě naštěstí nebyl nikdo zraněn, ale celková škoda na vlakových vozech byla vyčíslena na 3 miliony korun.

8 *Srážka vlaku s traktorem na přejezdu v Horní Lipce*

Moravská pohraniční dráha sloužila osobní i nákladní dopravě nepřetržitě až do roku 2011. Rozhodnutím Pardubického kraje byla od 11. 12. 2011 v úseku Hanušovice – Dolní Lipka osobní vlaková doprava nahrazena novou autobusovou linkou.

Další významný počin ve výstavbě železnic na Králicku představuje lokální trať z Dolní Lipky do Štítů, která významně přispěla k rozvoji průmyslové výroby na Králicku, Červenovodsku a v údolí Březné. Trať, jež byla původně plánována jako úzkokolejná a měla vést až do Hoštejna, měří 16,5 km. Slavnostně otevřena byla 30. 12. r. 1899. V roce 1920 bylo původní nádraží Králíky (Grulich) přejmenováno na Dolní Lipku a stanice Grulich-Stadt na Králíky. Součástí tratě Dolní Lipka – Štíty byla i vlečka podniku Tesla, která je dnes již demontována.

Původně sloužila trať vedoucí na Štíty v celé své délce osobní i nákladní přepravě, ale rozhodnutím Pardubického kraje, přes protesty obcí a občanů, byl i zde od 11. 12. 2011 omezen provoz osobní vlakové dopravy, a to pouze na úsek Lichkov – Moravský Karlov. Trasu do Štítů nahradila nová autobusová linka.

S železnicí na Králicku souvisí také elektrifikace úseku tratě Letohrad–Lichkov–Międzylesie. Provoz na nově elektrifikované trati byl slavnostně zahájen 20. 11. 2008.

Autobusová doprava

První autobusová linka na Králicku začala fungovat 25. 8. roku 1927 – šlo o trasu Králíky–Lanškroun, na níž jezdil autobus dvakrát denně. Od r. 1931 provozovala firma Rose z Rokytnice (také dvakrát denně) linku vedoucí z Velké Moravy přes Červený Potok, Králíky a Mladkov do Rokytnice v Orlických horách a pak dále do Orlických hor. Táž firma se r. 1932 pokoušela provozovat i linku z Horní Lipky přes Prostřední Lipku do Králík, ale již na podzim ji pro malý zájem zrušila.

9 *První autobusy na Velkém náměstí v Králíkách*

Zprávy o autobusových linkách v době, kdy bylo Králicko součástí Německé říše, nemáme. Provoz na první poválečné lince, jež vedla z Králík přes Suchý vrch do Lanškrouna, byl zahájen 11. 3. 1951.

V roce 1955 vznikla v Králíkách první autobusová vozovna. V letech 1961–1965 bylo při Červenovodské ulici vybudováno králické autobusové nádraží s čekárnou a asfaltovým povrchem, jež slouží cestující veřejnosti dodnes.

Roku 1966 byly zavedeny nové linky z Králík do Ústí nad Orlicí a Králíky – Dolní Hedeč. O dva roky později jezdila i první rychlíková linka Králíky – Žamberk – Hradec Králové – Praha a pravidelná linka z Králík do Jeseníku a zpět.

Od 11. 12. 2011 se staly všechny autobusové linky na Králicku součástí nového integrovaného systému regionální veřejné dopravy Pardubického kraje IREDO. Systém je organizován firmou OREDO (Organizátor regionální dopravy).

Nutno dodat, že provozování autobusové i vlakové dopravy ve zdejším horském terénu je velmi obtížné v čase sněhových kalamit. Kronikáři zaznamenali mnoho případů, kdy musela být autobusová i vlaková doprava zcela zastavena právě kvůli množství napadlého sněhu, s nímž si často nedokázala poradit ani nejmodernější odklízecí technika.

Motorismus a jiné zajímavosti

S příchodem 20. století se také na králických silnicích začala objevovat první motorová vozidla, která zprvu vzbuzovala veliký údiv a zájem, aby pak postupem doby zcela nahradila všudypřítomné koňské povozy, kočáry a formanské vozy.

Králičtí kronikáři zaznamenali, že poprvé projelo Králíky benzinové auto s hrabětem Althanem, a to 10. 7. 1901. O čtyři roky později, 22. 7. 1905, se ve městě poprvé objevil

motocykl – k hotelu Rotter na Velkém náměstí na něm přijel princ Joachim Albrecht z Pruska.

V pozdějších letech, když provoz automobilů zhoustl, začalo motoristům sloužit první benzinové čerpadlo ve městě. Nádrž byla umístěna před č. p. 4 na Velkém náměstí. Benzinové stanice se pak objevily i na Malém náměstí a u rozcestí pod Velkým náměstím. Nová čerpací stanice firmy Benzina byla v Králíkách slavnostně otevřena 12. 11. 1973 a po rekonstrukci v roce 2005, kdy byla vybavena i myčkou aut, slouží dodnes. Za zmínku ještě stojí, že již v r. 1937 byl zakázán průjezd nákladních aut vnitřním městem.

10 *Automobily v Králíkách nedlouho po 2. sv. válce*

Letecká doprava

Králicko nikdy nemělo vlastní letiště pro osobní leteckou přepravu. V době po druhé světové válce sloužila zemědělcům a lesníkům dvě polní letiště pro letadla ošetřující pomocí postřiků a práškování polní a lesní kultury. Jedno takové letiště bylo při silnici z Dolní Lipky do Lichkova, druhé pak dodnes slouží především sportovnímu létání za vlakovým nádražím v Červeném Potoku.

Létající objekty na obloze neunikly pozornosti králických kronikářů. První horkovzdušné balóny byly pozorovány již v roce 1902. Dne 15. 4. 1928 letěla nad Králickem vzducholoď Italia, řízená generálem Nobilem. První aeroplán přeletěl nad Králíky 3. 11. 1913.

Poštovnictví

Jedním ze stálých uživatelů cest a železnice je pošta. Poštovní historie na Králicku sahá až do 18. století. Uvádí se, že tudy vedl náhradní poštovní kurs z Kladska přes Mezilesí a Červenou Vodu do Olomouce. Další zmínka o zdejších poštovních službách pochází z roku 1753 a dozvídáme se v ní, že poštovní posel Kryštof Heyms sbíral v Králíkách dopisy pro poštu v Hradci Králové. Tak tomu bylo až do osmdesátých let 18. století. V roce 1788 pak poštmistr Václav Kosek z Vysokého Mýta oznámil, že v Králíkách zřizuje poštovní sběrnu.

Na konci první poloviny 19. století byla budována síť tzv. císařských silnic. Pro králickou poštu byla tou nejvýznamnější silnice vedoucí z Mohelnice přes Zábřeh, Červenou Vodu a Králíky dále do Mezilesí. Tato silnice začala sloužit jako stálá poštovní trať (poštovní kurs). V Králíkách pak byla zřízena poštovní sběrna, která zahájila provoz 1. 4. 1840, přičemž se udržovalo spojení mezi králickou sběrnou a sběrnou v Červené Vodě. Prvním poštovním sběračem se stal králický měšťan František Bernkopf a s rodem Bernkopfů je spojena i další historie pošty v Králíkách.

V padesátých letech 19. století byl poštovní úřad přemístěn na Velké náměstí do domu č. p. 354 (později zde byla celnice). Do obvodu králické pošty patřily obce Dolany, Mladkov, Německé Petrovice (dnes Petrovičky), Lichkov, Dolní Lipka, Dolní a Horní Boříkovice, Dolní a Horní Orlice, Prostřední Lipka, Heřmanice, Horní Lipka, Horní Morava, Dolní Morava, Červený Potok, Horní Hedeč, Dolní Hedeč a samotné Králíky. Tento obvod se významně zmenšil po vzniku pošt v Mladkově (1864), v Lichkově (1897) a v Dolních Boříkovicích (1897).

Poštovní trasy se během let několikrát upravovaly. V roce 1869 byla při králické poště zřízena také přespolní (rurální) pošta. Poštovní zásilky byly roznášeny posly (pošťáky) do jednotlivých obcí Králicka. V roce 1904 je zdejší poštmistr Josef Bernkopf jmenován vrchním poštmistrem a v roce 1906 dokonce dostává rytířský kříž řádu Františka Josefa I. za zásluhy o povznesení Králicka.

Králíky byly v roce 1909 napojeny na nově vybudovanou telefonní linku Šumperk – Hanušovice – Králíky – státní hranice. V té době se k přepravě poštovních zásilek využívalo také vlaku a i v dalších letech se rozšiřovala nabídka poštovních služeb zdejšímu obyvatelstvu.

Poštovní úřad byl v roce 1950 přemístěn do vily č. p. 482 v Nádražní ulici a od roku 1998 sídlí v nové budově ve Valdštejnově ulici č. p. 916.

Turistické cesty

Horský kraj plný úchvatných výhledů a přírodních scenérií byl přímo předurčen ke stavbě turistických chat a rozhleden. Rozvoj turistiky na přelomu 19. a 20. století se proto nevyhnul ani Králicku a jeho bezprostřednímu okolí. Na národnostním rozhraní měla turistika také národní rozměr, který se promítl např. do vzájemného soupeření českých a německých turistických spolků.

S rozvojem turistiky byl zaznamenán také rozkvět značených turistických stezek, vedených po silničních komunikacích, polních a lesních cestách i loveckých chodnících v nejvyšších partiích hor.

Barevně značené stezky, udržované do dnešních dní Klubem českých turistů, propojují jednotlivé vrcholky hor, vedou údolími horských bystřin, spojují zajímavá místa a pamětihodnosti kraje. K těm nejoblíbenějším dodnes patří ty, které turisty přivádějí k dominantě zdejšího kraje – na horu Králický Sněžník.

Vznikaly i první vycházkové okruhy v okolí Králík samotných. Tím nejznámějším je tzv. Hraběcí stezka, poprvé v městské kronice zmiňovaná již v roce 1932. V pozdějších letech byla vyznačena zelenou turistickou značkou a slavnostně otevřena 28. října 1978. Měří asi 8 km a je vedena z Velkého náměstí kolem fotbalového hřiště po staré Hraběcí stezce na Horní Orlici, dále kolem kláštera na Hoře Matky Boží a alejí pod klášterem zpět do Králík.

Síť zdejších turistických stezek je pevnou součástí systému značených tras České republiky, jež jsou určeny jak pěším turistům, tak lyžařům na běžkách.

Závěrem

Jako se potoky a říčky zařezávají do údolí, tak během několika staletí i železniční tratě, silnice, cesty a pěšiny jako tenké předivo protkaly území Králicka. Krulišák s Rozvodnicí jistě s odstupem i úctou sledují výsledky lidské práce. Lesní cesty, které usnadňují práci lesníkům, dosáhly až do jejich království, do hor a lesů pod Králickým Sněžníkem, jimž odpradávna vládnou...

9. Energie

Úvodem

V této kapitole shrneme, jakých energetických zdrojů bylo v Králíkách od minulosti až k dnešku užíváno k topení či svícení a jaká zařízení k tomu sloužila. Řekneme si také, jak bylo a je různých zdrojů energie využíváno k práci.

S postupujícími staletími se měnily okolnosti, které určovaly, kterých zdrojů energie bylo využíváno. Tento proces nadále pokračuje. Důležitá byla od počátku dostupnost – záleželo na tom, zda se zdroj nacházel v blízkém okolí a s tím souvisela i cena zdroje. Roli hrály také technologie – ve středověku neexistovaly fotovoltaické články nebo možnost štěpení uranu. Uvedené důvody vedly k tomu, že na Králicku byly nejprve využívány zdroje obnovitelné: to bylo dřevo, živočišný tuk, včelí vosk nebo rostlinný olej – těmi se topilo a svítilo, zatímco k práci byla využívána energie vodního toku. Je třeba připomenout, že valnou část práce museli lidé vykonávat vlastními silami nebo s pomocí tažných zvířat.

Rozvoj průmyslu ve 2. pol. 19. st. přinesl masivní využívání neobnovitelných zdrojů, jako bylo uhlí nebo svítiplyn, který se vyráběl z koksu či petroleje, a k tomu se od 20. st. přidaly také zemní plyn a produkty vyrobené z ropy.

Od 80. let 20. st. se více zohledňuje i ekologie. Ekologové poukazovali na způsoby využívání neobnovitelných zdrojů poškozujících životní prostředí a snažili se prosazovat inovace snižující produkci škodlivin. Po roce 1989 se o ekologii mluvilo stále častěji a pozornost se obracela k obnovitelným zdrojům, jako jsou slunce, voda, vítr nebo biomasa. Využívání obnovitelných zdrojů zaznamenalo nárůst zejména od počátku 21. st.

Teplo a světlo

Jak jsme topili a topíme

Králicko bývalo zarostlé pralesem a to se odrazilo ve využití dřeva jakožto základního topiva. V raných dobách se v obyčejných staveních topilo nejčastěji otevřeným ohněm. K tomu sloužilo ohniště, které bylo umístěno v obytné jizbě. Nad ohništěm mohl být dymník[i], jenž odváděl kouř z místnosti dírou ve stropě do prostoru pod střechou, ale nebylo výjimkou, že dymník chyběl a kouř se rozptyloval přímo po jizbě.

Kromě ohnišť byly k vytápění budovány i jednoduché hliněné nebo kamenné pece. Ohniště mělo tu výhodu, že místnost zároveň osvětlovalo a dalo se na něm dobře rožnit nebo vařit v kotli. Pec zase zajišťovala větší bezpečnost, akumulovala teplo a umožňovala péci chléb i maso. Zděné pece venkovských i městských domů, jejichž majitelé si to mohli dovolit, postupně nahradila kachlová kamna, případně byla původní pec zachována a k ní přibyla navíc ještě kamna.

Od 2. pol. 19. st. dochází k průmyslové výrobě kachlů i kamen. Kachlová kamna či kachlová pec se staly běžnými součástmi městských bytů i vesnických chalup. Kamnům s varnými plotnami, jež byla určena především k vaření, se začalo říkat sporák – ten až do nástupu ústředního topení plnil i funkci topného tělesa.

Až ve 20. st. se v Králíkách začalo využívat více i uhlí a vzhledem k tomu, že v r. 1906 byla v Králíkách postavena plynárna, mohla být zaváděna i kamna a sporáky na svítiplyn. Ústřední vytápění[ii] se v Králíkách začalo více šířit až ve 2. pol. 20. století, a to zejména v souvislosti s výstavbou rodinných a bytových domů v 70. letech. Od 20. st. se v Králíkách objevuje i vytápění elektrickými kamny, ale tato možnost bývá dražší než využití dřeva, uhlí či plynu, a tak se elektrická topná tělesa uplatňují spíše jako doplňkové zdroje tepla.

1 *Hliněná pec na keramiku. Podobně mohly vypadat i pece uvnitř středověkých obydlí*

2 *Kachlová kamna. Dolní Hedeč*

3 *Sporák na tuhá paliva a krbová kamna v Boříkovicích*

i *Dymník* – měl tvar nálevky obrácené širší stranou dolů nad ohniště. Původní dymníky se většinou vyráběly z proutěné nebo laťové konstrukce vymazané hlínou.

ii *Ústřední vytápění* spočívá v tom, že teplo z kotle (na plyn, uhlí či na dřevo) je rozváděno teplonosným médiem, zpravidla vodou, trubkami po domě do jednotlivých radiátorů.

21. století přineslo i do Králík snahu hledat nové způsoby vytápění, které by byly ekonomické a zároveň ekologičtější. Domácnosti mají na výběr z moderních plynových kotlů, kotlů na uhlí, na dřevo či jinou biomasu; využívá se technologie zplyňování paliva. Na starší způsoby vytápění navazují krbová kamna. Stále ještě novátorské je využívání slunečních kolektorů, které ohřívají vodu, fotovoltaických článků nebo tepelných čerpadel[i]. Využívají se různé typy izolací budov, lze však říci, že do Králík zatím nepronikl trend staveb nízkoenergetických nebo pasivních domů[ii].

Kruh se uzavírá. Jestliže se do začátku 20. st. v Králíkách jako palivo užívalo téměř výhradně dřevo, tedy obnovitelný zdroj energie, po století dvacátém, které přineslo masovější využívání uhlí a zemního plynu, se ve století jedenadvacátém snažíme cíleně využívat opět obnovitelných zdrojů, přičemž kromě tradičního dřeva a další biomasy přibývá i využití slunečních kolektorů, fotovoltaických článků nebo tepelných čerpadel.

Svítíme více a teď již i úsporněji

Jaký byl pohled na noční Králíky v prvních staletích jejich existence? Město bylo nejspíše pohrouženo do tmy. V některých oknech zářila malá světélka svíček nebo hořících loučí, průjezdy tu a tam osvětlovala pochodeň. Při příležitosti větší návštěvy ozařovaly pokoje zámku svícny s voskovicemi. Chodilo se spát se slepicemi, svíčky byly drahé a nevydávaly mnoho světla.

Svíčky patřily mezi hlavní zdroje světla aspoň do poloviny 19. st. Nutno poznamenat, že většinou to byly svíčky lojové, protože voskovice patřily k luxusnímu zboží. Kromě svíček byly běžné také olejové či lojové lampy; jednoduchou olejovou lampu tvořila hliněná miska s hubičkou, jíž byl protažen knot, nasávající palivo z nádobky.

Souputníkem svíček a olejových lamp byly louče. Šlo o dlouhé a tenké úštěpky vyschlého dřeva, které se vkládaly do držáku tak, aby byl hořící konec skloněn k zemi. Louče byly sice levné, ale zato nebezpečné, protože odpadávající uhlíky mohly způsobit požár.

Účel pochodní prozrazuje jejich název. Šlo o přenosná svítidla, využitelná za nočních pochůzkách či při nočních průvodech; vojáci jimi s oblibou nejen svítili, ale i zapalovali vojenská ležení nepřítele nebo vypalovali města a vesnice. Pochodně často osvětlovaly i chodby a průjezdy. Původní pochodně se vyráběly z dřevěných sochorů, které byly na konci napuštěné smolou nebo olejem, případně mohl být horní konec omotán hadrem napuštěným hořlavou látkou.

4 *Skřipec na louče*

i *Tepelné čerpadlo* – ze svého okolí (země, vzduchu nebo vody) odebírá teplo, jež transformuje neboli „přečerpává“ na vyšší teplotní úroveň. V čerpadle je uzavřený okruh s chladicí kapalinou, ta do sebe za nízkých teplot absorbuje tepelnou energii ze svého okolí a odpařuje se. Vzniklá pára se kompresorem stlačuje, čímž se ohřívá. Pára s vysokou teplotou své teplo předává topné vodě nebo vzduchu, tím se ochladí, kondenzuje a celý cyklus může probíhat znovu.

ii *Nízkoenergetický dům* – má spotřebu energie na vytápění v rozmezí 15–50 kWh/m² za rok; *pasivní dům* – 5–15 kWh/m² za rok; *nulový dům* – 5–0 kWh/m² za rok. Pro srovnání: obvyklá novostavba spotřebuje 80–140 kWh/m² za rok.

Od poloviny 19. do 1. pol. 20. st. se hojně používaly petrolejové lampy. Ty, které byly určeny do pokojů, bývaly celoskleněné – spodní část tvořila nádržka na petrolej, z ní byl skrze kovové hrdlo protažen knot a na hrdle seděl skleněný cylindr, který jednak chránil plamen před průvanem, jednak umožňoval tah vzduchu, takže petrolej nečoudil a hořel jasně. Mimo dům, při práci apod., se používaly plechové lucerny se stříškou nad skleněnou baňkou. Lampy na petrolej se jako náhradní zdroj osvětlení udržely dodnes.

5 *Olejová lampa, petrolejové lampy*

Petrolejové lampy byly v Králíkách od počátku 20. století postupně vytlačovány lampami plynovými a později elektrickými. Základem plynové lampy byl hořák, k němuž byl potrubím přiváděn svítiplyn. Plynové lampy 20. století již byly značně zdokonaleny – používaly Auerovy punčošky[i], čímž vyrovnaly svítivost lampy elektrické, avšak elektrické osvětlení nakonec zvítězilo.

Elektrický proud byl v Králíkách zaveden roku 1930, ale zatím se ho neužívalo k veřejnému osvětlení, jež bylo až do r. 1960 plynové. Od 2. pol. 20. st. se k žárovkám používaným pro veřejné osvětlení přidaly i zářivky a výbojky. 21. století klade důraz na světelné zdroje odebírající méně energie, a tak si dnes můžeme vybrat z řady tzv. úsporných žárovek[ii] či diodových svítidel.

Využití zdrojů energie ke svícení procházelo obdobným vývojem, jako tomu bylo u topení. Obyvatelé Králík v prvních staletích využívali téměř výhradně obnovitelné zdroje, které tehdy představovalo dřevo, včelí vosk, živočišný lůj a lněný olej. Masivnější využívání neobnovitelných zdrojů přišlo s petrolejovými a plynovými lampami (svítiplyn se vyráběl z koksu). Také elektrická svítidla 20. st. byla napájena elektrickým proudem vyrobeným především ve velkých tepelných elektrárnách spalujících uhlí. Návrat k obnovitelným zdrojům dnes představuje především výroba elektřiny pomocí větrných a vodních turbín či fotovoltaických článků.

6 *Elektrický lustr, 30. léta 20. st. Králíky*

7 *El. veřejné osvětlení králického náměstí – kopie původních plynových luceren*

i *Auerova punčoška* – méně svítivý plynový plamen rozehříval žárovou punčošku z jemné tkaniny, která svým povrchem vydávala velmi jasné světlo.

ii *Úsporná žárovka* – ve skutečnosti jde o *kompaktní zářivku*.

Požáry

To, jak se dříve svítilo a topilo, způsobovalo v tehdejší dřevěné zástavbě časté a rozsáhlé požáry. Někdy byl na vině blesk nebo úmyslný zásah nepřátelského vojska. Objevovali se i žháři. Králíky v minulosti postihla dlouhá řada požárů – ve sledovaném období let 1643–2009 jich lze napočítat více než 120, velkých i menších. V přehledu uvedeme jen ty opravdu rozsáhlé nebo jinak významné:

- 1643 – město vypálili Švédové;
- 1676 – shořel kostel, následuje jeho barokní přestavba;
- 1708 – vyhořelo celé horní město kromě dnešní Valdštejnovy ulice, mělo shořet více než 60 měšťanských domů, 30 domků a 17 stodol plných obilí, vyhořel i zámek, kostel, škola, fara, měšťanský pivovar na Velkém náměstí a obecní archiv;
- 1709 – po zásahu bleskem znovu vyhořel ještě ne zcela opravený kostel;
- 1767 – kvůli neopatrnosti kuchaře z č. p. 366 shořelo celé horní město, tehdy shořela i barokní cibulová střecha kostelní věže, která pak byla zakryta provizorní střechou stanovou;
- 1806 – shořelo 16 domů v dnešní Dlouhé ulici, s hašením vydatně pomáhali rakouští dělostřelci a huláni, kteří v Králíkách zrovna pobývali;
- 1846 – klášter zasažen bleskem, vyhořely jak klášterní budovy, tak poutní kostel, zachránil se pouze milostný obraz Panny Marie, několik kostelních rouch, obrazů a součástí zařízení;
- 1856 – vyhořelo 7 domů v Dlouhé ulici, požár začal v č. p. 294;
- 1870 – v noci vyhořelo 12 stodol a 2 domy poblíž pivovaru (v dnešní Pivovarské ulici);
- 1882 – shořely domy s č. p. 327–331 v dnešní Valdštejnově ulici;
- 1899 – hořelo v komíně u cukráře Heinicha v č. p. 298, tento požár byl poprvé signalizován sirénou textilky Walter.

Výčet všech požárů samozřejmě nekončí 19. stoletím, lze však říci, že od 20. století, zřejmě díky včasné signalizaci požárů i lepší technice a organizaci protipožární ochrany, docházelo zpravidla již jen k takovým požárům, které se nerozšířily na více objektů. Také příčin požárů bylo mnohem více, než je uvedeno výše. Zmínit můžeme například požáry založené dětmi (hra se sirkami v bytě, nechtěné či úmyslné podpálení opuštěných objektů skupinami dětí). Požáry vznikaly od odhozených cigaretových nedopalků. Ve školní třídě začala hořet podlaha od přetopených kamen. Od jisker lokomotivy se vzňaly nedaleko ležící pražce. Požár vznikl kvůli nedovřeným komínovým dvířkám. Při sváření plynového topení došlo ke vznícení mezistropí. Došlo ke samovznícení uhlí nebo senáže. Osobní automobil začal hořet, protože majitel nechal na motoru ležet hadr špinavý od oleje. A na závěr tohoto výčtu můžeme uvést kuriózní případ z roku 1927, kdy vznikl požár ve spolkové místnosti hostince Richarda Prauseho, protože se od jisker vylétávajících z kamen vznítila basa.

Králická plynárna

S tím, jak se v Králíkách svítilo, souvisí i historie králické plynárny. V roce 1905 se Králíky rozhodovaly, jak řešit otázku veřejného osvětlení a ustavily komisi, která měla zjistit, jak je tento problém řešen v okolních městech. Roku 1906 se nakonec městská rada usnesla, že bude v Králíkách vybudována plynárna. Ještě téhož roku bylo položeno 8 km potrubí a nově postavená plynárna prošla kolaudací. V této plynárně se vyráběl svítiplyn karbonizací[i] černého uhlí. Plynárna byla slavnostně uvedena do provozu, zároveň s osvětlením ulic, 15. prosince roku 1906. Svítiplyn pak sloužil nejen k osvětlení ulic, ale také ke svícení v domácnostech, k topení a vaření a až do 40. let 20. století využívala svítiplynový pohon také řada motorových vozidel a zemědělských strojů.

Plynárna vyráběla plyn zhruba padesát let, přičemž ji potkalo několik změn. V r. 1945 prošla znárodněním a dále byla začleňována do několika státních plynárenských podniků. Roku 1957 byl napojen přívod plynu do nově otevřeného závodu Tesly Holešovice v Králíkách. V r. 1958 vznikla redukční stanice k dálkovému plynovodu a provoz králické plynárny byl zastaven. V plynárně dále sídlila služebna rozvodného závodu v Ústí nad Orlicí. V r. 1964 vypukl v bývalé plynárně požár, který způsobil škodu 20 000 Kčs. Od roku 1965 v objektu sídlila vozovna ČSAD[ii].

V 70. letech 20. století proběhly práce na rozvodech plynu ve čtvrti Na Luhu a na sídlišti Pod Javorem. Plynofikují se další části města. V roce 1980 město přechází na vysokovýhřevný a nejedovatý zemní plyn. Objekt bývalé plynárny, který ještě dlouho sloužil jako rozvodná stanice plynárenské společnosti, je v současnosti nevyužívaný.

8 *Budova bývalé plynárny dnes. Pohled od hřbitova. Králíky, 2013*

Elektrická rozvodna v Králíkách

Ve 20. st. se začalo svítit elektrickými svítidly a elektrická energie poháněla i různé stroje. Aby elektrifikace Králík mohla proběhnout, musela být vystavěna elektrická rozvodna, které však v Králíkách nikdo neřekne jinak než „Elektrárna“. Stavební práce započaly roku

i *Karbonizace* – zahřívání černého uhlí na 900 ºC za nepřístupu vzduchu. Produkty jsou koksárenský plyn nebo svítiplyn, černouhelný dehet, koks a amoniaková voda.

ii *ČSAD (Československá automobilová doprava)* – zajišťovala dopravu autobusy a nákladními vozidly.

1920. Byly postaveny dva transformátory a částečně zavěšeny i dráty, které měly přenášet elektrický proud. Ještě téhož roku došlo k napojení města na Severomoravské elektrárny. V roce 1924–1931 vznikla dnešní elektrická rozvodna s č. p. 550 na konci ulice Karla Čapka – ona tzv. Elektrárna. V roce 1930 byl ve městě zaveden elektrický proud.

Roku 1975 zahrnul elektrický rozvod i nové sídliště Na Luhu a v roce 1977 Pod Javorem. Poté probíhala údržba a doplňování rozvodné sítě bez zvláštních událostí, pokud ovšem opomineme několik případů, kdy bylo elektrické vedení v důsledku bohaté sněhové nadílky nebo vichřice potrháno. Výjimečný byl rok 1981, a sice tím že v budově rozvodny v ulici Karla Čapka došlo k výbuchu transformátoru a k následnému požáru.

Rozvodna v ul. Karla Čapka patřila různým energetickým podnikům nebo jeden a týž podnik jen měnil název: rozvodna patřila Severomoravským elektrárnám, Východočeským elektrárnám, Východočeským energetickým závodům. Dnes je provozovatelem ČEZ. Zmíněné elektrárenské podniky do sítě dodávaly, či dodávají, el. proud vyrobený především z neobnovitelných zdrojů, obnovitelných se využívá jen doplňkově.

9 *Elektrická rozvodna ČEZ, tzv. Elektrárna. Králíky, 2013*

Alternativní zdroje elektrické energie

Výrazem *alternativní* označujeme to, co představuje další možnost. Pokud se týká zdrojů energie, myslíme zpravidla ty, které nejsou většinově využívány a jež představují menší zátěž životního prostředí; zpravidla totiž jde o zdroje obnovitelné. K uvedenému lze přidat i snahu o zmírnění závislosti spotřebitelů na velkých energetických společnostech.

Při investici do obnovitelných zdrojů hrají důležitou roli regionální a další podmínky: geografické danosti ovlivňují možnosti využití větru, slunce nebo vody; motivovat či demotivovat může poskytovaná státní podpora. Zastavíme se tu u tří obecně etablovaných obnovitelných zdrojů.

Vodní turbína

V okolí Králík bylo od konce 20. století postaveno několik malých vodních elektráren (MVE). Tyto elektrárny využívají vodní turbíny. Voda protéká turbínou, ta se točí a pohání elektrický alternátor, který vyrábí elektrickou energii. Hned několik takových elektráren nalezneme například na Dolní Moravě. Malá vodní elektrárna je i mezi Červeným Potokem a Horní Hedčí; její majitel vyrábí elektrickou energii pomocí turbíny, ale kromě ní testoval i využití moderní podoby vodního kola.

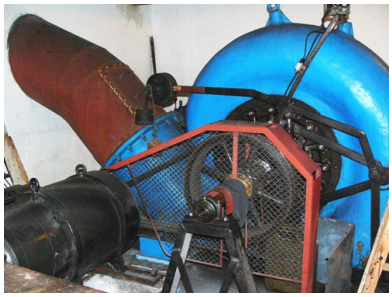

10 *Francisova turbína. MVE na Dolní Moravě. Rok 2008*

Větrná turbína

V roce 2008 řešily Králíky zda povolit stavbu větrných elektráren v katastru města a jeho integrovaných obcí. Městské zastupitelstvo tuto výstavbu zamítlo. Již dříve si však po jedné větrné[i] turbíně postavili majitelé dvou domů v ulici Ke Skalce; nicméně v současnosti tyto turbíny v provozu zpravidla nejsou.

Příznivců využití větrné energie spíše ubývá. Je to dáno tím, že stavba a provoz těchto zařízení jsou poměrně nákladné, vrtule působí hluk a co je na Králicku asi největším problémem – turbíny narušují celkový vzhled krajiny. V r. 2013 jsme mohli sledovat občanskou iniciativu protestující proti stavbě větrných elektráren v Mladkově a Lichkově. Byla úspěšná – turbíny se zde stavět nebudou.

Pomocí síly větru se v minulosti mlelo obilí a další suroviny, avšak užívání větrných mlýnů na Králicku není doloženo.

11 *Větrný generátor v ul. Ke Skalce. Králíky, 2013*

Fotovoltaické články

Využití sluneční energie patří mezi propagované, ale i kritizované alternativní zdroje elektrické energie. Do Králík proniká využití sluneční energie spíše málo. Na některých králických domech můžeme vidět buď sluneční kolektory ohřívající vodu, nebo panely s fotovoltaickými články, které vyrábí právě elektrickou energii. Větší využití fotovoltaických panelů v Králíkách můžeme vidět na střeše výrobny podniku Pekárny Falta v ulici Jana Opletala.

12 *Fotovoltaické panely na budově výrobny podniku Pekárny Falta v ul. Jana Opletala. Králíky, 2013*

i Používá se též spojení *větrný generátor.*

Energie zapřažená do práce

Minulost

Voda

Vodní kolo má dlouhou historii. Proud vody tlačí na lopatky, které otáčí hřídelí, hřídel přes další mechanismus roztáčí mlýnský kámen, zvedá stupy, kladiva bucharu nebo pohání pilu[i].

13 *Torzo vodního kola v Mladkově. Rok 2007*

Podle záznamů pracovalo v Králíkách mezi 17. a 20. st. čtyři nebo pět mlýnů. O prvním se dozvídáme v r. 1628 – hrabě Hohenlohe potvrzuje právovárečným[ii] měšťanům právo na mlýn a užívání vod ve městě a jeho okolí. Tento mlýn měl být o dvou složeních: na mouku a na slad. Podle ústního podání stál pod tehdejším evangelickým kostelem v dnešní ul. Na Pískách. Jiné prameny uvádějí, že městským mlýnem byl až pozdější Jentschkův mlýn.

V roce 1757 se ve městě zmiňují dva vrchnostenské mlýny. První měl být ve městě na Králickém potoku v blízkosti panského dvora. Mohlo jít o výše uvedený mlýn pod kostelem, nebo se hovoří o mlýnu dalším, o kterém však více nevíme. Druhým panským mlýnem měl být tzv. Buschmühle[iii] (dnes č. p. 205), který stál při Tiché Orlici na konci Dolního Předměstí. Místu se též říkalo Pětiprstí. V polovině 17. st. tu měl stát opuštěný hamr[*]. Podle záznamů z roku 1757 zde fungoval mlýn patřící Althanům. Roku 1787 je majitelem Ignaz Netwich[**] a v roce 1820 tento mlýn kupuje Johann Radda z Červené Vody. Raddův syn Eduard majetek předlužil, s mlýnem se již nic nedalo podnikat, a tak celou usedlost prodal a v roce 1892 umírá. Objekt koupila firma Benedikt Schroll a syn z Broumova a přičlenila jej ke tkalcovně, zřízené v roce 1910. Dnes je č. p. 205 obytným domem v rámci areálu SOU opravárenského.

Další mlýn (Jentschkův) stál na Králickém potoku v dnešní ul. Na Příkopě u č. p. 246. Šlo o samostatnou přístavbu domu. První zpráva o tomto mlýně pochází z r. 1779 – právovárečné měšťanstvo tehdy prodalo mlýn do dědičného pachtu[***] Wenzelu Wolfovi a od té doby až do r. 1886, kdy zemřel mlynářský mistr Josef Schöbel, mlýn plnil svoji původní funkci. Zřejmě od r. 1894 už objekt využíval F. Jentschke jako koželužství a mlel v něm také lněné semeno. K r. 1930 je na domě nápis „Herren Damen Schneiderei“ – „Pánské a dámské krejčovství“, při domu stále stojí přístavba s Jentschkovým mlýnem na lněné semeno. Č. p. 246 dodnes existuje jako obytný dům, ale přístavba mlýna se nedochovala.

---

i *Mlýnský kámen* mlel obilí a další suroviny ve *mlýně*, ve *stoupě* se *stupami* drtily zemědělské plodiny či nerostné suroviny, kladiva *bucharu* ve vodní *kovárně* kula železo a *pila* v *katru* řezala dřevo.

ii *Právovárečtí měšťané* – skupina měšťanů, kteří měli právo vařit pivo; přesněji řečeno toto právo se vztahovalo na jejich domy.

iii Sommerova topografie uvádí název *Puschmühle*.

* *Hamr* – kovářská dílna se stroji poháněnými vodním kolem; vodní kovárna.

** Později uváděno též jako *Nentwich* nebo *Nenntwich*.

****Pacht* – pronájem hospodářství.

V r. 1842 bylo uděleno mlynářské právo Valentinu Neutzlerovi, jenž zřídil vodní mlýn na místě olejny[i] v č. p. 92 (dříve 28) v Oberfreitu (Hedečská ulice). Roku 1881 se stal majitelem mlýna, který fungoval částečně i jako pila, koželuh Johann Phillip z Králík a mlýn s pilou zanikly, načež byla zřízena stoupa na tříslo[ii]. Dnes již tento dům neexistuje.

14 *Jentschkův mlýn na dobové pohlednici*

15 *Zcela vpravo dům s nápisem Jentschke Lohgerberei (koželužství)*

i *Olejna* – lisovna oleje. Mohla být na vodní nebo ruční pohon. Olej se lisoval z lněného či konopného semene, případně z bukvic nebo švestkových jader, řepy, máku, ořechů nebo slunečnice.

ii *Stoupa, tříslo – stoupa* – zařízení k drcení a rozmělňování; *tříslo* – přípravek získaný z rozdrcené kůry stromů nebo jiných částí rostlin. Tříslo sloužilo k vydělávání neboli činění kůží, tedy k jejich přeměně na useň. To probíhalo tak, že se kůže zbavené srsti ponořily na delší dobu do roztoku vody a třísla. Podle druhu použitého třísla také kůže získala svoji barvu.

16 *Dům s nápisem Herren Damen Schneiderei, mlýn je vpravo od domu*

Pára

V 19. století se začalo využívat parního stroje. Doložena je parní pila na severovýchodním okraji města při silnici na Červený Potok. Pila byla vybudována v roce 1879 a pracovala soustavně až do roku 1930, kdy byl provoz kvůli hospodářské krizi zastaven. Na místě je pila i dnes, ale již ne parní. Parního pohonu využívala také česká cihelna Josefa Chocholy. Ve zmínce z roku 1902 se dozvídáme, že byl do této pily dopraven parní kotel o hmotnosti 90 metrických centů.

17 *Králická pila v současnosti. Rok 2013*

Současnost

Vodní kolo či klasický parní stroj jsou dnes již opravdu minulostí a byly nahrazeny výkonnějšími a mobilnějšími zařízeními. V Králíkách dnes namísto vodních kol a parních strojů nalezneme zpravidla různé typy spalovacích motorů a elektromotorů. Obojí zatím využívá převážně neobnovitelných zdrojů energie, jakými jsou nafta nebo benzín či elektrická energie vyrobená v tepelných elektrárnách. Tyto motory pohánějí dopravní prostředky nebo stroje v průmyslových provozech i v domácnostech. Teprve budoucnost snad i sem přinese větší využití obnovitelných zdrojů a ekologicky šetrných technologií.

Králíky a energie v 21. století

Závěrem shrneme, jakých energetických zdrojů se v Králíkách využívá v současnosti, tedy v polovině druhého desetiletí 21. století.

Ve vytápění vede ústřední topení s kotli na dřevo, uhlí nebo zemní plyn. Vytápění plynem je v Králíkách vůbec nejrozšířenější. V menší míře je využíváno alternativních obnovitelných zdrojů v podobě slunečních kolektorů na ohřev vody nebo tepelných čerpadel. Stále častěji se uplatňují různé izolačních materiály, které snižují energetickou náročnost staveb. Vaříme na plynových nebo elektrických sporácích; sporáky na uhlí a na dřevo dnes najdeme spíše jen na chalupách, v chatách apod.

Svítíme dnes téměř výhradně pomocí elektrického proudu, ale klasické žárovky jsou postupně vytlačovány tzv. úsporkami či diodovými svítidly. Zatím jen v menší míře Králičtí vyrábějí elektrický proud pomocí fotovoltaických panelů. Větrné a vodní generátory v Králíkách zatím nepracují, v blízkém okolí však narazíme na malé vodní elektrárny. Tradiční zdroje světla, jako jsou svíčky či petrolejové lampy, jsou dnes využívány spíše při slavnostních nebo jinak výjimečných příležitostech nebo v rekreačních a podobných zařízeních.

Pohon dopravních prostředků a jiných strojů dnes zajišťují zejména spalovací motory a elektromotory, které využívají energii vyrobenou především z neobnovitelných zdrojů. Čítávali jsme ve sci-fi knížkách, jak budeme po roce 2000 jezdit v elektromobilech na sluneční energii nebo v automobilech na vodu, ale na to si ještě počkáme.

Pokud jde o výhledy do budoucna, lze konstatovat, že poloha Králík ani podnebí, které tu vládne, příliš nenahrávají většímu využívání obnovitelných zdrojů, jako jsou energie vody, slunce nebo větru. V samotných Králíkách jsou jen malé vodní toky, na kterých se nevyplatí budovat malé vodní elektrárny. Slunečních dnů je zde méně než jinde v republice a větrné generátory zase hyzdí krásnou krajinu.

Co se však nabízí, je další využívání dřeva jako topiva, protože Králicko zůstává i nadále tradiční dřevařskou oblastí. S tím by ovšem měly ruku v ruce kráčet investice do efektivních technologií využívání tepelného potenciálu dřeva a zároveň snaha lesních hospodářů o dobrou kondici našich lesů, jež však nebude na úkor NPR Králický Sněžník či jiných chráněných oblastí.

10. Králíky – město a jeho části, okolní obce

Králíky

Základní údaje

1 *Vlajka Králík*

2 *Znak Králík*

Status: město
Kraj: Pardubický
Okres: Ústí nad Orlicí
Obec s rozšířenou působností: Králíky
Pověřená obec: Králíky
Historická země: Čechy
Katastrální výměra: 52,78 km²
Počet obyvatel: 4 453 (k 1. 1. 2012)
Zeměpisné souřadnice: 50º 5´ 2´´ s. š., 16º 45´ 38´´ v. d.
Nadmořská výška: 570 m n. m.
PSČ: 561 69
Části města: 7
Katastrální území: 8
Adresa městského úřadu: Městský úřad Králíky,Velké náměstí 5, 561 69 Králíky

3 *Králíky z Hory Matky Boží*

Poloha města

Králíky leží v nejvýchodnějším výběžku Pardubického kraje. Sníženina, ve které se město nachází, nese název Králická brázda. Ta je ze západu ohraničena Orlickými horami (jejich nejvyšší vrchol na Králicku představuje Suchý vrch – 995 m n. m.), ze severu masivem Králického Sněžníku (Králický Sněžník – 1 424 m n. m.) a z východu Hanušovickou vrchovinou (Jeřáb – 1 003 m n. m.). Jižně brázda směřuje k Červené Vodě a ke Štítům – zde končí – ve směru na severozápad pokračuje k polskému Kladsku.

Králíky se rozprostírají v nadmořské výšce 550 (západní část) až 600 m n. m. (východní okraj Králík). Městem protékají dva potoky: Plynárenský, ten se dotýká jižního výběžku městské zástavby, a Králický, jenž město protíná ve směru od východu k západu.

Králický region sousedí na východě a na jihu s okresem Šumperk, který se již nachází v Olomouckém kraji. Pomyslná východní hranice se nalézá za vsí Červený Potok a je od města vzdálena zhruba 6 km, jižní hranici nalezneme asi 11 km od Králík za obcí Červená Voda. Na severovýchodě a na severu Králicko hraničí s Polskem; město od hraničního přechodu Dolní Lipka – Boboszów dělí vzdálenost 4 km.

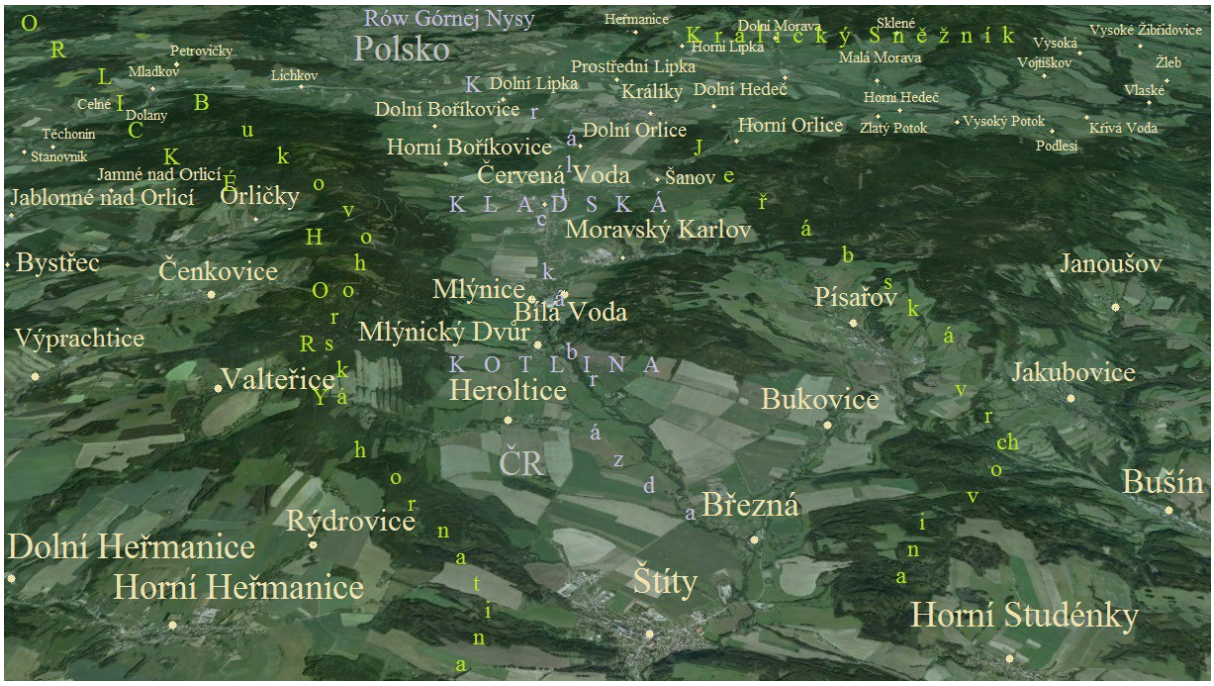

4 *Geomorfologie Králicka*

Autobusové i vlakové spojení s Králíky je zajištěno takřka ve všech směrech. Městem prochází silnice I/43, která vede z Červené Vody přes Králíky do Dolní Lipky na silniční hraniční přechod do Polska. Červenou Vodu protíná silnice E11, jež spojuje Hradec Králové s Ostravou. Ze silnice I/43 v Králíkách odbočuje silnice II/312, směřující k Červenému Potoku a Hanušovicím.

Přes Dolní Lipku vede železniční trať ve směru Letohrad – Hanušovice, která zajišťuje spojení s Hradcem Králové, Ústím nad Orlicí a Pardubicemi, v opačném směru pak s Hanušovicemi, Šumperkem a Jeseníkem. Z Dolní Lipky lze po lokální vlakové dráze dojet do Králík, Červené Vody a Štítů.

Orientační vzdálenosti k dalším městům podle světových stran:

Západ	Východ	Jih	Sever
Žamberk 25 km	**Jeseník** 50 km	**Šumperk** 34 km	**Kłodzko** (Polsko) 45 km
Ústí nad Orlicí 40 km	**Ostrava** 180 km	**Zábřeh** 32 km	
Hradec Králové 80 km		**Olomouc** 80 km	
Pardubice 85 km		**Brno** 150 km	
Praha 200 km			

Přidružené části města Králíky

Severní: Heřmanice, Horní Lipka, Prostřední Lipka

Severozápadní: Dolní Lipka

Západní: Dolní Boříkovice

Jihozápadní: Horní Boříkovice (náleží ke katastrálnímu území Dolní Boříkovice)

Jihovýchodní: Kopeček (náleží ke katastrálnímu území Dolní Hedeč)

Východní: Dolní Hedeč

Severovýchodní: Červený Potok, Horní Hedeč (náleží ke katastrálnímu území Červený Potok)

Heřmanice

Počet obyvatel k r. 2011 69. Vzdálenost od Králík cca 5 km. Vesnice se rozkládá podél Heřmanického potoka, který se jižněji napojuje na potok Lipkovský. Silnice III/31223 zajišťuje přístupnost Heřmanic z Prostřední Lipky. Z horní části vsi vede asfaltová polní komunikace (v zimě nesjízdná) k Horní Lipce.

Heřmanice byly založeny v 16. století, avšak jejich dominanta, filiální kostel Nejsvětější Trojice, pochází z roku 1899. Od roku 1985 vesnice přináleží k městu Králíky. Dnes se jedná zejména o rekreační oblast.

5 *Heřmanice – kostel*

Horní Lipka

Vesnice o 108 obyvatelích (r. 2011), od Králík vzdálena cca 4 km. Jednotlivé budovy a stavby vsi lemují Lipkovský potok. Vsí prochází silnice III/31222, která končí v severní části Horní Lipky asi 1,5 km pod vrcholem Klepáče; zde se nalézá odstavné parkoviště a komunikace dále pokračuje jako lesní cesta směrem k hoře Králický Sněžník. Z parkoviště lze klikatou silnicí sjet do obce Dolní Morava.

Horní Lipka vznikla v 16. století na obchodní cestě z Moravy do Kladska. Dominantu vsi tvoří filiální kostel sv. Anny, pocházející z roku 1818. Od roku 1985 se Horní Lipka stává částí města Králíky. Dnes se jedná především o rekreační oblast.

6 *Horní Lipka*

Prostřední Lipka

Počet obyvatel 155. Od Králík vzdálena 2 km. Vesnice se rozkládá podle střední části Lipkovského potoka a prochází jí silnice III/31223, jež zajišťuje spojení s Heřmanicemi, Horní Lipkou a Dolní Lipkou. Ve vsi nalezneme zastávku železniční trati vedoucí z Letohradu do Hanušovic.

Dominantu obce, založené v 16. století, představuje filiální kostel Neposkvrněného početí blahoslavené Panny Marie z roku 1688. Prostřední Lipku protíná linie těžkého opevnění z let 1936–1938. V roce 1985 se Prostřední Lipka stala součástí města Králíky.

Dolní Lipka

Počet obyvatel 131. Od Králík vzdálena 3 km. Vesnicí prochází silnice I/43, směřující k hraničnímu přechodu do Polska. Větší část vsi se dnes nachází severně od této silnice. Dolní Lipkou protéká Lipkovský potok, který se západněji u Lichkova vlévá do Tiché Orlice. Ve vsi se nalézá železniční stanice, jíž prochází trať č. 021 Hanušovice – Týniště n. Orlicí. Z Dolní Lipky odbočuje i lokální trať č. 025 Dolní Lipka – Štíty, na níž leží stanice Králíky. Silnice III/1223 spojuje Dolní Lipku s Prostřední Lipkou.

7 *Dolní Lipka – nádraží*

Dolní Lipka vznikla v 16. století při dolním toku Lipkovského potoka. Po roce 1945 se výstavba soustředila blíže k Tiché Orlici do prostoru nedaleko vlakového nádraží. Od roku 1945 je vesnice připojena k městu Králíky.

Dolní a Horní Boříkovice

Počet obyvatel 185 (osada Horní Boříkovice má v současnosti 4 obyvatele) – největší vesnice přináležící k městu Králíky. Vzdálenost od Králík 5 km. Vesnicí protéká Boříkovický potok, který se v její severní části vlévá do Tiché Orlice. Poblíž soutoku se nachází silniční křižovatka, z níž lze pokračovat ve směru Králíky, do Polska nebo na Lichkov. Silnice III/0314, jež prochází Boříkovicemi, spojuje Dolní a Horní Boříkovice s Červenou Vodou. Nejbližší vlakovou zastávkou je železniční stanice Dolní Lipka.

Boříkovice byly založeny v 16. století na staré obchodní cestě z Moravy do Kladska. Dominanty vesnice představují kostel Povýšení sv. Kříže z roku 1706 a školní budova z roku 1867. Od roku 1975 Boříkovice spadají pod město Králíky.

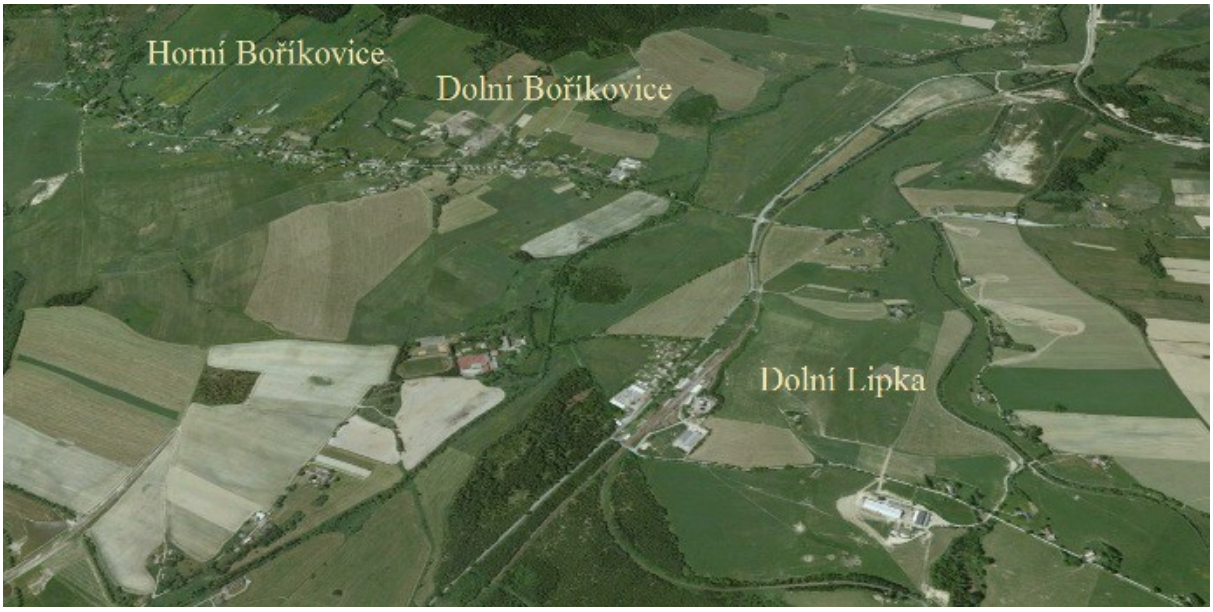

8 *Osada Horní Boříkovice, vesnice Dolní Boříkovice a Dolní Lipka*

Dolní Hedeč

Počet obyvatel 103. Vesnice se ve své severozápadní části napojuje na město Králíky. Vsí protéká Hedečský potok, jež se od dolní části vesnice označuje jako Králický. Silnice III/31220 zajišťuje spojení Králíky – Dolní Hedeč – Horní Orlice.

Součást Dolní Hedče tvoří poutní kostel na Kopečku, vybudovaný v letech 1694–1700. Z Kopečku dolů do Králík vede stromová alej. V blízkosti

9 *Dolní Hedeč*

Dolní Hedče nalezneme Val, 788,5 m n. m. vysoký vrch, na kterém stojí třicetimetrová kovová rozhledna, poskytující výborný výhled na hřebeny Králického Sněžníku, Bukovohorské hornatiny[i], Jeřábské vrchoviny[ii], Hrubého Jeseníku a Rychlebských hor.

Obec byla založena v 16. století a proslula řezbářstvím a výrobou varhan. Jedinečnou dominantu vsi představuje poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie. Klášterní budovy přilehlé ke kostelu fungovaly v 50. letech 20. st. jako internační tábor pro řeholníky. Rokem 1945 se Dolní Hedeč stala částí města Králíky.

Červený Potok a Horní Hedeč

Červeným Potokem (85 obyvatel) protéká stejnojmenný potok. Domy zde stojí převážně podél silnice Králíky – Hanušovice (č. II/312). Ve vsi staví vlaky projíždějící tratí Letohrad – Hanušovice. Součástí obce je osada Horní Hedeč, ve které dnes žije 13 obyvatel. Budovy osady již z větší části podlehly zkáze – dnes v ní nalezneme pouze několik stavení.

Červený Potok leží 4 km severovýchodně od Králík. Dominantu vsi (zal. v 16. století) představuje farní kostel Navštívení Panny Marie, postavený v r. 1787. Katastrem vsi prochází linie těžkého opevnění z let 1936–1938. Od r. 1960 je vesnice připojena k městu Králíky.

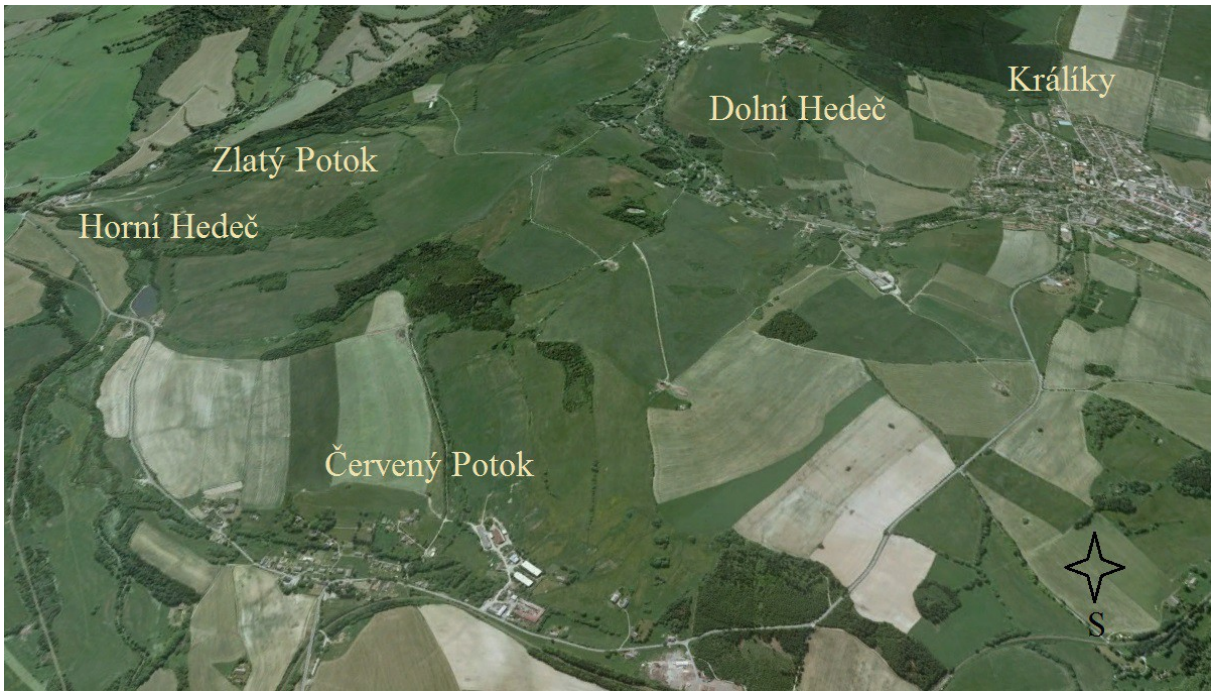

10 *Na východ od Králík*

Okolní vsi nespadající k městu Králíky

Dolní Morava

V obci Dolní Morava, ležící asi 7 km severovýchodně od Králík, bydlelo k 1. 1. 2013 310 stálých obyvatel. Dopravní obslužnost obce zajišťuje odbočka ze silnice II/312 v Červeném Potoce. Celá obec se rozkládá podél řeky Moravy v hlubokém údolí sevřeném ze

i Jde o podcelek Orlických hor.
ii Jde o podcelek Hanušovické vrchoviny.

západní i východní strany horskými hřebeny masivu Králického Sněžníku, jehož stejnojmenný hlavní vrchol údolí uzavírá. K Dolní Moravě patří její části Horní Morava (úpatí Malosněžnického hřbetu) a Velká Morava (úpatí Podbělského hřbetu).

Převážnou část budov obce tvoří penziony, hotely a rekreační chaty. Na svazích Podbělského hřbetu je vybudováno několik velkých rekreačních středisek pro zimní sporty. Nalezneme tu i cyklostezky, lanové centrum, bobovou dráhu a řadu turistických tras vedoucích na hřebeny masivu Králického Sněžníku. Dolní Morava patří mezi největší rekreační centra Pardubického kraje.

Lichkov

Počet obyvatel 552, vzdálenost 7 km směrem na západ od Králík. Obcí protéká Tichá Orlice. Převážná část vesnice se rozkládá podél silnice II/312, vedoucí ve směru Dolní Lipka – Žamberk. Lichkov představuje důležitý železniční uzel: nově elektrifikovaná trať vedoucí sem od Letohradu se zde rozděluje na směr Polsko, nebo Hanušovice. V obci se nachází Vojenské muzeum Lichkov, soustředěné při objektu opevnění K-S 32 z let 1936–1938.

Mladkov

Počet obyvatel 531. Vesnice leží asi 10 km západně od Králík. Součástmi obce jsou vesnice Dolany, Petrovičky a Vlčkovice. Větší část Mladkova se rozkládá v údolí, jímž protéká řeka Tichá Orlice; to platí i pro Dolany. V Mladkově se nachází křižovatka silnice II/312 (směr Dolní Lipka – Žamberk) a silnice II/311, jež z Mladkova pokračuje k severu na České Petrovice a Bartošovice, jižně pak na Těchonín a Jablonné nad Orlicí. V Mladkově staví vlaky projíždějící tratí Letohrad–Lichkov.

První zmínky o Mladkovu pocházejí z r. 1350. Mezi kulturní památky patří kostel sv. Jana Křtitele z r. 1697, přestavěný v r. 1744. Hojně navštěvovaná je dělostřelecká tvrz Bouda, která tvoří součást historického opevnění z let 1936–1938.

11 *Lichkov a Mladkov*

Červená Voda

Vesnice Červená Voda, nacházející se asi 5 km jižně od Králík, čítá k 1. 1. 2013 3 077 obyvatel. Spojení zajišťuje silnice I/43 a železniční dráha Dolní Lipka – Štíty. Červená Voda disponuje statutem samostatné obce, k níž jsou připojeny vesnice Horní a Dolní Orlice, Šanov, Bílá Voda, Moravský Karlov, Mlýnice a Mlýnický Dvůr; Červená Voda je tak jednou z největších obcí okresu Ústí nad Orlicí.

Obcí protéká Červenovodský potok, který v Bílé Vodě ústí do říčky Březná; Březná pak v Mlýnickém Dvoře opouští území Pardubického kraje. Vesnicemi Horní a Dolní Orlicí protéká řeka Tichá Orlice, která pramení nad Horní Orlicí pod vrcholem Jeřáb.

Dominanty Červené Vody představují zejména Křížová hora s rozhlednou a farní kostel sv. Matouše, postavený v roce 1686. V Mlýnickém Dvoře bylo v nedávné době vybudováno velké zimní rekreační středisko se sjezdovkami na Bukové hoře (958 m n. m.). Podle Bukové hory se nazývá podcelek Orlických hor Bukovohorská hornatina.

12 *Červená Voda*

Sdružení obcí Orlicko

Králíky a okolní obce přijaly členství ve Sdružení obcí Orlicko, založeném v r. 1992. Dnes spolek zahrnuje 31 obcí o celkové rozloze 470 km. Toto uskupení má chránit, prosazovat a koordinovat zájmy obcí v oblastech ekologie, cestovního ruchu, dopravní obslužnosti a rozvoje venkova. K tomu patří i snaha rozvíjet spolupráci s polským partnerem Powiatem Kłodzko (Okresem Kladsko). Podrobnější informace viz www.orlicko.cz.

11. Geomorfologické členění Králicka, vodstvo, horniny a nerosty

Geomorfologické členění Králicka a jeho okolí

Orlické hory

Pásmo Orlických hor lemuje hranici mezi Českou republikou a Polskem. Nejvyšší vrchol představuje Velká Deštná, dosahující výšky 1 145 m n. m. V prostoru mezi Velkou Deštnou

a Králíky vynikají vrcholy Orel (1 091,6 m n. m.), Komáří vrch (991,6 m n. m.) a Anenský vrch (991 m n. m.). V místě Zemské brány pohoří přerušuje řeka Divoká Orlice.

V Mladkovském sedle se pohoří stáčí k jihu. Zde horské pásmo narušila řeka Tichá Orlice. Z údolí se pohoří opět zvedá a vytváří vrcholy Bouda (845 m n. m.), Bradlo (983 m n. m.) a Suchý vrch (995 m n. m.). Pásmo poté klesá k Červenovodskému sedlu, jímž vede silnice E11 (Hradec Králové – Ostrava). Pohoří pak stoupá vrcholy Jeřábek (899 m n. m.), Buková hora[i] (958 m n. m.) a Špičák (798 m n. m). Zde Orlické hory navazují na Zábřežskou vrchovinu a uzavírají Kladskou kotlinu na západě. Orlickým horám náleží status CHKO[ii].

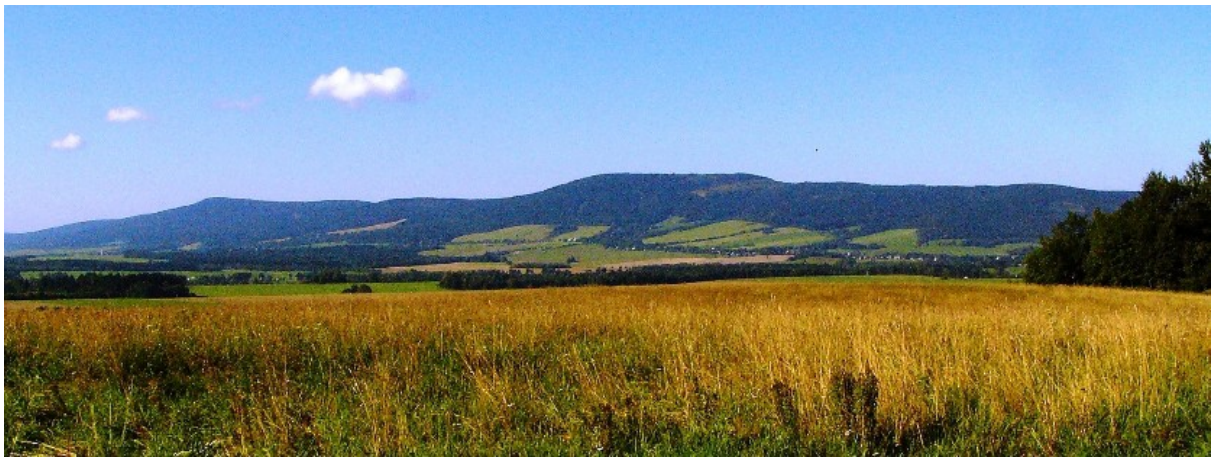

1 *Orlické hory – Bukovohorská hornatina z Roudného*

Kladská kotlina a Králická brázda

V Králické brázdě leží Králíky i vsi v jejich blízkém okolí. Brázda začíná na severozápadě v Mladkovském sedle[iii], zde se široce rozevírá mezi Králíky a Mladkovem (11 km) a pokračuje jižním směrem k Červené Vodě a Štítům, kde končí. Králíky a Štíty dělí vzdálenost asi 16 km. U vesnice Mlýnický Dvůr se brázda nejvíce zužuje, dosahuje zde šířky necelých 2 km. Poté se brázda opět rozšiřuje a dále pokračuje na území Olomouckého kraje. Králickou brázdu na západě ohraničuje pásmo Bukovohorské hornatiny, na východě tvoří hranici Jeřábská vrchovina[*]. Na jižní konec Králické brázdy navazuje vrchovina Zábřežská.

V oblasti Králík je terén víceméně rovinatý, mírný pokles lze zaznamenat u obce Lichkov, jež leží západně od Králík. Klesání nalezneme také ve směru jižním, kde se nachází obec Červená Voda. Terén pak pokračuje bez výrazných změn až do Štítů. Ve směru na severozápad brázda opouští ČR a pokračuje jako Rów Górnej Nysy na území Polska. Králická brázda a Rów Górnej Nysy představují dílčí celky Kladské kotliny.

i Podle Bukové hory dostal tento podcelek Orlických hor název *Bukovohorská hornatina*.
ii *CHKO – Chráněná krajinná oblast*.
iii Nalezneme zde hraniční přechod mezi ČR a Polskem Dolní Lipka – Boboszów.
* Podcelek Hanušovické vrchoviny.

2 *Králická brázda*

3 *Rów Górnej Nysy*

Hanušovická vrchovina

Jihovýchodně od Králického Sněžníku se rozkládá Jeřábská vrchovina – podcelek vrchoviny Hanušovické. Pohoří Sněžníku od Jeřábské vrchoviny odděluje řeka Morava. Nejvyšší vrchol Jeřábské a tedy i Hanušovické vrchoviny představuje Jeřáb (1 003 m n. m.). V okolí Králík k Jeřábské vrchovině patří Mariánský kopec (770 m n. m.), jižněji položený Lískovec (776 m n. m.) a Kamenáč (729 m n. m.). Nad Červenou Vodou ční Křížová hora (735 m n. m.) a nad Bílou Vodou Spálenisko (746 m n. m.). Čechova hora (716 m n. m.) u Písařova Jeřábskou vrchovinu v její jihozápadní části uzavírá.

K Jeřábské vrchovině patří i na sever od Mariánského kopce položená Vyhlídka (738 m n. m.) a Veselka (718 m n. m.). Pokračujeme-li od Mariánského kopce na jihovýchod, narazíme na Val (788,5 m n. m.), Jeřábek (838 m n. m.), na jedinou tisícovku vrchoviny Jeřáb (1 003 m n. m.), dále na Boudu (956 m n. m.), Pohořelec (851 m n. m.) a Spáleniště (718 m n. m.). Jeřábská vrchovina poté pokračuje až k Hanušovicím.

4 *Jeřábská vrchovina ze západního úbočí Valu*

Celá Hanušovická vrchovina představuje velmi rozlehlý celek, který se skládá z Jeřábské vrchoviny, Branenské vrchoviny, Hraběšické hornatiny, Šumperské kotliny a Úsovské vrchoviny. Východně od Hanušovické vrchoviny se rozprostírá pohoří Hrubého Jeseníku, proto bývá Hanušovická vrchovina nazývána „předsíň Jeseníků“.

5 *Hanušovická vrchovina. Hanušovice od Habartic*

Králický Sněžník

Králický Sněžník představuje třetí nejvyšší pohoří v ČR[i]; vyšší jsou jen Krkonoše (Sněžka, 1 602 m n. m.) a Hrubý Jeseník (Praděd, 1 492 m n. m.). Nejvyšší vrchol pohoří Králického Sněžníku představuje hora, která dala název celému pohoří: je to Králický Sněžník, dosahující nadmořské výšky 1 424 m.

i Tento údaj bývá prezentován tak, že hora Králický Sněžník je třetí nejvyšší horou ČR, ale jde o průměrnou výšku vrcholů české části pohoří.

Masiv Králického Sněžníku zasahuje větší částí do Polska, kde je nejvyšším vrcholem Czarna Góra, vysoká 1 204,6 m n. m. Na území ČR vycházejí z vrcholové kopule Sněžníku tři hlavní hřebeny: ve směru na jihozápad je to Malosněžnický hřbet, k jihu směřuje hřbet Podbělský a na východ Hraniční hřeben. Malosněžnický a Podbělský hřbet od sebe odděluje hluboké údolí řeky Moravy.

6 *Králický Sněžník z Valu – část na území ČR*

7 *Polská část masivu Sněžníku – západ*

Malosněžnický hřbet

Západněji položený Malosněžnický hřbet dosahuje menší délky než sousední hřbet Podbělský. Přes jeho vrcholy vede státní hranice mezi ČR a Polskem. Při pohledu od severu k jihu začíná Malosněžnický hřbet druhou nejvyšší horou celého pohoří, jíž je Malý Sněžník, vysoký 1 338 m n. m. Následují Hraniční skály (1 319 m n. m.), kóta Bílý kámen (1 183 m n. m.), vrchol Hleďsebe (1 190 m n. m.), Klepý (1 143 m n. m.) a Jelení vrch (939 m n. m.). Hřeben dále vybíhá nad Heřmanice horou Výčnělek (741 m n. m.). Za součást hřebenu se obvykle považuje i Roudenský hřbet, směřující na jih k Prostřední Lipce. Roudenský hřbet zahrnuje vrcholy Špičku (755 m n. m.), Na Vyhlídce (753 m n. m.) a Roudný (677 m n. m.). Jižně až jihovýchodně od Jeleního vrchu nalezneme ještě Větrný vrch (807 m n. m.).

Podbělský hřbet

Od hory Stříbrnické k jihu pokračuje Podbělský hřbet. Je plošně podstatně rozsáhlejší než západněji položený hřbet Malosněžnický, protože se rozděluje do několika dalších ramen. Ramena jsou oddělena údolími, kterými protékají hlavní potoky odvodňující tuto část pohoří.

Prvním vrcholem, jímž Podbělský hřbet za horou Stříbrnická začíná, je Černá kupa (1 295 m n. m.) a poté následuje ještě vyšší Sušina (1 321 m n. m.). Ze Sušiny k jihovýchodu

vybíhají její spočinky[i] Tetřeví hora (1 250 m n. m.) a Velká Šindelná (1 195 m n. m.). Na východě na Tetřeví horu navazuje 886 m n. m. vysoká Štvanice.[ii] Ve směru od Sušiny na jihozápad pokračuje Podbělský hřbet Uhliskem (1 241 m n. m.) a Podbělkou (1 307 m n. m.).

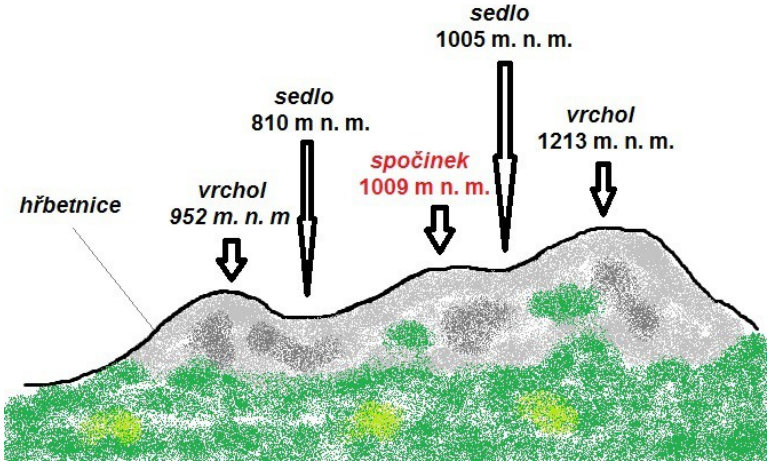

8 *Vrchol, sedlo, spočinek, hřbetnice*

Za Podbělkou se hřbet opět rozděluje: jedna větev pokračuje na jihovýchod Babuší (1 244 m n. m.), Souší (1 224 m n. m.) a Sráznou[iii] (1 093 a 1074* m n. m.), druhá vede jihovýchodně a zahrnuje Slamník (1 262 m n. m.), Chlum (1 119 m n. m.) a Maliník s kótou Rychtářův kopec (796 m n. m.).

Ramena Podbělského hřbetu dělí výrazná údolí. Mezi rameno končící Velkou Šindelnou a rameno uzavřené Sráznou se zařezává Prudký potok. Od východněji položeného Maliníku dělí Sráznou říčka Malá Morava, zatímco údolí Mlýnického potoka se rozprostírá mezi Maliníkem a východněji položeným Slamníkem a jeho spočinkem.

9 *Malosněžnický a Podbělský hřbet. Pohled od pramene Moravy na hoře Králický Sněžník*

i *Spočinek* – terénní tvar na *hřbetnici* (ta spojuje nejvyšší body terénního tvaru – hřbetu, hřebenu...) mezi vrcholem a sedlem, jehož převýšení vůči sedlu s vrcholem činí méně než 5 m.

ii Východní výběžky Podbělského hřbetu se souhrnně označují jako *Tetřevské rozsochy*.

iii Užívá se i název *Sviní hora*.

* Srázná má hlavní a vedlejší vrchol.

10 *Velká Šindelná, Štvanice, Tetřeví hora*

Hraniční hřeben

Východní hřeben Králického Sněžníku se za horou Stříbrnická (1 250 m n. m.) větví na Hraniční hřeben a Podbělský hřbet. Hraniční hřeben pokračuje dále na východ ke Kladskému sedlu, které odděluje masiv Králického Sněžníku od Rychlebských hor (nejvyšší vrchol Smrk, 1 125,4 m n. m.), zatímco ještě východněji položené Ramzovské sedlo tvoří přechod z Rychlebských hor do pohoří Hrubého Jeseníku.

V r. 1990 byla ve vrcholových partiích pohoří Králického Sněžníku vyhlášena národní přírodní rezervace Králický Sněžník.

Vodstvo

Králicko – povodí Labe

Tichá Orlice

Králicko spadá k povodí řeky Tiché Orlice – ta představuje centrální řeku protékající Králickou brázdou. Tichá Orlice pramení na západních svazích nejvyšší hory Hanušovické vrchoviny, jíž je 1 003 m n. m. vysoký Jeřáb. Řeka protéká vsí Horní Orlice, následuje Dolní Orlice a za ní se tok stáčí na sever k městu Králíky. Při západním okraji Králík byl na Tiché Orlici vybudován poldr[i] pro zachycování záplavové vody. Nedaleko od poldru, v místě čističky

11 *Tichá Orlice. Králíky, Předměstí*

i *Poldr* – vodní dílo sloužící k protipovodňové ochraně; tvoří ho přehrazení vodního toku, za hrází se však voda za normálních podmínek nezadržuje (*suchý poldr*) nebo zadržuje jen částečně (*polosuchý poldr*), za povodní poldr zadržuje povodňovou vlnu.

odpadních vod, mění řeka směr a teče na západ k obcím Lichkov a Mladkov. Zde řeka narušuje masiv Orlických hor a dále protéká jižním směrem k městu Jablonné nad Orlicí. V Jablonném se Tichá Orlice stáčí na sever ve směru Letohrad, Ústí nad Orlicí a Choceň. Před městem Týniště nad Orlicí dochází k soutoku s Divokou Orlicí a řeka pak pokračuje již jen jako Orlice až do Hradce Králové, kde ústí do Labe jako jeho levý přítok.

12 *Poldr na Tiché Orlici. Králíky.*

Plynárenský potok

Plynárenský potok představuje levostranný přítok Králického potoka. Pramení východně od Králík v údolí mezi vrchy Lískovec (778 m n. m.), Mariánský kopec (770 m n. m.) a Val (790 m n. m.). Potok poté prudce klesá ostrým údolím, až se zhruba po 1 km dostane k chatě Amálce, stojící na jihozápadním úpatí Mariánského kopce. Jsou zde stále ještě vidět zbytky betonových hrází, které sloužily k odchovu ryb. Na svahu Lískovce nad Amálkou nalezneme poutní místo s Mariánským pramenem. Na svazích je zde řada dalších pramenů, které jsou svedeny do staré vodárny vedle chaty Amálky. Tato vodárna slouží již řadu let jako úpravna pitné vody pro Králíky. Její kapacita však současným požadavkům nestačí, proto Králíky využívají i jiný zdroj pitné vody.

Plynárenský potok teče dále k západu, napájí městské koupaliště a obtéká město při jeho jižním okraji. Při výstavbě sídliště Na Luhu v r. 1973 bylo koryto potoka posunuto více na jih. V tomto úseku bylo dříve vybudováno několik větších chovných rybníků. První se nalézal v místě dnes již zastavěné plochy sídliště Na Luhu (za ulicí Orlická pod č. p. 500), další soustava rybníků je stále patrná pod silnicí Králíky – Červená Voda. Nádrže jsou dnes zarostlé a jejich hráze poškozené. Tyto rybníky měly vžitý název Maixnerovy – Maixner se jmenoval předseda spolku rybářů v Králíkách, který rybníky obhospodařoval. Zánik zmíněných rybníků lze s největší pravděpodobností datovat do 70. let minulého století. Další rybník býval i v blízkosti králického nádraží.

Plynárenský potok dále stéká pod železniční trať k meliorační nádrži. Tu obtéká z pravé strany a sbírá přepadovou vodu za její hrází. Meliorační nádrž byla vybudována v 80. letech 20. století, má rozlohu 6 ha a slouží dnes především k rekreačnímu rybolovu. Původně se v těchto místech rozprostírala mokřina.

V dolní části Králík, nad čističkou odpadních vod, se Plynárenský potok spojuje s Králickým potokem a pod jeho názvem pokračuje dále. Asi po 100 metrech se pak Králický potok vlévá z pravé strany do Tiché Orlice.

13 *Plynárenský potok*

14 *Zbytky po odchovně ryb*

15 *U Mariánského pramenu*

16 *Prameny ve žlebu mezi Mariánským kopcem a Lískovcem*

17 *Mariánský pramen*

18 *Stará vodárna u chaty Amálky*

Králický potok

Králický potok pramení v horní části Dolní Hedče mezi Vyhlídkou (738 m n. m.) a Mariánským kopcem (770 m n. m.). Protéká ve směru na západ Dolní Hedčí a poté celými Králíky. Nedaleko čističky odpadních vod na konci města Králický potok přibírá potok Plynárenský a pak se z pravé strany se vlévá do Tiché Orlice. Králický potok je především ve své horní a střední části poměrně prudký, dnes v těchto místech nalezneme chovná zařízení pro ryby. V některých místech potoka nalezneme hráze opravené betonem nebo kamenem.

19 *Soutok Králického potoka s Tichou Orlicí*

20 *Králický potok. Králíky, ul. Dolní*

Lipkovský potok

Lipkovský potok pramení v horní části údolí mezi Jelením vrchem (936 m n. m.) a jižním výběžkem Klepáče (1 144 m n. m.). Klepáč, Jelení vrch a Výčnělek uzavírají jihozápadní hřeben masivu Králického Sněžníku Malosněžnický hřbet[i].

Lipkovský potok se od pramene ubírá k jihovýchodu, ale asi po 800 m se stáčí k jihu a následujících 5 km protéká vesnicí Horní Lipkou. V dolní části Horní Lipky se potok stáčí na západ, protéká Prostřední Lipkou a Dolní Lipkou, aby se nakonec u Lichkova z pravé strany vlil do Tiché Orlice (celá délka toku činí 12,7 km). Na Lipkovském potoce je v horní části Lichkova vybudován veliký poldr, sloužící k zachycení přívalu vod z jarního tání nebo přívalových dešťů – zabraňuje tak záplavám v obcích Lichkov a Mladkov.

21 *Lipkovský potok u Lichkova*

i Za vůbec nejzazší část Malosněžnického hřbetu bývá považován Roudenský hřbet.

22 *Poldr nad Horní Lipkou*

23 *Poldr na Lipkovském potoku u Lichkova*

Heřmanický potok

Heřmanický potok pramení na jihozápadním svahu Jeleního vrchu a v jižním směru protéká vesnicí Heřmanice. V západní části Prostřední Lipky se Heřmanický potok z pravé strany vlévá do potoka Lipkovského.

Všechny potoky – Plynárenský, Králický, Lipkovský i Heřmanický – odvádějí vodu do Tiché Orlice a následně do Labe.

24 *Divoká Orlice u turisty oblíbené Zemské brány*

Divoká Orlice

K povodí Labe patří také Divoká Orlice, pramenící u Velké Deštné v Orlických horách. Řeka teče na jihovýchod přes Orlické Záhoří, Neratov a Bartošovice k Čiháku; od pramene po Čihák tvoří hranici s Polskem. 2 km západně od Čiháku, při Zemské bráně, proniká řeka masivem Orlických hor na jihozápad do vnitrozemí. Poté pokračuje k jihu, kde asi po 6 km ústí do přehrady Pastviny.

16 km od Králík vzdálená Pastvinská přehrada měří na délku 8 km. Výstavba vodního díla, které pohltilo část původní vesnice Pastviny, započala v roce 1933. V nádrži přehradního tělesa dodnes pracuje vodní elektrárna.

Divoká Orlice dále pokračuje na západ k městům Žamberk a Kostelec nad Orlicí. Před Týništěm nad Orlicí dochází k soutoku s Tichou Orlicí a řeka dále pokračuje už jen jako Orlice do Hradce Králové, kde se vlévá do Labe.

25 *Pastvinská přehrada*

Artéská studna

Voda vsakuje do spodních vrstev, kde je uzavřena nepropustnými jílovitými horninami a vytváří podzemní jezero. Při navrtání (došlo k němu v 60. letech 20. st. při geologickém průzkumu) voda sama vystřikuje z navrtaného otvoru. V této lokalitě se hromadí vody stékající z kopců Jeřábek a Kamenáč, tedy z východní části Králické brázdy, a z protilehlého Suchého vrchu a Bradla, které ohraničují brázdu ze západu.

26 *Nová vodárna U Křížku, budova čerpadla na vrtu*

Artéská studna byla navrtána jihozápadně od Králík při železniční trati. Hloubka vrtu činí 70 m. Sledovala se vydatnost a kvalita vytékající vody, načež bylo rozhodnuto vybudovat čerpací stanici. Čerpadla vytlačují vodu pod svah Lískovce k lokalitě zvané U Křížku, kde byla zbudována vodárna a úpravna pitné vody. Vodárna zásobuje pitnou vodou Králíky, Červenou Vodu a Dolní Hedeč. Králíky jsou tak zásobovány pitnou vodou ze dvou zdrojů: ze staré vodárny u chaty Amálky a z nové U Křížku. Voda je kvalitní a ani v období sucha nemají Králíky s pitnou vodou problémy.

Králický Sněžník – povodí Moravy a Kladské Nisy

Řeka Morava

Morava pramení pod vrcholem hory Králický Sněžník ve výšce 1 380 m n. m. Od pramene spadá tok dolů do strže a pokračuje na jih skrz údolí, v němž se rozkládá vesnice Dolní Morava. V Červeném Potoce se řeka stáčí na východ k Hanušovicím, zde opět zamíří na jih a pokračuje k Zábřehu, Olomouci, Kroměříži a Hodonínu. V místě setkání hranic České republiky, Slovenska a Rakouska, přijímá Morava z pravé stany mohutný tok Dyje. U Děvína na Slovensku se pak Morava vlévá do Dunaje jako jeho levostranný přítok.

27 *Pohled od pramene Moravy*

Pravé přítoky Moravy odvodňují jižní svahy Malosněžnického hřbetu. Jde především o Kopřivák a Hluboký potok; je zde i několik bezejmenných potoků. Vzhledem ke spádu těchto toků tu můžeme nalézt řadu menších vodopádů.

Levé přítoky Moravy odvodňují západní, jižní a východní svahy Podbělského hřbetu. Jde o Poniklec, Kamenitý potok, Mlýnský potok, Malou Moravu, Zelený potok a Krupou. Krupá odvodňuje východní svahy Podbělského hřbetu, ale pramení v Rychlebských horách asi 2 km jihovýchodně od Kladského sedla. Krupá nejdříve zamíří na západ, ale brzy se stočí

k jihu. Z pravé strany se do ní vlévá Zrcadlový, Stříbrnický, Štěpánovský, Chrastický a Prudký potok. Nad Hanušovicemi u kamenolomu ústí Krupá do Moravy.

28 *Tok Moravy níže v údolí*

30 *Soutok Mlýnského potoka a Moravy*

32 *Prudký potok na rulovém podloží*

29 *Kamenitý potok*

31 *Malá Morava u rozcestníku Pod Babuší*

33 *Krupá v Černé rokli, cca 700 m od pramene*

Kladská Nisa

Asi 300 m západně od hraničního přechodu mezi ČR a Polskem pramení v klínu mezi Jelením vrchem a Klepáčem Nysa Kłodzka (Kladská Nisa). Stéká nejprve k jihozápadu a asi 1 km severovýchodně od polského Boboszówa se stáčí k severovýchodu. Řeka dále protéká Kladskou kotlinou a sbírá veškeré potoky a menší řeky z celé západní i severní části masivu Králického Sněžníku. Nysa Kłodzka se nakonec stéká s Odrou, která ústí do Baltského moře.

Rozvodí tří moří

Zvláštní postavení mezi vrcholy masivu Králického Sněžníku zaujímá Klepáč, polsky Trójmorski Wierch. Je to poslední tisícovka Malosněžnického hřbetu (dosahuje výšky 1 134 m n. m.) a jak napovídá polský název, hora představuje rozvodí tří moří: část vod stékajících ze svahů Klepáče končí v Tiché Orlici, jež se vlévá do Labe, které nakonec ústí do Severního moře; vody, které z Klepáče odvádí řeka Morava a následně Dunaj, putují do Černého moře; vody, které přitékají do Kladské Nisy, jež se dále vlévá do Odry, končí v Baltském moři. Klepáč je proto často nazýván střechou Evropy.

34 *Klepáč ze svahu Roudného*

Červenovodsko – povodí Moravy

Červenovodský potok

Červenovodský potok pramení západně od Červené Vody v údolí mezi Suchým a Prostředním vrchem. Potok stéká k východu do horní části Červené Vody, pak se stáčí k jihu a putuje Červenou Vodou až k Bílé Vodě, kde se vlévá do Březné jako její pravostranný přítok.

Březná

Březná pramení pod vrchem Bouda. Protéká Moravským Karlovem ležícím východně od Červené Vody a poté, co se u Bílé Vody setká s Červenovodským potokem, pokračuje k jihu na Štíty a Hoštejn. V Hoštejně se vlévá do Moravské Sázavy, ta pokračuje na východ do Zábřeha, aby se po 2 km jihovýchodně od Zábřeha vlila do Moravy.

Horniny a nerosty na Králicku

Geologické členění oblasti

Orlické hory a Králický Sněžník patří do západních Sudet, Jeseníky do Sudet východních. Orlické hory a Králický Sněžník náleží k původně jednotné oblasti Orlicko-kladské klenby, kterou teprve třetihorní saxonská tektonika rozdělila Kladským prolomem na samostatná pohoří. Tomu odpovídá i shodné horninové složení obou pohoří.

Králickou brázdu, nejjižnější část Kladské kotliny, na severu uzavírá skupina Králického Sněžníku, na východě a na jihu Jeřábská vrchovina, na západě Bukovohorská hornatina. Ortograficky patří Králická brázda a Bukovohorská hornatina ke Středosudetské soustavě, Jeřábská vrchovina a Králický Sněžník k Východosudetské soustavě.

Stavba a horninové složení jednotlivých celků oblasti Králicka

Přehled geologických dob

Prahory (Archaikum)	Starohory (Proterozoikum)	Prvohory (Paleozoikum)	Druhohory (Mezozoikum)	Třetihory (Kenozoikum)	Čtvrtohory (Anthropozoikum)
I. II.	III. IV. Huron Algonkium	Kambrium, ordovik, silur, devon, karbon, perm	Trias, jura, křída	Paleogén, neogén	Pleistocén, holocén
	Vrásnění assynské			Vrásnění alpinské (okrajově)	
	Formuje se jádro Orlicko-kladské klenby	Vrásnění variské, kaledonské	Králický příkop	Kladský prolom	Vliv vnějších geologických činitelů
	Krystalické břidlice, vznik ortorul, pararul		Usazeniny svrchní křídy	Štěrky, písky	Suťová moře, údolí
4 000–3 000	2 000–1 000	750–285	235–167	67–25	1,5– 0
Poznámka: Hodnoty v posledním řádku uvádějí miliony let.					

1. Jádro Orlicko-kladské klenby

Horniny Orlicko-kladské klenby patří k nejstarším – vznikají už v algonkiu (starohorách). Patří sem především skupina Králického Sněžníku, budovaná ortorulami, migmatity a parabřidlicemi stroňské série.

Ruly gieraltovského typu představují základní a převládající typ. Jsou jemně zrnité, dvojslídné, světle červené až šedé barvy. Tyto ruly se skládají z křemene, albitu, biotitu a muskovitu (horský hřbet Sušina).

Ruly sněžnického typu mají čočkovitou stavbu. Několikamilimetrové čočky (někdy až přes 1 cm) tvoří živcová a křemenná zrna obklopená slídou. Bývají světle šedé až načervenalé barvy. Nacházejí se na východních svazích Suchého vrchu a Bukové hory či ve hřbetu Malého Sněžníku a Klepáče. Složení: oligoklas, křemen, muskovit, biotit, někdy i granát.

Ruly diaftorického typu vznikají z výše uvedených rul; jsou světlejší, protože ze slíd obsahují jen muskovit a jsou bohatší na křemen. Nacházejí se v pásmu sahajícím od vrcholu Sušiny až po vesnici Červený Potok.

2. Stroňská série

Základní horniny tu představují svory (často granátické), pararuly, světlé i tmavé kvarcity, amfibolity, erlany[i] a krystalické vápence.

Svory a *pararuly* se vyskytují v údolí Moravy a v okolí vsi Horní Lipky. Tyto horniny jsou jemnozrnné, šedožluté až šedé. Složení: křemen, albit, slídy, draselný živec, granát.

Muskovitické kvarcity jsou tence deskovité, šedobílé až šedé. Nacházejí se nad pravým břehem Moravy v pásmu mezi horou Králickým Sněžníkem a Prostřední Lipkou. Na Větrném vrchu nalezneme starý lom. Složení: jemně zrnitý křemen s příměsí draselného živce.

Grafitické kvarcity obsahují příměs grafitu, který je zabarvuje do černa. Nacházejí se u Horní a Prostřední Lipky mezi horami Malým a Králickým Sněžníkem.

Amfibolity tvoří jen malá tělesa. Menší lom se nacházel severně od Králík v místě zvaném Na Skalce (nad sídlištěm Skřivánek). Lom je dnes zasypán. Složení: Amfibol, biotit, plagioklas, draselný živec. Amfibolit se používal na podezdívky obytných domů v Králíkách. Zřetelně je vidět na budově základní školy v ulici 5. května v Králíkách (tzv. Žlutá škola).

Erlany a *krystalické vápence* jsou významnými ložisky bílého a šedobílého mramoru. Nad levým břehem Moravy nalezneme odkryté ložisko, práce v lomu však byly v 90. letech 20. st. zastaveny. Těžba se prováděla odstřelem po předchozím navrtání a řezáním lanovou pilou (pod ocelové lano se vháněla voda s příměsí křemičitého písku). Oddělené bloky se odvážely ke zpracování do Králík, kde se rozřezaly diamantovou pilou na desky, jež se brousily, hladily, leštily a nakonec rozřezaly na potřebné tvary. Vše probíhalo mokrou cestou. Vznikalo až 70 % odpadu, jenž se vozil zpět do lomu. Odpadní voda obsahovala množství mramorového prachu, ten se odfiltrovával a odvážel na pole jako hnojivo. Mramor vykazoval vysokou kvalitu a byl žádaný. V kameni převládala bílá barva s občasnými černými pruhy grafitu. Tento mramor se stal součástí obložení některých stanic pražského metra.

Lom nalezneme i v Dolní Hedči. Je dlouhý 65 a vysoký 50 m, ale ani zde se již netěží. Hornina je tu pevná, tvořená převážně zelenavě zabarveným erlanem a tmavošedým vápencem. Vyskytuje se tu i amfibolit, horní část stěny lomu tvoří pararuly. V blízkosti lokality lze dodnes spatřit zbytky po nákladové rampě. Vytěžená hornina sloužila jako stavební kámen.

35 *Mramorový lom na Dolní Moravě*

i *Erlany* – regionálně nebo kontaktně metamorfované horniny, jako jsou vápenato-silikátové kontaktní rohovce nebo pyroxenové ruly.

Hornina z amfibolitového lomu Na Skalce i erlanového v Dolní Hedči se využívala jako štěrk do betonu při budování pohraničních opevnění v okolí Králík; většinou však pro beton na odvrácené straně opevnění, stranu přivrácenou k nepříteli tvořil beton s příměsí litické žuly.

36 *Lom v Dolní Hedči*

3. Křída Králického příkopu

Na celé ploše této oblasti se nacházejí druhohorní sedimenty svrchní křídy.

Spodní turon – pískovce a spongility se nalézají severně od Králík na západním úpatí Mariánského kopce a pokračují až k Dolní Hedči.

Střední turon – jemně písčité spongility a slínovce u Šanova a Červené Vody. V Králíkách je zřetelná lokalita pod Velkým náměstím v meandru Králického potoka v místě zvaném U Pivovaru.

Svrchní turon – naprostá převaha sedimentů jílovců a slídnatých pískovců v celé Králické brázdě. Zdejší jíly byly využity k výrobě cihel. Cihelny se nacházely v Králíkách, v Červené Vodě a ve Štítech. Dnes jsou mimo provoz nebo již vůbec neexistují. Stále lze pozorovat pozůstatky po těžbě a zbytky staveb.

Na přelomu druhohor a počátku třetihor zasáhlo oblast saxonské vrásnění (větev alpínského vrásnění, vznikají i Alpy a Tatry) a vzniká Kladský prolom. Tektonicky se jedná o příkopovou propadlinu. Oblast se definitivně stává souší, odděluje Orlické hory od pohoří

Králického Sněžníku. V Králické brázdě se nachází řada zkamenělin druhohorních mořských měkkýšů.

37 *Druhohorní zkameněliny – Králíky, Červená Voda*

4. Terciérní sedimenty

Sedimenty říčního původu nacházíme u Červeného Potoka, v Prostřední Lipce a Lichkově. Až 7 m mocné štěrkopískové usazeniny svědčí o tom, že v mladších třetihorách odváděl předchůdce řeky Moravy své vody od Červeného Potoka západním směrem na Lichkov, Mladkov a Jablonné nad Orlicí (dnešní koryto Tiché Orlice). Poklesem Hornomoravského úvalu ve čtvrtohorách změnila řeka směr toku na východ (dnešní stav). V místech nánosů byly odkryty štěrkopískové lomy u Červeného Potoka a Lichkova. Dnes se tu netěží. U Červeného Potoka je lom zavezený, u Lichkova částečně zavezený a zarostlý vegetací. Písek z těchto lomů byl méně kvalitní, protože obsahoval určité množství hlíny.

5. Čtvrtohory

Oblast je geologicky zcela dotvořena a stabilizována. Na povrch působí pouze vnější geologičtí činitelé.

Vnější geologičtí činitelé

Činnost tekoucí vody

Bohaté vodní srážky vsakují do propustných vrstev a tvoří vydatná ložiska podzemních vod a četné prameny pitné vody. Toky potoků a řeky jsou prudké a mají velkou erozivní sílu. Takto řeka Morava vytvarovala údolí v masivu Králického Sněžníku. Toto údolí dosahuje hloubky až 600 m a vykazuje charakteristický profil ve tvaru písmene V. Voda proniká do vápencových hornin a vytváří krasové útvary.

38 *Tvarožné díry – začátek chodby*

Tvarožné díry jsou jeskyně, jež ústí na povrch nad levým břehem Moravy. Nacházejí se pod chatou Vilemínkou ve výšce 840 m n. m. Soustava chodeb Tvarožných děr dosahuje délky asi 245 m. Jeskyní protéká podzemní potok. Trvale suchá část jeskyně měří na délku 115 m. Na stěnách jeskynních prostor se vyskytují sintry a pod vodou malé krápníky. Stěny místy pokrývá bělavá hmota – tzv. nickamínek, který připomíná tvaroh. Od tohoto jevu je odvozen název jeskyně. Tvarožné díry nejsou přístupné veřejnosti.

Patzeltova jeskyně se nachází v západním svahu Podbělky u Kamenitého potoka ve výšce 875 m n. m. Délka jeskyně dosahuje 71 m. Stěny i trvale zaplavené dno tvoří krystalické vápence. Jeskyně byla objevena roku 1864 lesníkem Řehořem Patzeltem. Jeskynní prostor je přístupný pouze na vlastní nebezpečí.

Severně nad mramorovým lomem nalezneme pramen *Bílého potoka,* jenž prudce stéká do údolí a vytváří vodopád nad levým břehem Moravy. Podzemní voda rozpouští vápenec, který jí dodává bílou barvu. Používají se i názvy Mléčný potok či Mléčný pramen.

Při těžbě mramoru bylo ve starém i novém lomu objeveno několik jeskyní.

Činnost ledu

Působení horského ledovce na Králicku nebylo zaznamenáno, severský pevninský ledovec se zastavil na území Polska asi 50 km od Králík.

Činnost sněhu

Pouze pod vrcholem hory Králický Sněžník nalezneme lavinové pole. Jde o lokalitu na jižním svahu hory směřující k Tvarožným dírám; většinu povrchu masivu však porůstá vegetace, která sníh zadržuje.

Zvětrávání

Zvětrávání lze dobře pozorovat na polích při rozpadu matečné horniny. Ta se dostává na povrch při orbě. Zřetelné jsou suťové plochy na západních svazích masivu Králického Sněžníku, například na Klepáči. Mrazovým zvětráváním vznikají kamenné proudy a menší kamenná moře. U Vlaštovčích kamenů ve výši 1 210 m n. m. vystupují rulové útvary v délce 50 m. Jsou 8–18 m vysoké a značně narušené zvětráváním.

39 *Suťové pole u Vlaštovčích kamenů*

Sopečná činnost

Na Králicku nebyla zaznamenána. Nejblíže jsou zbytky po sopečné činnosti patrné u Bruntálu (Velký a Malý Roudný, Venušina sopka).

Činnost moře

Poslední zaplavení oblasti mořem nastalo ve svrchní křídě v období druhohor asi před 167 mil. let. Moře tehdy pokrylo celou Králickou brázdu až po Štíty. Proniklo sem ze severu z Polska. Po ústupu moře se tato oblast definitivně stává souší. Charakteristické křídové usazeniny jsou plné zkamenělin druhohorních mořských měkkýšů. Mezi časté zástupce patří Inoceramus labiatus, Pecten sp., Trigonia sp., Hamites sp., Cardium sp.[i] a ježovky. Zkameněliny vyšších forem živočichů nalezeny nebyly.

40 *Cardium, Pecten*

Toto období je časově totožné se vznikem České křídové tabule, sahající od Ústí n. L. po Moravskou Třebovou. Nalézají se tu Prachovské skály, Teplické stěny, Broumovské stěny či skalní města v okolí Turnova či Hřenska. Tyto skály tvoří pískovec. V oblasti je také řada pískových lomů. V okolí Jičína a České Lípy se těží kvalitní sklářské písky.

Zemětřesení

Žádné významnější zemětřesení nebylo v oblasti Králicka zaznamenáno.

Činnost větru

Působením větru dochází k běžné erozi obnažených masivů. Vítr však přináší také množství chemických zplodin, které v české části pohoří Králického Sněžníku zasahují především západní svahy, kde dochází k poškození smrkové vegetace. Po těžbě se obnažuje skalní podklad, na který působí voda, mráz a vítr velmi agresivně; tím vznikají kamenné proudy např. na hoře Podbělce nebo na Uhlisku.

Výskyt hornin na Králicku – shrnutí

a) Horniny vyvřelé (eruptivní). Na Králicku nejsou zaznamenány; nejblíže žula u Litic a Žulové nebo sopky u Bruntálu.

b) Horniny usazené (sedimentární). Vyplňují celou Králickou brázdu. Jsou to pískovce, jílovce, slínovce, písky, štěrky, cihlářské hlíny, opuky.

c) Horniny přeměněné (metamorfované). Tvoří masiv Králického Sněžníku, Bukovohorskou hornatinu i Jeřábskou vrchovinu. Jedná se zde hlavně o svory, pararuly, ruly, kvarcity, vápence, erlany a amfibolity.

Ke stavebním účelům se používaly hlavně štěrky a písky, cihlářské hlíny, mramor a amfibolit.

i Různé rody a druhy mlžů.

VH – vyvřelá hornina, UH – usazená hornina, PH – přeměněná hornina

41 *Syenit (VH). Celné*

42 *Diorit (VH). Králíky – Skalka*

43 *Slímovec (UH). Králíky*

44 *Grafitická břidlice (PH). Horní Morava*

45 *Mastková Břidlice (PH). Králíky, lom Skalka*

46 *Biotitická rula (PH). Vysoký Potok*

47 *Rula (PH). Dolní Morava*

48 *Kvarcit (PH). Horní Lipka*

49 *Mramor (PH). Lom Horní Morava*

Výskyt minerálů na Králicku

Minerál (nerost) je chemická látka složená z chemického prvku nebo více prvků. Jeho složení lze vyjádřit chemickým vzorcem: např. zlato – Au, pyrit – FeS_2, živec – $KAlSi_3O_8$.

Králicko je na výskyt zajímavých minerálů chudé[i]. Většina minerálů zdejší oblasti je vázána v horninách.

Zlato

Chem. značka: Au

Tvrdost: 2,5

„Králíky, byly zde před časem doly a rýže, ale všechny byly opuštěny“[30]. Primárním nalezištěm měla být Horní Morava. Haldy neexistují, těžba mohla probíhat amalgamací[ii].

i Mnohem lépe je na tom lokalita v polském Kletně.

30 Štrait, 1966. Štrait zmiňuje zprávu z roku 1592 z výpisu horních knih.

ii Zlato v hornině se rozpustí ve rtuti, vznikne amalgám, z něhož je další chemickou reakcí zlato odděleno.

Stříbro

Chem. značka: Ag

Tvrdost: 2,3

Těžba probíhala na jižních a západních svazích Jeleního vrchu nad Horní Lipkou. Jsou tu zřetelné haldy po vytěžení horniny. Ložisko bylo po r. 1592 opuštěno pro malou výtěžnost. K r. 1680 se datují pokusy o obnovení těžby, ale kýžený výsledek se nedostavil. Těžba stříbra v těchto lokalitách probíhala drcením křemenné horniny a následnou amalgamací. Jako připomínku hornické činnosti má město Králíky ve znaku dvě překřížená kladívka. Veškeré pokusy o těžbu zlata a stříbra se datují do období vlády císaře Rudolfa II.

Tuha (grafit)

Chem. značka: C

Tvrdost: 1–2

50 *Tuha. Braná*

Na Králicku se tuha nachází hojně rozptýlená v horninách, avšak v netěžitelném stavu. Nejblíže se těžila v Malém Vrbně u Starého Města pod Sněžníkem. Těžba probíhala hlubinným způsobem[i]. Na sever od Velkého Vrbna nalezneme povrchový lom na tuhu. Pro větší podíl síry se zdejší tuha používala hlavně ve slévárenském průmyslu. Dnes je těžba zastavena.

Arzenopyrit

Chem. vzorec: FeAsS

Tvrdost: 5,5

Po jáchymovském průzkumu se vyskytuje na opuštěných haldách úpatnicových štol po levé straně horního toku Mlýnického potoka. Lokalita je dnes nezřetelná a zarostlá vegetací.

Fluorit (kazivec)

Chem. vzorec: CaF_2

Tvrdost: 4

Bývá fialové, fialovozelené či zelené barvy. Náhodně jej lze nalézt v erlanovém lomu na Dolní Hedči.

51 *Fluorit*

i *Hlubinný způsob* – v hlubinných dolech se systémy šachet a štol.

Křemen

Chem. vzorec: SiO_2

Tvrdost: 7

Na Králicku se vyskytuje ve velkém množství. Je součástí hornin, které tuto oblast tvoří. V krystalických tvarech se však nevyskytuje.

52 *Křemen na Klepáči*

53 *Křemenná žíla ve svoru. Klepáč*

Hematit (krevel)

Chem. vzorec: Fe_2O_3

Tvrdost: 5– 6

Nachází se při horním toku Moravy na úpatí hory Králický Sněžník. Jde až o 0,5 cm silné nánosy vyloučené z vody bohaté na železo. Krevel, zoxidovaný na hnědel, se hojně vyskytuje v okolí Králík a Červené Vody, kde zabarvuje zeminu dočervena. Názvy obcí Červená Voda a Červený Potok jsou patrně odvozeny od zabarvení potoků tímto minerálem, který voda odnášela z polí při vydatných deštích.

Uraninit (smolinec)

Chem. vzorec: UO_2

Tvrdost: 5–6

Uranová ruda se nachází ve svazích údolí Mlýnického potoka. Zbytky štol a haldy po těžbě v rámci jáchymovského průzkumu jsou dnes již zarostlé a nezřetelné. Průzkumem byla prokázána přítomnost tohoto nerostu v hornině, avšak pouze v malém množství.

Kalcit (vápenec)

Chem. vzorec: $CaCO_3$

Tvrdost: 3

Jako mramor byl těžen v lomu na levém břehu horního toku Moravy. Používal se k dekorativním účelům. Nachází se také v lomu na Dolní Hedči. Poměrně veliký lom, dnes již značně zarostlý, se nachází na Dolní Moravě v místě zvaném Větrný vrch. V oblasti Polska ve směru na Kladsko lze spatřit několik opuštěných pecí na pálení vápna z vápence.

54 *Kalcit. Lom Velká Morava*

Granáty

Obecný chem. vzorec: $R_3R_2(SiO_4)_3$

Tvrdost: 6,5–7,5

Granáty provázejí ruly a svory. Na Králicku se jedná o tzv. obecný granát, který se ke šperkařským nebo průmyslovým účelům nehodí. Nachází se hlavně v řečišti horního toku řeky Moravy nebo v Lipkovském potoce.

55 *Granát ve svoru. Králický Sněžník – Hleďsebe*

Turmalín

Složitý křemičitan

Tvrdost: 7–7,5

Jde o drobné krystaly černé barvy, které se nacházejí v řečišti řeky Moravy u Tvarožných děr.

Z nerostů se na Králicku hojně vyskytují i amfibol, živec, muskovit (světlá slída) nebo biotit (tmavá slída). Vzorky těchto nerostů lze nalézt i v lomu na Dolní Hedči.

56 *Turmalín*

Shrnutí

Většina výše popisovaných lokalit výskytu hornin a nerostů je obtížně přístupná a zarostlá vegetací. Štoly jsou zasypané, někde lze ještě spatřit haldy po těžbě (Jelení vrch). V uvedených lomech se dnes netěží a přístup do nich je jen na vlastní nebezpečí. Pískovny i cihelny byly na konci minulého století zrušeny. Totéž potkalo mramorový lom na Dolní Moravě i brusírnu mramoru v Králíkách v roce 2003. Nálezy popsaných minerálů jsou náhodné. Větší štěstí lze očekávat u nálezů druhohorních zkamenělin při výkopech nebo volně na poli po orbě.

12. Ekosystém luk a pastvin

Společenstva luk a pastvin zaujala místa původních lesních porostů. Kdyby je člověk neobhospodařoval kosením nebo pastvou, postupně by zde opět vyrostly keře a stromy. Podle stupně přirozenosti lze luční a pastvinná společenstva členit na:

- *přirozená* – druhová skladba odpovídá stanovišti, na němž se společenstva nacházejí;
- *polopřirozená* – druhová skladba je částečně ovlivněna (např. přísunem živin, vody...);
- *umělá* – vznikla rekultivací a vysetím požadované travní či jetelotravní směsi.

Louky

V lučních ekosystémech se vyskytuje 60 až 80 druhů rostlin, tisíce druhů živočichů a velké množství mikroorganismů. Luční společenstva podle převládajícího rostlinstva dělíme na:

- *Vlhké pcháčové louky* – vyskytují se u potoků, řek či pramenišť, nalezneme zde různé druhy pcháčů (např. pcháč bahenní), ostřici trstnatou, blatouch bahenní nebo kuklík potoční.
- *Vlhká tužebníková lada* – jedná se o nepravidelně kosené vysokobylinné porosty v nivách potoků a řek, převládajícím druhem je zde tužebník jilmový, vrbina obecná či kakost bahenní.
- *Střídavě vlhké bezkolencové louky* – jde o zamokřené a málo produktivní louky nehnojených, minerálně bohatých jílovitých až hlinitých půd, z rostlin převládá bezkolenec rákosovitý, bukvice lékařská a svízel severní pravý.
- *Psárkové louky* – představují vysoce produktivní louky, ve kterých převládá psárka luční, metlice trstnatá, pryskyřník plazivý a kostival lékařský. Z psárkových luk je nutno alespoň dvakrát ročně sklízet.
- *Ovsíkové louky* – tato luční společenstva se vyskytují po celém území ČR, v nižších polohách jsou však přeměněná na ornou půdu. Ovsíkové louky vyžadují pravidelnou seč, nejlépe dvakrát do roka. Roste zde ovsík vyvýšený, srha laločnatá, zvonek rozkladitý, kopretina bílá, jetel luční, kakost luční či chrastavec rolní.
- *Horské trojštětové louky* – nacházejí se na svazích horských oblastí. Rostlinstvo zastupují především trojštět žlutavý, lipnice širolistá, rdesno hadí kořen, kakost lesní a silenka dvoudomá.

Pastviny

Pastviny představují travinné porosty spásané domácími zvířaty. Rostliny, které zvířatům nechutnají (hořkost, jedovatost, ostny, trny), nejsou spásány a mohou se rozšiřovat.

Pastviny se dělí na:

- *původní* – porosty nad horní hranicí lesa,
- *přirozené* – vzniklé z luk po jejich odlesnění,
- *umělé* – záměrně založené člověkem.

Pastvinná společenstva:

- *Poháňkové pastviny* – porosty jsou nižšího až středního vzrůstu. Mezi rostlinami najdeme poháňku hřebenitou, jetel plazivý, jílek vytrvalý, lipnici roční, bojínek luční, jitrocel větší, řebříček obecný či sedmikrásku obecnou.
- *Podhorské a horské smilkové trávníky* – na kyselých půdách se nacházejí druhově chudá společenstva luk a pastvin. Kvůli přehnojení dusíkatými hnojivy mizí rostliny z čeledi orchidejovitých. Převládajícími rostlinami jsou zde smilka tuhá, violka psí, mochna nátržník, trojzubec poléhavý, vítod obecný či třezalka skvrnitá.

Louky a pastviny na Králicku

Typy luk a pastvin

Louky a pastviny se na Králicku vyskytují už od dob prvního osídlování. Lidé káceli okolní lesy, aby dřevo využili jako stavební materiál a na otop; uvolněný prostor poté využili ke stavbě příbytků a jako louky a pastviny pro dobytek. V současné době zůstaly přirozeně zalesněné jen vrcholové partie kopců, případně okraje řek a potoků.

S nástupem zemědělské techniky a kolektivizace v letech 1949–1989 došlo ke spojování jednotlivých luk a políček. Výsledkem jsou jednolité lány bez potřebných předělů a remízků. Dochází tak ke ztrátě důležité mozaikovitosti krajiny, a tím k poklesu druhové diverzity.

Příklady hned několika typů lučních společenství nalezneme v prostoru mezi vesnicemi Prostřední Lipka a Heřmanice:

- *Psárková louka* – je zde podmíněna příznivým vodním režimem vlhkých luk, případně umělým hnojením mimo zaplavovaná území.

1 *Aluviální psárková louka u odbočky z Prostřední Lipky k Heřmanicím*

- *Pcháčová louka* – indikuje vlhká a podmáčená stanoviště, tedy okraje vodních toků a oblasti pramenišť.

2 *Podmáčená louka s pcháčem potočním u cesty vedoucí k Heřmanicím*

- *Tužebníková lada* – vznikají nekosením vlhkých pcháčových luk; dochází k zarůstání keři a k degradaci společenstva.

3 *Lada s tužebníkem jilmovým a devětsilem lékařským při potůčku u odbočky na Horní Lipku*

- *Podhorská trojštětová louka* – bohaté zastoupení trojštětu žlutavého (*Trisetum flavescens*) způsobuje odlišné zabarvení louky, která je svěže až žlutavě zelená.

4 *Podhorská trojštětová louka u Heřmanic*

Některé louky se před kosením využívají jako extenzivní pastviny. Po seči je nutný odvoz nadzemní biomasy mimo louku. Hospodářskému využití, a tedy odlesnění, se vyhnuly jen horní části okolních kopců. Druh hospodářských zvířat má pak vliv na způsob spásání, ale všechna zvířata se vyhnou pichlavým či nechutným rostlinám. Trvale umístěné ohradníky způsobují, že cesty, kudy je hnán dobytek na pastvu, jsou v důsledku intenzivního sešlapu viditelné i ze satelitních snímků.

5 *Krajina okolí Heřmanic*

6 *Ovčí pastvina Ekologické farmy Štaigl v Prostřední Lipce*

7 *Letecký pohled na okolí ZEOSu v Dolní Lipce*

Fauna luk a pastvin

Mimo domácí zvířata chovaná na pastvinách (hovězí dobytek, ovce, na vesnicích občas kozy, rekreačně koně) žije na loukách a pastvinách celá řada živočichů volné přírody.

Na loukách se často vyskytují stejná zvířata jako ta obývající pole: najdeme zde pasoucí se stáda srnek, zajíce a také káňata a poštolky lovící myši a hraboše. Na loukách v okolí Králík můžeme potkat čápa bílého, volavku popelavou, a dokonce tu můžeme zaslechnout i chřástala polního, pro něhož jsou zdejší louky chráněny v rámci ptačí oblasti Králický Sněžník. Právě kvůli chřástalovi je posunuto sečení lučního porostu až do doby po vylíhnutí jeho mláďat.

Louky a pastviny jsou biotopem bohatým na různé druhy hmyzu. Na králických loukách můžeme potkat sarančata, kobylky, různé druhy motýlů (modrásek, bělásek zelný, žluťásek, babočky), vřetenušku obecnou, pestřenky svým vzhledem napodobující vosy, ale i pestřenku trubcovou, jež se „vydává“ za včelu, či pestřenku čmelákovou. Samozřejmě tu nalezneme i samotné včely (včelín u Amálky) a čmeláky. Dalšími hmyzími zástupci jsou pěnodějky, páteříček sněhový nebo listokaz zahradní. Na kopretinách loví pavouk běžník kopretinový.

V blízkosti dobytka se zdržují další živočichové: jsou to vlaštovky a jiřičky či různé mouchy jako např. masařka obecná, kovově zelená bzučivka zlatá nebo ovád hovězí.

8 *Masařka obecná*

9 *Ovád hovězí*

10 *Pestřenka hrušková*

11 *Včela medonosná*

12 *Čmelák rokytový*

13 *Modrásek obecný*

14 *Bělásek zelný*

15 *Babočka kopřivová*

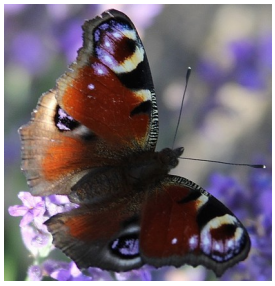

16 *Babočka paví oko*

17 *Páteříček žlutý*

Louky v nejbližším okolí Králík

18 *Čápi bílí u Boříkovic*

19 *Volavka popelavá*

20 *Chřástal polní*

21 *Vlaštovka obecná*

22 *Jiřička obecná*

23 *Káně lesní*

24 *Poštolka obecná*

25 *Myš domácí*

26 *Hraboš polní*

27 *Srnec obecný – samice*

28 *Koza domácí, tur domácí*

29 *Ovce domácí*

30 *Koně na Mariánském kopci*

Louky a pastviny u chaty Amálky

Při ústí rokle mezi Mariánským kopcem a Lískovcem bývalo výletní místo Kressenbrunn. Z lázní a výletního hostince dnes zůstal objekt známý jako chata Amálka. Od aleje směřující z Králík ke klášteru odbočuje k Amálce úzká asfaltová silnice. Nad silnicí nalezneme dvě louky, od sebe oddělené úzkým pruhem dřevin, pod silnicí se rozprostírá ještě jedna louka. Ve směru od odbočky k Amálce nalevo spatříme rozsáhlou pastvinu.

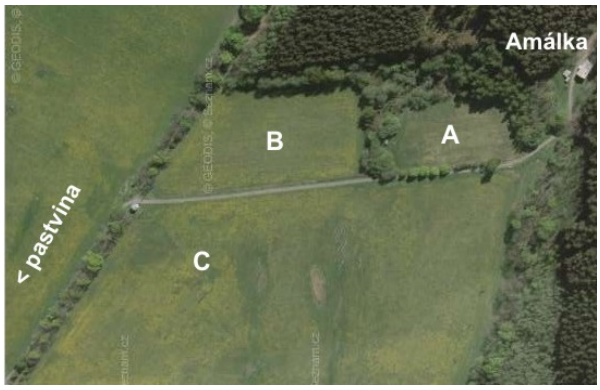

31 *Louky u Amálky*

Louka u Amálky

Louka, jež je nad silnicí, blíže Amálce, patří mezi nejzachovalejší louky v Králíkách. Jedná se o mírně vlhkou ovsíkovou louku, kde převládá ovsík vyvýšený, doprovázený bohatým zastoupením kvetoucích druhů rostlin. Louka se nachází na mírném svahu, kde ji ze tří stran chrání stromy. Podle druhového složení lze odvodit, že louka nebyla vystavena příliš

intenzivnímu vlivu člověka a nebyla poškozena přehnojením (nevyskytují se tu druhy jako kopřiva dvoudomá a ve větší míře ani šťovík kadeřavý).

V největším rozkvětu této louky, tedy na přelomu května a června, zde můžeme najít zákoutí hýřící barvami, naplněná bzučením včel ze zdejšího včelína.

Z travin tu můžeme spatřit např. ovsík vyvýšený (převažuje), bojínek luční, psárku luční, medyněk vlnatý a v malé míře i srhu říznačku.

Dále zde nalezneme fialově a růžově kvetoucí zvonek rozkladitý, zvonek okrouhlolistý, rdesno hadí kořen, kohoutek luční, chrastavec rolní, rozrazil rezekvítek a občas i pomněnku bahenní. Žlutě a oranžově zdobí louku pryskyřník prudký, třezalka tečkovaná, jestřábník oranžový a různé druhy žlutých jestřábníků. Jen minimální zastoupení má škarda dvouletá. Bíle kvete snadno poznatelná kopretina bílá či děhel lesní a při zvýšené pozornosti nalezneme i ptačinec trávovitý. Z dalších druhů lze spatřit ještě krvavec toten[i], v malé míře jitrocel kopinatý, dále kontryhel obecný, protěž lesní, biku ladní a šťovík kyselý. V jednom z vlhčích míst ve středu louky při jejím dolním okraji roste sítina rozkladitá, přeslička rolní a lesní, ostřice bledavá a pcháč bahenní.

32 *Louka nad silnicí, blíže k Amálce*

33 *Ovsík vyvýšený*

34 *Bojínek luční*

35 *Psárka luční*

36 *Srha laločnatá (říznačka)*

i *Krvavec toten* je známý také pod lidovým názvem *kominíček*.

37 *Pcháč obecný*

38 *Zvonek rozkladitý*

39 *Zvonek okrouhlolistý*

40 *Rdesno hadí kořen*

41 *Kohoutek luční*

42 *Šťovík kyselý*

43 *Rozrazil rezekvítek*

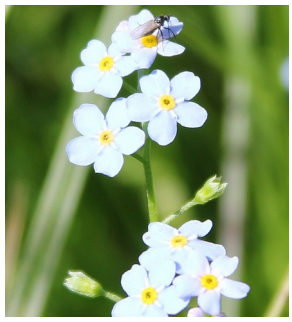

44 *Pomněnka bahenní*

45 *Pryskyřník prudký*

46 *Třezalka tečkovaná*

47 *Jestřábník oranžový*

48 *Žluté jestřábníky*

49 *Škarda*

50 *Kopretina bílá*

51 *Děhel lesní*

52 *Ptačinec trávovitý*

53 *Krvavec toten*

54 *Jitrocel kopinatý*

55 *Kontryhel obecný*

56 *Protěž lesní*

57 *Sítina rozkladitá*

58 *Přeslička rolní*

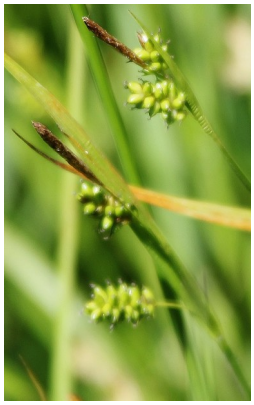

59 *Ostřice bledavá*

Louka nad silnicí k Amálce (blíže aleji)

Tato louka se výrazně liší od louky, jež je blíže chatě Amálce, i od louky rozprostírající se pod silnicí. Převažuje tu srha říznačka, jitrocel kopinatý, škarda dvouletá či drobnější, pampelišce podobná máchelka podzimní. Rostou zde i různé druhy jetele (luční, plazivý, zvrhlý), dále černohlávek obecný, bedrník obecný a v menší míře i trojštět žlutavý. Nepříliš hojně se tu vyskytuje ovsík vyvýšený a zvonek rozkladitý.

60 *Louka nad silnicí, dále od Amálky*

Louka je jen mírně vlhká a lze říci, že tvoří určitý přechod mezi ovsíkovou loukou u Amálky a loukou pod silnicí k Amálce, které je však vzhledem bližší.

61 *Máchelka (pampeliška) podzimní*

62 *Jetel luční*

63 *Jetel plazivý*

64 *Jetel zvrhlý*

Louka pod silnicí k Amálce

Oproti louce nad silnicí (blíže u aleje) je tato louka vlhčí a lze tu pozorovat větší vliv člověka – nalezneme zde rostliny vázané na zvýšený obsah dusíku (šťovík kadeřavý, kokoška pastuší tobolka).

65 *Louka pod silnicí k Amálce*

Kromě škardy dvouleté, máchelky podzimní a srhy říznačky zde roste ve větším množství již zmíněný šťovík kadeřavý, dále se objevuje řebříček obecný, jitrocel kopinatý, kerblík lesní, světlík lékařský, heřmánek vonný, pomněnka bahenní, sítina rozkladitá, sítina žabí, kokoška pastuší tobolka a kromě již dříve jmenovaných jetelů i nenápadný, žlutě kvetoucí jetel pochybný. Výčet uzavírají vikev ptačí a vikev plotní.

66 *Jetel pochybný*

67 *Kerblík lesní*

68 *Vikev ptačí*

69 *Řebříček obecný*

Pastvina při severovýchodní straně aleje

Že se jedná o pastvinu, poznáme kromě přítomných ovcí a spasených rostlin i podle toho, že se zde kromě druhů rostlin okolních luk vyskytuje také sedmikráska chudobka, což je druh příznačný právě pro pastvinná společenstva.

70 *Pastvina při aleji na Hedeč*

Louky severního okraje Králík

Louka při cestě na Výšinu

Nad bývalým panským dvorem (dnes Stavofin) začíná polní cesta s alejí směřující pod vrchol Výšiny, protkané chodbami tvrze Hůrka. Na začátku aleje se při její západní straně rozprostírá pastvina přecházející v louku. Dříve se tu pásly krávy a zdejší druhové složení pastvinám skutečně odpovídá (převažují pastvinné druhy jako sedmikráska, mochna nebo jílek). V současnosti se tato oblast jen seče.

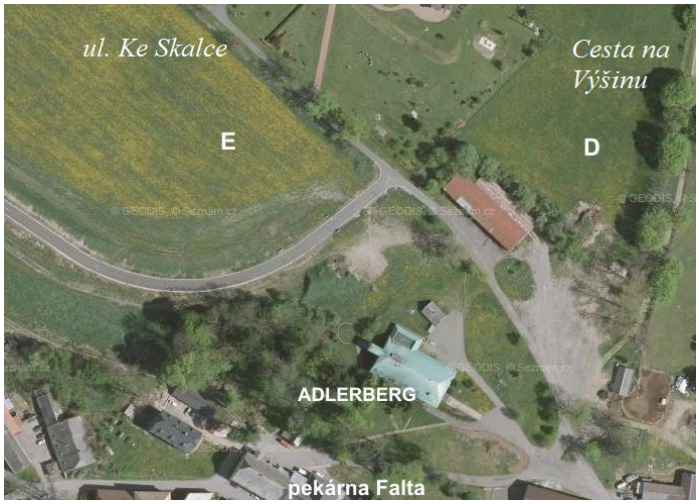

71 *Louky při ulici Ke Skalce*

Z travinných druhů tu roste srha říznačka, bojínek luční, jílek vytrvalý a trojštět žlutavý. Z kvetoucích rostlin najdeme mochnu husí, sedmikrásku chudobku, jetel luční, jetel plazivý, komonici bílou, kakost luční, smetánku lékařskou, řebříček obecný, děhel lesní, kontryhel obecný a také jitrocel kopinatý. Při okrajích louky roste netýkavka malokvětá, svlačec rolní a kopřiva dvoudomá.

72 *Jílek vytrvalý*

73 *Kakost luční*

74 *Smetánka lékařská*

75 *Kopřiva dvoudomá*

Louka pod Skalkou

Nedaleko louky rozprostírající se u aleje vedoucí na Výšinu nalezneme ještě jednu louku, a to pod ulicí Ke Skalce. V lokalitě donedávna probíhala výstavba nové silnice spojující ulici Ke Skalce s ulicemi Slunná stráň a Na Pískách.

76 *Bršlice kozí noha*

77 *Kostival lékařský*

Původně se zde nacházela orná půda. Druhovou skladbu rostlinstva tu dnes tvoří tolice setá (vojtěška), smetánka lékařská, kopřiva dvoudomá, kostival lékařský, kokoška pastuší tobolka, lipnice roční, trojštět žlutavý a bršlice kozí noha.

Obhospodařování luk v minulosti a dnes

Historie

Obhospodařování luk záviselo především na tvrdé práci člověka. Louky se nekosily ve velkých plochách, což bylo příznivé pro faunu. Kosilo se kosou, na slunci se nechala tráva uschnout na seno, jenž se obracelo hráběmi, aby lépe proschlo, poté se svázalo do snopů, které se nechaly ještě nějakou dobu doschnout, a pak se házely vidlemi na žebřiňák, tažený koňmi nebo voly, a svážely se do jednotlivých usedlostí.

78 *Louky u Amálky v minulosti*

Současnost

Těžkou ruční práci dnes za člověka vykonávají zemědělské stroje a síla koní byla nahrazena traktorem. Louky seká rotačka, seno obrací obraceč. Nahrabovačem se seno shrabává do řádků. V případě zpracování čerstvě posečené trávy jsou jednotlivé řádky nejprve řezačkou nařezány a poté komínem foukány do vlečky traktoru. Následně se tráva odveze do silážní jámy. V případě sušení sena se řádky zpracovávají do balíků pomocí balíkovače.

79 *Rotačka*

80 *Nahrabovač*

81 *Řezačka*

82 *Vlečka*

83 *Vyklápění do silážní jámy*

84 *Nakladač*

85 *Balíkovač*

86 *Balíky*

13. Ekosystém pole

Kulturní krajina dříve a dnes

Králická kulturní krajina měla ve svých počátcích ráz mozaiky polí, luk a pastvin, stinných hájů, zurčících potoků a ovocných sadů, do které harmonicky zapadaly vesnice a městečka. Člověk tvaroval divokou přírodu k obrazu svému, ale neznetvořoval ji. Vznikaly tak nové prvky krajiny, které umožňovaly přežití původních i výskyt dalších druhů živočichů a rostlin.

Slovo kultura pochází z latinského *colere*, což znamená *chránit*, *pečovat*. Kulturní krajina tedy není jen výsledkem práce člověka, je to i dílo přírody. Kombinace lidské práce a původní přírody činila kulturní krajinu jedinečnou a krásnou. Nicméně byla tu i stinná stránka: kulturní krajina vytvořená lidskou pílí nestačila pokrývat potřeby narůstajícího obyvatelstva. Kvůli zvyšování masové výroby vzniklo klasické obhospodařování, jak ho známe dnes.

Zásadní změnu přineslo používání minerálních hnojiv a nasazení motorových strojů. Důsledkem byla výrazná změna polí. Z malebně členěné kulturní krajiny plné malých políček se stala vysoce produktivní step uzpůsobená pro moderní zemědělskou techniku. Rozmanitost rostlinných druhů se změnila v jednolitost monokultur, sahajících kam až oko dohlédne. Pestré květiny na loukách byly nahrazeny produktivními pícninami, rachot těžkých strojů vytlačil zpěv ptactva a cvrkot kobylek. Kvůli rušení polních lemů a předělů výrazně ubylo motýlů. Hradby kukuřice lemují vyasfaltované cesty, stébla obilnin jsou namačkána blízko sebe, nerovnosti na polích nejsou žádány. V této dokonalosti není místo pro konkurenci. Plevele prohrávají v boji s herbicidy, zůstanou jen užitkové plodiny – v dnešní době tak

vyšlechtěné, že by v přirozené konkurenci planých druhů neobstály. Konkurenti skončili v červených knihách ochránců přírody, kteří se je snaží zachovat a navrátit do přirozené kulturní krajiny.

1 *Dobová fotografie obyvatel Dolní Lipky*

Cena za nadprodukci je vysoká. Zneužívání přírody jako továrny s sebou nese ekologické problémy a často i nižší jakost produktů. Společnost musí řešit jak naložit s odpadem, přehnojení půdy za účelem maximální produkce kontaminuje povrchové i spodní vody dusičnany, narušují se potravní řetězce. Mnohaměsíční odkrytí půdy při jednostranném pěstování způsobuje vysoké ztráty humusu a živin – pole jsou bez rostlinného krytu vystavena působení větru a ostatním klimatickým podmínkám. Prudký déšť vymývá ornici. Řešením je přirozená zemědělská výroba nezatěžující půdu, vodu ani vzduch, taková, která je naopak respektuje a odborně využívá jako nezbytné součásti funkčních koloběhů.

2 *Současná sklizeň se provádí velkoplošně zemědělskými stroji. Dolní Boříkovice*

3 *Při okrajích polí se mohou vyskytovat bohatě kvetoucí společenstva plevelů. Na obr. mák vlčí a heřmánkovec nevonný v porostech kukuřice. Králíky – Předměstí*

4 *Zemědým lékařský*

Polní plevele jako indikátory stanoviště

Silně kyselé písčité půdy (indikátory chudých půd)

- kolenec rolní (*Spergula arvensis*)
- chmerek roční (*Scleranthus annuus*)
- šťovík menší (*Rumex acetosella*)

Mírně kyselé písčité až hlinité půdy

- chundelka metlice (*Apera spica-venti*)
- nepatrnec rolní (*Aphanes arvensis*)
- ředkev ohnice (*Raphanus raphanistrum*)

Neutrální až alkalické půdy dobře zásobené živinami

- mák vlčí (*Papaver rhoeas*)
- hořčice rolní (*Sinapis arvensis*)
- zemědým lékařský (*Fumaria officinalis*)
- mléč zelinný (*Sonchus oleraceus*)

Půdy s velmi vysokým obsahem živin (šířící se nitrofilní druhy)

- penízek rolní (*Thlaspi arvensis*)
- ptačinec žabinec (*Stellaria media*)
- kokoška pastuší tobolka (*Capsella bursa-pastoris*)
- svízel přítula (*Galium aparine*)
- merlík bílý (*Chenopodium album*)

5 *Svízel přítula*

Rozmanitost daná způsobem hospodaření

Základem produkce tradičního zemědělství bylo trojpolní hospodaření: První dvě pole plodila okopaniny a obilí, třetí zůstávalo ladem. Plodiny se pravidelně střídaly, a tím se půda udržovala co nejúrodnější. Lidé vraceli živiny, které půdě odebrali sklizní, prostřednictvím močůvky a chlévské mrvy, později i hrabankou z lesa. Tím se však ztráta živin nedala pokrýt úplně. Důsledkem staletého obhospodařování bylo chudnutí většiny polí a lesů. Hornina pod úrodnou vrstvou nestačila zvětrávat, a tak doplňovat minerální látky do koloběhu v množství potřebném pro sklizeň člověka a pro spásání zvířaty. Vznikala tak celá řada stanovištních podmínek, střídaly se oblasti chudé a oblasti minerálně dobře zásobené mateční horninou.

Tak jak se při dědictví rozděluje majetek, dělila se i pole. Jednotlivé pruhy políček, často jen několik metrů široké, členily zem na stále menší jednotky. Mezi nimi vznikaly meze, které sloužily jako dobře viditelné hranice, ale také spojovaly lada v hustou síť, která byla zdrojem druhové diverzity a ekologické stability kulturní krajiny. Malé plochy plnily i funkci určité pojistky proti plošnému napadení škůdci.

6 *Linie mezi Polskem a ČR je (nejen) v oblasti Králicka díky rozdílu ve způsobu obhospodařování snadno rozpoznatelná. Letecký snímek z r. 2009, dole Králíky*

Pole jako životní prostor

V kulturní krajině střední Evropy zaujímají pole plošně největší podíl. Avšak pro plané rostliny a volně žijící zvířata představují tyto ekosystémy nejméně vhodný životní prostor. Je to kvůli rušivému vlivu každoročního rozorávání půdy a četným zásahům během dalšího obhospodařování i při samotné sklizni. Ve srovnání s ostatními biotopy jsou polní společenstva druhově chudá, přesto poskytují životní prostor celé řadě živočišných i rostlinných druhů.

V zimě a na počátku jara existují dva typy polí: ozimy se světlou, řídkou zelení a zorané holé půdy osívané až na jaře. Ozimy jsou v době nedostatku zdrojem rostlinné potravy pro nejrůznější zvířata, z nichž nejpatrnější jsou stáda srnek a srnců. Zajíci zase využívají brázdy jako úkryt před predátory nebo jako závětří. Jaro je pro zvěř kritickým obdobím – začíná intenzivní obdělávání půdy, a tak podlehne zkáze mnoho hnízd čejek chocholatých, skřivanů

polních a ohroženi jsou i mladí zajíci, tzv. březňáci. S postupujícím jarem se situace lepší a rostoucí vegetace poskytuje úkryt. Kukuřičná pole však zůstávají dlouho holá, protože kukuřice je choulostivá vůči mrazu. V letních měsících zůstávají z ptactva pouze hnízdící druhy jako skřivani, koroptve, strnadi a křepelky.

V posledních letech můžeme na polích s ječmenem nebo pšenicí opět vidět chrpy modré (*Centaurea cyanos*), které se blížily vymizení. Častěji spatříme i meze s vlčím mákem (*Papaver rhoeas*). Naopak koukol polní (*Agrostema githago*) je stále ještě vzácný a ohrožený vyhynutím. V červnu až červenci dosahuje kvetení polních plevelů maxima – časné kvetení je důležité, protože plevele se musí vysemenit před začátkem sklizně.

Zvířata po brzké sklizni ječmene, pšenice a žita zažívají šok. Dříve byla kvůli ručnímu kosení sklizeň rozložena do několika týdnů, dnes sklidí kombajny celé lány za několik dní. Úkryty a obydlí zvěře zmizí doslova přes noc. Holá pole však nabízejí úlovek dravcům, jako jsou poštolka, káně či liška. S přicházející zimou přilétají havrani polní a kavky obecné. Klíčí nové ozimé osivo, v půdě probíhá rozklad, a tím vzniká zdroj humusu pro jarní úrodu.

Dřeviny v polích

V mnoha oblastech zapadají dřeviny do typického obrazu kulturní krajiny. Reprezentují zbytky rozsáhlých lesů (lemy vodních toků) nebo byly z nejrůznějších důvodů vysazeny. Mohou charakterizovat i zemědělsky nižší kvalitu půdy (například vyvýšeniny). V režimu kulturní krajiny dřeviny poskytují úkryt nejrůznější zvěři nebo slouží jako větrolamy. Spolu s křovinami a bylinným podrostem se jedná hlavně o druhy lesních lemů. Lemové porosty v blízkosti lidských sídlišť jsou však často zneužívány jako černé skládky odpadu.

7 *Dřeviny v polích*

Užitkové rostliny

Zhruba před 100 lety běžně zůstávala třetina polí ladem, a tím vznikal prostor pro plané a rumištní rostliny. Zavedením minerálního hnojení se stala lada zbytečnými a užitkové rostliny dnes zaujímají drtivou většinu plochy hospodářsky využívané krajiny.

Obiloviny

Nejstarší formy obilí pocházejí z Blízkého východu, kde byly zkulturněny před několika tisíci lety. Co se týká vzrůstu, tak nejvyššího zástupce tzv. chlebového obilí představuje žito

seté (*Secale cereale*). Významné postavení má také pšenice setá (*Triticum aestivum*). Ke starším a dříve hojně pěstovaným druhům pšenice patří špalda (*Triticum spelta*), dvouzrnka (*Triticum dicoccum*) a jednozrnka (*Triticum monococcum*). Nejmenší výšky dorůstá ječmen (rod *Hordeum*), hojně pěstovaný pro výrobu piva. Čtvrtým důležitým druhem je oves setý (*Avena sativa*). Ze Střední a Jižní Ameriky pocházejí kukuřice (*Zea mays*) a brambor (*Solanum tuberosum*).

Mezi již zmíněnými plodinami hrají následující druhy pouze méně významnou nebo regionální roli: jde o řepu cukrovku (*Beta vulgaris*), mrkev (*Daucus carota*), vodnici (*Brassica rapa*), tuřín (*Brassica napus*) a chmel (*Humulus lupulus*).

Důležitou meziplodinu představují druhy čeledi bobovitých, používané k zelenému hnojení, pro jejich schopnost vázat vzdušný dusík (pomocí symbiózy s hlízkovými bakteriemi) a přeměňovat ho na sloučeniny dostupné dalším plodinám.

Králická pole

Historie

Zásadní přínos pro polní hospodaření na Králicku znamenalo zavedení tereziánského katastru v polovině 18. století. Ten mimo jiné obsahoval cenný údaj o bonitě půdy. Králické panství spadalo pod nejhorší – 8. bonitní třídu, zde byl výnos asi jen dvaapůlkrát vyšší než výsev. Výjimku tvořily Dolní Boříkovice a Dolní s Prostřední Lipkou, které dosáhly na 7. bonitní stupeň (výnos třikrát vyšší než výsev).

K hlavním pěstovaným plodinám na Králicku patřily v letech 1588–1778 len, žito a oves; od roku 1778 se zde brambory pěstovaly také jako potravina pro lidi (dříve pouze jako krmivo pro dobytek) a od roku 1848 mezi pěstované plodiny přibyly i pícniny. Co se týká domácích zvířat, víme, že v období kolem roku 1670 se chovají slepice, krávy, býci a koně; v roce 1836 se na panství chovalo 200 koní, 1 948 kusů hovězího dobytka a 386 ovcí; v roce 1976 už je to převážně hovězí dobytek a vepři. V současnosti převažuje chov hovězího dobytka a ovcí, v mnohem menší míře se chovají kozy a již pouze pro rekreaci koně.

V období mezi 2. polovinou 19. století a počátkem 20. století převládala mezi řemesly na Králicku nadále řemesla textilní, měnila se však zpracovávaná surovina. Místo lnu, který byl až dosud hlavní surovinou a pocházel z místní produkce, se od 50. let začalo stále více rozvíjet zpracovávání bavlny, která se však musela dovážet.

V letech 1949–1989 určoval strukturu plodin horský charakter výroby. Zastoupení jednotlivých plodin na orné půdě bylo následující: víceleté pícniny 25 %, obiloviny 50 % a jednoleté pícniny 14 %. Dále krmné okopaniny 4 %, brambory 3,5 % a technické plodiny – len – 3,5 %. Nosnou jarní obilovinu představoval zejména ječmen krmný a ozimou žito potravinářské. Doplňkově byly zařazovány pšenice ozimá a oves. Pěstování brambor se vedlo ve dvou základních užitkových směrech: brambory konzumní a průmyslové. Nejefektivnější tržní plodinou byl přadný len stonkový – tradiční plodina zemědělství podhůří a hor. Z jednoletých pícnin se pěstovaly převážně senážní plodiny (senážní ječmen, oves, pšenice, luskoobilní směsky) a doplňkové krmné okopaniny (krmná kapusta, kukuřice k zelenému krmení a krmná řepa).

Plodiny současné doby

K plodinám pěstovaným v současnosti poskytly informace dvě nejvýznamnější zemědělské rodiny v kraji:

Faltusovi pěstují z obilnin všechny hlavní druhy, dále brambory a také kukuřici na siláž. Plodiny se na polích střídají, tou konečnou je oves; poté se pole oseje jetelotravní směsí a ponechá ladem. Zkoušela se řepka olejka, ale nedosahovala takových výnosů jako v nížinných oblastech, proto se od jejího pěstování upustilo. Již dlouho se nepěstuje dříve velmi významný len.

Martincovi mají ve svém vlastnictví polí málo a věnují se především chovu dobytka, pro který užitkové plodiny pěstují. Jde především o jetelotravní pícniny, kukuřici na siláž a krmné obilniny. Z obilnin pěstují také žitovec (*Triticale*), který je křížencem žita a pšenice. Díky vyššímu obsahu bílkovin je žitovec hodnotnějším krmivem pro dobytek. Z plodin patřících minulosti Martincovi zmiňují brambory, jež pro svou potřebu dovážejí z Klášterce nad Orlicí, a samozřejmě len, který z našich krajů postupně vytlačilo zpracovávání dovážené bavlny.

Firma ZEOS k tématu upuštění od pěstování brambor a lnu na Králicku uvádí především ekonomické důvody (na len nebyl odbyt a pro brambory neměli dostatečné skladovací prostory).

Obhospodařovaná půda v průběhu času

Vzhled králické krajiny se v průběhu staletí měnil a přizpůsoboval potřebám zdejšího obyvatelstva. V roce 1757 místní krajina zahrnovala pole o rozloze 110 strychů (30,8 ha), 71 vozů luk (19,9 ha) a 94 strychů úhoru (26,3 ha) ve výsledném poměru 40 % : 26 % : 34 %. V roce 1848 se udává rozloha polí 4 500 ha, luk a pastvin 2 250 ha a lesů 2 250 ha (poměr 50 % : 25 % : 25 %). Rozloha althanského panství v roce 1918 činí 5 274 ha.

Lidé se v minulosti zabývali zemědělstvím mnohem více, než je tomu dnes. V období mezi lety 1653–1654 se na Králicku uvádí 42 sedláků (mají půdu pro setí od 4,2 do 42 ha), 18 chalupníků (1,96 – 8,4 ha) a 48 zahradníků (do 2,24 ha).[i] V roce 1854 je na panství uváděno 200 hospodářů.

V současnosti se zemědělstvím zabývá pouze několik firem a zemědělských rodin. Největší plochu pozemků obhospodařuje firma ZEOS (1 320 ha), dále rodina Martincových (430–450 ha půdy) a ekologická firma paní Podzimkové (310 ha). Dále následují spíše drobní hospodáři.

Díky bio zemědělství a šetrnému přístupu k přírodě v současné době nenajdeme na Králicku silně poškozená pole vlivem nesprávného způsobu hospodaření.

Změny mozaikovitosti krajiny

Sjednocování polí má za následek snížení mozaikovitosti krajiny. Následující dvojice snímků porovnávají situaci na Králicku v roce 1953 (černobílý snímek) a současný stav (barevný snímek z roku 2009).

i Tyto údaje jsou velmi obecné – standardy zařazení ke stavu zahradník, chalupník či sedlák mohly být krajově odlišné (Musil, 2000, s. 59.).

8 *Králíky*

9 *Okolí Hory Matky Boží*

10 *Králíky – Předměstí*

11 *Dolní Lipka*

Ekologické zemědělství na Králicku

Ekologické zemědělství (nebo *biozemědělství* či *organické zemědělství*) představuje moderní formu zemědělského hospodaření bez používání umělých hnojiv, chemických přípravků, hormonů, případně dalších umělých látek.

12 *Telata z ekologického chovu paní L. Podzimkové. Dolní Hedeč*

Takto získané suroviny rostlinného nebo živočišného původu se nazývají bioprodukty a jsou určeny k výrobě biopotravin (potravina vyrobená ze surovin pocházejících z ekologického zemědělství za určitých podmínek), krmiv, osiva, sadby a dalších ekologických výrobků, na které bylo vydáno osvědčení o původu bioproduktu. Může to být zelenina, ovoce, obiloviny, luskoviny, olejniny, ale také syrové mléko, vejce nebo živá zvířata.

Symbol „Produkt ekologického zemědělství“ (uděluje Ministerstvo zemědělství se svazem organických zemědělců PRO-BIO) získá ta potravina, jež nebyla chemicky ošetřena.

Mezi biozemědělce na Králicku patří paní L. Podzimková na Dolní Hedči. Ekozemědělství na této farmě funguje už 4 roky, všechna půda 310 ha je ekologická a hnojí se pouze hnojem. Proti škůdcům se nepoužívá žádná chemie. Pěstují se zde pouze pícniny a energetický šťovík. Krávy jsou chovány v dostatečně velkém prostoru a neuvazují se. Dojí se, kdykoli je třeba, a krávy tak nejsou stresovány. Mléka není tolik, zato je kvalitnější a má více vitamínů; nadojí se množství do 10 l. Telata jsou krmena mlékem a šrotem v bio kvalitě. Ekoprodukty této farmy představuje mléko (zpracovává OLMA Olomouc) a sýr (zpracovává PROGO Chrastavec – výsledkem je kravský sýr BIO Podzimek). Maso zatím Podzimkovi v bio kvalitě neporážejí. Kromě krav se zde chovají také ovce.

Ekologické zemědělství provozuje také firma ZEOS, která na většině polí (z celkových 1 320 ha) pěstuje ekologické jetelotraviny a luskoobilní směsi. Hovězí dobytek chovají v bio kvalitě (jsou dána přísná pravidla chovu a porážky), maso se zpracovává v Letohradě. Mléko odebírá mlékárna OLMA Olomouc a vyrábí z něj bio mléko a bio jogurty.

V Heřmanicích se ekologickým zemědělstvím zabývá firma V 30 s. r. o. Chovají zde v bio kvalitě ovce, ale maso se jako bio neprodává. Vlnu odsud odebírá odbytové družstvo a následně se vyváží do Anglie. V Heřmanicích je dále firma pana Bartoníčka – v bio kvalitě chovají masný skot, nikdo ho ale v bio kvalitě odebírat nechce. Malá telata putují do zahraničí – do Rakouska, Itálie a Německa, krávy převážně do Rakouska. Dále se zde produkuje a prodává ekologické seno.

Fauna polí

Na králických polích nalezneme celou řadu živočichů. Mezi nejnápadnější a snadno pozorovatelné patří zejména srnky při okrajích lesíků nebo pobíhající zajíci. Liška obecná nebo na obloze kroužící káně lesní či třepotavě poletující poštolka obecná loví hraboše polní.

Z dalších zástupců ptactva jmenujme skřivana polního, cvrlikajícího brzy z jara vysoko nad poli, křepelku polní, s charakteristickým hlasovým projevem „pět peněz“, nebo hejna koroptví, jejichž množství v ČR po roce 1956 výrazně pokleslo. Na zdejších polích můžeme vidět i čejky chocholaté, kavky obecné nebo hejna strnadů obecných.

13 *Střevlík měděný*

14 *Mandelinka bramborová*

Mezi hmyzí zástupce patří škůdci plodin mandelinka bramborová či kovařík obilní, jehož larvy (drátovci) požírají kořeny obilí. Můžeme narazit na střevlíka měděného, predátora mandelinek. Bystrý pozorovatel zahlédne i rychle pobíhajícího svižníka polního.

15 *Svižník polní*

16 *Skřivan polní*

17 *Strnad obecný*

18 *Čejka chocholatá*

19 *Koroptev polní*

20 *Křepelka obrcná*

21 *Kavka obecná*

23 *Havran polní*

22 *Zajíc polní*

24 *Liška obecná*

14. Ekosystém lesa

Historie a současnost

Lesy střední Evropy se vyvíjejí od pleistocénního zalednění, které nastalo před 12 tisíci lety, avšak přirozené lesy u nás z velké části zmizely začátkem středověku kvůli těžbě stříbra, železářským hutím a rozvoji sklářství. Pro lesy bylo kritickým obdobím zejména 15. až 17. století, kdy došlo k rozsáhlému odlesnění mnoha oblastí a lesy na našem území oproti dnešku zaujímaly zhruba poloviční plochu. Hrozící katastrofě zabránila až Marie Terezie vydáním lesního řádu, který poprvé zakazoval samovolné kácení lesů i jejich vlastníkům.

Lesy, pokrývající původně téměř celé území dnešní ČR, zaujímají v současnosti pouhých 34,4 % její rozlohy. Na většině lokalit lesy poškozují průmyslové imise; s 60 % poškozených lesních porostů zaujímáme smutné prvenství v Evropě. Přibývá také škod, které působí hmyzí škůdci (kůrovci jako lýkožrout smrkový a lesklý, dále bekyně mniška, klikoroh borový, obaleč modřínový nebo ploskohřbetky), houbové choroby (václavka obecná, grafióza jilmů, rez jehlicová, padlí dubové) nebo nadměrné stavy spárkaté zvěře. Narušení lesního porostu představuje rovněž fragmentace lesa. Ta vzniká v důsledku kácení lesů tak, že zůstávají malé izolované fragmenty lesních porostů. Jde o relativně plíživý způsob poškozování lesů, ke kterému dochází například při stavbách komunikací (cesty, železnice) nebo změnami ve využívání půdy.

V současné krajině výrazně převažují málo stabilní stejnověké jehličnaté porosty (hlavně smrkové a borové – téměř osmdesátiprocentní zastoupení). Druhové složení spolu s prostorovou a věkovou strukturou dnešních lesů se značně odchylují od původních přirozených lesů, ve kterých přibližně dvoutřetinový podíl zaujímaly listnaté dřeviny.

Porosty monokultur lze rozpoznat už z dálky. Nepřirozenost rozmístění jednotlivých stromů a celková jednotvárnost jsou pro tyto umělé lesy příznačné.

1 *Smrková monokultura. Historické foto Hory Matky Boží*

Lesní hospodářství

Konečný tvar lesního porostu závisí na způsobu hospodaření. Základním pěstováním můžeme získat les *vysokokmenný*, který vzniká generativní cestou (tedy semeny či sazenicemi), *výmladkový*, vznikající vegetativní obnovou (výmladky z pařezů či kořenů) nebo les *sdružený*, což je kombinace obou předchozích typů.

Výmladkový les

Výmladnost je přirozená vegetativní obnova dřevin založená na tvorbě výmladků (na rozdíl od umělé vegetativní obnovy prostřednictvím řízků). Regenerace probíhá buď pravými pupeny v úžlabí listů, nebo prostřednictvím adventivních pupenů, jež vznikají na nadzemních částech dřeviny (obvykle po poranění). Výmladky, zvláště pařezové, vykazují rychlejší výškový a tloušťkový růst než jedinci pocházející ze semene (mohou se těžit o 10–20 let dříve); mají totiž k dispozici již vyvinutý kořenový systém zbylý po skáceném stromu, z pařezu také čerpají více zásobních látek, než jich obsahuje semenáček. Výmladkový les však pro takové množství dendromasy[i], jako vyprodukuje vysokokmenný vzrostlý les, spotřebuje podstatně více minerálních živin, což představuje jednu z příčin zhoršení vlastností půdy. Dřevo z výmladkového lesa se navíc vyznačuje špatnými technickými vlastnostmi.

V minulosti produkovaly výmladkové lesy palivové dříví a umožnily zachování lesních porostů v některých oblastech hospodářsky intenzivně obhospodařované krajiny, zejména na jižní Moravě. Výmladkové lesy tvoří nejčastěji dub zimní, habr a akát. Silnou *pařezovou výmladnost* vykazuje zejména dub, habr, lípa, javor, jasan, olše, vrba nebo topol; *kmenové výmladky* jsou příznačné pro vrby, topoly, jilmy nebo lípy; silná *kořenová výmladnost* je charakteristická pro akát, osiku nebo topol lindu.

Doba obmýtí

Dobou obmýtí se nazývá čas, za který lesní porost dosáhne požadovaných kvalit a hospodáři se vyplatí jej pokácet. Prodloužení obvyklé doby obmýtí je možné u geneticky kvalitních jedinců, a to z ekonomických důvodů (rezonanční dřevo pro hudební nástroje) či z důvodů ochranářských. Zkrácení doby obmýtí se provádí při nutnosti přeměny porostu.

Doby obmýtí jednotlivých stromů

- dub 120–160 let
- buk a javor klen 100–140 let
- smrk a borovice 80–120 let
- jedle a modřín 100–120 let
- habr, lípa a jasan 80–110 let
- bříza a olše 70–90 let
- vrba a topol do 40 let

i *Dendromasa* – dřevní biomasa, dřevní hmota.

Způsoby lesního hospodaření

Rozlišuje se hospodaření *pasečné* a *výběrové*. *Pasečný* způsob spočívá v pokácení větších ploch porostu. *Holosečí* se odstraní veškerá nadzemní biomasa, *podrostní sečí* (*clonná seč*) se pokácejí stromy určitého věku a *násečným kácením* se kombinují oba předchozí způsoby – výsledkem jsou „zubovité“ pruhy v porostu.

Výběrový typ hospodaření charakterizuje výběr jednotlivých stromů či skupin určených k těžbě; doba obnovy porostu je nepřetržitá.

Společnost Lesy České republiky vydala v roce 1997 publikaci *Program trvale udržitelného hospodaření v lesích*[31], která představuje návod pro obhospodařování jednotlivých lesních částí podle stanovištních podmínek a v souladu se zásadami trvale udržitelného rozvoje. S lesním hospodářstvím souvisí i certifikace lesů, tedy zda hospodaření v lesích odpovídá daným ekologickým, ekonomickým a sociálním standardům. Nejčastěji se užívají dva typy certifikátů: PEFC (*Pan European Forest Certification*, tedy *Celoevropská lesní certifikace*) a FSC (*Forest Stewardship Council – Rada pro správcovství lesů*).

Růstové fáze

Včasnými výchovnými zásahy lze přímo či nepřímo ovlivnit tvar kmene i koruny, kvalitu dřeva, přírůstek stromů, porostní prostředí (zlepšení světelného, teplotního či vláhového režimu), kvalitu půdy a zdravotní stav porostu i jeho stabilitu.

V období mladého a středního věku, kdy se les může nejlépe přizpůsobovat výchovným opatřením, se rozlišují 4 základní růstové fáze: *období nárostů a kultur*, *období mlazin*, *období tyčkovin* a *období tyčovin.*

1. Období nárostů a kultur

Dochází k výraznějšímu výškovému rozrůzňování a k samozřeďování (slabší jedinci uhynou a silnější mají více prostoru k růstu). V této fázi probíhá postup od zajištění života jednotlivých sazenic až do začátku zapojování[i] korun stromků na většině plochy.

Nárost je mladý lesní porost z přirozené obnovy, který roste jednotlivě nebo v hloučcích a ještě nedosahuje úplného zápoje na dané ploše. Na rozdíl od kultur se nárosty vyznačují časnějším zapojováním, větší věkovou i výškovou různorodostí a nerovnoměrným rozmístěním jedinců na ploše.

Kultura je mladý, uměle založený porost, který ještě není zapojený. Oproti nárostům vykazuje pozdější zapojování, menší výškovou různorodost a rovnoměrnější rozmístění.

Výchovou se utváří základ druhového složení porostu a odstraňují se tvarově nejhorší jedinci, volná místa jsou doplňována sazenicemi. Nad výchovnými zásahy převažuje ochrana vůči poškození těžbou nebo zvěří.

---

31 Lesy ČR, s. p., 1997. Dostupné z http://www.lesycr.cz/pece-o-les/pestovani-lesu/Stranky/program-trvale-udrzitelneho-hospodareni.aspx.

i *Zapojený porost* – nadzemní části dřevin jednoho patra se vzájemně dotýkají, prorůstají či překrývají.

2. Období mlazin

Je charakterizováno vytvořením výrazné korunové úrovně a výškové rozrůzněnosti. Průměrná tloušťka kmene dosahuje max. 7 cm.

Účelem výchovy v tomto období je propracovat druhové složení porostu a odstranit všechny tvarově nevhodné stromy.

3. Období tyčkovin

Zahrnuje *vyspívání* nejvyšších stromů. Začínají se projevovat kladné tvarové vlastnosti jedinců, což vede k postupnému přechodu k individuální metodě výchovy. Průměrná tloušťka kmene je zde do 10 cm. V dobře zapojených tyčkovinách začínají spodní větve v důsledku nedostatku světla usychat a postupně odpadávat.

Výchova směřuje k formování porostu po druhové, prostorové i tvarové stránce.

4. Období tyčovin

Formování porostu postupně končí, ustalují se tvarové vlastnosti stromů. Účinek zásahů se pozvolna zeslabuje, až nakonec přestává možnost další výchovy. Růstem a vývojem přechází tyčovina v kmenovinu (dospělý porost).

Výchova podporuje růst a vývoj nejkvalitnějších stromů v porostu.

Obnova lesních porostů

Obnova lesa patří k nejdůležitějším činnostem při pěstování lesa. *Přirozená obnova* se realizuje prostřednictvím semen mateřského porostu či vzdálenějších stromů (*generativní*) nebo z pařezových a kořenových výmladků (*vegetativní*). Pro obnovu přirozenou existují genetické důvody preference – zachování původních osvědčených dřevin v přirozeném vývoji plus dobrá adaptace mladého porostu ke stanovištním podmínkám v daném prostoru.

Umělá obnova (zalesňování) dnes výrazně převažuje nad obnovou přirozenou. Základním způsobem udržení stálosti lesních porostů je *semenné rozmnožování*, méně častěji *řízkování* a *hřížení*[i].

Kombinovaná obnova využívá výhody přirozené obnovy s doplněním mezer v porostu sazenicemi žádoucích druhů.

2 *Výsadba borovice u Dolních Boříkovic*

i *Hřížení* – zakořenění větve nebo šlahounu hřížené rostliny; ta je posléze oddělena člověkem a vzniká nový jedinec.

Význam lesů v krajině

Podle převažující funkce se lesní porosty dělí do tří kategorií: *lesy ochranné*, *lesy zvláštního určení* a *lesy hospodářské*.

Lesy ochranné

Rostou na mimořádně nepříznivých stanovištích; jde o vysokohorské lesy rostoucí pod hranicí stromové vegetace a lesy v klečovém lesním vegetačním stupni.

Lesy zvláštního určení

Lesy zvláštního určení sice nejsou lesy ochrannými, ale nacházejí se v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů I. stupně, v ochranných pásmech zdrojů přírodních léčivých a stolních minerálních vod a na území národních parků a národních přírodních rezervací. Dále sem patří porosty, u kterých ochrana a veřejný zájem převažují nad významem hospodářským. Týká se to lesů v prvních zónách CHKO a lesů na územích PR a PP[i], dále lesů lázeňských, příměstských a jiných lesů se zvýšenou rekreační funkcí, lesů sloužících lesnickému výzkumu či lesnické výuce, lesů se zvýšenou funkcí půdoochrannou, vodoochrannou, klimatickou či krajinotvornou, lesů potřebných pro zachování biologické různorodosti a nakonec lesů v uznaných oborách a samostatných bažantnicích.

Lesy hospodářské

Jsou zaměřeny zejména na produkci dřevní hmoty, která jako obnovitelná surovina hraje stále důležitější roli. Význam má i nedřevní produkce lesa v podobě sběru různých bobulovin, hub či léčivých rostlin.

Funkce lesa

V zásadě lze rozlišit funkci *produkční* a *mimoprodukční*. V současné době vyvstává potřeba obě funkce sladit.

Vodohospodářský význam lesa

Vodohospodářské funkce lesa patří mezi ty nejdůležitější. Lesy zmírňují kolísání stavu vody v tocích, snižují nebezpečí povodní (přispívají tedy k vyrovnanějšímu vodnímu režimu krajiny) a čistí vodu, jež se dostává jak do povrchových toků, tak do podzemních vod. Koruny stromů mají vliv také na zachycování deště – tím ovlivňují množství vody dopadající na povrch půdy a její odtok do přirozených zásob vody podzemní. Vodohospodářské funkce v různém rozsahu plní téměř všechny lesy, hlavně však lesy povodí vodárenských toků (nádrží), lesy pramenných oblastí a lesy vodoochranné.

---

i *CHKO – chráněná krajinná oblast*, *PR – přírodní rezervace*, *PP – přírodní památka*.

Půdoochranný význam lesa

Protierozní – lesní porosty a jejich opad zmírňují sílu dopadajícího deště, a tak zabraňují erozi půdy. Kořenové systémy dřevin vážou a mechanicky zpevňují půdu, což je významné zejména u břehových porostů – zabraňují zanesení koryt vodních toků a nádrží. Les svým opadem dodává do půdy organickou hmotu a podporuje aktivitu půdních živočichů.

Protideflační – spočívá v ochraně půdy před narušováním a vysoušením větrem. Důležitou funkci plní ochranné lesní pásy – *větrolamy.*

Protisesuvný – les zpevňuje půdu i pohyblivé sutě, a brání tak jejich sesouvání.

Protilavinový – lesy jsou vysázeny jako prevence v oblastech výskytu sněhových lavin.

Zdravotně rekreační význam lesa

Les představuje nezastupitelné prostředí pro rekreaci. Má příznivý zdravotní i psychicko-estetický vliv na nervovou soustavu člověka. Les obohacuje ovzduší kyslíkem, různými vůněmi, zlepšuje čistotu vzduchu zachycováním prachu, plynných imisí, bakterií apod. Les zmírňuje teplotní extrémy, zvyšuje vzdušnou vlhkost a snižuje hladinu hluku. Tím vším pomáhá vytvářet prostředí pro účinnou fyzickou i psychickou regeneraci lidských sil.

Typy lesa

Lesy na Králicku

Podle nadmořské výšky, ekologických nároků druhů stromů a jednotlivých podmínek daného stanoviště se lesy v České republice dělí na 9 vegetačních stupňů. S rostoucí nadmořskou výškou po sobě následují vegetační stupeň *dubový*, *bukodubový*, *dubobukový*, *bukový*, *jedlobukový*, *smrkobukový*, *bukosmrkový*, *smrkový* a s nesouvislým pokrytím stupeň *klečový*. V názvu vegetačního stupně nalezneme převládající druh vždy na druhém místě.

Králicko spadá do jedlobukového vegetačního stupně a tomu odpovídá zastoupení lesních společenstev. Na Králicku jsou to údolní jasanovo-olšové luhy (charakteristické druhy: např. olše, jasan, javor klen, přeslička rolní), na příhodných stanovištích najdeme suťové lesy (javory, jasan, lípy, jilm), acidofilní bučiny (buk, javor klen, bříza, lípa srdčitá, jedle, borovice, smrk, z bylin potom bika, borůvka) nebo rašelinné a podmáčené smrčiny (smrk, metlička, třtina chloupkatá, borůvka, brusinka, z mechorostů ploník či rašeliník).

3 *Lesy na Králicku. 2013*

Lesy v ČR

Na území ČR se vyskytují velmi různorodé typy lesa:

- *Mokřadní olšiny* a *lužní lesy* – rostou v oblastech vodních toků a na místech s příznivým vodním režimem a zaplavováním povrchu půdy.
- *Dubohabřiny* – listnaté lesy nížinných poloh se zastoupením bohatého jarního aspektu[i] květin. Ze stromů zde nejčastěji roste habr, dub letní a zimní, lípa srdčitá a javor babyka. Dubohabřiny se podle jednotlivých oblastí v ČR dělí na *hercynské*, *polonské*, *karpatské* a vzácné *panonské* (z jižní Moravy).
- *Teplomilné doubravy* představují světlé porosty s dominancí dubů. Vyskytují se pouze v nejteplejších oblastech naší republiky.
- *Bučiny* jsou společenstva listnatých lesů s dominancí buku; rostou ve vyšších horských a podhorských polohách. Mají rády oblasti s mírnou, vlhkou zimou a s nepříliš suchým létem.
- *Smrčiny* s dominantním smrkem se vyskytují původně jen v nejvyšších horských polohách. Smrk se ale díky výsadbám monokultur dostal i do oblastí nižších, kde jeho výskyt vzhledem ke klimatickým podmínkám není přirozený. Bylinné patro smrčin je chudé a silně zastíněné, naopak mechový porost vykazuje velkou pokryvnost.
- *Porosty borovice kleče* určují přirozenou horní hranici lesa v horských oblastech. Kleč je původní pouze v Krkonoších a na Šumavě; na Králickém Sněžníku a v Hrubém Jeseníku byla uměle vysázena.

V oblasti Králicka jsou přirozené a původní pouze následující čtyři typy lesů:

- *Údolní jasanovo-olšové luhy* sdružují společenstva lužních lesů (údolní olšiny). Jsou vázány především na potoční či říční nivy na středních a horních tocích řek s velkým kolísáním průtoků a s opakovanými výkyvy hladiny podzemní vody během roku. V nížinných úvalech se vyskytují jen ve fragmentech; např. cesta k Horní Lipce, v Králíkách za tzv. Mysliveckou chatou.
    - Rostlinné druhy: olše lepkavá (*Alnus glutinosa*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), javor mléč (*Acer platanoides*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), krabilice chlupatá (*Chaerophyllum hirsutum*), mokrýš střídavolistý (*Chrysosplenium alternifolium*) či přeslička lesní (*Equisetum sylvaticum*).

4 *Olšový luh u Horní Lipky*

i *Aspekt* – v ekologii vzhled a podoba biocenózy (společenstva) v určitém období roku.

- *Suťové lesy* – lesy vázané na balvanité rokliny s častými sesuvy půdy. Převládají zde rychle rostoucí dřeviny, časté jsou rovněž hákovité tvary kmenů, způsobené pohybem suti v raných stadiích vývoje porostu; např. stezka vedoucí od chaty Amálky ke klášteru na Mariánském kopci.
    - Rostlinné druhy: javor mléč (*Acer platanoides*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), lípa srdčitá (*Tilia cordata*), lípa velkolistá (*Tilia platyphyllos*), jilm horský (*Ulmus glabra*), srstka angrešt (*Ribes uva-crispa*), tis červený (*Taxus bacchata*), měsíčnice vytrvalá (*Lunaria rediviva*).
- *Acidofilní bučiny* – druhově chudé listnaté či smíšené lesy rostoucí na nevýživných kyselých horninách. Tyto porosty se vyznačují jednoduchou strukturou, většinou je zastoupeno jen stromové a bylinné patro; lesy v okolí Červeného Potoka směrem na Hanušovice.
    - Rostlinné druhy: buk lesní (*Fagus sylvatica*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), bříza bělokorá (*Betula pendula*), lípa srdčitá (*Tilia cordata*), jedle bělokorá (*Abies alba*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*), smrk ztepilý (*Picea abies*), metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), bika bělavá (*Luzula luzuloides*), brusnice borůvka (*Vaccinium myrtillus*).
- *Rašelinné a podmáčené smrčiny* – společenstva vázaná na podmáčené půdy v terénních sníženinách či na okrajích rašelinišť. V důsledku trvalého zamokření tvoří stromové patro téměř výhradně smrk, u něhož dochází k četným vývratům; přirozené v oblasti Králického Sněžníku, sekundárně v některých uměle vysázených smrkových monokulturách, např. v Dolní Lipce.
    - Druhy: smrk ztepilý (*Picea abies*), metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), třtina chloupkatá (*Calamagrostis villosa*), brusnice borůvka (*Vaccinium myrtillus*), brusnice brusinka (*Vaccinium vitis-idaea*), ploník obecný (*Polytrichum commune*), rod rašeliník (*Sphagnum*).

5 Ploník ztenčený, vrchoviště na Podbělském hřbetu

Lesní fauna

Ve stínu stromů se skrývá řada živočichů. Na vaši přítomnost v lese upozorní křik sojky obecné, křupnutí větvičky pod nohou vyplaší srnky za keřem. Z Polska na zdejší území zavítají stáda jelenů a laní, od Červeného Potoka mufloni. Z dalších větších zvířat žije v lesích Králicka jezevec lesní a najdeme tu i stádečka divokých prasat. V korunách stromů hopsají veverky, po kterých na zemi najdeme ohlodané šišky.

Z ptactva se ťukáním zobáku do kmene stromu prozradí datel černý a strakapoud velký, charakteristickým voláním „cilp calp“ se ozývá budníček menší. Podle spirálovitého hopsání po kmenech stromů poznáme šoupálka krátkoprstého. Dále zde poletuje pěnkava obecná, s kolmo postaveným ocáskem střízlík obecný a také brhlík lesní, držící se na kmenech hlavou dolů. Při lesních okrajích a v hájích kuká kukačka obecná. Ze zástupců sov tu žije puštík obecný, méně častý je kalous ušatý.

Z hmyzí říše, konkrétně ze zástupců brouků, v lese potkáme chrobáka nebo celou řadu tesaříků – nápadných brouků s tykadly delšími než je jejich tělo, kteří žijí pod kůrou stromů. Při okraji lesů blízko slunných luk natrefíme na užovku obojkovou, zmiji obecnou, slepýše křehkého nebo ještěrku živorodou.

6 *Chrobák lesní*

7 *Zmije obecná*

8 *Užovka obojková*

9 *Budníček menší*

10 *Pěnkava obecná*

11 *Sojka obecná*

12 *Brhlík lesní*

13 *Střízlík obecný*

14 *Kukačka obecná*

15 *Strakapoud velký*

16 *Datel černý*

17 *Kalous ušatý*

18 *Veverka obecná – černá forma*

19 *Jezevec lesní*

22 *Puštík obecný*

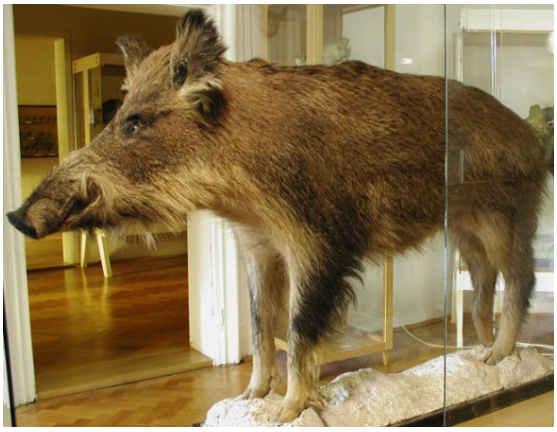

20 *Prase divoké*

21 *Muflon*

Houby

Nejnápadnější jsou přirozeně velké kloboukaté houby jako hřib smrkový, hřib hnědý (suchohřib), hřib žlutomasý (babka), hřib žlučník (hořčák), dále bedla vysoká, muchomůrka červená či růžová, ryzce a holubinky. Na kmenech stromů rostou různé chorošovité houby, na živých smrcích parazituje václavka smrková. Stejné jméno jako známý rezavý živočich nosí žlutě zbarvená liška obecná. Narazit můžeme na spousty různých „prašivek“: z jehličí vyrůstají drobné špičky provrtané nebo velmi známý a nápadný krásnorůžek lepkavý (plamínek).

23 *Hřib smrkový*

24 *Hřib hnědý*

25 *Hřib žlutomasý*

26 *Hřib žlučník*

27 *Bedla vysoká*

28 *Muchomůrka červená*

29 *Muchomůrka růžová*

30 *Ryzec smrkový*

31 *Jeden z červených druhů holubinek*

32 *Kořenovník vrstevnatý*

33 *Liška obecná*

34 *Krásnorůžek lepkavý*

Lišejníky

Symbiotická společenstva složená z hub a řas či sinic představují lišejníky. V lesích bezprostředního okolí Králicka či v pohoří Králického Sněžníku můžeme narazit například na terčovku bublinatou a otrubičnatou nebo zajímavě tvarovanou dutohlávku pohárkatou.

35 *Terčovka otrubičnatá*

36 *Dutohlávka pohárkatá*

Lesní hospodářství na Králicku

Lesy v okolí Králík spadají do kategorie hospodářských lesů a jejich obhospodařování se řídí desetiletým hospodářským plánem, který rozhoduje, kdy a kde se bude kácet a vysazovat. Lesy na Králickém Sněžníku se dále řídí plánem péče CHKO. Jaké druhy stromů se budou vysazovat, určuje lesní typ daného porostu. V okolí Králík se vysazují smrky, modříny, buky, jasany a javory. Podle zákona se ve výsadbě dodržuje alespoň patnáctiprocentní zastoupení listnáčů v porostu. Zalesnění probíhá v 90 % případů ručně.

Lesní hospodaření v průběhu času

V minulosti, stejně jako u všech jiných odvětví, záleželo především na lidské práci. Stromy se kácely s pomocí obloukové pily a sekyr, klády z lesa tahali koně.

Dnes práci zastane motorová pila a těžká technika; tažní koně se v současnosti používají jen ve výběrovém hospodářství. Dbá se na co nejmenší možný tlak pneumatik, aby se nenarušovala lesní půda. Nejvýhodnější jsou proto harvestory[i] a polopásové traktory. Stroje mohou využívat pouze ekologické oleje.

Ochrana lesů

Mezi největší škůdce lesa patří kůrovci. Ochranu proti nim skýtají dvě základní metody: použití feromonových lapačů, které obsahují sexuální i potravní feromony (aby byla lákána obě pohlaví brouka), a využití takzvaných lapáků. Lapák je pokácený strom, který se obětuje pro dobro celého porostu. Do takového stromu kůrovci nakladou vajíčka, z nich se vylíhnou larvy a v tomto stádiu (tzv. rozsypaná rýže) se strom odkorní, což způsobí přerušení vývojového cyklu kůrovce, který tak zahyne. K ochraně mladých vysázených stromů proti okusu lesní zvěří slouží oplocení nebo nátěry kmínků.

Zdravotní stav lesů na Králicku je relativně dobrý. Vliv imisí ustupuje do pozadí. Kyselost půdy v jinak přirozeně kyselejších porostech smrku dnes dosahuje zhruba stejné úrovně jako v minulosti. Dříve způsobovaly kyselost imise síry, dnes takto škodí dusík – což je sice špatné, ale pro stromy podstatně únosnější.

Plochy lesního porostu na Králicku dříve a dnes

Nepočítáme-li prvotní mýcení v počátcích osídlování nedošlo v okolí Králík k jiným zásadním změnám v rozmístění lesního porostu. Na satelitních snímcích z let 1953 (černobílé) a 2009 (barevné) lze sledovat určité změny zalesnění s odstupem zhruba padesáti let.

---

i *Harvestor* – víceoperační stroj, který při těžbě dřeva kácí, odvětvuje, rozřezává a ukládá strom v rámci jednoho cyklu.

37 *Mariánský kopec, Lískovec. 1953*

38 *Mariánský kopec, Lískovec. 2009*

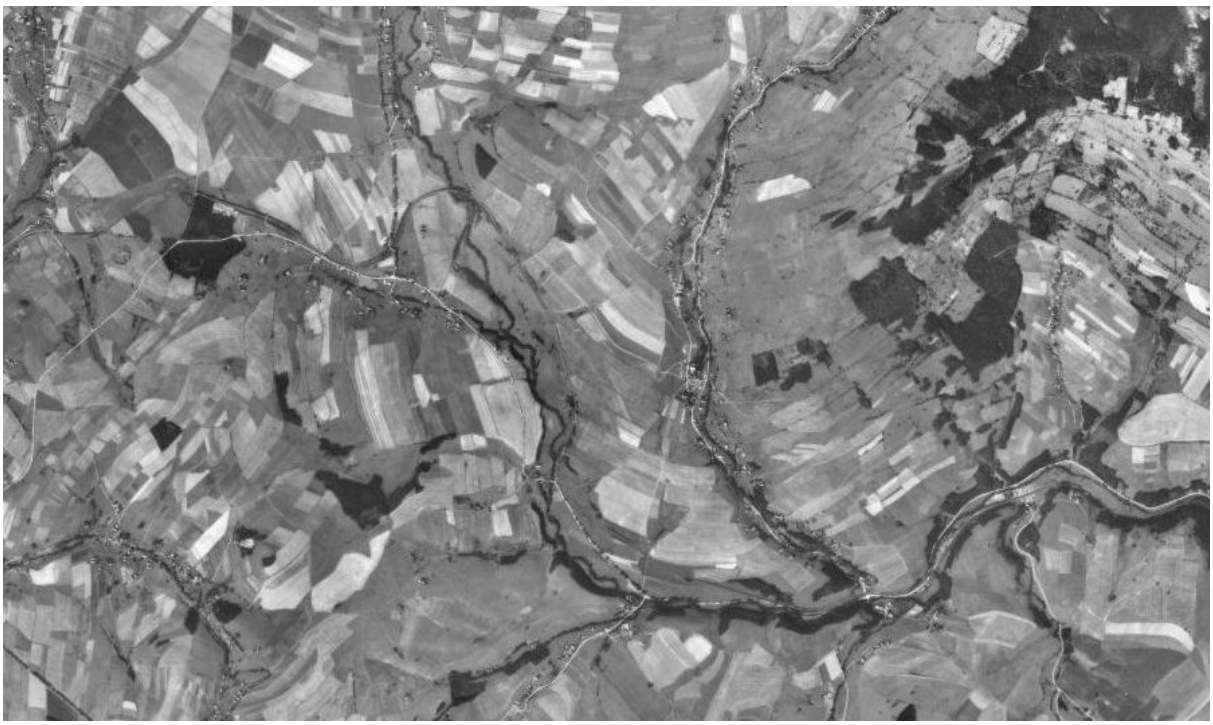

39 *Dolní Hedeč, Červený Potok. 1953*

40 *Dolní Hedeč, Červený Potok. 2009*

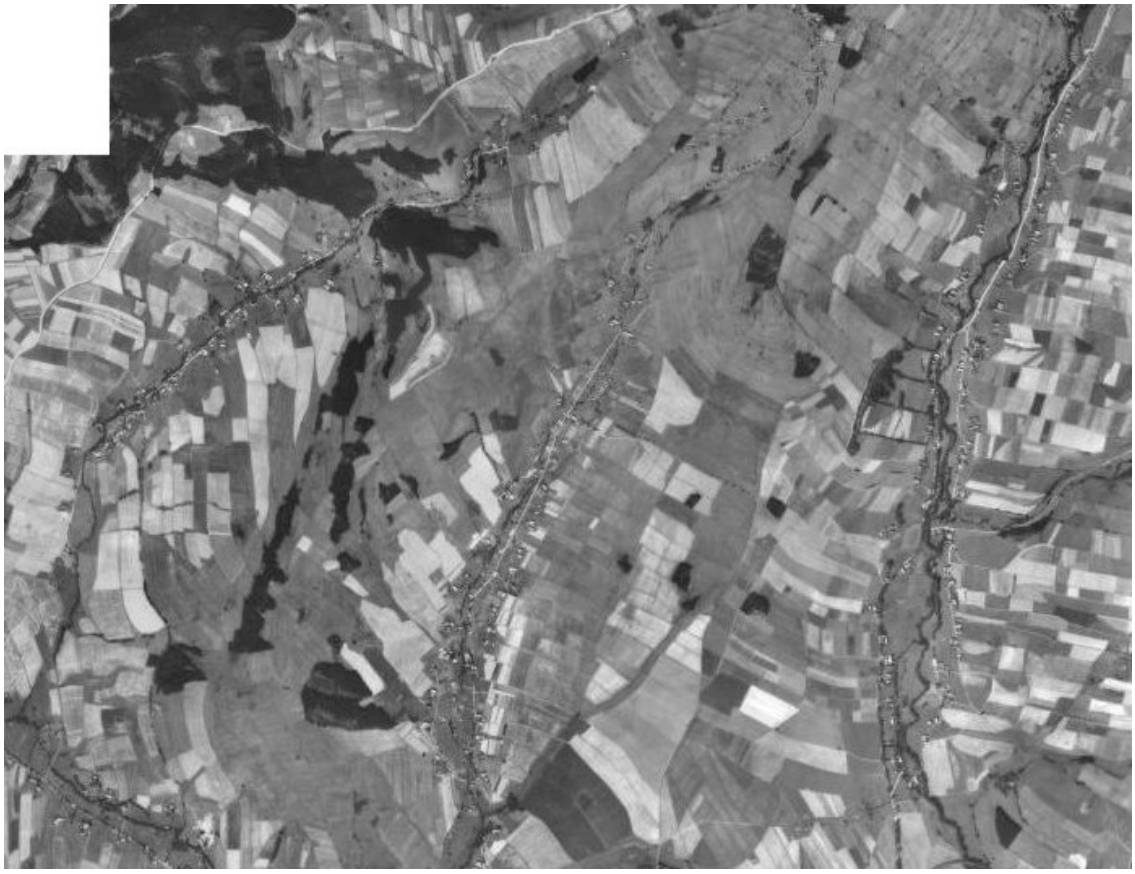

41 *Heřmanice, Horní Lipka, Horní Morava. 1953*

42 *Heřmanice, Horní Lipka, Horní Morava. 2009*

Lesy v nejbližším okolí Králík

Zdejší lesy jsou zpravidla uměle vysazené a většinový podíl tu tvoří smrkové monokultury. V okolí však najdeme i přirozená nebo polopřirozená společenstva listnáčů.

43 *Lesy v okolí chaty Amálky*

Les 1

Největší lesní komplex u Králík představují lesy v okolí Plynárenského potoka rozkládající se na jihozápadním svahu Mariánského kopce a na sousedním Lískovci. Charakter suťového lesa zčásti naplňuje porost při zelené turistické trase mezi chatou Amálkou a výše položeným klášterem. Převýšení tu činí zhruba 100 m, stezka vede převážně podle Plynárenského potoka, nad jehož jižním břehem nalezneme Mariánský pramen.

Stromové patro zde tvoří zejména javor klen, méně javor mléč, dále jilm horský (poznatelný podle nesouměrné báze listu), jasan ztepilý a v malé míře i buk lesní, bříza bělokorá, lípa velkolistá, z kulturních stromů jírovec maďal. Častý je jeřáb ptačí.

V bylinném patře převažují druhy okolních smrkových porostů. Roste tu například starček hajní, pstroček dvoulistý, šťavel kyselý (tzv. zaječí/králičí zelí), bika hajní, třtina chloupkatá, metlička křivolaká, brusnice borůvka, ostružiníky a maliníky. Kapradiny zastupuje kapraď samec a papratka samičí, mechorosty především ploník obecný. V blízkém okolí stezky se vyskytují běžné druhy tohoto prostředí: kopřiva dvoudomá, kakost smrdutý či lipnice roční.

Pro stabilitu a ochranu jehličnatých lesů se vysazují nebo ponechávají původní listnaté dřeviny, které tvoří zpevňující a půdoochranné lesní lemy. Písmeno A na fotografii výše označuje lem zahrnující břízu bělokorou, topol osiku, javor klen, jeřáb ptačí, jasan ztepilý, dub letní a z výsadby trnovník akát. Písmeno B ukazuje další lem – zde roste olše šedá, javor klen, bříza bělokorá, topol osika, jasan ztepilý, vrba jíva, z výsadby jírovec maďal.

44 *Starček hajní*

45 *Pstroček dvoulistý*

46 *Brusnice borůvka*

47 *Šťavel kyselý*

48 *Papratka samičí*

49 *Ostružiník*

50 *Maliník*

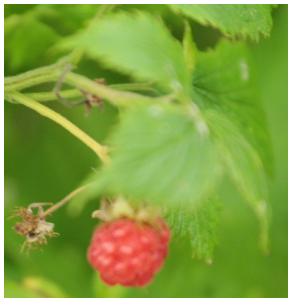

51 *Ploník obecný*

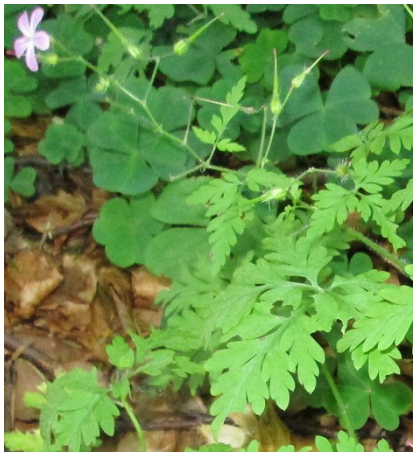

52 *Kakost smrdutý*

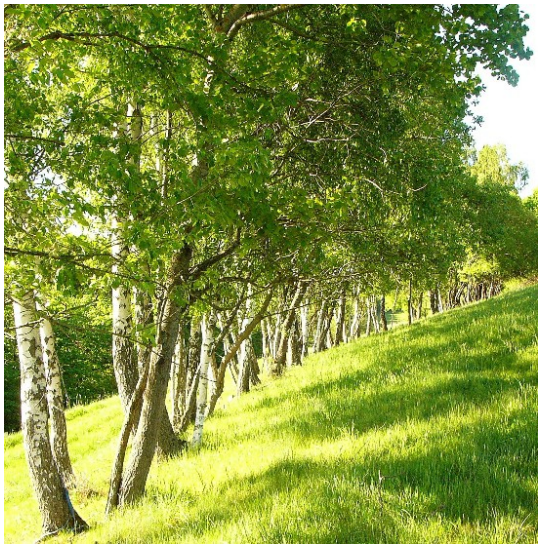

53 *Březina*

54 *Bučina*

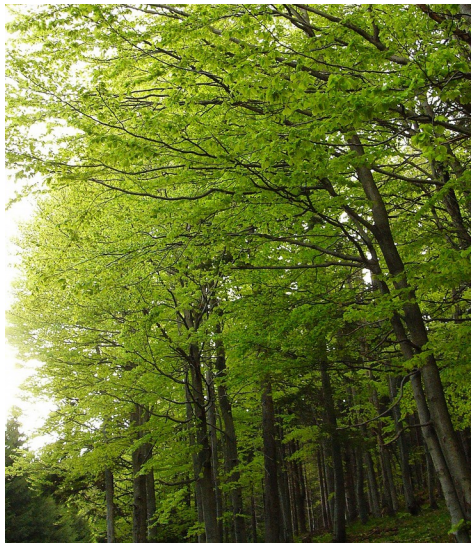

55 *Jasan ztepilý*

56 *Jírovec maďal*

Les 2

Les za tzv. Mysliveckou chatou v údolí Plynárenského potoka patří do společenstva údolního jasanovo-olšového luhu. Půda je tu silně podmáčená, o čemž svědčí i přítomnost rákosin se skřípinou lesní při okraji louky. Tento luh představuje přirozený lem smrkové monokultury, ve které můžeme pozorovat světlejší pás vysázených modřínů podél zeleně značené turistické trasy.

57 *Skřípina lesní*

Stromové patro zde tvoří především olše šedá a olše lepkavá, dále jasan ztepilý a javor klen. Mezi keři můžeme najít lísku obecnou. V bylinném patře roste například starček hajní, papratka samičí, přeslička lesní nebo maliníky. Porost se vyznačuje výrazným kvetoucím jarním aspektem (např. sasanka hajní). Olšový luh nadále sleduje tok Plynárenského potoka jako lesní lem a krajinný předěl.

58 *Sasanka hajní*

Les 3

Lesík vznikl jako následek umělé výsadby a to se projevuje jak v uspořádání stromů, tak v zastoupení jednotlivých druhů. Příjezdovou cestu k rybníku, sledující Plynárenský potok, lemuje alej topolu černého. V prostoru mezi alejí a rybníkem lze

najít vrbu jívu („kočičky“), javor mléč, lípu srdčitou, olši šedou a břízu bělokorou. Lesík pokračuje lemem provázejícím cestu k jihozápadnímu cípu rybníka. Umělá výsadba je tu jasně zřetelná. Ze stromů zde nalezneme dub letní, jilm vaz (z našich jilmů nejodolnější vůči grafióze) nebo modřín opadavý. Keře zastupují hloh obecný a tavolník van Houtteův. V bylinném patře roste jetel luční, vratič obecný, pelyněk černobýl a ovsík vyvýšený.

59 *Lípa srdčitá*

61 *Olše lepkavá*

62 *Vrba jíva*

63 *Modřín opadavý*

64 *Tavolník van Houtteův*

60 *Líska obecná*

15. Ekosystém potoka

Původní koryta potoků odedávna kopírovala přirozený reliéf krajiny. Tyto tekoucí vody byly domovem mnoha vodních živočichů a rostlin. Avšak jen do té doby, než byly mnohé z nich regulovány. V důsledku regulace docházelo k zániku přirozených úkrytů a míst k rozmnožování řady vodních živočichů. I nadále je však význam těchto toků hospodářsky nenahraditelný a často slouží i jako zdroje pitné vody.

Historie a současnost potoků na Králicku

Vody potoků představují přirozený prvek krajiny Králík a jejich okolí. Zdrojem těchto potoků bývá přírodní pramen, častěji však několik pramenů najednou. Prameny se díky svažité krajině na poměrně krátkém úseku stékají a tvoří souvislý tok. Takové přirozené toky kopírují původní reliéf krajiny a nikterak nevadí, když se na vhodných místech stávají zdrojem vody pro odchovny ryb (Hedečský potok, Plynárenský potok).

Pro Králíky je nejvýznamnější Králický potok, jehož horní část se označuje jako potok Hedečský. Potok protéká od východu k západu celým městem a na jeho západním okraji, poblíž čističky odpadních vod, se stéká s potokem Plynárenským, aby se nakonec, zhruba po 500 m, vlil do Tiché Orlice.

V minulosti docházelo k narovnání vodních toků (regulace) – jejich původní koryta překážela stavbě domů a silnic. Dále se zpevňovaly břehy, čímž potoky a říčky ztrácely přirozený ráz.

V roce 1907 byla zahájena regulace Králického potoka zpevňováním břehů; šlo o část toku pod severovýchodní stranou králického náměstí při dnešní ulici Na Pískách. K největším zásahům však došlo po roce 1967: regulace započala v místech dnešní křižovatky ulic 17. listopadu a Hedečské a pokračovala níže po směru proudu. Došlo k vykácení pobřežních dřevin, rušily se splavy, zanikaly přirozené úkryty vodních živočichů – potom již Králický potok nemohl dobře plnit svoji původní funkci.

1 *Regulace Plynárenského potoka v r. 1977*

Regulované potoky a řeky představují nebezpečí během povodní a často se stávají mrtvými vodami bez života (vybetonované břehy nejsou přirozeným domovem rostlin ani živočichů).

Plynárenský potok protéká krajinou bez zástavby a upraven byl pouze ve své střední části – asi 90 m pod tzv. Mysliveckou klubovnou mizí v potrubí a na světlo denní se dostane za silničním můstkem u vchodu na králické koupaliště; avšak zde část toku opět vtéká do potrubí a vytéká až u silnice vedoucí z Králík do Červené Vody.

Živočichové vodních toků na Králicku

Kořenové systémy pobřežních rostlin představují nenahraditelné životní prostředí pro mnoho druhů živočichů, především však pro lososovité ryby, jakými jsou pstruh potoční, siven americký nebo pstruh duhový (tyto druhy byly většinou uměle vysazeny).

Na Tiché Orlici se v okolí Lichkova a Mladkova vyskytuje lipan podhorní. Dříve bývala běžná i vranka obecná, střevle potoční a na Tiché Orlici dokonce mihule potoční (všechny druhy jsou dnes chráněné). Před regulacemi Králického potoka jsme se tu mohli potkat s ondatrou pižmovou, která obývala podemleté břehy, v nichž si stavěla úkryty. Díky odtokům kanalizačních vod do Králického potoka je četný potkan obecný.

2 *Pstruh obecný*

3 *Siven americký*

4 *Mihule potoční*

5 *Vranka obecná*

6 *Střevle potoční*

Vykácením stromů a keřů přišli o hnízdiště mnozí ptáci. Z druhů, jež se vyskytují při tekoucích vodách a v přilehlých zahradách, můžeme spatřit pěnkavu obecnou, konipasa bílého, rehka domácího, zvonka zeleného, zvonohlíka zahradního, střízlíka obecného, sýkoru koňadru, sýkoru modřinku, pěnici pokřovní, pěnici hnědokřídlou nebo černohlavou a také brhlíka lesního, konipasa horského či skorce vodního.

7 *Ondatra pižmová*

8 *Zvonek zelený*

9 *Rehek domácí*

10 *Zvonohlík zahradní*

11 *Sýkora koňadra*

12 *Pěnice hnědokřídlá*

13 *Konipas bílý*

14 *Konipas horský*

Ekosystém potoka není tak druhově bohatý na výskyt bezobratlých živočichů, jako je tomu u vod stojatých. Je to tím, že larvální stádia bezobratlých ke svému vývoji potřebují vyšší teplotu vody. Avšak v lesních úsecích s kyselým podložím můžeme blízko pramenišť, a někdy i níže, pozorovat larvy chrostíka obecného s jejich zajímavými schránkami sestavenými z jehličí, drobných kamínků apod. Chrostík je živým indikátorem čistoty vody podobně jako třeba velmi vzácný rak potoční. Na toho můžeme ojediněle narazit v potůčku za králickou pilou.

15 *Skorec vodní*

V níže položených bahnitých úsecích tekoucích vod žije nitěnka obecná a daří se zde larvám pakomárů, či komára pisklavého. V blízkosti toků se samozřejmě setkáme i s hmyzem, který lákají květy pobřežních rostlin. Většinou se jedná o druhy vázané na určité rostliny: motýly zde zastupuje babočka kopřivová, babočka osiková, řidčeji babočka paví oko, všudypřítomní jsou bělásci a žluťásci. Z brouků je nepřehlédnutelný klikoroh devětsilový.

16 *Klikoroh devětsilový*

17 *Rak říční (potoční)*

Rostlinstvo vodních toků na Králicku

Břehy potoků dříve lemovaly neudržované náletové dřeviny jako olše lepkavá, různé druhy vrb, javory a jasany. Z bylin zde běžně rostl blatouch bahenní, devětsil lékařský či bílý, na mokřadních loukách a v jejich okolí jsme mohli vidět prvosenky jarní nebo orsej jarní. Dnes břehy často porůstají plevely jako kopřiva dvoudomá, zmíněný devětsil lékařský, kakost smrdutý, ptačinec prostřední ad. Velkým problémem je přítomnost invazních rostlin, např. netýkavky nebo křídlatky. Tyto rostliny pro svou přizpůsobivost, nenáročnost, rychlý růst a mohutnost trsů postupně vytlačují druhy, které v těchto místech původně rostly. Vymýcení vzrostlých pobřežních stromů a keřů způsobilo kromě úbytku úkrytů pro živočichy žijící ve vodě také zásadní změnu životního prostředí, jež se projevuje např. nežádoucím odstíněním, které může být další příčinou změny skladby zastoupení původních druhů rostlin.

18 *Blatouch bahenní*

19 *Kopřiva dvoudomá*

20 *Křídlatka*

22 *Devětsil lékařský*

21 *Netýkavka žláznatá. Králický potok*

Závěrem

Stejně jako rybníky a další stojaté vody doznaly v posledních letech změn i vody tekoucí. Bohužel změn spíše negativních. Důsledky jsou mnohdy nevratné. Vzhledem k neuváženým zásahům do krajiny Králicka a nerespektování její přirozenosti nelze očekávat příliš pozitivní budoucnost. Řešením by byla postupná obnova přirozené podoby našich tekoucích vod.

16. Ekosystém rybníka

Když se řekne rybník

Rybník je umělá nádrž sloužící převážně k chovu ryb, ale i k zadržování vody (retence). Vody těchto nádrží jsou stojaté. Rybník tvoří přírodní dno, břehy, hráz, přítoková a odtoková část. Břehový porost zpevňuje břeh a poskytuje úkryt živočichům.

1 *Hráz Králického rybníka*

Králické rybníky dříve a dnes

V Králíkách se setkáme jak s vodami tekoucími, tak stojatými. Menší rybníky vznikaly především v minulosti a sloužily povětšinou jako zdroj vody pro průmyslovou výrobu (pivovar, pila, jatka, tkalcovství, mlékárenství) nebo ke sportovnímu vyžití. V současné době využívají největší králický rybník především sportovní rybáři.

2 *Odtok rybníka*

Na Králicku měly velký význam i menší přírodní, občas vysychající, vodní plochy, sloužící rozmnožování obojživelníků. Na místě bývalého smetiště pod vlakovým nádražím jsme dříve mohli spatřit čolka obecného, čolka velkého i čolka horského. Tyto druhy sídlily také v okolí Koblihova rybníku, a dokonce u zavodněných betonových protitankových příkopů poblíž objektu opevnění K-S 14 U Cihelny. Pro jejich vývoj představovala prohřátá voda ideální prostředí; většina obojživelníků (kromě skokanů) totiž potřebuje vodu pouze pro rozmnožování, jinak žije skrytě na vlhkých místech souše.

Na Králicku existovalo množství větších či menších rybníků, situovaných v mnohdy nečekaných lokalitách. Níže uvedené nádrže již neexistují nebo neplní svůj původní účel:

- Rybník u kapličky na Malém náměstí (r. 1827[i]).
- Pivovarský rybník na tzv. pivovarské, resp. volské parcele (r. 1874).
- Rybník u Střelnice. Zdroj vody pro měšťanský pivovar. Voda byla vedena vrtanými dřevěnými rourami ulicemi Valdštejnova a Dlouhá přes kašnu na náměstí (r. 1887).
- Bruslařský rybník (kluziště) – místo pozdější mlékárny v Nádražní ul. (r. 1887).
- Maixnerův rybník. Pod bývalými jatkami (dnes tzv. mramorárna) mezi Červenovodskou ul. a vlakovým nádražím (r. 1900). Jméno Rotterteich získal podle řeznického mistra Johanna Rottera, jemuž sloužil jako rybník ledařský (r. 1916).
- Rybník v lokalitě nyní zvané U Rybníčku. Za králickou pilou směrem na Červený Potok blízko vchodu do tvrze Hůrka (r. 1938).
- Rybník za Walterovou továrnou (bývalý podnik Tesla). Kdysi zarybněný, v zimě využívaný ke sportu, později nádrž na odpadní vody (r. 1903).
- Rybník Schucterteich (Ševcovská hráz) v lokalitě dnes zvané Na Pískách (r. 1911).

i Datace uvádějí zmínku o rybnících v textových pramenech.

3 *Rotterteich, později tzv. Maixnerův rybník. Kolem r. 1928*

4 *Maixnerův rybník. Rok 2013*

5 *Lokalita U Rybníčku ve 2. pol. 30. let 20. st.*

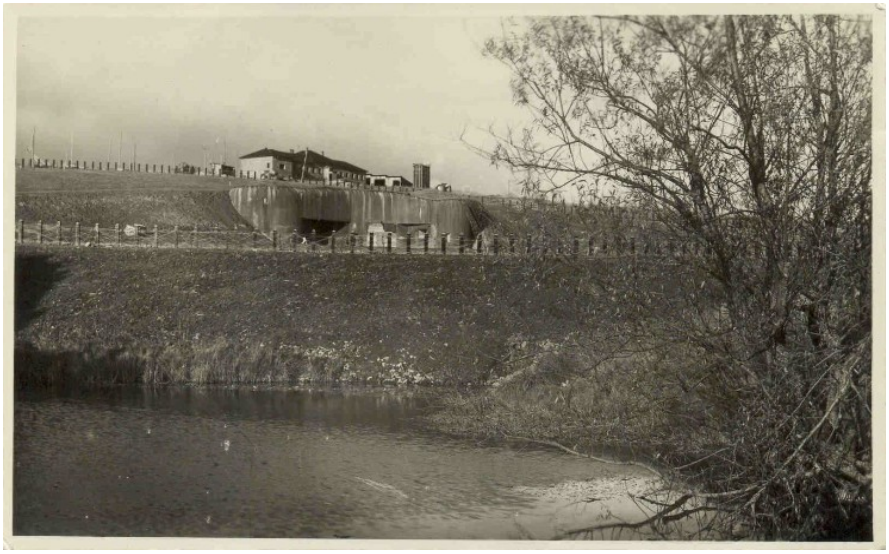

6 *Lokalita U Rybníčku. 2014*

7 *Rybník za Walterovou továrnou. Rok 1903*

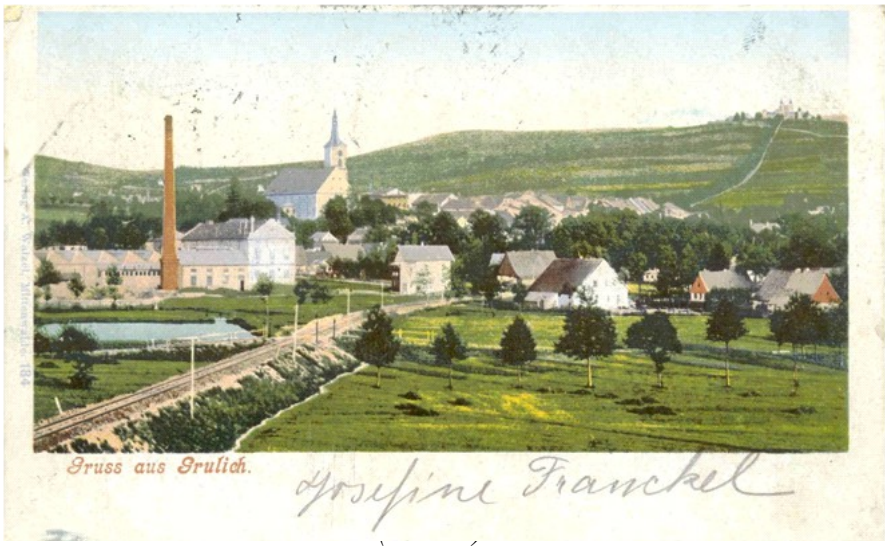

8 *Schucterteich, dnes lokalita Na Pískách. Rok 1911*

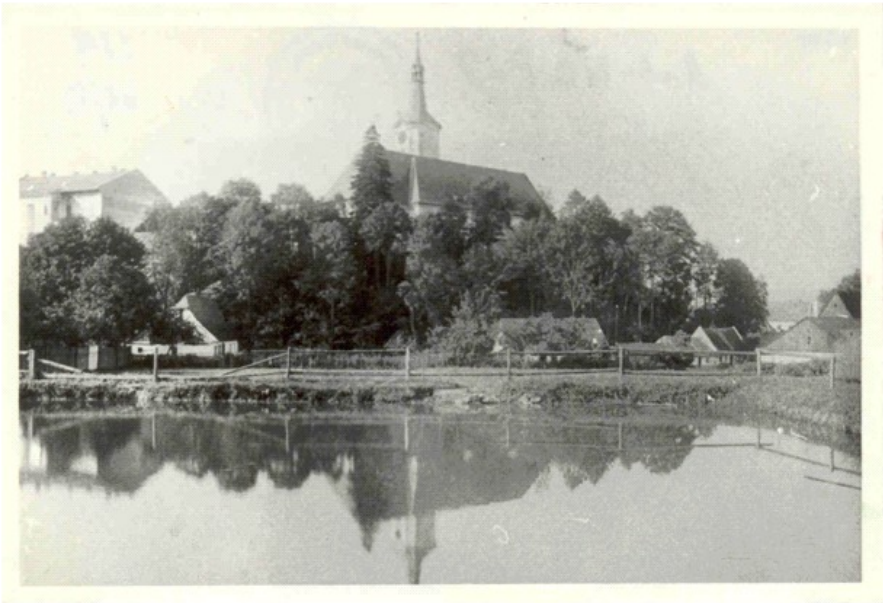

9 *Tzv. Koblihův rybník. 2014*

Živočichové králických rybníků – minulost

10 *Čolek obecný*

Rybníky představovaly přirozené prostředí vodních a pobřežních rostlin, bezobratlých živočichů (drobných korýšů, měkkýšů, různých druhů hmyzu) i obratlovců, a to především ryb (plotice obecná, karas obecný, cejn velký, cejnek malý, lín obecný, sporadicky okoun říční, do Maixnerových rybníků byli účelově vysazeni kapři). Z krajinářského a ekologického pohledu měly velký význam menší plochy s dostatkem přirozených úkrytů, jež ke svému rozmnožování využívali různí obojživelníci. Šlo především o žáby rodu skokan (zelený, hnědý) a ropuchu obecnou. Ještě v sedmdesátých letech minulého století byly v těchto vodách k zastižení dnes skoro neznámé a kriticky ohrožené druhy obojživelníků – čolci (čolek obecný, čolek horský a velmi vzácný čolek velký).

Nesmíme zapomenout ani na druhy bezobratlých živočichů – drobné korýše, jakými jsou např. hrotnatka obecná (známější spíše jako dafnie či perloočka) nebo buchanka obecná. Ty spolu s nitěnkou obecnou a dalšími druhy bezobratlých (larvy komárů, pakomárů) plní roli významného potravního prvku vyšších živočichů.

Z měkkýšů byli hojně zastoupeni okružák ploský, plovatka bahenní či bahenka živorodá.

V těchto vodách se vyvíjelo rovněž mnoho druhů hmyzu, např. komár pisklavý, vážka ploská, šidélka, motýlice i šídlo královské. Jejich dospělci pak zkrášlovali okolí těchto vodních ploch.

Rostlinstvo králických rybníků – minulost

Původně rostly v okolí rybníků náletové dřeviny jako olše lepkavá, bříza bradavičnatá či vrba jíva. Kořenové systémy těchto stromů byly důležité pro přirozené zpevnění břehů a poskytovaly úkryt různým živočichům. V jarních měsících břehy rybníků a jejich blízké

okolí pokrývala záplava sasanek hajních, blatouchů bahenních a prvosenek jarních. Vyšší vodní rostliny typické pro stojaté vody se v těchto nádržích téměř nevyskytovaly. Důvodem byly výplachy z polí, tlení listí a nedostatečné prokysličení vody. Proto se zde začaly vyskytovat sinice a řasy, což zřejmě vedlo k zániku těchto rybníků. Kořenující vodní rostliny, které zde původně rostly, postupně nahradily rostliny plovoucí (např. okřehek menší).

Králické rybníky dnes

Z výše uvedených rybníků k dnešku nezůstalo téměř nic. Zanikly i proto, že jich už nebylo třeba – ztratily svůj význam (např. pivovarský rybník). Je škoda, že zmizely i přirozené vodní plochy, které do krajiny patří, i když nejsou ekonomicky využitelné. Takové přírodní nádrže se totiž zásadně podílejí na zachování existence stávajících druhů rostlin a živočichů.

V současné době představuje nejvýznamnější stojatou vodní plochu v okolí Králický rybník – retenční nádrž vybudovaná roku 1986 na místě položeném jižně od železniční trati u tzv. Horního (Orlického) lesa. Rozloha rybníka činí 7 ha, průměrná hloubka 2,5 m, u výpusti 3 m. Nejvýznamnějším zdrojem vody přitékající do Králického rybníka je Plynárenský potok.

Ostatní stojaté vody na Králicku se využívají především jako chovná zařízení pro soukromé účely; příkladem mohou být rybníčky na Králickém (Hedečském) potoku nebo na Horní Orlici.

Rybníky nalezneme také ve vzdálenějším okolí. Kafkův rybník u Mladkova je známý výskytem chráněného hrouzka obecného, ale i přemnožením invazního druhu raka bahenního. Rybníky na pomezí Moravského Karlova a Červené Vody – tzv. Pokáleného rybníky (neoficiální název podle příjmení tehdejšího správce) – představují významnou chráněnou lokalitu vstavačů.

11 *Rybníčky v Dolní Hedči*

12 *Králický rybník – první napouštění*

Živočichové králických rybníků – současnost

V Králickém rybníku žije několik druhů uměle vysazených ryb: kapr obecný, amur bílý, cejn velký, cejnek malý, lín obecný a plotice obecná. Dravce zastupuje sumec velký, v menší míře okoun říční, candát obecný, úhoř říční a štika obecná.

V Králickém rybníku našli svůj domov i zástupci měkkýšů plovatka bahenní či škeble rybničná, která platí za přirozený indikátor kvality vody.

Rybník je líhní mnoha druhů hmyzu. Setkáme se zde s šídly, šidélky, s vážkou ploskou, černořitnou, s motýlicemi i s dalšími, méně atraktivními, druhy, jako jsou komáři, pakomáři, znakoplavky, bruslařky či další dravé druhy rodu ploštic. Z brouků jmenujme potápníka vroubeného, příkopníka rýhovaného, vírníka a zcela vzácně i vodomila černého.

Přirozeným životním prostředím je tato voda i pro prvoky, např. trepku velkou nebo měňavku. Z drobných korýšů tu žijí dafnie a buchanky, mezi máloštětinatce náleží nitěnka obecná. Tito živočichové jsou prvním článkem potravního řetězce zde žijících vývojově vyšších živočichů. Na spodní straně ponořených listů vodních rostlin pak můžeme při troše štěstí objevit nezmara hnědého či ploštěnku mléčnou.

Obojživelníky lze u Králického rybníka potkat spíše vzácně, pouze v reprodukčním období se objeví skokan hnědý a sporadicky skokan zelený. Můžeme však spatřit plazy užovku obojkovou či zmiji obecnou.

Oproti méně rozlehlým stojatým vodám se tu častěji vyskytují vyšší obratlovci. Z ptáků je běžná kachna divoká, strnad obecný, pěnkava obecná, sezónně labuť bílá, volavka popelavá i vzácný kulík říční. V mokřadních loukách kolem rybníka loví čápi bílí, od Orlického lesa sem zalétá čáp černý. V podemletých úsecích přítoků a břehů rybníka žije jeden z mála našich vodních savců ondatra pižmová. Běžně se vyskytuje hryzec vodní.

13 *Bruslařka obecná*

14 *Šidélko páskované*

15 *Šidélko ruměné*

16 *Motýlice lesklá*

17 *Vážka černořitná*

18 *Vážka ploská*

19 *Vážka žlutavá*

20 *Křižák obecný*

21 *Slíďák*

22 *Jantarka obecná*

23 *Skokan hnědý*

24 *Ropucha obecná*

25 *Kachna divoká*

26 *Vodomil černý*

27 *Okružák ploský*

28 *Plovatka bahenní*

29 *Škeble rybničná*

30 *Potápník vroubený*

Rostlinstvo králických rybníků – současnost

Podoba Králického rybníka se postupně mění díky umělé výsadbě pobřežních kultur, ale také v důsledku uchycení náletových dřevin, jako jsou vrby, břízy, olše, a dokonce i dřevin jehličnatých (smrk, modřín). Na břehu blízko vody rostou především byliny – od jara např. blatouch bahenní, orsej jarní, podběl lékařský, smetánka lékařská i chráněný kosatec žlutý. Později flóru obohacují různé druhy pryskyřníků (prudký, plazivý), kokoška pastuší tobolka, řeřišnice luční, kohoutek luční, barborka obecná či bršlice kozí noha. Stinnější místa zarůstá kopřiva dvoudomá a kontryhel obecný. V letních měsících rostou na březích a v jejich blízkém okolí kuklík potoční, toten lékařský, jetel plazivý, kopretina vratič, heřmánek vonný a tužebník jilmový.

Jednoděložné rostliny zastupují různé druhy trav: srha říznačka, psárka luční, lipnice luční, v místech sešlapávaných cest jílek vytrvalý nebo pýr plazivý. Na březích rybníka a jeho přítoků roste orobinec širolistý, rákos obecný a sítina rozkladitá.

Z vodních rostlin plovoucích na hladině, především v návětrných místech břehů, se sezónně množí okřehek menší. V Králickém rybníku se takřka nesetkáme s kořenujícími vodními rostlinami. Někdy se objevuje stolístek vodní, hojný je vodní mor kanadský – jedná se o invazní kořenující či plovoucí rostlinu, jejíž výhony dosahují i několika metrů. Vodní mor vykazuje minimální nároky na kvalitu vody a velmi rychle se množí, čímž potlačuje růst jiných rostlin. Přemnožení vodního moru nezabránilo ani vysazení typicky rostlinožravých druhů ryb, jako jsou amur bílý či tolstolobik obecný. V rybniční výpusti můžeme spatřit také bohaté trsy rdestu kadeřavého.

31 *Prvosenka jarní*

32 *Kosatec žlutý*

33 *Vrbovka chlupatá*

34 *Vrbovka úzkolistá*

35 *Pcháč obecný*

36 *Sléz pižmový bílý*

37 *Štírovník růžkatý*

38 *Bolševník obecný*

39 *Hrachor luční*

40 *Rozrazil potoční*

41 *Orobinec širolistý*

42 *Válečka praporčitá*

43 *Psineček*

44 *Pýr plazivý*

45 *Rákos obecný*

46 *Topol černý*

Závěr

Rybníky tvořily nedílnou součást Králík a jejich okolí. V každé době měly svůj význam a smysl. Většina z nich se využívala pro potřeby místních podnikatelů, zájmových sdružení a různých spolků. Dalším přirozeným vodním plochám se takové pozornosti jako rybníkům nikdy nedostávalo. Zřejmě proto, že ve své době nepřinášely žádný zjevný ekonomický přínos. Rybníky i mokřady byly vysušeny, na jejich místech dnes stojí rodinné domy nebo průmyslové podniky. Revitalizace přirozených krajinných prvků by krajině na Králicku velmi prospěla a mohla by znamenat první krok k návratu původních rostlinných a živočišných druhů.

47 *Vrba jíva a vrba košíkářská*

16. Přírodní a ekologické kalamity na Králicku

Výklad pojmů

Kalamita

Kalamita představuje událost, která nastává v důsledku přírodní nebo lidské činnosti a ničivě postihuje přírodu nebo společnost. Jedná se o nečekanou událost velkého rozsahu, jež pozměňuje předchozí stav prostředí. Vzniká jako výsledek náhodných událostí, které na sebe navazují a zvyšují svůj dopad. Dochází k poškození infrastruktury, energetických a telekomunikačních sítí, stavebních objektů, solitérních stromů a alejí, k plošným poškozením lesů, erozi půdy apod. Rozsah škod nelze zvládnout běžnými místními prostředky a může docházet i k lidským obětem.

Podle důsledků rozlišujeme kalamity ekologické a humanitární. Tyto skupiny se mohou vzájemně prolínat.

Ekologická kalamita

Ekologická kalamita znamená stav, kdy se do ekosystému dostává cizorodá látka s devastujícím účinek na místní prostředí a život s ním svázaný. Ekologická kalamita může být způsobena chemickou látkou, invazním druhem (živočicha, rostliny) či změnou prostředí vyvolanou zásahem člověka.

Humanitární kalamita

Humanitární kalamita nastává tehdy, je-li ohrožen život a zdraví nebo bezpečnost velké skupiny lidí.

Podle příčiny rozlišujeme *kalamity přírodní* a *kalamity antropogenní*, tedy způsobené činností člověka.

Přírodní kalamita

Přírodní kalamity jsou důsledkem přírodních procesů, které probíhají tak rychle a intenzivně, že způsobují nejen velké materiální škody, ale i ztráty na životech lidí. Bývají spojeny s uvolněním značného množství energie a s přesuny velkých objemů hmot (vody, půdy, sněhu, vzduchu apod.).

Přírodní kalamity dále dělíme na:

- *kosmické* – např. výbuch hypernovy, dopad mimozemského tělesa na povrch Země, sluneční erupce;
- *meteorologické* – blizard (sněhová bouře), bouřka, krupobití, vedro, sucho, zima, mráz, sníh, námraza, vítr, tornádo;
- *geologické* – sopečná erupce, zemětřesení, sesuvy půdy, závrty, lahar[i], laviny, tsunami;
- *ostatní* – epidemie a pandemie, hladomor, přemnožení škůdci, povodeň a záplavy, požáry.

Antropogenní kalamita

Antropogenní kalamity zapříčiňuje činnost člověka. Dělíme je na:

- *průmyslové* – jaderné, chemické, emise, imise, kyselé deště, smog;
- *dopravní* – silniční, železniční, letecké, kosmické;
- *války a teroristické útoky.*

Kalamity na Králicku

Mezi jednotlivými druhy kalamit existují přímé i nepřímé souvislosti. Jeden druh kalamity může zapříčinit vnik jiné kalamity, čímž dochází ke značným hmotným škodám, újmám na životním prostředí a také ke ztrátám na životech lidí.

Střední Evropa, potažmo ČR, bývá postihována pouze některými z výše uvedených kalamitních situací. Dále se zmíníme o nejčastěji se vyskytujících kalamitách v regionu Králicka, které byly zaznamenány v minulých letech.

Blizard

Blizard – ve střední Evropě se častěji používá spojení *sněhová bouře*. Jde o silný, velmi studený vítr o rychlosti přes 55 km/h, který je doprovázen masivním sněžením, kdy v krátké době napadne až několik decimetrů sněhu, jenž znemožní pohyb po silnicích

i *Lahar* – sopečný bahnotok; rychle tekoucí směs sopečného popela, úlomků ztuhlé lávy a vody.

a tratích, zapříčiní výpadky elektrické energie, zatíží a poškozuje stromoví a v lesích způsobuje rozsáhlé polomy. Níže uvedeme roky, v nichž sněhová bouře na Králicku napáchala významné škody.

1901 – 29. ledna silná sněhová bouře, škody na budovách, stromech, polomy v Obecním lese[i].

1903 – Od 16. do 23. dubna probíhaly silné bouře se sněžením. Výše sněhové pokrývky dosahovala až 1 m a u mlýna v Červeném Potoku se vytvořila 4 m vysoká závěj. Byla zastavena doprava na železnici i na silnicích. Vznikly velké škody v lesích regionu.

1904/1905 – V noci z 30. na 31. prosince řádila v kraji sněhová bouře. Spojení mezi obcemi bylo přerušeno, v Obecním a Horním[ii] lese došlo ke značnému množství polomů. Časté sněhové bouře se vyskytly i v lednu roku 1905. Několikrát byla přerušena železniční doprava Králíky–Štíty a Lichkov–Hanušovice.

1918 – 11. a 12. ledna způsobila vichřice se sněžením na 4 dny zastavení železniční dopravy na trati Dolní Lipka – Štíty.

1923 – 24. prosince nastala sněhová bouře a sněžilo až do 2. února r. 1924. Další bouře trvala od 4. do 6. února a poté ještě od 14. do 16. února r. 1924. Napadlo takové množství sněhu, jaké starousedlíci nepamatovali. Téměř po celou dobu této sněhové kalamity byla zastavena silniční a železniční doprava mezi Králíky a Hanušovicemi.

1 *Sněhová kalamita v r. 1923. Králíky – náměstí*

i *Obecní les* – z něm. *Gemeindewald*; les při silnici mezi Králíky a Dolní Lipkou.
ii *Dolní les* – les při jihovýchodním okraji Králík (od Myslivecké chaty směrem k Dolní Orlici). *Horní les* – les u Dolní Orlice.

1930 – 27. a 28. října nastalo silné sněžení, ochlazení a mráz. Výška sněhové pokrývky dosahovala až 80 cm, ve vyšších polohách i mnohem více. Došlo ke značnému rozsahu poškození vrškovými zlomy zvláště u mladých lesních porostů, a to v celém regionu. Následné oteplení způsobilo lokální povodně.

1973 – Sněhové bouře na konci listopadu a na začátku prosince způsobily polomy a vývraty v lesích celého regionu v rozsahu několika desítek tisíc kubických metrů.

2009 – 15. října nastalo silné sněžení, i v nižších polohách napadlo až 70 cm mokrého sněhu, který způsobil značné škody na dosud olistěných stromech. Ohnuté, polámané a vyvrácené stromy způsobily dvoudenní zastavení provozu na železnici a silnici mezi Králíky a Hanušovicemi.

2 *Sněhová kalamita v r. 1923. Silnice Králíky – Červená Voda*

Bouřka, krupobití

Bouřkou míníme soubor elektrických, optických a akustických jevů vznikajících mezi oblaky navzájem nebo mezi oblaky a zemí, během kterých dochází k silným srážkám, jež mohou způsobovat lokální záplavy. Další nebezpečí se pojí s blesky, které mohou při kontaktu se zemí zapříčinit vznik požárů. Silná bouře je provázena prudkým větrem, který poškozuje stromy, elektrická vedení a střechy domů. Bouřku často doprovází i krupobití. Krupobití představuje zvláštní formu atmosférického jevu, zejména při letních bouřkách, během kterého na zem dopadají ledová tělesa různého (převážně kulovitého) tvaru a velikosti. Při krupobití dochází ke značným škodám na řadě zemědělských plodin, výjimečně také na střechách a oknech staveb.

Na Králicku představují bouřky nejčastější přírodní jev způsobující lokální postižení oblasti. Přiblížíme si některé roky, ve kterých bouřky zásadněji zasáhly Králíky a jejich okolí.

1741 – 14. srpna přišlo velké krupobití, při kterém napadla silná vrstva krup; některé vážily až půl kilogramu. Byla zcela zničena úroda na polích v Horní Lipce, Červeném Potoku a na Velké a Horní Moravě.

1893 – 20. a 22. června proběhla bouře s krupobitím, při níž došlo ke zničení úrody v Mladkově, Lichkově a v Dolní Lipce.

1902 – 30. srpna nastala průtrž mračen s krupobitím; kroupy velikosti lískových ořechů způsobily značné škody na majetku a úrodě v okolí Králík.

1926 – 26. srpna přišla bouřka s krupobitím, padaly kusy ledu, postižena byla oblast Červené Vody a Červeného Potoka. Došlo k úplnému zničení úrody ovsa.

1928 – 26. června při bouřce padaly v Lichkově kroupy velikosti štěrku – rozbily množství oken. 4. července téhož roku se přihnala další bouřka s krupobitím – kroupy velikosti holubího vejce zničily úrodu na polích v pásmu od Červeného Potoka k Horní Hedči.

1953 – 3. září přišlo do kraje od polského Mezilesí silné krupobití s kusy ledu o velikosti slepičího vejce, které způsobily mnoho škod na střechách, sklenících, v zahradách a na polích.

Vedro a sucho

Vedro a sucho spolu většinou souvisí. Jako *vedro* se označuje vlna extrémních teplot dosahujících vysoce nadprůměrných hodnot a majících za následek zdravotní komplikace u lidí i zvířat v postižené oblasti. Trvá-li vlna veder déle, zapříčiní sucho. *Sucho* může být způsobeno také dlouhodobým nedostatkem srážek. Vlny veder a sucho mají negativní dopad na zemědělskou činnost a rostlinnou vegetaci vůbec. Lesní porosty, zejména jehličnaté, sucho oslabuje, a ty se tak stávají méně odolnými vůči hmyzím škůdcům (kůrovcům), kteří se přemnožují a poškozují lesní porosty v různé intenzitě, zejména pak v následujících letech.

1904 – V létě nastala nebývalá vedra a sucho – nepršelo od června až do 22. srpna. Následovala neúroda píce, obilí a brambor, klesaly stavy dobytka a projevil se nedostatek vody. V tomto roce bylo abnormálně studené září, odpolední teploty dosahovaly max. 7 °C.

1917 – Léto přineslo velká vedra a sucho. Předčasně dozrálo obilí, nevzešly setby jetele a ozimů, přemnožily se housenky a mšice.

1921, 1922 – Panovalo extrémní sucho – oba roky se v létě obešly bez deště. V roce 1922 nepršelo od dubna až do 15. srpna. Vyschly studny a prameny, nastala neúroda na polích a nedostávalo se krmení. Došlo ke snížení stavu hospodářských zvířat a ke zvýšení cen.

1947 – Katastrofální sucho, nepršelo od 9. dubna do 2. září. Vyschly některé malé vodní toky, usychaly lesní porosty, následovala velká neúroda polních plodin, píce a ovoce. Značně poklesl stav dobytka.

Zima, mráz, sníh

Extrémně nízké teploty mohou způsobit kalamitní stav, zejména trvají-li delší období. Nastávají problémy v dopravě, v dodávkách energií, poškozuje se vegetace, dochází k úhynům živočichů, výjimečně jsou ohroženy životy lidí. Dříve však byly oběti na lidských životech častější.

1740 – Nastala velice krutá zima, umrzlo množství lidí a také dobytka ve stájích, mráz spálil stromy v zahradách a zamrzla voda ve vodovodech.

1767/1768 – Přišla velmi tuhá zima. Začala brzy na podzim a trvala do března. Mnoho lidí utrpělo omrzliny.

1784/1785 – Zima se dostavila již v říjnu, mrzlo, ale sníh napadl až v únoru, kdy uhodily

velmi ostré mrazy. 5. dubna se spustila velká vánice, závěje zavály i celé domy, ovocné stromy pomrzly a uhynula včelstva. Následovala neúroda píce i obilí.

1864 – 19. března silně sněžilo, mrazy lidem způsobovaly omrzliny.

1901 – Koncem března sněžilo a silně mrzlo (až -15 °C). Pomrzli tažní ptáci, kteří se již vrátili z teplých krajů.

1905 – 12. ledna kvůli silnému mrazu zmrzli v Červeném Potoku a v Dolní Moravě dva lidé.

1923/1924 – Zima bohatá na sníh – časté vánice několikrát způsobily zastavení provozu na silnicích a na železniční trati Lichkov–Hanušovice.

1928/1929 – Region zasáhla nesmírně tuhá zima. Začala v prosinci r. 1928 a vyvrcholila v únoru r. 1929 – mrazy -38 až -40 °C. Zmrzla většina ovocných stromů, pomrzly brambory ve sklepích, za oběť mrazům padlo množství ptactva a zvěře. Řada lidí byla postižena omrzlinami končetin a obličeje. Chladné období skončilo oblevou začátkem března.

1944 – V březnu přišla sněhová kalamita – nízké domy vězely ve sněhu až po střechu.

3 *Sněhová kalamita v r. 1941. Králíky – Valdštejnova*

1949 – 2. až 5. března se spustila sněhová vánice. Školu v Červeném Potoce zavál sníh až do 2/3 výše oken.

1954 – Dlouhotrvající silné mrazy v měsíci únoru způsobily v Králíkách zamrzání vodovodů v domech, praskání potrubí a dokonce zamrzl i hlavní vodovodní řad na viaduktu – důsledek se projevil nedostatkem vody ve městě.

1970/1971 – Zimu doprovodila bohatá sněhová nadílka a silné mrazy. Několikrát se zastavila železniční a silniční doprava. Uhynulo mnoho srnčí zvěře.

1978/1979 – V noci ze Silvestra na Nový rok došlo k prudkému teplotnímu zvratu z +10 °C na -20 °C, který způsobil celostátní kalamitu v dopravě, vázla také práce v dolech a zásobování uhlím. Byl vyhlášen nouzový regulační stupeň v odběru elektřiny. V Tesle Králíky se na týden zastavila výroba a obdobná situace nastala i jinde v republice. Po 3 týdny se nevyučovalo ve školách. Vznikly velké národohospodářské škody. V lesích regionu se tento teplotní zvrat projevil poškozením všech dřevin, nejvíce však buků, z nichž některé na jaře vůbec nevyrašily a musely být vytěženy. Jehličnaté dřeviny, zejména smrky, nejevily příznaky poškození, ale evidentně došlo k jejich celkovému oslabení, následkem čehož se od roku 1980 v lesních komplexech Jeřábu, Suchého vrchu a Králického Sněžníku začaly projevovat příznaky poškození průmyslovými exhaláty.

4 *Sněhová kalamita v r. 2000. Králíky – před restaurací U Lípy*

1992 – Pozdní jarní mrazy citelně poškodily vyrašené lesní dřeviny (jasan, javor, buk, smrk).

2006 – V důsledku sněhové kalamity v půli února se pod vrstvou sněhu bortily střechy domů a průmyslových objektů, např. č. p. 353 a 269 a výrobní hala závodu Novalamp v Králíkách.

2011 a 2012 – Pozdní jarní mráz spálil vyrašené letorosty mladých lesních porostů, hlavně buku a smrku.

Námraza

Námrazu tvoří obal ledových částeček a jinovatky ulpívajících na povrchu stromů, elektrického vedení, staveb atp. K tomuto jevu dochází při teplotě pod bodem mrazu a je-li vzduch nasycen drobnými částicemi podchlazené vody, jež při styku s povrchem předmětů krystalizují na jejich návětrné straně. Trvá-li tento stav dlouho, dosahuje vrstva námrazy i několika centimetrů a enormně zatěžuje předměty, které obaluje; dochází tak ke škodám na vedeních, lesních porostech a ostatním stromoví.

5 *2000 – vršková zlomy způsobené kombinací námrazy a sněhu*

1932/1933 – Při abnormální zimě napadlo málo sněhu a v lednu r. 1933 v nižších polohách po několik týdnů narůstala na stromech námraza; ta dosáhla té míry, že se stromy lámaly a vyvracely. Malé lesíky a solitérní stromy byly zcela zničeny, avšak lesní komplexy ve vyšších polohách zásadně poškozeny nebyly.

Obdobné škody na stromech a lesních porostech způsobila námraza také v minulosti: v letech 1911, 1924, 1927 a 1930; po roce 1933 až v roce 1966 a 1974.

1995/1996 – V zimním období došlo kombinací námrazy a sněhu ke značnému poškození lesů nejen na Králicku, ale v celé ČR, přičemž v lesích vzniklo celkem 2,4 mil. m^3 polomů.

2000 – Námraza a sníh způsobily v lesích na Králicku cca 10 tis. m^3 polomů, zejména pak v oblasti Králického Sněžníku.

Vítr

Vítr – horizontální proudění vzduchu v atmosféře vyvolané rozdíly tlaku vzduchu a rotací Země. Tento živel odpradávna ničí, ale zároveň člověku poskytuje užitečnou energii. Ve střední Evropě zapříčiňují právě vítr a povodně největší škody. Výše vzniklých škod je úměrná rychlosti větru; ta se zjišťuje měřením nebo odhadem podle dvanáctistupňové Beaufortovy škály.

6 *1996 – následky větrné smršťě v tzv. Dolním lese*

Beaufortova stupnice		
Stupeň	Rychlost větru v km/hod.	Slovní označení
0	0–1	bezvětří
1	1–5	vánek
2	6–11	slabý vítr
3	12–19	mírný vítr
4	20–28	dosti čerstvý vítr
5	29–38	čerstvý vítr
6	39–49	silný vítr
7	50–61	prudký vítr
8	62–74	bouřlivý vítr
9	75–88	vichřice
10	89–102	silná vichřice
11	103–117	mohutná vichřice
12	118–133+	orkán

A jaké škody vítr v minulosti napáchal na Králicku?

1740 – 20. prosince silná vichřice poškodila mnoho domů a stodol ve všech obcích, vyvrátila řadu stromů a celé velké plochy lesa.

1868 – 7. prosince Králicko postihla mohutná vichřice až orkán. Vítr silně poškodil či odnesl střechy mnoha domů, vyvrátil a polámal aleje a letité památné stromy v Králíkách a v okolních obcích. K obrovským škodám došlo v okolních lesích, kde bylo vyvráceno nebo polámáno tisíce kubických metrů dřeva. Kronikáři uvádí, že toto dřevo se bude zpracovávat více let a že se lesníci obávají následné kůrovcové kalamity.

1902 – 31. srpna se přehnala silná vichřice (kroniky uvádějí cyklon) přes Lichkov, Dolní Lipku, Králíky a Horní Hedeč. Způsobila velké škody na domech, alejích a lesích.

7 1994 – větrná smršť. Králíky – areál fy. Progressa

1909 – Ve dnech 3. až 5. května napáchal velké škody v lesích na Suchém vrchu, v Obecním lese a na Horní Moravě orkán.

1916 – 5. července se v 15.30 zvedl orkán, jenž způsobil značné škody na památných stromech v aleji vedoucí ke klášteru na Hoře Matky Boží a v parku u Střelnice v Králíkách. Zničeny byly dva nejstarší stromy v Králíkách: přes 200 let starý javor u č. p. 314, předposlední strom vysazený při založení kláštera, a padl i symbol krajiny – mohutný buk na návrší u Lískovce. Zcela zničena byla alej vedoucí k nádraží. Škody orkán způsobil i v Obecním lese a na Lískovci.

1959 – 28. července způsobila silná vichřice rozlehlé polomy na Suchém vrchu a také v Dolním a Horním lese.

1980 – Lednová vichřice způsobila polomy značného rozsahu v Dolním lese, na Suchém vrchu a na Velké Moravě. Celkově padlo 18 000 m^3 dříví.

1981 – Opět lednová vichřice, polomy v lesích celého regionu dosáhly rozsahu asi 20 000 m^3.

1984 – 22. až 24. listopadu bylo velmi větrno, vítr v poryvech dosahoval síly vichřice; ta za sebou zanechala polomy v lesích celého Králicka. Nejvíce utrpěly lesní porosty na Velké Moravě (9 000 m^3) a Zelený les v Červeném Potoku.

1985, 1986, 1989, 1990 – Silné větry způsobily polomy v lesích regionu v rozsahu každoročně 10 až 20 000 m^3.

1991, 1992, 1993 – V důsledku silných větrů došlo k polomům v lesích regionu v rozsahu každoročně 20 až 30 000 m^3.

1996 – 29. června se ve směru od Suchého vrchu přes Dolní Boříkovice a Dolní les přehnala větrná smršť, která v Dolním lese způsobila polomy v rozsahu asi 4 000 m^3.

2002 – Vichřice v noci z 27. na 28. října způsobila škody na střechách domů a v lesích regionu.

2007 – V noci z 18. na 19. ledna zasáhl Králicko okrajově orkán Kyril, způsobil polomy v okolních lesích a poškodil solitérní a alejové stromy.

2007 – Listopadová vichřice v oblasti Králického Sněžníku poškodila cca 10 000 m^3 dříví.

Zemětřesení

Zemětřesení vzniká pohybem tektonických desek v zemské kůře. Rodí se pod povrchem a navenek se projevuje otřesy, smršťováním či roztahováním zemského povrchu. Často zasahuje rozsáhlé oblasti – účinky bývají zničující. Zemětřesení se vyskytuje hlavně v tektonicky aktivních oblastech, mezi které střední Evropa naštěstí nepatří. Sílu zemětřesení určuje devítistupňová Richterova stupnice, jež vyjadřuje účinky na zastavěné území. Králický region okrajově zasáhlo poměrně silné zemětřesení 14. června r. 1827, kdy byl zničen mlýn a olejna v nedalekém Jodłówě v Polsku. Slabé zemětřesení bylo zaznamenáno v noci z 9. na 10. ledna roku 1901 v Králíkách a Mladkově; doprovázelo je silné dunění, podobné jedoucímu vlaku. Toto zemětřesení se projevovalo ve směru od severozápadu k jihovýchodu. V témže roce, 10. května v 3.45, nastalo další zemětřesení v Mladkově. Slabší zemětřesení se projevilo ještě v noci z 24. na 25. července roku 1935. Jednalo se o dva otřesy, doprovázené podzemním rachotem. Zaznamenáno bylo v Horní Lipce, Červeném Potoku a Dolní Moravě.

Sesuvy půdy

Živelné pohromy v podobě *sesuvů půdy* se klasifikují jako *geohazardy* a vznikají v souvislosti s procesy probíhajícími v horninovém prostředí zemského tělesa. V této kategorii jsou právě sesuvy půdy nejznámější a nejčastější. Vznikají náhle, jsou rychlé a nečekané. Způsobují značné škody na majetku, na životním prostředí a mohou ohrožovat také lidské životy. Nejčastěji vznikají při porušení stability svahů působením nadměrného množství vody v půdě. Nestabilitu svahů dále zvyšuje rozmrzání, zvětrávání hornin, změna porostu či odstranění vegetace.

Na Králicku postihují svahové sesuvy půdy pohoří Králického Sněžníku. Naštěstí se jedná o sesuvy menšího rozsahu, nastávající po intenzivních deštích nebo při jarním tání sněhu. K řadě drobných sesuvů v tomto pohoří došlo při povodni v roce 1997. Poslední větší zdokumentované sesuvy půdy vznikly za chatou Šindelkou na hoře Uhlisko po jarní bouři v květnu 2007. Největší sesuv půdy nastal při nadměrných dešťových srážkách v červenci 2011 rovněž na Uhlisku, kde část lesního porostu o šíři 20 a délce 100 metrů sjela do údolí nad chatou Vilemínkou. Byla poškozena lesní cesta v délce 1 km včetně mostu, povodňová vlna dosáhla až na základy chaty Vilemínky.

Lavina

Jako *lavina* se označuje sesuv vrstev sněhové pokrývky vlivem gravitačních sil z horních partií hor do údolí. Na své trase působí lavina tlakem na předměty stojící jí v cestě a ničí je či přesouvá.

Hlavním důvodem vzniku lavin je ukládání velkých přídělů sněhu ve vrstvách na prudkém svahu s vypouklým profilem, na němž chybí vegetace. Následně dochází k narušením rovnováhy smykového odporu a smykového napětí mezi vrstvami sněhu. Lavinu uvede do pohybu otřes, oteplení a tání, déšť, zatížení lyžařem či jiné vlivy.

8 *2009. Králický Sněžník – lavinová dráha*

9 *1999 – důsledky laviny. K. Sněžník – rokle*

Na Králicku se nachází jediná lokalita s výskytem lavin, a to na jižním úbočí hory Králický Sněžník. Lavinová dráha vede od pramene řeky Moravy do jejího údolí, měří cca 350 metrů a dosahuje šířky do 30 metrů. Morfologicky je tato lokalita patrná jako bezlesá proluka ve stromovém porostu, zarůstající bylinnou vegetací.

Ke vzniku laviny na Králickém Sněžníku dochází následovně: Při různých směrech větru je sníh odnášen z vrcholové části hory a ukládá se v závětrném prostoru u pramene Moravy. Při nahromadění velkého množství sněhu a splnění některé z výše uvedených podmínek pro vznik laviny dojde k sesuvu masy sněhu do údolí řeky Moravy. Poslední doložené laviny v této lokalitě sjely do údolí 25. března roku 1962 a 13. února r. 1999. Pamětníci zaznamenali lavinu také mezi první a druhou světovou válkou.

Po sněhovém sesuvu z r. 1962 byla lavinová dráha opětovně zalesněna, takže v roce 1999 zde rostl asi pětatřicetiletý mezernatý smrkový porost s jeřábem, který ale únorová lavina z tohoto roku zcela smetla; zastavila se až na úrovni, kde vede žlutá turistická značka, a zničila zde turistické odpočívadlo. Lesníci, po dohodě s orgány ochrany přírody, obnovenou lavinovou dráhu již nezalesňovali. V současné době jde o jednou z floristicky nejbohatších lokalit národní přírodní rezervace Králický Sněžník.

Epidemie a pandemie

Epidemie je označení pro masivní rozšíření nemoci v populaci. Epidemie velkého rozsahu zasahující více světadílů se označuje jako *pandemie*. Hlavně z minulosti jsou známé epidemie a pandemie moru, cholery, záškrtu, černého kašle ad. V současnosti ohrožují lidstvo epidemie a pandemie chřipky, viru SARS nebo AIDS. A jak na tom bylo v minulosti Králicko?

1633, 1680 – Mor, na jehož následky zemřelo mnoho obyvatel regionu.

1713–14 – Další morová epidemie; podlehla až polovina starousedlíků Králík a okolních vesnic. Nejspíše jako díkůvzdání za odeznění této morové nákazy vztyčili Králičtí mariánský sloup na Malém náměstí v Králíkách.

1783 – Mor hovězího dobytka.

1805–1806 – Po vítězství Napoleona v bitvě u Slavkova přineslo ustupující ruské a posléze i rakouské vojsko do kraje tyfus a černé neštovice.

1831 – Vypukla cholera na Mladkovsku.

1837 – Společně s hladem se v kraji objevil tyfus.

1849, 1855 – V kraji řádila cholera a tyfus.

1888 – Kraj postihla epidemie záškrtu, při níž zemřely desítky dětí převážně ve věku 2–6 let.

Hladomor

K hladomoru dochází při nedostatku přirozené potravy. Hlad způsobuje strádání a podvýživu obyvatelstva. Příčinou nedostatku potravy bývá extrémní sucho, neúroda, přemnožení škůdců, války atp. Jedná se tedy o následnou katastrofu, které předcházela jiná. Hladomory se nevyhnuly ani Králicku, např. v letech 1771 a 1837 nastal hlad v důsledku velké neúrody.

Přemnožení škůdci

Vlivem klimatických podmínek příznivých pro vývoj škůdců, dochází cyklicky nebo nepravidelně k přemnožení určitého druhu, který požírá veškerou vegetaci (např. kobylky), způsobuje holožíry jen určitého druhu bylinné či stromové vegetace (housenky, plži) nebo zapříčiňuje usychání lesních porostů, zejména smrkových (kůrovci). Vzhledem k vysázení smrkových monokultur docházelo a dochází ke kalamitám způsobeným škůdci i na Králicku, ale pokaždé nemusí jít pouze o smrkové porosty:

1740 – Po kruté zimě přišlo horké léto a přemnožené housenky zcela zničily porosty lnu.

1861 – Následkem teplého podzimu se přemnožili plži a značně poškodili porosty ozimého žita v okolí Mladkova.

1928 – Vznikly škody způsobené přemnoženými housenkami motýla osenice ypsilonové v zahradách a zejména na lnu, který musel být předčasně sklizen.

1990, 1991 – Kalamitně přemnožené housenky vosičky ploskohřbetky smrkové svým žírem poškodily jehličí smrkových porostů na Klepáči, Jeřábu a na Suchém vrchu do takové míry, že bylo nutno provést letecký postřik insekticidem.

10 *Osenice ypsilonová*

1992 – Abnormální kvetení lesních dřevin, následné suché letní období a působení průmyslových exhalátů způsobilo oslabení smrkových porostů a jejich napadení kůrovci (lýkožrout smrkový, lýkožrout menší a lýkožrout lesklý). Následná kůrovcová kalamita postihla především smrčiny vyšších poloh regionu a lesníci se s ní museli potýkat po několik let.

11 *Lýkožrout smrkový*

1992, 1993 – Kůrovcová kalamita, které na Králicku padlo za oběť až 25 000 kubických metrů dřeva každý jednotlivý rok.

1994–1997 – Kůrovcová kalamita – v lesích regionu se každoročně vytěžilo 5 000 až 15 000 kubických metrů tzv. kůrovcového dříví[i].

2007–2011 – Kůrovcová kalamita – v lesích regionu se každoročně vytěžilo 5 000 až 15 000 kubických metrů kůrovcového dříví.

Povodně

Povodně způsobuje nadbytek vody v určitém prostředí. Ten je nejčastěji vyvolán abnormálním množstvím dešťových srážek, vylitím vodotečí[ii] z koryt, protržením hrází vodních staveb nebo rychlým jarním táním sněhové pokrývky. Při povodních dochází k zaplavení rozsáhlých oblastí, ke vzniku značných materiálních škod, k úhynu živočichů a rostlin a také k obětem na lidských životech.

1714 – Na podzim po průtrži mračen došlo k zaplavení a následným škodám v Dolním Předměstí v Králíkách, v Červeném Potoku, Boříkovicích, Lichkově a Mladkově.

1784 – Silná průtrž mračen způsobila velké zátopy, rozšířil se dobytčí mor, na který vyhynul téměř veškerý stav dobytka.

1763 – 27. června postihla Mladkov ničivá průtrž mračen, zřítila se dřevěná škola a dalších 7 domů; zahynulo 5 obyvatel, jejichž těla údajně nikdy nebyla nalezena.

1816 – Přišla průtrž mračen s následnou povodní, která si vyžádala lidské životy. Na památku této pohromy byla postavena socha Jana Nepomuckého na mostě v ulici Jana Opletala v Králíkách.

1841 – V lednu došlo k silné oblevě a v důsledku tání sněhu k povodni, která strhla mosty v Červeném Potoku a přilehlých osadách. Pak vše opět zamrzlo.

1846 – V lednu napadlo velké množství sněhu. Od 22. do 26. 1. silně pršelo a následné tání sněhu vyvolalo povodeň na řece Moravě. 26. 1. voda strhla most u červenopotockého mlýna.

---

i *Kůrovcové dříví/dřevo* – dřevo, které je třeba vytěžit v důsledku kůrovcové kalamity.
ii *Vodoteč* – vodní tok.

1847 – 13. června postihla oblast Králického Sněžníku průtrž mračen a vzniklá povodňová vlna na řece Moravě způsobila značné škody na majetku obyvatel sídlících při břehu řeky.

1854 – Dlouhodobé deště způsobily ve dnech 20. až 22. srpna záplavy na Králicku i v přilehlém Polsku; voda způsobila mnoho škod na majetku obyvatelstva včetně polí.

1858 – Po dlouhotrvajících deštích v červenci vznikla povodeň na řece Tiché Orlici, která 31. července strhla jezy a mosty a způsobila škody na lukách a polích v Mladkově.

1866 – 6. července se spustila bouře s průtrží mračen, po níž následovala povodeň na Tiché Orlici. Voda zaplavila domy v Mladkově, u Obecního domu sahala až do výše oken.

1903 – Od 8. do 20. července stále pršelo, následovala povodeň na řece Moravě, strženy byly mosty a lesní cesty zejména v oblasti Králického Sněžníku. Rozlehlé plochy podél Moravy zaplavila voda a došlo ke škodám na úrodě.

1907 – Od května do července se vyskytovaly časté bouře s průtržemi mračen. Napáchaly značné škody na svažitých polích splavením ornice i s osením a bramborami. Strženy byly cesty a mosty. Velká voda nejvíce postihla Králíky, Dolní Hedeč, Horní a Dolní Orlici a Červený Potok. Toto období vyvrcholilo ničivou povodní ve dnech 13. a 14. července na řekách Tiché Orlici a Moravě. Byla zaplavena část Králík, Lichkova, Mladkova a Dolní Boříkovice. Voda vzala mnoho mostů a poškodila silnice; dále strhla nebo poškodila několik domů; došlo k zastavení železniční dopravy Lichkov–Hanušovice a Králíky–Štíty. Mnoho škod Tichá Orlice napáchala i na svém dolním toku. Událost dala první podnět k myšlenkám na výstavbu pastvinské přehrady. Touto povodní byly postiženy i sousední Slezsko a Morava.

1913 – Silný déšť 4. a 5. září způsobil zatopení dolního okraje Králík, Dolní Lipky a Lichkova.

1925 – Vydatné deště 3.–5. srpna zapříčinily povodeň na řece Moravě, jež zaplavila přilehlé pozemky a způsobila značné škody jejich majitelům.

1959 – Průtrž mračen 13. června za sebou zanechala značné škody na lesních cestách; rozvodněná Morava u Tvarožných děr strhla spojovací most mezi pravostrannou a levostrannou lesní cestou a odnesla úsek cesty vedoucí od mostu k Tvarožným děrám. Spojení cest už nebylo obnoveno a poškození je patrné ještě nyní.

1981 – V červnu nastaly velké průtrže mračen a způsobily zatopení dolní části Králík.

1997 – Ve dnech 5. až 16. července došlo v povodí řek Moravy, Odry a Tiché Orlice k povodni, která nastala v důsledku intenzivních dešťů. Místy spadla až polovina ročního úhrnu srážek. Nejvíce

12 *Povodně 1997. Dolní Morava*

byly postiženy Morava, Slezsko a východní Čechy. Povodeň postihla i Polsko, Slovensko a Rakousko. Jednalo se tedy o katastrofu evropských rozměrů.

Na Králicku tehdy povodeň nejvíce zasáhla Dolní Moravu, Červený Potok, Lichkov a Mladkov. Byly tu strženy mosty, poškozeny komunikace a zatopeny domy v záplavovém území Tiché orlice; v Mladkově voda zničila hřiště TJ. Největší finanční škody byly způsobeny na lesních cestách a lesních pozemcích v oblasti Králického Sněžníku.

13 *Povodně 1997. Dolní Morava – Lesovna*

Požáry

Ohněm dnes bývají postiženy spíše jednotlivé domy, ale v minulosti se často stavělo z lehce spalitelných materiálů (dřevo, sláma), a popelem tak lehly i celé vesnice nebo části měst. V suchém letním období dochází také k požárům obilí na polích. Obtížně zvládnutelné a ekologicky nejzávažnější jsou požáry lesní.

Požáry mnohdy vznikaly a vznikají z nedbalosti osob při zacházení s ohněm nebo kvůli špatnému stavu otopného systému v domech. Na vině mohou být i žháři. Výjimečně požáry způsobuje úder blesku. V poslední době lesní požáry často vznikají kvůli nedbalosti turistů.

Podle regionálních historických záznamů došlo k nejhorším požárům v samotných Králíkách, a to v následujících letech:

1708 – 20. října vyhořelo 68 měšťanských a 30 chalupnických domů, dále kostel, fara a 17 stodol. Šlo o vůbec největší požár v historii Králík.

1767 – Další velký požár postihl Králíky 5. srpna v ranních hodinách. Vyhořelo celé náměstí, kostel s farou a domem zvoníka, část Dlouhé a Hluboké ulice a několik dalších domů. Uhořeli dva lidé.

1806 – 8. prosince požár zničil 20 měšťanských domů v Dlouhé a Příčné ulici.

1870 – 4. května vyhořelo 12 stodol a 2 domy v Dolní ulici.

Požár se nevyhnul ani klášteru servitů na Hedči:

1846 – Za noční bouře ze 7. na 8. srpna uhodil blesk do poutního kostela. Shořela křížová chodba a knihovna, dvoje varhany, oltáře a v žáru se roztavily zvony.

1875 – 25. dubna postihl rozsáhlý požár obec Mladkov; vznikl v hostinci a posléze se rozšířil na dalších 28 domů, 10 stodol a 12 vedlejších budov. Na padesát rodin ztratilo přístřeší.

1901 – 19. července vypukl požár v lesním komplexu na Jeřábu v lichtenštejnském revíru

a rozšířil se i do revíru hraběte Althana. Požár zničil více než 6 ha mladého lesa u Lichtenštejna a 2,5 ha lesních porostů u Althana. Oheň vznikl pravděpodobně z nedbalosti lesních dělníků.

K dalším lesním požárům většího rozsahu v králickém regionu naštěstí nedošlo.

Emise, imise, kyselé deště

Popílek, prach, oxid uhličitý (CO_2), oxid siřičitý (SO_2), oxidy dusíku (NOx), freony ad. – to jsou průmyslem a dopravou produkované pevné a plynné částečky znečišťující ovzduší. *Emise* se měří u zdroje znečištění, kdežto *imise* se zaznamenávají v místě zjištěného spadu.

Hlavním zdrojem znečištění na Králicku byl v minulosti (a v menší míře je i dosud) dálkový přenos imisí z tepelných elektráren v naší republice; avšak přibližně třetina znečištění ovzduší našeho regionu má svůj původ v sousedním Polsku. V současné době se čistota ovzduší v kraji výrazně zlepšila, protože v průběhu posledních let došlo k odsíření našich tepelných elektráren. Hlavními původci místního znečištění jsou dnes lokální zdroje a automobilová doprava. Kromě znečištění ovzduší představovaly nejzávažnější problém způsobený emisemi kyselé deště. Na těch se podílely především emise oxidů síry a dusíku, které v ovzduší reagovaly s vodními parami a jako kyseliny se spolu s dešťovými srážkami snášely k zemi. Pevné a plynné imise spolu s kyselými dešti představují vážné poškozování životního prostředí dole na zemi, přičemž ohrožují zdraví lidské populace i veškerých živočichů a rostlin. Ty poškozují přímo svým působením, anebo nepřímo okyselením půd a tekoucích i stojatých vod. V neposlední řadě kyselé deště poškozují stavby či kovové konstrukce a spolu s plynnými formami SO_2 a NOx představují obzvláštní nebezpečí pro horské jehličnaté lesy mírného pásma, zejména při spolupůsobení ozonu v přízemní vrstvě atmosféry.

Zásadně se vliv průmyslových exhalátů a kyselých dešťů projevil ve zhoršení zdravotního stavu vysokohorských lesů zejména v hřebenových partiích pohoří Králického Sněžníku a s menší intenzitou i na Jeřábu, Suchém vrchu a na Bukové hoře. Oslabené lesní porosty pak snadno podléhaly kůrovcům a poškození mrazem či větrem. Na konci 20. století se lesníci několik let snažili zmírnit okyselení půd a dosáhnout tak zlepšení zdravotního stavu porostů leteckým vápněním poškozených partií vysokohorských lesů.

Chemická kalamita

Chemickou kalamitu může způsobit únik toxických látek nebezpečných pro rostliny, živočichy a lidi do životního prostředí. Tyto toxické látky zapříčiňují poškození zdravotního stavu a v krajním případě i úhyn, respektive smrt, zasažených jedinců.

K chemickým kalamitám menšího či většího rozsahu docházelo také na Králicku:

1928 – 2. října došlo k hromadnému úhynu ryb v Hedečském[i] potoku v důsledku úniku vápna do vodního toku při stavbě domu č. p. 71 v Dolní Hedči.

1967 – 21. července nastal hromadný úhyn ryb v Králickém potoku jako důsledek přílišného zakalení vody při čištění rybníka v Dolní Hedči.

i *Hedečský potok* – horní část *Králického potoka*.

1973 – Ve dnech 27. června až 9. července byly zaznamenány úhyny ryb v Tiché Orlici v délce 5,5 km. Příčinou byl únik škodlivých látek z mlékárny. Uhynulo více než 5 000 ryb a škoda se vyšplhala na 42 000 Kčs.

1977 – V dubnu a na podzim se vyskytla virová nákaza ryb v Tiché Orlici a v Lipkovském potoce.

1978 – 10. června nastal úhyn ryb v Tiché Orlici v úseku dlouhém 4,5 km, protože z městské kanalizace unikly odpadní vody. Škoda byla vyčíslena na 13 200 Kčs.

1979 – Vinou vadných městských septiků došlo 22. května k dalšímu úhynu ryb v Tiché Orlici, a to v úseku mezi ústím Králického a Lipkovského potoka do řeky.

1981 – Po průtrži mračen byly v noci ze 17. na 18. května vyplaveny městské septiky. Došlo k otravě ryb v Tiché Orlici v úseku od ústí Králického potoka do řeky až po ústí potoka Lipkovského, tedy v délce 4,5 km.

1981 – Čpavek, pocházející ze sídlištní kanalizace, se dostal do vody a otrávil ryby v Králickém potoku. Škoda na rybách dosáhla 18 000 Kčs.

1981 – Při průtrži mračen v měsíci červnu došlo k zatopení haly M3 v Tesle Králíky. Okolí zamořila uniklá rtuť. Následky této havárie zůstaly utajeny.

1981 – 18. července, opět po lijáku, vyplavena městská kanalizace s důsledkem otravy ryb v Tiché Orlici v délce 6 km od ústí Králického potoka až po Lichkov.

1982 – Opětovná otrava ryb v Tiché Orlici v délce 4,5 km toku. Škoda vyčíslena na 15 500 Kčs. Příčina nezjištěna.

1984 – 7. června nastal úhyn ryb v Lipkovském potoce způsobený únikem postřikových látek při ošetřování plodin Státního statku Králíky.

Války a teroristické útoky

O příčinách kalamit v důsledcích válek a podobných událostí jen krátce, neboť nejsou předmětem této práce – řadíme je totiž k antropogenním kalamitám. V důsledku válek, ozbrojených střetů a podobných akcí dochází k následným kalamitám v podobě hladomoru, epidemií, pandemií nebo k chemickým kalamitám. Z historie Králicka můžeme vzpomenout následující události:

1618 až 1648 – Třicetiletá válka. V zemích Koruny české probíhaly boje hlavně na začátku a na konci této války. Že se válka dotkla i Králicka, o tom svědčí kromě záznamů v kronikách i nález hromadného hrobu vojáků z tohoto válečného období; došlo k němu při výstavbě silnice Králíky – Dolní Hedeč v roce 1889. Během třicetileté války se snížil počet obyvatel v regionu o 1/3.

Tzv. slezské války, probíhající za vlády Marie Terezie, zahrnovaly:

1740 až 1742 – první slezskou válku,

1744 až 1745 – druhou slezskou válku a

1756 až 1763 – tzv. sedmiletou válku.

Výsledkem slezských válek byla ve všech případech porážka Rakouska a konečně odstoupení Kladska a části Slezska Prusku. Na území Králicka během těchto válek probíhaly menší srážky mezi rakouskými a pruskými vojsky. Pouze za sedmileté války pruská armáda několikrát vpadla na Králicko a citelně ho vydrancovala.

1778 – V létě vypukla tzv. bavorská válka, během níž došlo k průchodu vojska krajem, což se neobešlo bez rekvizic, nuceného ubytování a braní rukojmí. Kraj však nebyl sužován tolik jako za slezských válek.

1866 – Opět válka Pruska s Rakouskem (poraženo) – kraje se významně nedotkla.

1914 až 1918 – První světová válka. Králicko nebylo válečnými událostmi přímo zasaženo, ale na bojištích padlo velké množství místních obyvatel, kteří museli narukovat do rakouské armády.

1939 až 1945 – Druhá světová válka. Život na Králicku výrazně ovlivnily výstavba pohraničního opevnění, odstoupení Sudet Německu, vypuknutí války a zejména závěr války a následný odsun německého obyvatelstva do Německa, konkrétně do sovětské okupační zóny (pozdější Německá demokratická republika).

1968 až 1991 – Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Při vlastní invazi zahynulo 108 občanů a došlo ke škodám na majetku veřejném i soukromém. Po invazi emigrovalo do zahraničí na 300 000 občanů. V dalších letech vznikaly škody na životním prostředí v místech pobytu okupačních jednotek Sovětské armády. Na Králicku zůstalo po odchodu sovětských vojáků kontaminované území v kasárnách v Moravském Karlově a na střelnici v Bílé Vodě.

18. Životní prostředí a ochrana přírody na Králicku

Základní pojmy

Životní prostředí představuje systém složený z přírodních, umělých a sociálních složek materiálního světa, jež jsou nebo mohou být ve stálé interakci. Podle litery zákona: „Životním prostředím je vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.“[32]

Ochrana životního prostředí – „Ochrana životního prostředí zahrnuje činnosti, jimiž se předchází znečišťování nebo poškozování životního prostředí, nebo se toto znečišťování nebo poškozování omezuje a odstraňuje. Zahrnuje ochranu jeho jednotlivých složek, druhů organismů nebo konkrétních ekosystémů a jejich vzájemných vazeb, ale i ochranu životního prostředí jako celku.“[33]

Ochrana přírody je pojem a obor, jehož přesné vymezení není jednoduché. Tento poměrně mladý multidisciplinární obor využívá základních poznatků biologie, které aplikuje na

32 Stejnopis částky č. 4. In: *Sbírka zákonů* [online]. © 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=17/1992&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy (Zákon č. 17/1992 Sb., *o životním prostředí*, § 2.)

33 Tamtéž, § 9.

možnosti a potřeby lidské společnosti. Definice ochrany přírody a krajiny dle zákona zní: „Ochranou přírody a krajiny se rozumí vymezená péče státu a fyzických i právnických osob o volně žijící živočichy, planě rostoucí rostliny a jejich společenstva, o nerosty, horniny a geologické celky, péče o ekologické systémy a krajinné celky i péče o vzhled a přístupnost krajiny.“[34]

Vývoj oboru ochrany přírody v ČR

Teoretické základy právní ochrany přírody se vytvářely již od středověku (12.–14. st.). Cílem byla právní ochrana šlechtických majetků, především lesů, včetně zvěře, před lesním pychem (krádežemi dříví) a pytláctvím. Prvky připomínající ochranu přírody obsahoval již návrh *Majestas Carolina* (1355) císaře Karla IV., který však šlechta nepřijala. V roce 1436 vydává císař Zikmund Lucemburský nařízení k ochraně lesů před ohněm. Roku 1715 ustavuje kníže Adam Schwarzenberg tzv. *schwarzenberský lesní řád* a v roce 1721 provádí dílčí opatření k ochraně šumavských medvědů. Marie Terezie vydává v Praze v roce 1754 *Císařský královský patent lesů a dříví* jako první zákonnou normu upravující hospodaření v lesích rakouského mocnářství.

Na počátku 19. století se již objevují vědomé snahy o ochranu přírodních krajinných prvků a celých území. Osvícená šlechta (Buquoy, Schwarzenberg) zřizuje první chráněná území, která existují dodnes. Patří mezi ně např. dnešní NPR[i] Žofínský prales (zal. 1838), NPP[ii] Hojná voda (1838) nebo NPR Boubínský prales (1858).

Ochrana přírody a její právní úprava v moderním slova smyslu se na území dnešní ČR realizovala teprve od počátku 20. století v souvislosti se vznikem samostatné Československé republiky v r. 1918. V roce 1933 bylo vyhlášeno 30 chráněných území a do roku 1938 bylo zřízeno 142 přírodních rezervací. První chráněná krajinná oblast (Český ráj) vznikla až v roce 1955. První národní park na území ČR byl vyhlášen v roce 1963 – jednalo se o Krkonošský národní park.

O vydání samostatného zákona o ochraně přírody usilovali čeští odborníci od začátku 20. století. Byla předložena řada návrhů, které nebyly schváleny. Až v roce 1956 došlo k přijetí prvního zákona o státní ochraně přírody (č. 40/1956 Sb.). Předmětem ochrany se stala vybraná území, přírodní výtvory a přírodní památky, dále určité druhy živočichů, rostlin, nerostů a zkamenělin. Postupem času však neutěšený stav přírody ve zvláště chráněných územích dokazoval, že nestačí chránit přírodu jen na vybraných územích, ale že je nutné ji chránit na celém teritoriu státu. Proto byl v roce 1992 přijat dosud platný zákon č. 114/1992 Sb., *o ochraně přírody a krajiny*, který postupně doplňovala řada dalších právních norem s přímým vztahem k ochraně přírody. V souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie (1. 5. 2004) byl zákon o ochraně přírody a krajiny novelizován zákonem č. 218/2004 Sb., který do legislativy ČR zavádí ochranu přírody v rámci soustavy *Natura 2000*. Jednalo se zejména o přijetí směrnice Rady č. 79/409/EHS, *o ochraně volně žijících ptáků* a směrnice Rady č. 92/43/EHS, *o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin*. Dosud bylo v ČR na základě těchto směrnic vyhlášeno 39 ptačích oblastí a 879

34 Stejnopis částky č. 28. In: *Sbírka zákonů* [online]. © 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=114/1992&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy (Zákon 114/1992 Sb., *o ochraně přírody a krajiny*, § 2, odst. 1.)

i *NPR – národní přírodní rezervace*.

ii *NPP – národní přírodní památka.*

evropsky významných lokalit. V návaznosti na „euronovelu“ zákona o ochraně přírody a krajiny byl změněn zřizovací výnos Správy chráněných krajinných oblastí ČR, která se od 1. 5. 2004 přejmenovává na Správu ochrany přírody, přičemž na ni přechází také péče o národní přírodní rezervace a památky.

Orgány státní správy činné v ochraně přírody a krajiny

Podle zákona o ochraně přírody a krajiny vykonávají státní správu v ochraně přírody:

- Ministerstvo životního prostředí (MŽP),
- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR),
- Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP)
- správy národních parků a chráněných krajinných oblastí (správy NP a CHKO).

Vedle těchto specializovaných úřadů vykonávají státní správu v ochraně přírody krajské úřady, obecní úřady s rozšířenou působností, pověřené obecní úřady a obecní úřady prostřednictvím svých odborů a referátů životního prostředí.

Ochrana životního prostředí a přírody na Králicku

Zvláště chráněná území (ZCHÚ)

Zákon o ochraně přírody a krajiny rozlišuje šest kategorií ZCHÚ, pro která stanovuje základní ochranné podmínky. Pro všechny kategorie mohou být vyhlášena ochranná pásma, v nichž jsou omezeny některé činnosti, které by mohly mít škodlivý vliv na ZCHÚ. V rámci ZCHÚ se rozlišují následující kategorie:

Národní park (NP) – Jde o rozsáhlé území jedinečné v národním či mezinárodním měřítku, jehož značnou část zaujímají přirozené nebo lidskou činností málo ovlivněné ekosystémy, ve kterých mají rostliny, živočichové a neživá příroda mimořádný vědecký a výchovný význam. Využívání NP je podřízeno zachování a zlepšení přírodních poměrů a nesmí být v rozporu s vědeckými a výchovnými cíli na příslušném území. Území NP se člení na tři zóny ochrany přírody, z nichž I. zónu charakterizuje nejpřísnější ochrana – bez jakýchkoliv zásahů člověka. V současné době jsou v ČR vyhlášeny čtyři NP: Krkonoše, Šumava, Podyjí a České Švýcarsko.

Chráněné krajinné oblasti (CHKO) – Za CHKO se vyhlašují rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, s významným podílem přirozených ekosystémů a trvalých travních porostů. Jsou zde hojně zastoupeny lesy, mohou se zde vyskytovat dochované památky historického osídlení. I v CHKO jsou vymezeny zóny (až 4) s odstupňovanou přísností ochrany přírody. S ohledem na ochranné podmínky v těchto zónách lze území hospodářsky využívat. V současné době je v ČR vyhlášeno 25 CHKO.

Do regionu Králicka nezasahuje žádný NP ani CHKO. Nejblíže regionu se nacházejí CHKO Jeseníky a CHKO Orlické hory.

Národní přírodní rezervace (NPR) – Tyto rezervace představují menší území mimořádných přírodních hodnot, kde jsou na přirozený reliéf s typickou geologickou stavbou vázány

ekosystémy se vzácnými a ohroženými organismy i anorganickými fenomény. NPR jsou významné a jedinečné v národním či mezinárodním měřítku a spolu s územími I. zón NP patří k nejpřísněji chráněným územím v ČR. V současné době je v ČR vyhlášeno 111 NPR.

V severovýchodním výběžku Králicka se nachází podstatná část NPR Králický Sněžník, která zasahuje také do regionu Staroměstska, ležícího v Olomouckém kraji. NPR Králický Sněžník sestává ze dvou částí: větší zaujímají vrchol hory Králický Sněžník a Podbělský hřbet v oblastech cca od 900 m n. m. výše, menší se rozkládá na hřbetu Malosněžnickém, a sice na jihovýchodních úbočích Malého Sněžníku a Hraničních skal v oblastech cca nad 1 100 m n. m. NPR zahrnuje i níže položenou oblast zdrojové mísy řeky Moravy (jižní úpatí hory Králický Sněžník). Jedná se o jednu z největších NPR v ČR – celková výměra chráněného území činí cca 3 066 ha, z toho ochranné pásmo zahrnuje 1 371 ha.

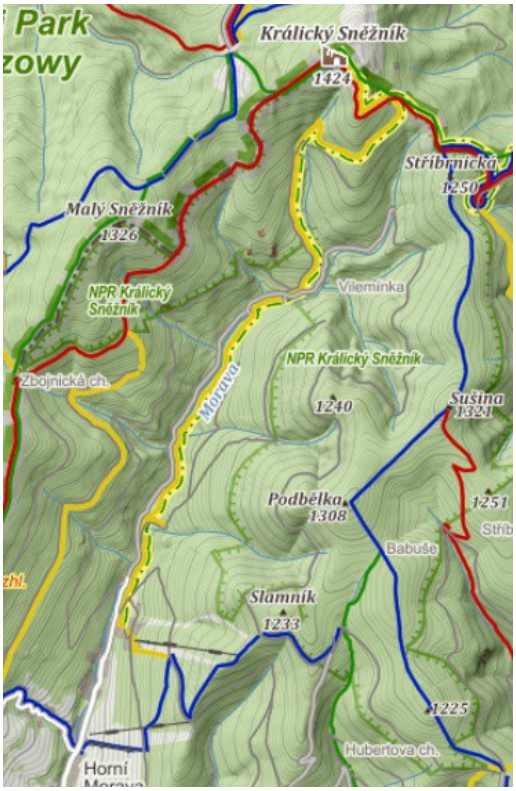

1 *NPR Králický Sněžník*

NPR Králický Sněžník byla vyhlášena v roce 1990 – jednak z důvodu ochrany a uchování přírodních hodnot území, jednak kvůli ochraně území před rekreačním tlakem, zejména před rozvojem sjezdového lyžování na Dolní Moravě a na Staroměstsku.

2 *Rašeliniště na Podbělském hřbetu*

Předmětem ochrany NPR Králický Sněžník je komplex unikátních rostlinných společenstev. Jde zejména o pozůstatky přirozených horských bučin, klimaxových smrčin a suťových javořin, rašelinišť, pramenišť a subalpínských a alpínských luk v nejvyšších vrcholových partiích. Pouze na hoře Králický Sněžník se vyskytuje endemický jestřábník sněžnický. Jen zde a v Hrubém Jeseníku nalezneme zvonek vousatý a trávu ovsíř dvouřízný. Je zde množství rašelinišť a vrchovišť

3 *Výhled od pramene Moravy*

s výskytem rostlin, jako je vlochyně bahenní, kyhanka sivolistá, suchopýr pochvatý, ostřice chudokvětá a mokřadní či vzácná orchidej bradáček srdčitý. Roste tu rovněž vzácný prasetník jednoúborný, vrbovka drchničkolistá, vrbovka nicí, oměj šalamounek, dymnivka bobovitá či kamzičník rakouský.

Území je domovem početné a druhově pestré říše hmyzu. Nalezneme zde subalpínské a horské druhy – například motýla huňatce alpského nebo okáče rudopásého a okáče černohnědého. V minulosti byl zaznamenán výskyt jasoně dymnivkového. Při troše štěstí můžeme u rašelinných jezírek spatřit vážku lesklici horskou. Ze vzácných vysokohorských brouků můžeme jmenovat stehenáče *Oedemera monticola*, střevlíčka Gyllenhalova, brouka *Xylita laevigata* nebo kovaříka *Danosoma fasciata*.

Z ptačích druhů se občasně vyskytuje datlík tříprstý, sokol stěhovavý či sova kulíšek nejmenší. Vrcholové partie poskytují hnízdiště linduškám horským, tzv. kamenná moře obývá vzácná pěvuška podhorní a u pramenišť ojediněle hnízdí budníček zelený. Místy se objevuje tetřívek obecný a zbytek populace tetřeva hlušce, jenž zde byl uměle vysazen v letech 2001–2003. Poměrně početná je populace jeřábka lesního. Ze savců lze vzácně spatřit kamzíky horské, kteří na Sněžník migrují z Hrubého Jeseníku.

Pozornost zasluhují krasové jevy (tropický kras, jeskyně, ponory a vyvěračky), mrazové sruby, kamenná moře a sutě[i]. Známé, ale veřejnosti nepřístupné jsou Tvarožné díry – jeskyně skrývající podzemní tok – nebo Patzeltova jeskyně s jezírkem. V ponorech se ztrácí potok Poniklec, který skrze podzemí napájí vyvěračku Mléčný pramen. Vyvěračky nalezneme také u Tvarožných děr. Uvedené jeskyně poskytují zimoviště několika druhům netopýrů (např. netopýr černý, severní a velký).

4 *Suchopýr pochvatý na Podbělském hřbetu*

5 *Jeden z vývěrů na Mokrém hřbetu*

6 *Kamenné moře na Klepáči*

i *Krasové jevy* – vznikají působením povrchové a podzemní vody (erozí a korozí) na rozpustné horniny. Vsakující se voda rozšiřuje původní puklinové systémy, čímž vznikají jeskyně. Obnažená krajina krasových oblastí podléhá chemickému zvětrávání, díky kterému se na povrchu vytvářejí velmi různorodé tvary. *Tropický kras* – typické jsou věže a kužele vymodelované erozní činností. *Ponor* – vodní tok se z koryta propadá do podzemí. *Vyvěračka* – místo, kde podzemní tok vyvěrá na povrch. *Mrazové sruby* – skalní stupně vytvořené ve svahu mrazovým zvětráváním a následným odnosem horniny. *Kamenné moře* – povrch svahu pokrytý kameny a balvany.

Pod vrcholem Sněžníku pramení řeka Morava, která nedaleko od pramene protéká lavinovou dráhou. Občasné laviny zde udržují terén bez lesního porostu a právě zde se setkáme s pestrou květenou. Je to jedinečná lokalita, kde se prolínají vysokohorské druhy rostlin s nížinnými a lesní druhy s lučními. Roste zde pižmovka mošusová, křivatec žlutý, plicník tmavý, rybíz skalní nebo růže převislá. Raritou je jediný keřík pěnišníku rezavého, jehož původ není zcela jasný.

Jedinečnost tohoto území v rámci republiky i Evropské unie potvrzuje zařazení NPR Králický Sněžník mezi evropsky významné lokality soustavy Natura 2000 v roce 2004. Ochrana území Králického Sněžníku pokračuje i na polské straně, kde jsou vymezena chráněná území *Śnieżnicki Park Krajobrazowy*, *rezerwat przyrody Śnieżnik Kłodzki* (193 ha) a *rezerwat przyrody Jaskinia Niedźwiedzia* (89 ha).

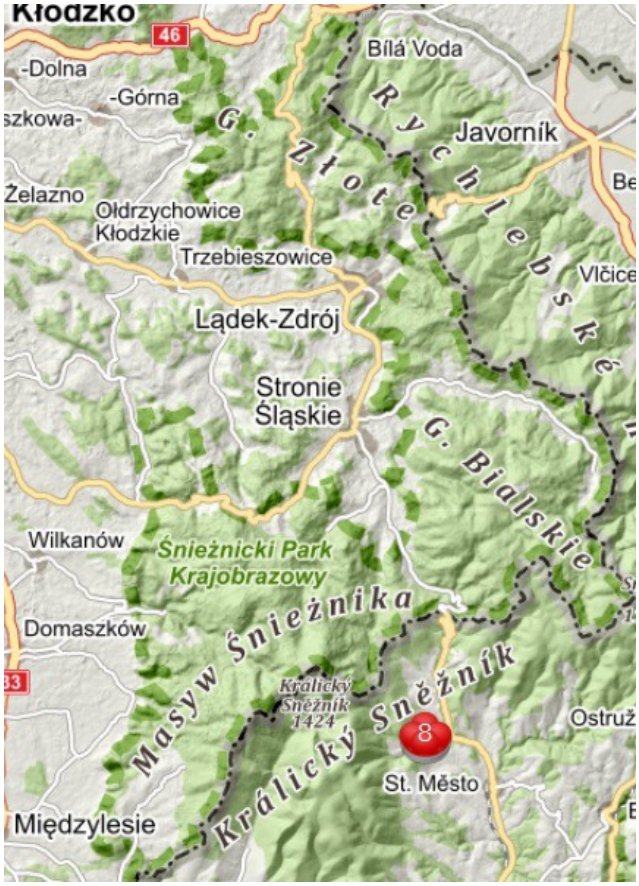

7 *Śnieżnicki Park Krajobrazowy*

Zvláštností masivu Králického Sněžníku je Klepáč (1 143 m n. m.), v polštině příznačně nazvaný Trójmorski Wierch. Hora se nachází mimo NPR a představuje rozvodí tří moří: Černého, Severního a Baltského.

Od roku 2004 spadá NPR Králický Sněžník pod správu CHKO Jeseníky.

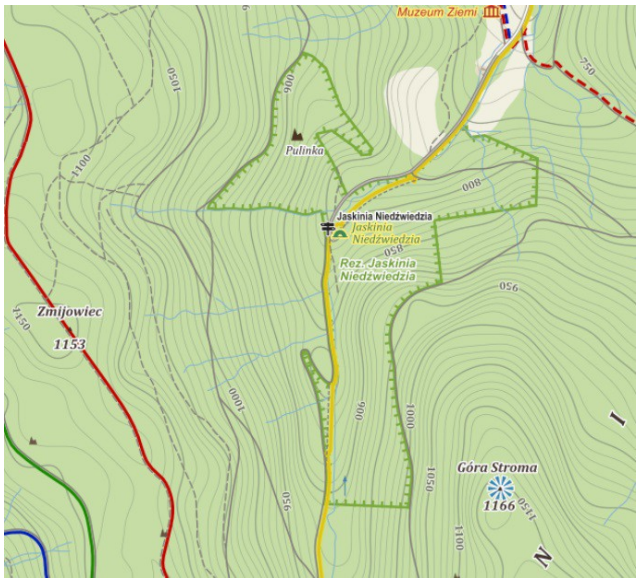

8 *Rezerwat Jaskinia Niedźwiedzia*

Národní přírodní památka (NPP) – Za NPP se vyhlašují přírodní objekty a lokality o menší rozloze. Jde zejména o geologické či geomorfologické útvary, naleziště nerostů, ale i vzácných či ohrožených živočišných a rostlinných druhů, které mají národní nebo mezinárodní ekologický, vědecký či estetický význam. Nemusí jít jen o nedotčené území – NPP může zahrnovat prostor, který svou činností formoval člověk; kvůli podpoře a zachování předmětu ochrany je na takových územích potlačována sukcese[i]. Na Králicku se žádná NPP nenachází.

i *Sukcese* – v ekologii vývoj a změna ve složení společenstev ekosystému.

9 *Okáč černohnědý*

10 *Jasoň dymnivkový*

11 *Lesklice horská*

12 *Střevlíček Gyllenhalův*

13 *Budníček zelený*

14 *Jeřábek lesní*

15 *Tetřívek obecný*

16 *Kulíšek nejmenší*

17 *Pisík obecný*

18 *Sokol stěhovavý*

Přírodní rezervace (PR) – Za PR může být vyhlášeno menší území se soustředěnými přírodními hodnotami a se zastoupením ekosystémů typických a významných pro příslušnou geografickou oblast. V podstatě jde o území s charakterem podobným NPR, avšak PR je významná především v lokálním nebo omezeně nadregionálním měřítku. V regionu Králicka se žádná PR nenalézá.

Přírodní památka (PP) – Je charakterizována stejně jako NPP, ale význam je zde pouze regionální či omezeně nadregionální. Na Králicku se žádná PP nenachází.

19 *Tetřev hlušec*

Evropsky významná lokalita (EVL), ptačí oblast (PO)

EVL a PO představují důležité prvky ochrany přírody v rámci evropské soustavy NATURA 2000. V souladu s novelou zákona o ochraně přírody a krajiny byly v roce 2004 na Králicku vyhlášeny evropsky významné lokality *Králický Sněžník* a *Tichá Orlice*. Tok Tiché Orlice se mezi EVL dostal zejména pro poměrně hojný výskyt mihule potoční, dále pro přirozeně meandrující koryto a v údolní nivě zachovalá rostlinná a živočišná společenstva.

Na území Králicka zasahuje v roce 2004 vyhlášená ptačí oblast Králický Sněžník. Tato ptačí oblast, s rozlohou 30 225 ha, se nachází na pomezí Olomouckého a Pardubického kraje. Patří do ní podhůří Králického Sněžníku, Jeřábská vrchovina a část Bukovohorské hornatiny. Jediným předmětem ochrany je pták chřástal polní (Crex crex). Biotop tohoto ptačího druhu představují extenzivně využívané horské louky, kterých je v této oblasti dostatek. Podle odhadů ornitologů hnízdí v celé oblasti 150 až 200 párů. Jedná se o jednu z nejpočetnějších populací v ČR. V posledních letech je pozorován postupný úbytek hnízdících párů – zatím se však nepodařilo zjistit příčiny.

Územní systém ekologické stability krajiny (ÚSES)

ÚSES zahrnuje důležitý soubor prvků ochrany přírody definovaný zákonem č. 114/1992 Sb. jako vzájemně propojený soubor přirozených i pozměněných, avšak přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. Plány ÚSES jsou zpracovány pro obvody působnosti jednotlivých obecních úřadů, velkých územních celků a regulačních plánů. ÚSES tvoří biocentra, biokoridory a interakční prvky, které mohou být regionálního či nadregionálního významu. Tyto prvky definuje prováděcí vyhláška č. 395/1992 Sb. k zákonu č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Biocentrum představuje biotop nebo soubor biotopů v krajině, tedy území, které svým stavem a velikostí umožňuje trvalou existenci přirozeného či pozměněného, avšak přírodě blízkého ekosystému.

Biokoridor je území, které umožňuje rozhodující části organizmů trvalou a dlouhodobou existenci, avšak umožňuje také jejich migraci, čímž vytváří mezi oddělenými biocentry v krajině síť.

Interakční prvek – Jde o krajinný segment, který na lokální úrovni zprostředkovává příznivé působení biocenter a biokoridorů na okolní méně stabilní krajinu. Kromě toho interakční prvky často umožňují trvalou existenci určitých druhů organizmů majících menší prostorové nároky (rostliny, hmyz, drobní hlodavci, hmyzožravci, ptáci, obojživelníci aj.).

Podle biogeografického významu rozlišujeme ÚSES místního, regionálního a nadregionálního významu. Vytváření ÚSES představuje veřejný zájem, na kterém se podílejí vlastníci pozemků, obce a stát. Základem legislativní ochrany prvků ÚSES je začlenění návrhů jejich vymezení do územně plánovacích dokumentací velkých územních celků, obcí a regulačních plánů.

Na území Králicka se nacházejí dva nadregionální biokoridory (NRBK), které propojují nadregionální biocentra (NRBC), nacházející se mimo území Králicka. Přímo do Králicka žádné NRBC nezasahuje.

Od západu, jižně od Českých Petrovic, vstupuje do našeho regionu NRBK Sedloňovský vrch, Topielisko–Raškov. Koridor vede přes Mladkov na Suchý vrch, kde se větví, přičemž obě větve dále pokračují přes Bukovou horu do Mlýnického Dvora, kde se spojují a pokračují opět jako jeden koridor přes Moravský Karlov a dále komplexem lesů až do nadregionálního biocentra Raškov. Nad Moravským Karlovem se na tento biokoridor napojuje další nadregionální biokoridor (K80–K85), který sem schází z vrcholu Jeřábu, kam se dostává až z Podbělského hřbetu masivu Králického Sněžníku.

Na Králicku se nachází několik regionálních biocenter (RBC) navzájem propojených regionálními biokoridory (RBK). Jsou to RBC U Vysokého kamene (Mladkov), Buková hora, Moravský Karlov, Lískovec, Dolní les, Králický les, Výčnělek, Klepáč a Králický Sněžník.

Systém regionálních biokoridorů byl v roce 2005 doplněn RBK rozkládajícím se jižně od Králík, jenž propojuje RBC Lískovec s RBC Dolní les. V roce 2012 byly dokončeny RBK v Červeném Potoku a RBK v Horní Lipce.

V ÚSES regionu hraje důležitou roli poměrně velký počet rybníků; ten největší, Králický, leží na Plynárenském potoce. Další větší rybník nalezneme v Červeném Potoce, soustavy menších rybníků se nacházejí v Moravském Karlově, na Dolní Moravě, na Dolní Hedči, v Prostřední Lipce a na Šanově.

Přírodní parky

K ochraně krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, který není jinak zvlášť chráněn, může orgán ochrany přírody dle platného zákona o ochraně přírody a krajiny zřídit obecně závazným předpisem přírodní park. Zároveň stanoví omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení stavu tohoto území. To bylo možné už za platnosti dřívějších právních předpisů, a tak se v minulosti zřídily čtyři přírodní parky, které částečně zasahují také do regionu Králicka. Jde o parky Jeřáb, Králický Sněžník, Suchý vrch – Buková hora a přírodní park Orlice.

Přírodní park Jeřáb

Park byl zřízen v roce 1987 jako oblast klidu dle zákona č. 40/1956 Sb. Území přírodního parku o rozloze 1 409 ha leží východně od Červené Vody a Králík při hranicích s okresem Šumperk v pramenné oblasti Tiché Orlice. Území s členitým georeliéfem souvisle zalesňují převážně smrčiny a zbytky bučin. Ze vzácnějších druhů rostlin se zde vyskytují mléčivec alpský, v lučních enklávách kontryhel lysý, pcháč potoční, prstnatec májový, kokrhel menší, starček potoční aj. Faunu obratlovců reprezentují běžné druhy našich lesů. Za zmínku stojí stálá populace jeřábka lesního a hnízdění čápa černého. Podhorské louky obývá chřástal polní a v posledních letech poměrně hojně i křepelka polní.

20 *Čáp černý*

Přírodní park Suchý vrch – Buková hora

Park byl zřízen rovněž v roce 1987 jako oblast klidu dle zákona č. 40/1956 Sb. Centrální část parku o rozloze 6 427 ha tvoří masiv Suchého vrchu (995 m n. m.) a Bukové hory (958 m n. m.). Území charakterizuje vzájemná vyrovnanost přírodních a antropických prvků[i], zejména střídání rozsáhlých lesních komplexů, vyvážené zemědělské krajiny a lidských sídel. Jednoznačná převaha lesních ekosystémů, většinou smrkových monokultur se zbytky smíšených bukovojedlových porostů, určuje druhové spektrum rostlin a živočichů. Faunu obratlovců tvoří běžné druhy našich lesů. Z rostlin můžeme jmenovat podbělici alpskou, pstroček dvoulistý, kokořík přeslenitý, hasivku orličí, hruštici jednostrannou, bukovník kapraďovitý; na zbytcích přirozených podhorských luk nalezneme smilku tuhou, poháňku hřebenitou, kontryhel lysý, prstnatec májový, plavuň vidlačku aj. Na rašeliništi pod Suchým vrchem roste rosnatka okrouhlolistá a vachta trojlistá. Zajímavostí je zimoviště devíti druhů netopýrů v dělostřelecké tvrzi Bouda, mezi nimiž nalezneme i vzácného netopýra Brandtova.

Přírodní park Králický Sněžník

Také tento park byl zřízen v roce 1987 jako oblast klidu dle zákona č. 40/1956 Sb. Původním účelem oblasti klidu byla, ještě před jejím vyhlášením za zvláště chráněné území, alespoň částečná ochrana masivu Králického Sněžníku a jeho podhůří.

Přírodní park v dnešní podobě o výměře 5 303 ha zahrnuje severní část Králické brázdy, na niž navazuje území současné NPR. Po vydělení nejcennějších partií Králického Sněžníku tvoří území přírodního parku převážně agrocenózy[ii] s narušenou stabilitou. I přes razantní snížení zemědělské výroby v posledních letech jsou zde stále patrné drastické zásahy do krajiny, jež mají původ zejména v 70. letech 20. století. Tehdy byly realizovány tzv. náhradní rekultivace[iii], velkoplošné meliorace[*], scelování pozemků, rozorání květnatých luk a niv podél vodotečí, docházelo ke koncentraci živočišné výroby, používány byly nadměrné dávky umělých hnojiv a chemických prostředků. Negativní důsledky intenzivní zemědělské velkovýroby vytvořily z Králické brázdy rozvrácenou a nestabilní krajinu ohroženou vodní a větrnou erozí. V současné době se tento stav v souvislosti s útlumem zemědělství postupně zlepšuje: dochází k rozšiřování trvalých travních porostů, zmenšení ploch jednotlivých plodin a k zalesněním vhodných lokalit. Ze vzácných živočichů se zde v současnosti vyskytuje chřástal polní, křepelka polní a strnad obecný. Zajímavostí kraje jsou haldy kamení sneseného v minulosti z polí, tzv. hromadnice, jejichž četnost je zde největší v ČR, zejména pak v moravské části parku.

Přírodní park Orlice

Park byl zřízen v roce 1996 podél toků Orlice, Divoké Orlice a Tiché Orlice v délce asi 200 km. Na Králicko park zasahuje horním tokem Tiché Orlice, která pramení na jihozápadním svahu Jeřábu. Území toku Tiché Orlice je pro hojný výskyt mihule potoční,

---

i *Antropický* – vznikající v přímém důsledku působení člověka.

ii *Agrocenóza* – uměle vytvořené a udržované společenstvo organismů produkující velké výnosy.

iii *Náhradní rekultivace* – namísto zemědělské půdy, která byla např. zastavěna, se pro zemědělské účely upravila půda jiná.

* *Meliorace* – opatření vedoucí ke zlepšení půdy, zejména odvodňování nebo zavodňování.

přirozeně meandrující koryto řeky a pro zachovalé údolní nivy s cennými rostlinnými a živočišnými společenstvy vyhlášeno za evropsky významnou lokalitu. Mnohé druhy rostlin a živočichů jsou zde vázány právě na vodní a mokřadní stanoviště. Patří mezi ně např. prvosenka vyšší, kyčelnice cibulkonosná, náprstník velkokvětý, vranec jedlový, hlísník hnízdák, bledule jarní, áron plamatý, lýkovec jedovatý ad. Z živočišných druhů žije na dolním toku řeky kulík říční, pisík obecný a ledňáček říční, na středním a horním toku skorec vodní či konipas horský. Trvalým obyvatelem Tiché Orlice se stala vydra říční.

21 *Ledňáček říční*

PP Orlice se celou rozlohou nachází v převážně zemědělské krajině, kterou člověk formoval již od doby kamenné, v podhorských oblastech pak od doby bronzové. Nejvíce škodlivých změn však přineslo velkoplošné intenzivní zemědělství v 70. a 80. letech 20. století, kdy byly rozorány nivy, likvidovány mokřiny a stará ramena, napřimován tok a kdy mizela rozptýlená zeleň. V posledních letech dochází k postupné revitalizaci území.

22 *Vydra říční*

Zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů (ZCHD)

Podle zákona o ochraně přírody a krajiny patří mezi zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů druhy ohrožené, vzácné nebo vědecky či kulturně velmi významné. Podle stupně ohrožení se tyto druhy člení na:

- kriticky ohrožené
- silně ohrožené
- ohrožené
- vyžadující zvláštní pozornost (u rostlin).

Na Králicku se mimo ZCHÚ nalézá jediný zvláště chráněný druh živočicha národního významu: je to motýl jasoň dymnivkový, vyskytující se nad obcí Dolní Morava v části Podbělského hřbetu nazývané Maliník.

V souvislosti s existenčním ohrožením určitých druhů živočichů a rostlin se v jednotlivých státech, i pro rozsáhlejší části světa, již více než padesát let sestavují tzv. *červené* a *černé seznamy*, na jejichž podkladě jsou vyhotovovány tzv. červené a černé knihy. *Červený seznam IUNC*, zaznamenávající ohrožené druhy živočichů, rostlin a hub, je vydáván každé dva roky Mezinárodním svazem ochrany přírody (IUNC). Poslední seznam IUNC vyšel v červnu r. 2012. Podle stupně ohrožení se všechny druhy v tomto seznamu dělí do devíti kategorií od málo dotčených přes ohrožené až po nevyhodnocené druhy.

Černé seznamy evidují především vyhynulé živočichy, rostliny a houby na území určitého státu nebo širšího území.

Česká republika má vlastní červený seznam[i], červenou knihu má společnou se Slovenskou republikou. V černém seznamu ČR jsou zaevidovány druhy vyhynulé, nezvěstné a nejasné. Černá kniha v ČR vedena není.

i Přesně *Červený seznam ohrožených druhů ČR*.

Památné stromy

Jde o stromy nebo stromořadí významné svým vzrůstem, věkem nebo habitem[i], upomínající na určitou historickou událost nebo doprovázející kulturní památku (kostel, kapli ap.). Podle zákona 114/1992 Sb. mohou být takové stromy a stromořadí prohlášeny za památné.

V současné době se na území Králicka nacházejí níže uvedené památné stromy[ii]:

Označení a kód	Poloha	Dřevina	Obvod (cm)
Alej při Křížové cestě, 101214	Králíky. Spojuje Králíky s kostelem na Hoře Matky Boží. V kaplích obrazy Křížové cesty.	JV klen, JS, JŘ, LP	------
Lípa v Králíkách, 101151	Králíky. Křižovatka ul. 17. listopadu a Polní.	LP malolistá	352
Lípa v Králíkách, 101152	Králíky. Ul. Dolní (u č. p. 248).	LP malolistá	367
Klen v ul. Antonína, Dvořáka, 101153	Králíky. Ul. A. Dvořáka (u č. p. 773).	JV klen	355
Lípa v Dolní Lipce, 101224	Králíky. U opravárenského učiliště.	LP velkolistá	780
Klen v Dolní Hedči, 105410	Dolní Hedeč. Před Poutním domem na Hoře Matky Boží.	JV klen	355
Klen u kláštera v Dolní Hedči, 101144	Dolní Hedeč. Před konventem na Hoře Matky Boží.	JV klen	446
Lípa v Dolní Hedči, 101145	Dolní Hedeč. Před Poutním domem na Hoře Matky Boží.	LP malolistá	330
Lípa na Mariánském kopci, 105408	Dolní Hedeč. Před Poutním domem na Hoře Matky Boží.	LP malolistá	300
Lípa v Dolní Hedči, 105409	Dolní Hedeč. Před Poutním domem na Hoře Matky Boží.	LP malolistá	298
Lípa v Prostřední Lipce, 101223	Prostřední Lipka. U č. p. 26.	LP velkolistá	686
Lípa v Horní Lipce 105852	Horní Lipka. Jihozápadní svah Větrného vrchu.	LP velkolistá	528
Lípa v Dolní Moravě 101150	Dolní Morava. Odbočka k penzionu Moravanka (u č. p. 38).	LP malolistá	353
Lípa u Velké Moravy 104785	Dolní Morava. U penzionu Na Rozcestí.	LP velkolistá	480
Buk v Červené Vodě 104788	Červená Voda. Zahrada MŠ.	BK lesní převislý	295
Jilm a jasan u Červené Vody, 104786	Červená Voda. U Skulova statku (severozápad ČV).	JS ztepilý, JM horský	------
Javor mléč v Červené Vodě, 104787	Červená Voda. Na zahradě u č. p. 445 (v ul. pod hřbitovem).	JV mléč	347
Lípy u kostela v Mladkově, 101138	Mladkov. U kostela	LP malolistá a LP velkolistá	------
ZKRATKY	JV – javor, JS – jasan, JŘ – jeřáb, JM – jilm, LP – lípa, BK - buk		

i *Habitus* – celkový vnější vzhled.

ii Tabulka vychází z *Odborné databáze památných stromů* dostupné na http://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/pstromy/.

Významný krajinný prvek (VKP)

Dalšími velmi důležitými prvky ochrany přírody jsou VKP, definované jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotné části krajiny utvářející její typický vzhled nebo přispívající k udržení její stability. Zákon jako VKP stanovuje všechny lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera a údolní nivy. Dále jsou to jiné části krajiny, které registruje příslušný orgán ochrany přírody jako VKP – zejména se jedná o mokřady, stepní trávníky, remízy, meze, trvalé travní plochy, naleziště nerostů a zkamenělin, skalní útvary a výchozy[i]. Dále mohou být VKP sídelní útvary, včetně historických zahrad a parků. VKP představují důležitou součást územního systému ekologické stability krajiny.

Na Králicku registrují orgány ochrany přírody tři významné krajinné prvky:

1. *U Trati.* Jedná se o slatinnou louku v Červené Vodě o výměře 3,60 ha s bohatým výskytem prstnatce májového a dalších vzácných rostlin.
2. *Rašeliniště U Červené Vody.* Výskyt všivce lesního, prstnatce májového a rosnatky okrouhlolisté.
3. *Rosnatka v Dolní Hedči*. Rašeliniště o výměře 1,57 ha s výskytem rosnatky okrouhlolisté, vstavačů, vemeníků a dalších vzácných rostlin.

Vzhled a stav krajiny, tedy i životního prostředí Králicka doznaly v průběhu 20. století zásadního zhoršení. K významným zásahům do krajiny (odstraněním VKP) došlo zejména během kolektivizace zemědělství v 50. letech 20. st., kdy probíhalo scelování zemědělských pozemků do velkých lánů. V 60. a 70. letech byla prosazována intenzifikace zemědělství, a tak došlo k dalším škodám na životním prostředí v podobě necitlivých zásahů do vzhledu krajiny; šlo zejména o náhradní rekultivace, další rozorávání mezí, likvidaci remízků (zmizelo téměř 15 ha), svádění drobných vodotečí do trubek a různé meliorace – především odvodňování mokřadů. Řadu těchto zásahů již nelze vrátit, avšak mnoho se dá napravit postupným návratem zmizelých prvků do krajiny nebo zakládáním prvků nových.

Znečištění ovzduší, vody a půdy

Ovzduší

Znečištění ovzduší představuje dlouhodobý a vážný problém v celé ČR. Je příčinou mnoha zdravotních obtíží a vážných nemocí, zejména chorob dýchacích cest, srdečních onemocnění či rakoviny, které mohou vést až k úmrtím.

Mezi největší zdroje znečištění ovzduší patří tepelné elektrárny, průmyslová činnost, doprava, lokální vytápění uhlím, spalování odpadu, ale také řada přírodních zdrojů, jmenovitě metan, radon, sopečná činnost ap. Hlavními znečišťujícími látkami jsou benzo(a)pyren, benzen, přízemní ozón, oxid siřičitý (SO_2), oxid uhelnatý (CO), oxid uhličitý (CO_2), pevné částice (PM_{10}, $PM_{2,5}$) a toluen.

Po stránce legislativní řeší problematiku znečištění ovzduší v ČR zákon č. 201/2012 Sb., *o ochraně ovzduší* a související předpisy. Tyto normy upravují přípustné úrovně znečištění a znečišťování ovzduší, práva a povinnosti osob a působnost orgánů veřejné správy při ochraně ovzduší.

---

i *Výchoz* – místo, na kterém podložní vrstva vystupuje na zemský povrch.

Voda

Voda se na Zemi vyskytuje jako povrchová (potoky, řeky, jezera, rybníky a jiné nádrže, moře) a podzemní. Podzemní voda pochází většinou ze vsaku povrchové vody a tvoří cca 20 % světových zásob sladké vody. Kvalita povrchové a podzemní vody je zásadní pro stabilitu krajiny a především pro získávání pitné vody.

Znečištění vody představuje vážný celosvětový problém a týká se i ČR. Vodu znehodnocuje antropogenní kontaminace[i], svůj podíl však mohou mít i přírodní vlivy v podobě různých bouří, přílišného tepla, zemětřesení, sopečné činnosti nebo přemnožení řas a sinic. Následky se projevují omezením biodiverzity či schopnosti přežití vodních organismů vůbec.

Mezi nejvýznamnější zdroje znečištění patří:

- průmyslová výroba a skladování
- zemědělství a lesnictví
- těžba nerostných surovin
- doprava
- služby
- přirozené zdroje.

Přičemž znečištění je způsobováno:

- toxickými látkami
- průmyslovými odpady (kaly, tuky, oleje)
- teplem
- radioaktivitou
- půdními a jílovými částicemi
- eutrofizací[ii]
- mikrobiálním znečištěním.

Podle obsahu cizích látek ve vodě rozlišujeme *vodu pitnou*, *užitkovou* a *odpadní*.

Nejdůležitější legislativní předpis zabývající se vodou reprezentuje zákon č. 254/2001 Sb., *o vodách*. Účelem zmíněného zákona je chránit povrchové a podzemní vody, upravovat práva k nim se vztahující, stanovit podmínky pro hospodárné využívání vodních zdrojů, pro zachování a zlepšení jakosti vod, vytvářet podmínky pro snižování nepříznivých účinků povodní a sucha a zajistit bezpečnost vodních děl – to vše v souladu se směrnicí Evropského parlamentu č. 2000/60/ES z 23. 10. 2000.

Půda

Půdu ovlivňují ostatní složky životního prostředí, zároveň však půda sama tyto složky ovlivňuje. Pro rostliny, živočichy a mikroorganismy představuje půda zdroj živin, vody a minerálů – potažmo tedy podmiňuje samotnou existenci lidstva. V neposlední řadě je pak životním prostorem pro edafon – organismy žijící půdě.

Půdu znečišťují převážně lidé. Způsobují kontaminaci vyrobenými chemikáliemi nebo jinak pozměňují přírodní prostředí půd. Ke znečišťování dochází při používání pesticidů,

i *Antropogenní kontaminace* – znečištění vznikající činností člověka.

ii *Eutrofizace* – nárůst produkce řas ve vodních nádržích způsobený zvýšeným přísunem živin, především dusíku a fosforu.

prosakováním kontaminovaných povrchových vod, protržením podzemních zásobníků různých látek, vyluhováním odpadů ze skládek nebo přímým vypouštěním odpadů do půdy. Současně s půdou se znečišťují i zásoby podzemní vody. Mezi nejčastější zdroje znečištění půd patří uhlovodíky, rozpouštědla, polyaromatické uhlovodíky, pesticidy, olovo, kadmium, rtuť a další těžké kovy.

Na ochraně půdy v ČR se svými ustanoveními podílí několik zákonů a s nimi související další předpisy:

- zákon č. 334/1992 Sb., *o ochraně zemědělského půdního fondu*
- zákon č. 114/1992 Sb., *o ochraně přírody a krajiny*
- zákon č. 289/1995 Sb., *o lesích.*

Problematikou znečištění ovzduší a vod a konkrétním zjišťováním hodnot znečištění se v ČR zabývají zejména Český hydrometeorologický ústav (ČHMÚ), stanice hygienické služby (krajské hygienické stanice; hygienické stanice měst, zdravotních ústavů a nemocnic) a Státní zdravotní ústav (SZÚ). ČHMÚ je příspěvkovou organizací a vykonává funkci ústředního státního ústavu ČR pro obory čistota ovzduší, hydrologie, jakost vody, klimatologie a meteorologie. SZÚ se mimo kvality ovzduší a vod zabývá i hlučností a dalšími činiteli majícími vliv na zdraví obyvatelstva. Zpracovává výstupy ze stanic provozovaných hygienickou službou a ČHMÚ. Zdroje emitující do ovzduší znečišťující látky se celostátně sledují v rámci Registru emisí a zdrojů znečišťování ovzduší (REZZO). Správou databáze REZZO za celou ČR je pověřen ČHMÚ. ČHMÚ dále realizuje projekt AIM – Automatizovaný imisní monitoring. Mezi další významné instituce sledující znečištění ovzduší patří Akademie věd ČR (projekt CENATOX), Vysoká škola báňská Ostrava či EKOLA group, spol. s r. o. Praha s pracovišti v Plzni, Teplicích, Turnově a Uherském Hradišti.

Kvalitu povrchových a podzemních vod sleduje ČHMÚ prostřednictvím informačního systému ARROW, ve kterém se ukládají a zpracovávají výsledky programů monitoringu chemického a ekologického stavu vod dle požadavků směrnice Rady EU č. 2000/60/EU. Další veřejnou institucí zabývající se vodami představuje Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, který se svou výzkumnou, odbornou a publikační činností podílí na tvorbě vodního hospodářství a na ochraně vod v ČR.

V neposlední řadě nutno uvést organizaci CENIA – Česká informační agentura životního prostředí, jež vznikla z rozhodnutí MŽP[i] dne 1. 4. 2005. Účelem této organizace je systematický výzkum v oblasti ekologie a péče o životní prostředí a odborná podpora výkonu státní správy v oblasti prevence. Hlavním předmětem činnosti je provoz a doplňování jednotného informačního systému sledujícího životní prostředí včetně hodnocení primárních dat, sestavování informačních syntéz a formulace možností ovlivňování životního prostředí v závislosti na strategii trvale udržitelného života. CENIA provozuje, mimo jiné, níže uvedené informační systémy:

Integrovaný registr znečišťování (IRZ) – Veřejně přístupný informační systém mapující chemické látky a jejich množství uvolňované do ovzduší, vody a půdy prostřednictvím odpadů či odpadních vod dle jednotlivých provozů. V současnosti podléhá ohlášení a registraci IRZ 93 chemických látek.

i *MŽP – Ministerstvo životního prostředí.*

Informační systém kvality ovzduší (ISKO) – Jeho hlavní součást tvoří Imisní informační systém (IIS), který soustřeďuje údaje o znečištění a kvalitě ovzduší ze sítí ČHMÚ, SZÚ a data z měřicích stanic dalších sítí. Součástí tohoto systému je i REZZO.

Informační systém VODA – Obsahuje centrální evidenci vodních toků a nádrží, evidenci stavu vodních útvarů povrchových a podzemních vod, jejich ochranných pásem, povodí a záplavových území. Poskytuje informace o stavu a průtocích na vodních tocích a nádržích, srážkách a jakosti vody v nádržích.

Problematikou půdy a jejího znečištění se zabývá zejména Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský (ÚKZÚZ) Brno, jenž mimo jiné provádí, odbornou, zkušební, kontrolní a dozorovou činnost ohledně půdy. V Pardubickém kraji se problematikou zabývá laboratoř EKO-LAB Žamberk spol. s r. o., jež provádí chemické a mikrobiologické rozbory krmiv, rostlin, zrnin, potravin, půd, čistírenských kalů i pitné a odpadní vody. Poskytováním hydrogeologických služeb se v Pardubickém kraji zabývá firma OHGS s r. o. Ústí nad Orlicí.

Znečištění na Králicku

Hodnocení znečištění ovzduší a vody na Králicku je problematické, protože v regionu nejsou žádné měřicí stanice napojené na výše uvedené informační systémy – nejbližší stanice ČHMÚ sídlí v Pardubicích (Dukla a Rosice), Moravské Třebové a ve Svratouchu. Index kvality ovzduší pak zjišťuje pouze stanice Pardubice-Dukla.

Kvalita ovzduší se hodnotí indexem 1 až 6 (1 = velmi dobrá, 2 = dobrá, 3 = uspokojivá, 4 = vyhovující, 5 = špatná, 6 = velmi špatná) podle obsahu znečišťujících látek, kterými jsou oxid siřičitý – SO_2, oxid dusičitý – NO_2, oxid uhelnatý – CO, přízemní ozon – O_3 a suspendované částice PM_{10}.[i] Podle údajů nejbližších měřicích stanic a na internetu dostupných map znečištění ovzduší lze čistotu ovzduší na Králicku hodnotit jako uspokojivou až dobrou. Je však třeba upozornit, že při severním proudění čistotu ovzduší regionu značně ovlivňují znečišťující látky přicházející ze sousedního Polska. Podle dostupných pramenů tento podíl na znečištění ovzduší činí až 30 %.

Ohledně znečištění půdy a v návaznosti možného znečištění povrchových a podzemních vod uvádíme výskyt kontaminovaných míst na Králicku. Informační systém CENIE eviduje tato místa:

1. Skládka odpadu z bývalého závodu Tesla Králíky s vysokým obsahem rtuti. Nachází se v polích mezi Dolními Boříkovicemi a tzv. Dolním lesem[ii].
2. Skládka odpadu z galvanovny bývalého závodu Tesla Králíky poblíž opravárenského učiliště v Králíkách-Předměstí. V současné době probíhá sanace lokality.
3. Kontaminace lokality čerpací stanice pohonných hmot v Králíkách ropnými produkty. Podle vyjádření pracovníků referátu ŽP MÚ Králíky již došlo k sanaci, avšak v informačním systému CENIE evidence trvá.
4. Kontaminace prostoru bývalých kasáren v Moravském Karlově ropnými produkty a jinými látkami po pobytu sovětského vojska v letech 1968–1991.
5. Střelnice v Bílé Vodě – obdobně jako bod č. 4.

---

i *Suspendované částice PM_{10}* – ve vzduchu rozptýlené pevné nebo kapalné částice do velikosti 10 μm.

ii *Dolní les* – les u Králického rybníka, rozprostírá se směrem k Dolní Orlici.

Na závěr

Závěrem nutno konstatovat, že ochrana přírody, krajiny a životního prostředí je v České republice obecně velmi dobře legislativně podchycena. Jako nedostatečná se však jeví kontrola dodržování platných zákonných předpisů v terénu ze strany orgánů státní správy činných v ochraně přírody a krajiny na všech stupních řízení, včetně ČIŽP.

V posledních letech se nekontrolovaně rozmáhají některé nešvary, které v konečném důsledku poškozují životní prostředí i ve ZCHÚ. Jedná se o pohyb pěších turistů, cyklistů, lyžařů a snowboardistů v ZCHÚ mimo vyznačené trasy. K tomu se přidružují vjezdy motorových vozidel, létání na rogalech, paragliding a sběr lesních plodů v ZCHÚ. Není prováděna prakticky žádná kontrola stavu VKP stanovených zákonem. Provádí se neřízená pastva dobytka, který ničí drobné vodoteče, mokřiny a remízy. Vlastníci a nájemci pozemků kácejí dřeviny za účelem získání palivového dříví mimo les atd.

Každý, komu záleží na ochraně životního prostředí, má možnost, resp. povinnost oznámit zjištěné poškozování přírody a porušování příslušných zákonných předpisů orgánům státní správy činným v ochraně přírody a ŽP. V regionu to jsou obecní úřady (Mladkov, tel.: 465 635 456; Lichkov, tel.: 465 635 531; Červená Voda, tel.: 465 626 212; Dolní Morava, tel.: 465 634 122) a Městský úřad Králíky – odbor ŽP, tel.: 465 670 881. Závažné případy lze oznamovat přímo České inspekci životního prostředí (oblastní inspektorát Hradec Králové), tel.: 495 773 111, havárie trvale na tel.: 731 405 205, nebo Policii ČR (obvodní oddělení Králíky) tel.: 465 631 333.

19. Odpadové hospodářství a ekologické zátěže Králicka

Na úvod

Péči o životní prostředí se od druhé poloviny 20. st. věnuje, alespoň ve vyspělém světě, velká pozornost. Výsledkem je zlepšení kvality životního prostředí. Avšak tento pozitivní vývoj provázejí některé problémy. Tím nejzásadnějším je, že uvedený pozitivní trend se týká pouze vyspělého světa – v řadě jiných zemí je ochrana životního prostředí dosud na okraji zájmu společnosti, a to zejména z ekonomických důvodů. Navíc se mnohé ekologicky závadné výroby přesunuly z vyspělých zemí jinam a k poškozování životního prostředí tak dochází nadále, avšak jinde, kde není problém tolik na očích.

Produkce odpadů má na životní prostředí nesmírný vliv. Vzhledem k tomu, že žijeme ve společnosti, jež bývá označována jako konzumní (se všemi výhodami i nevýhodami, které z toho plynou), lze předpokládat, že množství odpadů nadále poroste. Tomu, jak s nimi správně nakládat, věnujeme následující řádky.

Historie odpadového hospodářství

Před 19. st.

Množství odpadů, které lidstvo produkuje, stoupá především v souvislosti se vzrůstajícím počtem obyvatel a se stoupající životní úrovní. Pravěké společnosti tento problém prakticky neznaly. Lidé se živili většinou lovem nebo sběrem a kočovali z místa na

místo. Odpadů vznikalo málo, byly přírodního původu a v přírodě se samy a beze zbytku v krátké době rozkládaly.

Starověké společnosti se již odpadem zabývat musely. Řecko-římská civilizace znala úklid a odvážení odpadů mimo město a také kanalizaci.

Ve středověku byla situace ohledně odpadů, zejména ve městech, velmi špatná. Odpadky (včetně výkalů) se běžně vyhazovaly na ulici. Lidé navíc žili společně s hospodářskými zvířaty. To vše způsobovalo časté epidemie nemocí, které decimovaly celé populace.

19. st. – mezník v odpadovém hospodářství

Zlom v přístupu k odpadům nastal v 19. st., kdy výzkumy slavného francouzského lékaře Louise Pasteura objevily původce řady smrtelných chorob (např. cholera, tyfus) a vedly k uvědomění si nutnosti hygieny a s tím i související potřeby vhodného nakládání s odpady. Odpadky se tedy přestaly vyhazovat na ulice a ukládaly se do nádob, které se vysypávaly do vozů a odvážely na smetiště. Začalo se také s budováním centrálních kanalizací. Pro ilustraci toho, jak děsivé podmínky ještě v 19. st. vládly zejména ve velkých městech, můžeme uvést, že samotný doktor Pasteur měl pět dětí, z nichž se dospělosti dožily dvě, protože zbývající tři zemřely na tyfus.

Avšak s přibývajícím množstvím odpadů začaly i první problémy s kapacitou skládek, a tak postupně vznikaly spalovny odpadu. Na konci 19. st. bylo v Británii na padesát spaloven a začaly se objevovat také ve zbytku západní Evropy. V Čechách byla první spalovna postavena v roce 1905 v Brně (vůbec první spalovna v celé tehdejší monarchii), v roce 1934 pak v Praze-Vysočanech.

20. století

V souvislosti se vzrůstající produkcí odpadů bylo stále častěji slyšet varovné hlasy upozorňující na neúnosné množství odpadů postupně zamořujících životní prostředí. Státy západní Evropy si ohrožení kvality životního prostředí začaly uvědomovat, mimo jiné i díky tlaku řady občanských organizací, poměrně brzy.

V ČR se politická reprezentace začala seriózně zabývat problematikou odpadů až po roce 1989. V období komunistické totality se těmto otázkám věnovala velmi malá pozornost a v tehdejším Československu docházelo k postupné devastaci životního prostředí; kromě jiného také navážením odpadů na nejrůznější, někdy i velmi nevhodná, místa. I dnes lze téměř u každé obce najít bývalou skládku komunálního odpadu, kterým se zaplňovala jakákoliv vhodná prohlubeň. Ještě horší je situace v okolí bývalých výrobních závodů, kde se na zcela nezajištěné skládky běžně ukládaly i nebezpečné odpady pocházející z výroby. Na problémy upozorňovali většinou jen jednotlivci, často působící mimo oficiální struktury nebo přímo v disentu. Tehdejší politická reprezentace se začala situací více zabývat až před pádem komunistických režimů v souvislosti s nástupem Michaila Gorbačova do čela SSSR.

Za připomenutí stojí aktivity, které v 70. letech vyvíjelo Hnutí Brontosaurus, které vzniklo u příležitosti vyhlášení roku 1974 za Rok životního prostředí na konferenci OSN ve Stockholmu. Za vznikem hnutí stáli nadšenci z Ústavu krajinné ekologie ČSAV a redaktoři tehdy velmi populárního časopisu Mladý svět. Logo Hnutí Brontosaurus vytvořil legendární karikaturista Vladimír Jiránek. Hnutí Brontosaurus stálo víceméně stranou oficiálních

struktur, avšak působilo pod hlavičkou tehdejšího Socialistického svazu mládeže a díky tomu bylo ušetřeno větších konfliktů s vládnoucí komunistickou mocí. Podpora hnutí, zejména mezi mladými lidmi, předčila všechna očekávání – akcí Brontosaura se zúčastňovaly tisíce lidí, které pobyt v přírodě spolu s pocitem užitečné práce pro ochranu životního prostředí lákal a představoval smysluplnou variantu života v šedivé době konce komunistického režimu. Hnutí působí dodnes.

Podobnou úlohu jako Hnutí Brontosaurus sehrál i v roce 1979 založený Český svaz ochránců přírody (ČSOP). Ten byl sice původně budován oficiálními strukturami tzv. shora, nicméně již od jeho počátku docházelo ke spontánnímu vzniku místních organizací, které poukazovaly na neuspokojivý stav životního prostředí. V 80. letech měl ČSOP již 25 000 členů a na mnoha místech reprezentoval odvážné občanské postoje k tehdejším kauzám, jako byla třeba dostavba tzv. Novomlýnských nádrží[i].

Historie třídění odpadů

Zodpovědný přístup k odpadům a s tím související rozmach třídění a recyklace přišly s druhou polovinou 20. st.; avšak v zemích bývalého komunistického bloku až na konci tohoto století. To však neznamená, že by se dříve odpady netřídily. Vždy to ale bylo výhradně z hygienických důvodů (odvoz odpadků a smetí) nebo v ekonomickém zájmu. To znamená, že se třídily a vykupovaly pouze ty odpady, pro které bylo následné využití.

Výkup sběrných surovin fungoval v minulosti víceméně stejně jako dnes – běžně se vykupovaly kovy nebo papír. Naopak dnes už by zřejmě nikoho nenapadlo vykupovat kosti, které byly dříve žádaným artiklem, protože se z nich vařilo mýdlo. Naproti tomu až do objevu martinského způsobu výroby oceli v roce 1864 býval dnes ceněný železný šrot považován za obtížně zužitkovatelný odpad.[ii] Některé druhy odpadů, zejména výrobky z umělých hmot, minulost vůbec neznala. To se týká hlavně PET lahví – jejich postupným zavedením téměř vymizel systém vratných skleněných lahví, které se dnes používají prakticky už jen na pivo.

Odpady a další důsledky lidské činnosti na Králicku v průběhu času

Počátky historie Králík zahaluje tajemství. V pramenech se uvádí, že jde o město horní a v městském znaku skutečně nalezneme tzv. fajslíky, tedy hornický symbol znázorňující mlátek a želízko – základní havířské nástroje. Kromě jediné, a to dvojznačné zmínky v darovací listině Karla IV. z roku 1367[iii] však nebyly žádné hodnověrné doklady o dolování v Králíkách nalezeny. Město vzniklo zřejmě až v 2. pol. 16. st., přičemž v písemných pramenech z té doby, ani z dob pozdějších, se zmínky o hornické činnosti nevyskytují. K tomu je třeba dodat, že řada písemností byla zničena při požáru města a také při rekatolizačním tažení zejména v období po třicetileté válce.

---

i Oficiálně *vodní dílo Nové Mlýny.*

ii *Martinské* (nebo *Siemensovy-Martinovy*) pece byly v letech 1864–1965 nejvýznamnějšími technologickými zařízeními pro produkci kvalitní oceli. Do pece se vpravuje ocelový odpad (šrot), surové železo, případně v pozdější fázi tavby další kovové přísady jako feromangan, ferosilicium aj. Jako struskotvorné přísady slouží pálené vápno (CaO), vápenec ($CaCO_3$) a železná ruda. Během tavení reagují doprovodné prvky s kyslíkem ve strusce, v atmosféře pece a ve vsázce (rezavý odpad, nečistoty v kovových materiálech aj.).

iii Šlo o listinu, v níž Karel IV. postupuje žampašské panství, celnici v Mladkově, ale také *„montana in Greulichs“* Čeňkovi z Potštejna – latinské *montana* však mohlo znamenat *doly*, ale také *hory*, *pohoří*.

Lze se tedy pouze domnívat, že ještě před založením města byla v okolí provozována hornická činnost neznámého, ale pravděpodobně značného rozsahu. Vzhledem ke geologickým podmínkám šlo nejspíše o těžbu a zpracování železné rudy, případně některých dalších nerostů nebo hornin. Analogicky k jiným rudním revírům v českých zemích lze předpokládat, že doly na Králicku zanikly buď kvůli špatným hospodářským výsledkům, nedostatku financí investorů, nebo z důvodu husitských válek. Další příčinou mohlo být vyčerpání nerostného bohatství nebo dřeva v okolí. Ve středověku znamenal dostatek cenově dostupného dřeva zásadní podmínku pro báňské podnikání – používalo se nejen jako důlní výdřeva, ale zejména pro takzvané sázení ohněm, tedy rozrušování skály pomocí plamene. Trhací práce pomocí střelného prachu tato doba neznala. Řada hornických revírů ve středověku zanikla právě z důvodu vyčerpání zásob dřeva. K historii hornictví na Králicku, jež na své zpracování teprve čeká, třeba přiřadit i průzkumné práce probíhající v 50. a 60. letech 20. st. směřované k vyhledávání dalších hornin a nerostů, zejména pak uranové rudy. Uran se těžil v nedalekém Javorníku nebo na polské straně Králického Sněžníku v Kletně.

Zajímavá je také existence sklářského průmyslu v okolí. Václav Jetmar na webových stránkách obce Červená Voda uvádí, že sklářství se provozovalo v hutích v širokém okolí.[35] Mladkov, Těchonín, Celné, Lichkov, Červená Voda, Orličky, Moravský Karlov, zde všude se vyrábělo sklo, stejně jako v polské části našeho kraje. Výrobu skla na Králicku mohl ukončit stejný problém, jako tomu snad bylo v případě hornictví, tedy nedostatek dřeva, které se ve sklářství používá jak na topení, tak na výrobu přísad do skla.

Hypotézy o hornictví a sklářství uvádíme záměrně proto, že už ve středověku byla zdejší krajina pravděpodobně velmi zásadně přetvořena lidskou rukou a samozřejmě nesla i ekologickou zátěž snad právě v důsledcích hornických prací a možná i sklářství. Dnes jsou památky na tyto činnosti v terénu jen obtížně dohledatelné a dokumentují tak nejen nesmírnou vitalitu přírody, ale i určitou problematičnost diskusí o návratu k původní podobě krajiny.

První písemné zprávy o Králíkách jako o městě pocházejí z r. 1568. Soupisy obyvatel z této doby či jiné zprávy nezmiňují horníky ani skláře, tehdejší obyvatelstvo si zajišťovalo obživu zemědělstvím, řemesly nebo obchodem. Neexistují ani jiné písemné doklady hornické činnosti – uváděné údaje, zejména z německých prací z 19. a 20. st., odkazují na ústní tradici a připomínají existenci hornické školy a také dolů, hutí a hamrů na zpracování rudy.

Nepříznivé klimatické podmínky nutily majitele panství hledat další možnosti jak zajistit obyvatelstvu živobytí mimo zemědělství. Z hlediska našeho tématu představuje zajímavý fenomén plátenictví, které se ve zdejší oblasti rozšířilo zejména v 18. a v 1. pol. 19. st. Domácí výroba lněného plátna se úzce pojí s jeho bělením, při kterém se používaly louhy. Vzhledem k tomu, že bělidla stávala na vodních tocích, můžeme předpokládat značnou devastaci místních toků právě touto žíravinou. Analogický příklad poskytuje nedaleká Skalka v Orlických horách, kde „[....] hospodáři vzpomínali na krásně pruhované pstruhy, jimiž se dříve Zlatý potok hemžil a kteří od ostrých kalů vypouštěných z bělidel naprosto vyhynuli“.[36] Je zřejmé, že v dobách dávno minulých, dnes často považovaných za jakési environmentálně idylické časy, docházelo k ničení přírody se stejnými následky, jaké můžeme pozorovat dnes.

35 JETMAR, Václav. 3. Schürerové a sklárny. In: *Obec Červená Voda* [online]. © 2009–2014 [cit. 2014-10-28]. Dostupné z: http://www.cervenavoda.cz/schurerove-a-sklarny.

36 Petr, 1996.

Ani Králíkům se nevyhnul průmyslový rozvoj v 19. a 20. století, napojení na železnici a vznik několika průmyslových, zejména textilních, podniků. Pro nedostatek podkladů popisujících dřívější stav, zmíníme jen některé z ekologických zátěží, jež byly na Králicku dostatečně popsány, a to zejména po roce 1989.

1 *Důsledky kyselých dešťů. Cesta na Sušinu*

Zajímavým dokumentem je *Ekoprogram města Králíky a integrovaných obcí* z roku 1987, uložený v archivu města. Dokument se odvolává na usnesení vlády ČSSR č. 160 z roku 1984, které konstatuje rozsáhlé a rychlé narušování přírodního prostředí a klade si za cíl zvrácení tohoto nepříznivého trendu. Ekoprogram uvádí značný vodohospodářský význam Králicka a zmiňuje cennou přírodu s bohatou florou a faunou. Zároveň konstatuje vymizení několika živočišných druhů a devastaci lokalit se vzácnou květenou v posledních letech.

Jako nejpalčivější vidí autoři dokumentu v roce 1987 následující problémy:

- Znečištění ovzduší spalováním fosilních paliv, a to spalováním průmyslovým i spalováním v domácích topeništích. To následně způsobuje odumírání lesních porostů a překyselení půdy.
- Výpary rtuti z výroby zářivek v n. p. Tesla. Rtuť způsobovala pravděpodobně jedno z nejhorších znečištění vůbec. Vysoká škola zemědělská v Praze prováděla v letech 1986–1989 pravidelné sledování obsahu rtuti na Králicku a Tesla n. p. se zároveň snažila najít technologie, které by úniky rtuti minimalizovaly.
- Zvýšená prašnost a hluk u provozu ČMPK[i] (řezání kamene).
- Nevyhovující stav kanalizace a nutnost vybudování čističky.
- Vypouštění odpadních vod z průmyslových podniků.
- Nutnost zřízení kontrolované skládky domovního odpadu a ukončení ukládání tohoto odpadu na černé skládky v okolí města a v integrovaných obcích a dále zavedení lepšího systému svozu, případně třídění domovního odpadu.
- Znečišťování životního prostředí provozy Státního statku Králíky (prašnost, statková hnojiva, dílny).

Celá zpráva potom uvádí způsoby řešení jednotlivých problémů. Je velmi zajímavé porovnávat po takřka třiceti letech stanovené cíle a dosažené výsledky. Zásadní změna společenského systému v roce 1989 znamenala obrat k lepšímu také v oblasti životního prostředí, takže lze konstatovat, že:

- Ovzduší se zásadně zlepšilo (průmyslové podniky používají technologie značně redukující emise vypouštěné do ovzduší, kromě toho mnoho podniků svoji činnost buď ukončilo, nebo velmi omezilo, ovšem s neblahým dopadem na zaměstnanost

i *ČMPK – Českomoravský průmysl kamene.* Králická provozovna se nacházela na kraji města při silnici vedoucí na Červenou Vodu.

v regionu. V případě domácích topenišť byla velká část Králík plynofikována, případně přešla na šetrnější vytápění, např. v modernějších kotlích na dřevo.

- Výroba zářivek v n. p. Tesla zcela skončila, takže odpadl problém s výpary rtuti, některé staré ekologické zátěže byly nebo jsou sanovány.
- Skončil provoz kamenické výroby v ČMPK.
- Kanalizace se modernizuje, vznikla čistička odpadních vod, případně jsou jednotlivé domy vybaveny čističkami vlastními; kvalita vody v tocích se tak nesmírně zlepšila.
- Vypouštění odpadních vod z průmyslových podniků buď zcela skončilo, nebo tyto vody splňují požadavky současných norem.
- Státní statek Králíky ukončil svoji činnost, dnešní soukromí zemědělci při svém hospodaření musí dodržovat stávající přísné předpisy.
- Zásadní rozvoj zaznamenalo odpadové hospodářství v oblasti zacházení s komunálním odpadem z domácností. Byl vytvořen fungující systém nakládání s těmito odpady, kdy se vybudovala rozsáhlá síť tzv. hnízd na tříděný odpad a zavedl se pravidelný svoz odpadů. SMK[i] disponují nejmodernější technikou k zajišťování těchto služeb. Skončil provoz všech skládek v okolí a odpady jsou odváženy na velké řízené skládky u Šumperka nebo Ústí nad Orlicí.

2 *Čistička odpadních vod v Králíkách*

Po provozu průmyslových podniků a odpadového hospodářství města zůstala v Králíkách a jejich okolí řada ekologických zátěží. Podívejme alespoň v některých případech na současný stav.

Autodílny Státního statku Králíky (TIR)

Dnešní areál firmy Vydrus s. r. o. (TIR), při silnici vedoucí z Králík na Prostřední Lipku, zaujímá prostory byvší strojní cihelny Hübner. V 50. letech 20. st. zde Státní statek Králíky vybudoval dílny, sklad nafty a později garáže. V 90. letech pozemky získala firma Vydrus s. r. o. Ta zde provozovala linku na zpracování vyřazených olověných akumulátorů, později objekty přeměnila na autodílny, sklady, kamenický provoz, linku na zpracování plastů a na kanceláře. V r. 1993 firma zadala zpracování studie týkající se ekologické zátěže areálu. Tato studie, jež je uložena v archivu města Králíky, konstatovala značné znečištění pozemků, a to zejména ropnými látkami. Ty byly v rámci likvidace starých ekologických zátěží postupně vytěženy, zpracovány a detoxikovány biologickým rozkladem. Průzkum dále objevil skládku obalů akumulátorů z 80. let a skládku odpadů z výroby n. p. Tesla.

i *SMK – Služby města Králíky.*

Skládka Skalka

Na skládku Skalka se ukládaly odpady z provozu n. p. Tesla Králíky. Po r. 1990 proběhl monitoring skládky a provedly se odběry vody z vrtu. Výsledky z r. 1996 pak ukazovaly, že situace je již podstatně příznivější než v letech minulých, a k sanaci skládky tedy nebyl důvod.

Skládka komunálního odpadu Dolní Boříkovice

Tuto skládku zřídilo město Králíky v letech 1988–1989 a sloužila zejména k ukládání komunálního odpadu z domácností. Skládka pojala cca 2 000 t odpadů ročně. Definitivně bylo ukládání těchto odpadů ukončeno v r. 1996, a to z důvodu nevyhovujících technických parametrů. Následně vznikl projekt rekultivace skládky. Skládka se tedy překryla zeminou a rekultivovala se. Setrvale probíhá monitoring vod vytékajících ze skládky. Na zemník[i], jenž vedle skládky vznikl po vytěžení jílu, byla zpracována studie a nyní slouží k ukládání zemin.

Skládka n. p. Tesla Králíky v Dolní Lipce

Tuto skládku přestal n. p. Tesla používat v roce 1987. Tvořilo ji kalové pole v místech bývalého protitankového příkopu stojícího při ohybu tzv. zadní cesty vedoucí od zemědělského učiliště v Dolní Lipce (správně Králíky-Předměstí) do Králík. Na kalové pole se ukládaly kaly z provozu galvanovny, dále zde byly dvě skládky skleněného odpadu z výroby, který byl kontaminován rtutí. Po r. 1989 došlo ke zpracování několika projektů sanace skládky a k provedení vrtů pro monitoring spodních vod. Odebrané vzorky ukazovaly na setrvalý únik nebezpečných látek ze skládky. Kvůli nejasným majetkovým poměrům bývalého n. p. Tesla se situaci podařilo vyřešit až po r. 2003, kdy sanaci finančně zajišťuje Pardubický kraj. Plánovaný konec sanace připadá na r. 2014.

3 *Sanace skládky odpadu se rtutí*

4 *Sanace skládky rtuti*

i *Zemník* – místo mimo samotnou stavbu, ze kterého se těží zemina pro stavbu zemního tělesa.

Současné odpadové hospodářství v Králíkách

Právní předpisy

Hospodaření a nakládání s odpady se řídí zákonem č. 185/2001 Sb., *o odpadech*. Zákon ukládá každému původci odpadů povinnosti, které musí dodržovat. Ke zmíněné normě patří i prováděcí vyhlášky, které uvádějí podrobnosti ohledně nakládání s jednotlivými odpady. Jde zejména o tyto:

- 381/2001 Sb., *Vyhláška Ministerstva životního prostředí, kterou se stanoví Katalog odpadů*;
- 382/2001 Sb., *Vyhláška Ministerstva životního prostředí o podmínkách použití upravených kalů na zemědělské půdě*;
- 383/2001 Sb., *Vyhláška Ministerstva životního prostředí o podrobnostech nakládání s odpady*;
- 376/2001 Sb., *Vyhláška Ministerstva životního prostředí a Ministerstva zdravotnictví o hodnocení nebezpečných vlastností odpadů*;
- 237/2002 Sb., *Vyhláška Ministerstva životního prostředí o provedení zpětného odběru*.

Město Králíky je podle zákona původcem komunálních odpadů produkovaných občany města. Vlastníkem odpadů se stává v okamžiku, kdy občan odloží odpad na místě k tomu obcí určeném. Místa určená k odkládání odpadů a další podrobnosti o celém systému jsou uvedeny ve vyhlášce č. 2 z roku 2001, jejíž název zní *Vyhláška o zavedení systému shromažďování, sběru, přepravy, třídění, využívání a odstraňování komunálního odpadu a systém nakládání se stavebním odpadem*.

Podle zákona č. 565/1990 Sb., *o místních poplatcích* vybírá Město Králíky poplatek za provoz systému nakládání s odpady. Poplatek se vztahuje na fyzické osoby s trvalým pobytem ve městě a na majitele rekreačních objektů. V současné době může výše poplatku činit max. 1 000 Kč na poplatníka za rok.

Třídění odpadů

Tříděný sběr využitelných odpadů

Zajištění odděleného sběru odpadů podle druhů a způsobů využití je jednou ze základních povinností původců odpadů, tedy i Města Králíky. Materiálově využitelné odpady představují zdroj druhotných surovin nahrazující zdroje primární.

Třídění odpadů má v ČR dlouhou tradici. Původně se sbíralo sklo a papír, v 90. letech minulého století se přidaly plasty a od r. 2002 i nápojové kartony (krabice od džusů a mléka). Třídění je jednou z cest jak snižovat stále stoupající množství odpadu, zejména toho komunálního; právě proto vznikl systém sběru určitých komodit, případně zpětný odběr některých výrobků.

Zákon *o odpadech* č. 125 z r. 1997 věnoval obalům pouhé dva paragrafy. Na začátku r. 2002 začal platit nový zákon *o obalech* č. 477/2001 Sb. a nový zákon *o odpadech* č. 185/2001. Oba předpisy řešily otázku obalů i povinnosti obcí při nakládání s odpady velmi podrobně a společnost EKO-KOM a. s., založená v r. 1997, byla na změny připravena. Od r. 2000 platila povinnost využití obalů v rozsahu stanoveném zákonem č. 125/1997 Sb., *o odpadech*. V průběhu roku pokračovala ekonomická i procesní stabilizace systému

EKO-KOM a na konci roku bylo v systému zapojeno téměř 600 podniků, což představovalo 42 % obalů uvedených na trh v ČR, přičemž se uzavřelo 2 750 smluv s obcemi s celkovým počtem přes 8 mil. obyvatel. Na podniky zapojené v tomto systému se pohlíželo jako na subjekty, které zajistily zpětný odběr a využití v požadovaném rozsahu.

Postupně docházelo i k uzavírání smluv s jednotlivými obcemi, které na základě nového zákona o odpadech pro EKO-KOM zajišťovaly sběr jednotlivých druhů odpadů. Spotřebitelům dnes v rámci svých zákonných povinností poskytuje sběrnou síť pro recyklaci obalů 20 233 firem vyrábějících nebo dovážejících balené zboží. Tyto firmy prostřednictvím systému EKO-KOM spolupracují s 6 057 obcemi, ve kterých žije 10 457 000 obyvatel, což představuje 99 % populace ČR. Během roku 2013 vytřídil každý Čech v průměru 39,7 kg odpadů (papír, plasty, sklo a nápojové kartony), 71 % obyvatel republiky aktivně třídilo odpady, 72 % obalů bylo využito a recyklováno.[37]

Fungování celého sytému vážně ohrozila celosvětová hospodářská krize, která se začala projevovat v r. 2008. Začala prudce klesat poptávka po druhotných surovinách a v r. 2009 došlo k rozpadu trhu druhotných surovin. Následoval drastický propad cen těchto surovin. Společnost EKO-KOM ve spolupráci s obcemi zavedla stabilizační program a v r. 2010 se situace na trhu postupně ustálila.

Fungování systému třídění odpadů

Jak vlastně celý systém funguje? Zjednodušeně lze říci, že cena každého výrobku, který si kupujeme v nějakém obalu, zahrnuje i cenu za sběr a následné využití tohoto obalu. Tyto peníze od firem zapojených v systému (od určitého objemu výroby má povinnost zajistit recyklaci obalů každá firma) EKO-KOM shromažďuje a dále přerozděluje jednotlivým městům a obcím, které systém sběru a třídění zajišťují. Množství finančních prostředků, jež každá obec obdrží, závisí na řadě ukazatelů; kromě množství vytříděných odpadů je to třeba i hustota sběrné sítě nebo využití nádob.

Třídění odpadů v Králíkách

Na území města se nachází zhruba 70 hnízd určených pro kontejnery s tříděným odpadem. Další hnízda jsou umístěna v integrovaných obcích. Vytříděné odpady lze rovněž odevzdat ve sběrném dvoře nebo ve sběrně druhotných surovin, kterou v současné době provozuje společnost Recykling Chotěboř.

5 *Sběrný dvůr v Králíkách*

Město Králíky vlastní firmu Služby města Králíky s. r. o. (SMK), která se zabývá řadou činností, přičemž nakládání s odpady je jednou z nejdůležitějších. Díky vlastnictví firmy může město zasahovat do

37 Přehled dosahovaných výsledků. *EKO-KOM* [online]. © 2011 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z: http://www.ekokom.cz/cz/ostatni/vysledky-systemu/vyrocni-shrnuti

systému nakládání s odpady a spolurozhodovat o ekonomicky nejvhodnějších variantách. Kromě obsluhy sběrného dvora v Růžové ulici, svozu popelnic s komunálním odpadem, obsluhy hnízd na tříděný odpad, zajištění systému zpětného odběru výrobků a mobilních svozů provozují SMK i areál nalézající se na okraji města v Hradecké ulici. Funguje tu překladiště a mezisklad odpadů, přičemž další sklad na odpady nalezneme v hale, jež skrývá třídicí linku. Ta umožňuje třídění a lisování odpadů, čímž se u těchto komodit dosahuje lepších tržních cen. Překladiště a sklady umožňují odvoz odpadu až po nashromáždění dostatečného množství, což snižuje nákladnost celého systému. Ve sběrném dvoře v Růžové ulici můžeme bezplatně odevzdat všechny druhy odpadů, které vznikají v domácnostech, s výjimkou odpadu stavebního, jehož odevzdání je zpoplatněno. Králický sběrný dvůr je k dispozici v době:

6 *Sběrné hnízdo*

7 *Kontejnery SMK*

pondělí a středa od 6.00 do 14.30
pátek od 6.00 do 16.00 (1. 11. – 31. 3.)
pátek od 6.00 do 17.00 (1. 4. – 31. 10.)
sobota od 8.00 do 12.00 (1. 4. – 31. 10.).

V současné době se v Králíkách v rámci tohoto systému (stejně jako ve většině obcí v ČR) sbírá a třídí papír, plasty, sklo a nápojové kartony. Podívejme se, jaká pravidla platí pro sběr jednotlivých komodit, jaké je jejich další využití a co se s nimi dále děje.

Papír

Pravděpodobně kolem 2. století př. n. l. vynalezli papír Číňané. Do Evropy jej nejspíše přinesli Arabové a postupně se stal nezbytnou součástí našeho života, který si bez něj jen těžko dokážeme představit. Spotřeba papíru stále roste: na jednoho občana ČR ročně připadá kolem 130–150 kg. V roce 2013 tvořil papír 41 % nevratných obalů. Z celkového množství tohoto papíru se podařilo recyklovat a využít 87 %.[38]

38 Přehled dosahovaných výsledků. *EKO-KOM* [online]. © 2011 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z: http://www.ekokom.cz/cz/ostatni/vysledky-systemu/vyrocni-shrnuti

Papír odkládáme do nádob označených modrou samolepkou. Tento druh odpadu zahrnuje časopisy, noviny, sešity, krabice, papírové obaly či cokoliv z lepenky. Poštovní obálky s fóliovými okénky není třeba zbavovat fólie, stejně jako není třeba odstraňovat železné sponky – zpracovatelské technologie si s nimi umí poradit –, avšak obálky s vložkou z bublinkové fólie musíme plastového vnitřku zbavit.

Do modrého kontejneru nepatří uhlový, mastný nebo jakkoliv jinak znečištěný papír, protože ten není možné znovu recyklovat. Knihy sem můžeme vhazovat pouze bez vazby, ve větším množství patří na sběrný dvůr. V žádném případě do modrých kontejnerů nevyhazujeme dětské pleny!

Co se následně děje s papírem ze sběrných nádob? Všechna hnízda se sběrnými nádobami pravidelně objíždí svozové vozidlo SMK. Svezený papír se přetřídí, slisuje a předává dalším zpracovatelům. Třídí se ručně, a tak je velmi důležité, aby se v nádobách neobjevovaly papíry znečištěné, nebo dokonce zmíněné pleny či vyhozené potraviny. Každý si umí představit, jak vypadá práce na třídičce, když se na ní v červencovém vedru objeví týden starý papírový pytlík se zbytky kuřete nebo použitá dětská plena.

U zpracovatelů se papír máčí a míchá ve vlažné vodě. To probíhá ve stroji, jemuž se říká rozvlákňovač. Máčením papíru vznikne jakási nevzhledná kaše, ze které se magnetickou cestou odstraní kovy (spony, svorky ap.). Poté se tato kaše dekontaminuje, totiž zbaví se inkoustů a barev. To se provádí pumpováním vzduchu do kaše – ten vytvoří bubliny, na jejichž povrchu se barviva a inkousty zachytí. Získaná dekontaminovaná kaše se rozvrství mezi soustavu válců, které z ní vyždímají vodu, a dále se surovina suší. Vzniká polotovar pro výrobu dalšího papíru, který se někdy obohacuje o nová vlákna získaná ze dřeva.

Plast

Současný život si lze bez plastů představit jen těžko, setkáváme se s nimi takřka na každém kroku. Co je vlastně plast? Zjednodušeně řečeno umělá hmota tvořená velkým množstvím stejných molekul. Mezi první umělé hmoty patří celuloid, poprvé připravený už v roce 1856. Na začátku 20. st. následoval bakelit a nylon. První PET láhve začala v roce 1978 zavádět firma Coca-Cola. Průměrná česká domácnost pak v roce 2012 vytřídila téměř 25 kg plastů.[39]

Plast odkládáme do nádob se žlutou samolepkou. Do těchto kontejnerů patří fólie, sáčky, plastové tašky, sešlápnuté PET láhve, obaly od pracích, čisticích a kosmetických přípravků, kelímky od jogurtů či jiných mléčných výrobků, balicí fólie od spotřebního zboží, obaly CD disků a další plastové výrobky. Nepatří sem obaly znečištěné zejména potravinami, obaly od nebezpečných látek, nic z PVC či novoduru, molitan, guma nebo pneumatiky. Polystyren do kontejnerů vhazovat můžeme, avšak pouze v menším množství, aby se nenaplnil celý kontejner.

Následná cesta plastu je podobná jako u papíru. Obsah kontejnerů sveze vozidlo SMK do haly, kde se tento odpad přetřídí podle jednotlivých druhů, slisuje a připraví k odvozu. Zpracovatelé mají největší zájem o PET láhve. U zpracovatele se plasty rozdrtí na malé vločky a důkladně properou. Pak se roztaví a vtlačí do kovových forem. Vzniklý polotovar putuje k odběrateli, který z něho vyrábí nejrůznější předměty; například recyklované PET láhve se podílejí na výrobě výplní zimních bund a spacáků, interiérů automobilů nebo se

39 *EKO-KOM* [online]. [2012] [cit. 2014-08-17]. Dostupné z: http://www.ekokom.cz/

přidávají do tzv. zátěžových koberců. Z fólií, tašek a sáčků se stanou opět další tašky a sáčky. Ze směsných plastů může být vyroben zahradní nábytek, kompostér, zatravňovací dlažba nebo protihlukové stěny u dálnic. Pěnový polystyren se zpracovává do izolací.

Sklo

Sklo bylo vynalezeno nejspíš kolem roku 3000 př. n. l. v Egyptě. V podstatě se jedná o roztavený sklářský písek obohacený přísadami.

Průměrná česká domácnost vytřídila v roce 2012 kolem 28 kg skla.[40] V Králíkách se provádí oddělený sběr barevného a bílého skla. Ve všech sběrných hnízdech jsou umístěny kontejnery se zelenou samolepkou – sem patří sklo barevné – v pěti hnízdech a na sběrném dvoře najdeme bílý kontejner, do kterého se odkládá sklo bílé. Sklo se takto na počátku třídí proto, že zpracovatelé mají větší zájem o bílé sklo, jež se však od barevného kvůli nebezpečí poranění střepy nedá dost dobře oddělovat ručně.

Do zelených kontejnerů patří všechny druhy skla, včetně skla tabulového, nepatří sem keramika, porcelán, zrcadla, autoskla, žárovky nebo obrazovky. Do bílých kontejnerů patří výhradně čiré průhledné láhve nebo zavařovací sklenice.

Obsah kontejnerů opět svážejí vozidla SMK a poté se předává k dalšímu zpracování. Většina skla se u nás zpracovává ve dvou sklárnách, přičemž do výrobní směsi lze přidat až osmdesát procent střepů. Pokud se odpadové sklo nepoužije na výrobu skla nového, používá se skelná drť do izolačních materiálů, brusiv nebo do betonových směsí.

Nápojové kartony

S nápojovým kartonem přišla jako první švédská firma Tetra Pak. Jedná se o obal složený z několika vrstev papíru, polyethylenu a hliníku.

V Králíkách se nápojové kartony sbírají do kontejnerů společně s plasty. Poté se na třídicí lince oddělí, slisují a předají dalším zpracovatelům. Ti z nich na speciálních linkách získávají zejména kvalitní papírové vlákno.

Nebezpečné odpady

Komunální odpady obsahují kolem 1 % složek vykazujících nebezpečné vlastnosti. Jedná se zejména o obaly a zbytky různých produktů ze sortimentu domácí chemie, barev, laků a dále o některé použité výrobky. V Králíkách lze tyto nebezpečné odpady předat sběrnému dvoru nebo je odevzdat v rámci zpětného odběru.

Autovraky

I v katastru města Králíky se občas objeví autovrak nebo opuštěné vozidlo. Povinnosti vztahující se k nakládání s autovraky zavazují zejména výrobce a dovozce vozidel. Zákon jim ukládá povinnost na vlastní náklady zajistit sběr, zpracování, využití a odstranění vraků osobních vozidel. Podle zákona o odpadech je každý, kdo se zbavuje autovraku, povinen předat tento autovrak pouze osobám, jež jsou provozovateli zařízení určeného ke sběru, výkupu, zpracování, využívání nebo odstraňování autovraků.

---

40 *EKO-KOM* [online]. [2012] [cit. 2014-08-17]. Dostupné z: http://www.ekokom.cz/

Autovrak tedy nelze předat jiné osobě než té, která vlastní potřebný souhlas příslušného krajského úřadu. Při předání do zařízení určeného ke sběru autovraků vystaví provozovatel potvrzení o převzetí. Podstatné je, že až na základě tohoto potvrzení lze vozidlo vyřadit z evidence motorových vozidel. Díky tomuto opatření se podařilo množství autovraků likvidovaných na účet obce výrazně omezit; častým nešvarem totiž bývalo, že se autovrak rozebral, všechno kovové se odevzdalo do výkupny sběrných surovin (včetně elektroinstalace nebo sedaček, které byly předtím opáleny ohněm) a zbytek se vyhodil někam do lesa.

Zpětný odběr

Problematiku zpětného odběru použitých výrobků řeší § 38 zákona *o odpadech*. Podle jeho ustanovení jsou výrobci a dovozci zmíněných výrobků povinni zejména:

- zajistit zpětný odběr použitých výrobků,
- informovat spotřebitele prostřednictvím posledních prodejců,
- zajistit využití či odstranění použitých výrobků v souladu s platnou legislativou ČR.

Prováděcí vyhlášky mimo jiné stanoví, že:

- zpětný odběr musí být zajišťován bezplatně a po celou dobu prodeje výrobku,
- zpětný odběr nesmí být vázán na odběr určitého množství nových výrobků,
- v každé obci nebo části obce, kde se prodává daný výrobek, musí být alespoň jedno místo zpětného odběru.

Z výše uvedených důvodů založili výrobci a dovozci výrobků několik kolektivních systémů zpětného odběru, které musely získat oprávnění Ministerstva životního prostředí ČR. Zpětný odběr funguje na podobném principu jako systém nakládání s obaly, jenž je popsán v kapitole o EKO-KOMu. Zjednodušeně řečeno každý, kdo si kupuje některý z výrobků uvedených v zákoně o odpadech, zaplatí s cenou výrobku i tzv. recyklační poplatek. Z těchto poplatků se hradí provoz systémů zabývajících se sběrem, svozem a recyklací elektroodpadu. Elektroodpadem se rozumí zejména elektrospotřebiče – malé i velké, které již dosloužily. V ČR získaly oprávnění ministerstva systémy Asekol, Elektrowin, REMA a Retela. Systém Ekolamp pak sbírá a recykluje především vyřazené světelné zdroje a systém Ecobat se zase zabývá bateriemi všeho druhu. Zásadní je, že systémy zajišťují i nakládání s takzvanými historickými zařízeními, jejichž výrobci nebo dovozci již dnes neexistují nebo je nelze dohledat. Tyto systémy mají s městem Králíky uzavřené smlouvy o využití sběrného dvora SMK k zajištění zpětného odběru výrobků.

Asekol

Systém Asekol se zabývá výpočetní a kancelářskou technikou, spotřební elektronikou, elektrickými nástroji, hračkami, lékařskými přístroji a výdejními automaty. Kolektivní systém registruje přes 550 výrobců a dovozců, kteří na trh ročně uvedou 40 000 tun nových elektrozařízení, a spolupracuje s více než 20 zpracovateli. V roce 2013 bylo sebráno 15 685 t vysloužilých elektrospotřebičů.[41] Pro zajímavost uvádíme *Environmentální vyúčtování za rok 2012* pro město Králíky, ve kterém se zmiňuje přínos zpětného odběru a recyklace vysloužilých elektrospotřebičů pro životní prostředí:

41 *Výroční zpráva 2013* [online]. © 2014[cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://www.asekol.cz/asekol/o-nas/vyrocni-zprava/

Město Králíky	televize	monitory	ostatní EEZ	celkem
Množství sebraných spotřebičů	51 ks	125 ks	665 kg	4 465 kg
Úspora el. energie (MWh)	6,38	20,29	16,13	42,8
Úspora ropy (l)	155	361	1145	1661
Úspora primárních surovin (t)	0,54	1,22	0,3	2,05
Úspora vody (m^3)	38,67	99,19	61,58	199,44
Snížení produkce nebezpečného odpadu (t)	8,38	17,72	12,77	38,87
Snížení produkce skleníkových plynů (t $CO_{2\ ekv.}$)[i]	1,65	5,5	2,97	10,11

Elektrowin

Elektrowin sbírá především použité domácí spotřebiče – od chladničky nebo mrazáku až po rychlovarnou konvici. V systému je zapsáno více než 750 dovozců a výrobců a v roce 2012 tento systém sebral více než 25 000 tun vyřazených elektrospotřebičů.

Ekolamp

Systém se zabývá sběrem použitých světelných zdrojů a svítidel. Sdružuje více než 360 výrobců a dovozců a v roce 2012 posbíral téměř 1 000 tun svítidel a světelných zdrojů.

Ecobat

Sdružuje významné výrobce a dovozce baterií. V roce 2012 sesbíral více než 1 000 tun vybitých baterií.

Obyvatele Králík však jednotlivé systémy zajímat nemusí. Stačí si zapamatovat, že veškerý uvedený elektroodpad lze odevzdat ve sběrném dvoře SMK nebo během mobilních sběrů, jež se v Králíkách každoročně pořádají. Pracovníci SMK se o správné roztřídění a následný odvoz ke zpracování postarají sami.

Celý systém městu poskytuje velký přínos, protože např. ledničky, jež obsahují nebezpečné látky, se v minulosti odevzdávaly jako nebezpečný odpad a za jejich likvidaci se platily nemalé částky. Také odevzdávané elektropřístroje musí být víceméně kompletní. Za ledničku, z níž někdo vymontuje kompresor, nebo za televizi zbavenou měděných kabelů musí město platit jako za běžný odpad. Kromě toho při neodborné demontáži unikají z kompresoru ledničky do ovzduší jedy a ekologické není ani odizolování měděných kabelů jejich opalováním.

Kompostování

Kompostování představuje jednu z vůbec nejstarších recyklačních technologií. Metody míchání a překopávání odpadů ze zemědělství a následné využití vzniklého kompostu jako hnojiva na zemědělské půdě popisuje římský učenec Collomela a stejně tak kompostování připomíná třeba staročínská literatura. V českých zemích dochází k většímu rozšíření kompostování v 19. století v souvislosti s rozvojem zahradnictví a později i v zemědělství, kde dochází k vrstvení bioodpadů a po jejich částečném zkompostování k jejich zaorání; v Polabí se tato praxe udržela až do kolektivizace zemědělství.

i $CO_{2\ ekv.}$ – tzv. *uhlíková stopa*, vyjadřuje se v ekvivalentech CO_2

Kompostování představuje biologickou metodu zpracování bioodpadu, při které se pomocí aerobních procesů (za přístupu vzduchu) a působením mikroorganismů bioodpad přeměňuje na kompost s vysokým obsahem humusu. Jedná se o stejný proces, který probíhá v přírodě, ale vhodným složením vstupní suroviny a zejména provzdušňováním lze docílit až desetinásobného množství mikroorganismů ve srovnání s půdou, a tím urychlení celého procesu. Dle způsobů a množství zpracovávaného bioodpadu lze kompostování rozdělit do tří základních kategorií:

Domácí kompostování

Domácím kompostováním rozumíme kompostování bioodpadů z domácnosti a zahrady uskutečňované obvykle na zahradě v malém kompostéru o objemu kolem 1 m^3, na kupě nebo v zemní jámě. Z hlediska odpadové legislativy je domácí kompostování považováno za předcházení vzniku odpadů a mělo by být jednoznačně upřednostňováno, a to zejména proto, že při tomto typu kompostování zcela odpadá svážení bioodpadů, jejich zpracování v kompostárně a následný rozvoz vzniklého kompostu. Všechny tyto průvodní činnosti značně zatěžují životní prostředí. Materiály vhodnými pro domácí kompostování jsou odpady ze zahrady: tedy tráva, popel ze dřeva nebo piliny, ale také zbytky ovoce a zeleniny z kuchyně. V případě kompostování dřevní štěpky musíme počítat s poměrně dlouhou dobou rozkladu dřeva. Diskutabilní je domácí kompostování zbytků jídel z kuchyně, protože v případě nedodržení technologického postupu může vzniknou kompost problematické kvality.

Komunitní kompostování

Jde o kompostování, na kterém se podílí skupina lidí s cílem zpracování vlastních bioodpadů co nejblíže místu jejich vzniku. Pro tento typ kompostování platí obdobná pravidla jako pro kompostování domácí. Pojem komunitní kompostování uvádí i zákon o odpadech, ale jsou zde významové odlišnosti; opět se jedná o prevenci vzniku odpadů, při níž se však rostlinné zbytky z území obce zkompostují a využijí ke hnojení veřejné zeleně. Z hlediska legislativy a potřebných povolení se komunitní kompostárny rozdělují do dvou kategorií: do 150 a nad 150 tun zpracovaného materiálu ročně.

Průmyslové kompostování

Při průmyslovém kompostování se bioodpady zpracovávají v centrálních kompostárnách pomocí překopávačů a dalších technologií. Při dodržení technologických postupů vzniká kvalitní kompost, jenž lze po certifikaci i prodávat. Nevýhodu tohoto systému představují náklady na vybudování kompostárny a v neposlední řadě na svoz bioodpadů ze širokého okolí, jelikož kompostárna potřebuje dostatečné množství vstupní suroviny. Poměrně problematický je i odbyt vzniklého kompostu, o který nebývá přílišný zájem.

Přeměna bioodpadů na kompost

Fáze rozkladu

Trvá 3–4 týdny. Kompost se zahřívá na 50–70 °C, vznikají organické kyseliny a postupně se rozkládají jednotlivé složky: nejprve cukry a škroby, později celulóza, uvolňují se živiny vázané v organické hmotě. Tato fáze vyžaduje dostatečné provzdušňování.

Fáze přeměn

5–7 týdnů. Teplota zvolna klesá na 40–45 °C, kompost získává homogenní vzhled a strukturu, působí žížaly a další drobní živočichové.

Fáze dozrávání

Teplota se vrací k teplotě vnějšího prostředí, kompost získává konečný vzhled, zvyšuje se kvalita a stabilita humusu.

Králíky mají vlastní malou kompostárnu nedaleko čističky odpadních vod. Zařízení zpracovává jednak rostlinné zbytky vznikající údržbou zeleně, jednak rostlinné zbytky ze zahrad obyvatel města. Tyto zbytky zeleně lze odevzdávat ve sběrném dvoře nebo jsou sbírány v rámci jarních a podzimních svozů. Vzhledem k typu městské zástavby Králík (značný podíl rodinných domů se zahradou) je zapotřebí preferovat domácí kompostování, protože sběr a svážení bioodpadů prodražuje systém nakládání s odpady a zatěžuje životní prostředí.

8 *Zahradní odpad u čističky v Králíkách*

Zbytkový komunální odpad

Největší výdaj města Králíky v oblasti odpadového hospodářství představují platby za odvoz a uložení zbytkového směsného komunálního odpadu, tedy odpadů, které končí v popelnicích. Uložení jedné tuny takového odpadu na skládce stojí zhruba 1 200 Kč, z toho 700 Kč tvoří zákonné poplatky, dalších zhruba 500 Kč stojí odvoz jedné tuny odpadu na skládku. Město Králíky vozí odpady na dvě nejbližší skládky v okolí (obě vzdálené cca 40 km). Jedna patří firmě EKOLA a nachází se v Českých Libchavách, druhá náleží firmě SITA, která provozuje skládku v Rapotíně. Pro úsporu výdajů na odpadové hospodářství je tedy zásadním omezení množství vznikajícího zbytkového komunálního odpadu, tedy toho, co se vyhodí do popelnice a jednou za čtrnáct dní ho pracovníci SMK naloží a odvezou na skládku.

Podle níže uvedené tabulky lze konstatovat, že Česká republika v produkci komunálních odpadů stále nedosahuje průměru Evropské unie a stejně tak Králíky nedosahují průměru České republiky. Z toho vyplývá, že do budoucna musíme počítat spíše s nárůstem roční produkce komunálních odpadů.[42]

42 *Eurostat.cz* [online]. 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://eurostat.cz/. Roční hlášení o produkci odpadů města Králíky.

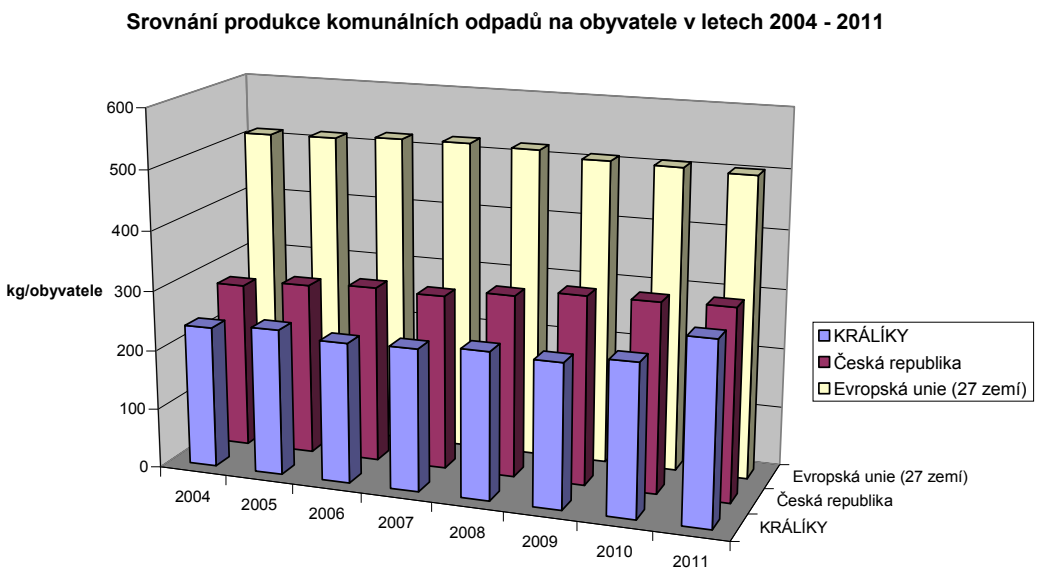

9 *Skládka v Českých Libchavách*

10 *Skládka v Rapotíně*

Spalování odpadů

Zplodiny domácích topenišť znamenají dlouhodobý problém. Na začátku 90. let 20. st. se však situace začala zlepšovat – zejména díky vytápění plynem, používání kvalitnějšího pevného topiva (černé uhlí, koks) či zaváděním dřevoplynových kotlů. Dnes však vlivem zhoršující se ekonomické situace dochází k návratu méně kvalitních, ale levnějších paliv a bohužel i ke spalování odpadů v domácích topeništích, jež ovšem zákon zakazuje. Domácí spalování odpadů je v současnosti obzvláště nebezpečné zejména proto, že oproti minulosti se zásadně změnilo množství a hlavně složení odpadů, které domácnosti produkují.

Většina domovních odpadů se dnes skládá ze syntetických vláken a podobných materiálů, jejichž spalováním vznikají látky nebezpečné životnímu prostředí obecně i člověku samotnému. Spalování PET lahví, polystyrenu, potištěného papíru, dřevotřísky či PVC za nízkých teplot bez regulace přívodu kyslíku uvolňuje dioxiny, těžké kovy, formaldehydy či polyaromatické uhlovodíky – tedy nebezpečné a často karcinogenní látky.

Ve spalovnách vykazuje proces spalování zásadně odlišný charakter: odpady se spalují za vysokých teplot a za současného přísunu vzduchu, následně jsou spaliny několikráte filtrovány. Emise ze spaloven podléhají velmi přísné kontrole a tvrdým limitům.

Spalováním odpadů v domácích topeništích ohrožuje člověk nejen své okolí, ale i sám sebe, protože uvedené nebezpečné látky se koncentrují také v bytě nebo v domě a dochází k jejich ukládání v lidském těle. Tyto látky přítomné v našem okolí a v našem těle mohou způsobovat závažné zdravotní problémy.

Závěr

Každý, jemuž není lhostejný stav životního prostředí, by měl nakládat s odpady podle řádných postupů uvedených v předchozím textu. Ještě důležitější je prevence problémů s odpady, tedy snaha o to, aby nevznikaly. Možnosti a způsoby nakládání s odpady, případně postupy jak předcházet jejich vzniku, popisuje řada webových stránek. Uvádíme zde alespoň některé z nich a zejména ty, které byly zdrojem informací uvedených v předcházejícím textu:

- autorizovaná obalová společnost EKO-KOM a. s. – www.ekokom.cz;
- ekologický institut Veronica – www.veronica.cz;
- třídění odpadů – www.trideniodpadu.cz; www.trideni.cz;
- kompostování – www.kompostuj.cz;
- zpětný odběr – www.ekolamp.cz; www.elektrowin.cz; www.asekol.cz.

V současnosti zřejmě nedokážeme zcela zabránit vytváření odpadů, ale pokud vzniknou, měli bychom s nimi nakládat podle daných zásad. Vztah k životnímu prostředí neurčují pouze vyhlášky, zákazy nebo zákony – také každý z nás osobně je zodpovědný za svět, ve kterém žijeme. Šetrné chování k životnímu prostředí je v neposlední řadě také výrazem slušnosti a úcty k veškeré živé i neživé přírodě naší Země.

Důležité kontakty

Městský úřad Králíky

Velké náměstí 5, 561 69 Králíky
Telefon: 465 670 881 (odbor životního prostředí)
Webové stránky: www.kraliky.eu

Služby města Králíky s. r. o.

Růžová 462, 561 69 Králíky
Telefon: 465 631 320
Webové stránky: www.smkraliky.cz

Použitá literatura a další zdroje

Kapitoly 1., 3. a 8. (A. Juránek)

GÁBA, Zdeněk a kol. *120 let Moravské pohraniční dráhy 1873-1993*. Šumperk: Železniční stanice a lokomotivní depo Šumperk, 1993.
HENDRYCH, Stanislav. *Stopou dějin železnic v Podorlicku*. Hradec Králové: Kruh, 1987.
FILIP, Aleš. *130 let železnice pod Orlickými horami*. Praha: K-Report, 2004. ISBN 80-903012-4-X.
KŘIVOHLÁVEK, Jan. *Historie pošty v Králíkách od roku 1920–1990*.
MUSIL, František. *Dějiny Králicka*. Vyd. 1. Dolní Lipka: A. Juránek, 2000. 184 s., [26] s. obr. příl. ISBN 80-902-2631-0.
ŠABATA, Jaroslav. *Sněžnické pohádky*. Králíky, 2007. (Rukopis.)
PACHEL, Max. *Kleine Haimatskunde des Gerichtsbezirkes Grulich*. 1919.
Nové Králicko. 2000–2010.(Regionální časopis.)
Trostbärnla, Heimatkalender. 1956.
Archiv Arnošta Juránka. (Osobní archiv autora: fotografie, pamětní knihy, jiné archiválie.)
Archiv Městského muzea Králíky. (Kroniky města Králíky a přilehlých obcí.)
Moravská pohraniční [online]. © 2012 [cit. 2013-11-21]. Dostupné z: http://www.moravska-pohranicni.cz/

Kapitoly 2., 4., 5., 6., 7. a 9. (M. Kos)

ČERMÁK, Josef. *Stručné dějiny Králík*. Králíky 1964. (Fotoreprint strojopisu z archivu Městského muzea Králíky.)
HOLUB, Ota. *Třicátá pátá hraniční oblast*. Vyd. 1. Hradec Králové: Kruh, 1983. 307 s. ISBN 46-019-83.
KOS, Michal. *Rok 1938 na Králicku: od vzniku ČSR po mnichovskou dohodu*. Brno, 2007. Závěrečná práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Jiří Nolč.
MUSIL, František. *Dějiny Králicka*. Vyd. 1. V Dolní Lipce: A. Juránek, 2000, 184 s., [26] s. obr. příl. ISBN 80-902-2631-0.
KAINKOVÁ, J. DIVÍŠEK, J., JURÁNEK, A. *Naše mateřinka slaví: Obrazový almanach ke 100. výročí Mateřské školy Pivovarská v Králíkách.* Dolní Lipka: Arnošt Juránek - nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-902263-2-6.
Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945. Králíky. (Z německého originálu *Gedenkbuch Stadtgemeinde Grulich* přeložil J. Vašátko. Fotoreprint manuskriptu z archivu Městského muzea Králíky.)
Rodinná politika města Králíky. *Králický zpravodaj*. 2013, 7–8.
Náhrada kroniky: 1989, 1990, 1991, 1992. Králíky. (Sborník manuskriptů, strojopisů, novinových článků a dalších příloh uložený v archivu Městského muzea Králíky.)
MĚSTSKÉ MUZEUM KRÁLÍKY. *Hora Matky Boží* [doc]. Králíky. (Výtah z pramenů.)
MĚSTSKÉ MUZEUM KRÁLÍKY. *Světlo, požáry atd.* [doc]. Králíky. (Výtah z pramenů.)
Český statistický úřad [online]. 2013 [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: http://www.czso.cz/
Hora Matky Boží Králíky [online]. Králíky, 2006. Dostupné z: http://kraliky-klaster.cz/
Lidová architektura [online]. © 2000–2013 [cit. 2013-09-10]. Dostupné z:

http://www.lidova-architektura.cz/Index.htm
Parlament České republiky: Poslanecká sněmovna [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw
Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie
Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite
Jak se svítívalo (a čím svítit na akcích). In: *Livinghistory.cz* [online]. © 2010 [cit. 2013-08-27]. Dostupné z: http://www.livinghistory.cz/phpbbforum/viewtopic.php?f=40&t=1932&view=print
Králíky. *Ústav územního rozvoje* [online]. 2001-2002, 29. 11. 2011 [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: http://www.uur.cz/default.asp?ID=4175
Ohňový patent. In: *Lidová architektura* [online]. © 10. 2. 2012 [cit. 2013-08-27]. Dostupné z: http://www.lidova-architektura.cz/prehled-seznam/encyklopedie/patent-pozar.htm#patent
Osvětlovací zařízení v Evropě a Byzanci 1.–13. stol. n. l. v obrazech (kompilace). In: *Spolek historického šermu Au jugé* [online]. © 2013 [cit. 2013-08-27]. Dostupné z: http://jentak.sandbox.cz/doku.php/clanky/osvetleni
Plynová svítidla salonů, kuchyní a ložnic. In: *Světlo: časopis pro světlo a osvětlování* [online]. 2005, č. 3 [cit. 2013-08-27]. Dostupné z: http://www.odbornecasopisy.cz/plynova-svitidla-salonu-kuchyni-a-loznic-34941.html
Raně středověká otopná zařízení a jejich rekonstrukce. In: *Curia Vitkov* [online]. © 1999–2013 [cit. 2013-08-27]. Dostupné z: http://www.curiavitkov.cz/clanek23.html
Vznik a vývoj. Gymnázium a základní škola Králíky [online]. © 2014 [cit. 2014-01-22]. Dostupné z: http://www.gazskraliky.cz/index.php?nid=8929&lid=CS&oid=1842954
Zobrazení publikace archivu Ústí nad Orlicí. *Východočeské archivy: oficiální stránky archivů královéhradeckého a pardubického kraje* [online]. Státní okresní archiv Ústí n Orlicí, 2013 [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/zobrazeni-publikace-usti/?adresar=CZ_225204010_2078_x00003&nadpis=CZ_225204010_2078_x00003&strana=1 (Kronika města Králíky I. 1945–1968)
Zobrazení publikace archivu Ústí nad Orlicí. *Východočeské archivy: oficiální stránky archivů královéhradeckého a pardubického kraje* [online]. Státní okresní archiv Ústí n Orlicí, 2013 [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/zobrazeni-publikace-usti/?adresar=CZ_225204010_2078_x00003&nadpis=CZ_225204010_2078_x00003&strana=1 (Kronika města Králíky VII. 1987–1988)
Zobrazení publikace archivu Ústí nad Orlicí. *Východočeské archivy: oficiální stránky archivů královéhradeckého a pardubického kraje* [online]. Státní okresní archiv Ústí n Orlicí, 2013 [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/zobrazeni-publikace-usti/?adresar=CZ_225204010_2078_x00003&nadpis=CZ_225204010_2078_x00003&strana=1 (Kronika města Králíky VIII. 1993–2000)

Zobrazení publikace archivu Ústí nad Orlicí. *Východočeské archivy: oficiální stránky archivů královéhradeckého a pardubického kraje* [online]. Státní okresní archiv Ústí n Orlicí, 2013 [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/zobrazeni-publikace-usti/?adresar=CZ_225204010_2078_x00003&nadpis=CZ_225204010_2078_x00003&strana=1 (Kronika města Králíky IX. 2001–2004)
Zobrazení publikace archivu Ústí nad Orlicí. *Východočeské archivy: oficiální stránky archivů královéhradeckého a pardubického kraje* [online]. Státní okresní archiv Ústí n Orlicí, 2013 [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://vychodoceskearchivy.cz/ebadatelna/zobrazeni-publikace-usti/?adresar=CZ_225204010_2078_x00003&nadpis=CZ_225204010_2078_x00003&strana=1 (Kronika města Králíky X. 2004–2006)

Kapitoly 10 a 11 (Z. Němeček)

DOSTÁL, Tomáš. *Přírodní podmínky pro rozvoj socioekonomických aktivit v horské skupině Králického Sněžníku: /se zaměřením na cestovní ruch a rekreaci*. 1996. 83 l., 8 l. příl. Diplomová práce. Masarykova univerzita Brno.
DVOŘÁK, Milan. *Přírodopisné vycházky v okolí Králík*. 1978. 68 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Hradec Králové.
ŠTRAIT, Jaroslav. *Geologické a mineralogické poměry oblasti masivu Králického Sněžníku.* 1966. 93 s., 1 ks příl. Státní závěrečná práce. Pedagogická fakulta Hradec Králové.
Geomorfologické členění ČSR. *Studia Geografica.* Editor Tadeáš Czudek. 1972, č. 23.
Jeseníky, Králický Sněžník: cykloturistická mapa 1:70 000. 1. vyd. Praha: Kartografie, 2006, 1 mapa. Cykloturistické mapy 1: 70 000. ISBN 80-701-1854-7.
Králíky: oficiální stránky města [online]. © 2008-2014 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: http://www.kraliky.eu
Wikipedia [online]. 2014 [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org

Kapitoly 12, 13, 14 (E. Juránková)

CHYTRÝ, Milan. *Vegetace České republiky: Vegetation of the Czech Republic*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1462-7.
JUST, Tomáš. *Katalog biotopů České republiky: Habitat catalogue of the Czech Republic*. 2. vyd. Editor Milan Chytrý. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2010, 445 s. ISBN 978-80-87457-02-3.
KALOUS, Jaroslav. *Státní statek M. A. Ščorse Králíky 1949-1989*. Králíky, 1989.
MUSIL, František. *Dějiny Králicka*. Vyd. 1. V Dolní Lipce: A. Juránek, 2000, 184 s., [26] s. obr. příl. ISBN 80-902-2631-0.
REICHHOLF, Josef. *Pole a louky: ekologie středoevropské kulturní krajiny.* Vyd. 1. Ilustrace Fritz Wendler. Praha: Knižní klub, 1999, 223 s. Průvodce přírodou (Ikar). ISBN 80-717-6873-1.
Vegetace ČR: zápisky z přednášek RNDr. L. Kincla, CSc. na PřF UP Olomouc. 2014.
KRSKOVÁ, Věra. *Biozemědělství na Králicku* [pptx]. 2014.
Ústní sdělení zemědělců – rodina Faltusova, Martincova, firma ZEOS. 2014.

Kapitoly 15, 16 (L. Krsek)

ČRS MO KRÁLÍKY. *Kronika ČRS MO Králíky*. Králíky.
MĚSTSKÉ MUZEUM KRÁLÍKY. *Vodstvo a podnebí* [doc]. Králíky, 2014. Výtah z pramenů.
Wikipedia [online]. 2014 [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org

Kapitoly 17, 18 (M. Doležal)

HÁKOVÁ, Alice. *Evropsky významná lokalita Králický Sněžník*. Sagittaria, 2006.
MACHOVSKÝ, Jan. *Naučná stezka Králický Sněžník*. LČR, 2007.
VÍTEK, Jan. *Králický Sněžník: nejvyšší pohoří Pardubického kraje*. Pardubice: Společnost přátel přírodě blízkého lesa za odborné spolupráce Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, střediska Pardubice a Krajského úřadu Pardubického kraje - odboru životního prostředí a zemědělství, 2008, 49 s. ISBN 978-80-87051-37-5.
VÍTEK, Jan. *Přírodní parky Pardubického kraje*. Pardubice: [Pardubický kraj], 2007, 59 s. ISBN 978-80-87051-18-4.
ŠKRABALOVÁ, Eva. *Pardubický kraj - Natura 2000*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, © 2006, 55 s. ISBN 80-239-9069-1.
ZÁMEČNÍK, Václav. *Ptačí oblast Králický Sněžník*. Praha: Česká společnost ornitologická, 2006.
Kronika obce Červený Potok: 1836–1937. Z německého originálu přeložil J. Vašátko.
Náhrada kroniky: 1989, 1990, 1991, 1992. Králíky. Sborník manuskriptů, strojopisů, novinových článků a dalších příloh uložený v archivu Městského muzea Králíky.
Pamětní kniha obce Horní Lipka: 1924–1938. Z německého originálu přeložil J. Vašátko.
Pamětní kniha obce Králíky: 1927–1945. Z německého originálu Gedenkbuch Stadtgemeinde Grulich přeložil J. Vašátko. Fotoreprint manuskriptu z archivu Městského muzea Králíky.
Ptačí oblast Králický Sněžník. CHKO Jeseníky, AOPK ČR, 2005.
Archiv LČR – Lesní správy Hanušovice.
AOPK ČR [online]. © 2014 [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: http://www.ochranaprirody.cz/
Lesy ČR, s. p. [online]. © 2012 [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: http://www.lesycr.cz/Stranky/default.aspx
Wikipedia [online]. 2014 [cit. 2014-12-04]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org

Kapitola 19 (P. Brandejs)

VEITH, Franz. *Vlastivěda Králicka*. Králíky. Z německého originálu *Grulich. Heimatsbuch des Grulicher Ländchens von… unter Mitarbeit von Max Hördler, Karl Kautz, Ernst Michalitschke und Johann Peschke,* Regensburg 1960, přeložil J. Vašátko. Manuskript z archivu Městského muzea Králíky.
PETR, Karel. Skalecké bělení plátna. *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří*. 1996, č. 4.
Archiv Města Králíky.
Asekol [online]. © 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: www.asekol.cz
EKO-KOM [online]. © 2011 [cit. 2014-06-11]. Dostupné z: www.ekokom.cz
Ekolamp.cz [online]. © 2014 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: www.ekolamp.cz

Ekologický institut Veronica [online]. 2014 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: www.veronica.cz třídění
Eurostat.cz [online]. 2014 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: eurostat.cz
Kompostuj.cz [online]. © 2009-2014 [cit. 2014-07-21]. Dostupné z: www.kompostuj.cz
Králíky: oficiální stránky města [online]. © 2008-2014 [cit. 2014-08-10]. Dostupné z: http://www.kraliky.eu
Obec Červená Voda: oficiální stránky obce [online]. © 2008-2014 [cit. 2014-08-10]. Dostupné z: http://www.cervenavoda.cz
Třídění.cz [online]. 2014 [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: www.trideni.cz
Třídění odpadu [online]. © 2007-2014 [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: www.trideniodpadu.cz

Množství dalších informací bylo získáno díky osobním setkáním s pamětníky či korespondencí s pracovníky Městského muzea Králíky nebo s dalšími lidmi, kteří se Králickem zabývají po zájmové či po odborné stránce.

Zdroje obrazového materiálu

Od počátků k současnosti

1. Králicko – krajina a její obyvatelé v průběhu staletí

Obr. 1–5 Archiv A. Juránka. Použito se svolením A. Juránka.
Obr. 3 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

2. Obživa obyvatel Králík

Obr. 1–4 Archiv M. Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 5–15 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

3. Spolková činnost a společenský život v Králíkách

Obr. 1–6 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

4. Stavební vývoj Králík

Obr. 1–4 , 6–8, 10, 13, 17 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 5, 9, 11, 12, 14, 15, 18, 21, 22, 27–30 Archiv M. Kosa. Použito se svolením M. Kosa.
Obr. 16 Starší obr. archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky. Nový obr. archiv M. Kosa.
Obr. 19, 20 *Králíky Valdštejnova ul. čp. 359: Podrobný povrchový stavebně historický průzkum* [online]. Brno, 2007 [cit. 2013-06-12]. Dostupné z: http://www.shpelias.cz/SHPela/Kraliky359elaWeb_96MedInfo.pdf
Obr. 22–26 Archiv Miloše Klohny. Použito se svolením Miloše Klohny.

5. Historické události a Králíky

Obr. 1–3, 5, 7–9, 11 Archiv M. Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.

Obr. 4, 6, 10 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

6. Obyvatelé Králík

Obr. 1–3, 8–11, 15, 16 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 4, 6, 7, 14, 17 Archiv M. Kosa. Použito se svolením M. Kosa.

Obr. 5 Archiv Petra Appla. Použito se svolením Petra Appla.

Obr. 12 Archiv Dušana Krabce. Použito se svolením Dušana Krabce.
Obr. 13 Archiv Jany Ponocné. Použito se svolením Jany Ponocné.

7. Králické osobnosti a významné návštěvy města

Obr. 1, 3, 15, 16 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 2 Archiv Lorety Praha. © Loreta Praha. Použito se svolením Lorety Praha.
Obr. 4–9, 19 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 10 Archiv Dušana Krabce. Použito se svolením Dušana Krabce.
Obr. 11 *Muttersgotteberg.de* [online]. Stiftung Muttergottesberg F. Jentschke, 2011 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: http://www.muttergottesberg.de/fotogalerie/#scan613-1-jpg Použito se svolením W. Jentschkeho.
Obr. 12 Archiv Českotřebovského běžeckého klubu ISCAREX (www.iscarex.cz). Použito se svolením Českotřebovského běžeckého klubu ISCAREX.
Obr. 13 Archiv Tomáše Hlavy. Použito se svolením Tomáše Hlavy.
Obr. 14 Archiv Tomáše Černého. Použito se svolením Tomáše Černého.
Obr. 17 Z Archivu Šimona Kubáně. Použito se svolením Šimona Kubáně.
Obr. 18. Archiv Viléma Kouta. Použito se svolením Viléma Kouta.

8. Cestní sítě a doprava na Králicku

Obr. 1, 2, 6, 7 Archiv A. Juránka. Použito se svolením A. Juránka.
Obr. 3–5, 8–10 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

9. Energie

Obr. 1–12, 17 Archiv M. Kosa. Použito se svolením M. Kosa.
Obr. 13 Archiv Petry Paukové. Použito se svolením Petry Paukové.
Obr. 14–16. Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

Králicko – naše krajina

10. Králíky – město a jeho části, okolní obce

Obr. 1. URBAN, Tomáš. Flag of Kraliky CZ. In: *Wikimedia Commons* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 24. 1. 2012 [cit. 2014-09-12]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kr%C3%A1l%C3%ADky#mediaviewer/File:Flag_of_Kraliky_CZ.svg
Obr. 2. URBAN, Tomáš. Coat of Arms. In: *Wikimedia Commons* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 24. 1. 2012 [cit. 2014-09-12]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kr%C3%A1l%C3%ADky#mediaviewer/File:Kr%C3%A1l%C3%ADky.svg
Obr. 3, 9 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 4, 8, 10, 11 KOS, M. S využitím Google Earth.
Obr. 5–7, 12 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením Ivy Nesvadbové.

11. Geomorfologické členění Králicka

Obr. 1–10, 20, 27, 31–35 Archiv M. Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 11 Archiv I. Nesvadbové. Použito se svolením I. Nesvadbové.
Obr. 12–19, 21–26, 28–30 Archiv Zdeňka Němečka. Použito se svolením Zdeňka Němečka.
Obr. 38 Archiv webových stránek *Králický Sněžník: Národní přírodní rezervace plná života.* www.sneznik.cz. Použito se svolením Martina Khola.

12. Ekosystém luk a pastvin

Obr 1–6, 33, 35, 79–86 Archiv Evy Juránkové. Použito se svolením Evy Juránkové.
Obr. 7 *Mapy.cz* [online]. [cit. 2013-09-22]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/zakladni?x=16.7249317&y=50.0948919&z=16&l=0&base=ophoto&source=ward&id=1970&q=Doln%C3%AD%20Lipka
Obr. 8–10, 13, 14, 17, 18, 29, 30, 32, 60, 70 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 11, 12, 15, 16, 27, 28 , 34, 36–59, 61–69 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením I. Nesvadbové.
Obr. 19–26, 78 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 31 *Mapy.cz* [online]. [cit. 2013-09-22]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/zakladni?x=16.7749214&y=50.0758709&z=17&l=0&base=ophoto&q=Kr%C3%A1l%C3%ADky. Upravila E. Juránková.
Obr. 71 *Mapy.cz* [online]. [cit. 2013-09-22]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/zakladni?x=16.7660236&y=50.0853383&z=17&base=ophoto&q=Kr%C3%A1l%C3%ADky. Upravila E. Juránková.

13. Ekosystém pole

Obr. 1, 16–24 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 2–4, 7, **12** Archiv Evy Juránkové. Použito se svolením Evy Juránkové.
Obr. 5 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením I. Nesvadbové.
Obr. 6, 8–11 *Kontaminovaná místa* [online]. 2014 [cit. 2014-06-28]. Dostupné z: http://kontaminace.cenia.cz/
Obr. 13–15 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.

14. Ekosystém lesa

Obr. 1, 7, 9–17, 19–22 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 2–4 Archiv Evy Juránkové. Použito se svolením E. Juránkové.
Obr. 5, 8, 18, 28, 35, 36, 53, 54, 56, 58 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 6, 23–27, 29–34, 44–52, 55, 57, 59–64 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením Ivy Nesvadbové.
Obr. 37, 39, 41 Kontaminovaná místa. *Kontaminovaná místa* [online]. 2014 [cit. 2014-03-19]. Dostupné z: kontaminace.cenia.cz. Upravila E. Juránková.
Obr. 38, 40, 42 Archivní ortofoto. *ČÚZK: Geoportál* [online]. © 2010 [cit. 2014-04-22]. Dostupné z: http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/. Upravila E. Juránková.
Obr. 43 *Mapy.cz* [online]. [cit. 2013-09-22]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/letecka?x=16.7784834&y=50.0746866&z=17&l=0&q=Kr%C3%A1l%C3%ADky Upravila E. Juránková.

15. Ekosystém potoka

Obr. 1, 8–15, 17 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 2 ENGBRETSON, Eric. Salmo trutta. *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2e/Salmo_trutta.jpg?uselang=cs
Obr. 3 ENGBRETSON, Eric. Brook trout swims in native stream underwater fish image. *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Brook_trout_freshwater_fish_salvelinus_fontinalis.jpg?uselang=cs
Obr. 4 RA BOE. Sorgenti del Pescara 21 (RaBoe). *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b3/Sorgenti_del_Pescara_21_%28RaBoe%29.jpg
Obr. 5 OFFERMANS, Ron. Cottus gobio. *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Cottus_gobio_2.jpg. Licencováno pod CC-BY-SA-3.0-migrated.

Obr. 6 PINOT, Adrien. Vairon WIKI800px. *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ec/Vairon_WIKI800px.JPG. Licencováno pod CC-BY-SA-3.0,2.5,2.0,1.0.
Obr. 7, 16, 18 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 19–22 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením Ivy Nesvadbové.

16. Ekosystém rybníka

Obr. 1, 2, 3, 6, 24, 32, 34–44, 46, 47 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením Ivy Nesvadbové.
Obr. 3, 5, 7, 8 Městské muzeum Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.
Obr. 9 Archiv Stanislava Vacka. Použito se svolením S. Vacka.
Obr. 10 ANEVRISME. Triturus vulgaris. *Wikimedia Commons* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Triturus_vulgaris.jpg. Licencováno pod CC-BY-SA-3.0-migrated, CC-BY-SA-2.5,2.0,1.0.
Obr. 13–23, 25–31, 33, 45 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.

17. Ekologické kalamity na Králicku

Obr. 1–4, 7, 10, 11, 13 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

Obr. 5, 6, 9 Archiv Milana Doležala. Použito se svolením Milana Doležala.

Obr. 8, 12 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.

18. Životní prostředí a ochrana přírody na Králicku

Obr. 1. "Stříbrnice" výsledky hledání. *Mapy.cz* [online]. 2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/turisticka?x=16.8626404&y=50.1751391&z=13&l=0&q=St%C5%99%C3%ADbrnice. Výřez z mapy.
Obr. 2–6, 9–12 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 7 "Stříbrnice" výsledky hledání. *Mapy.cz* [online]. 2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/turisticka?x=16.8482208&y=50.2204127&z=11&l=0&q=St%C5%99%C3%ADbrnice. Výřez z mapy.
Obr. 8 Turistická. *Mapy.cz* [online]. 2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/turisticka?x=16.8448305&y=50.2335087&z=15&source=lvl7&id=721136&q=Nowa%20Morawa. Výřez z mapy.
Obr. 13–22 Archiv Městského muzea Králíky. Použito se svolením Městského muzea Králíky.

19. Odpadové hospodářství na Králicku

Obr. 1 Archiv Michala Kosa. Použito se svolením Michala Kosa.
Obr. 2–4, 6–8 Archiv Ivy Nesvadbové. Použito se svolením Ivy Nesvadbové.
Obr. 5 Vjezd do sběrného dvora. In: *Služby města Králíky* [online]. 2015 [cit. 2015-01-26]. Dostupné z: http://www.smkraliky.cz/dvur.html
Obr. 9, 10 GOOGLE. *Google Earth*. 2013. Dostupné z: http://www.google.cz/intl/cs/earth/. Minimální požadavky na systém: operační systém Windows XP nebo novější, procesor Pentium 3, 500 Mhz, paměť (RAM) 512 MB, pevný disk 500 MB volného místa, rychlost sítě: 128 kb/s, grafická karta kompatibilní s DirectX9 a funkcemi 3D s pamětí VRAM 64 MB, monitor 1024x768, High Color (16 bitů) – DirectX 9 (pro spuštění v režimu DirectX), pro funkčnost e-mailu nutná aplikace Outlook 2007 nebo novější.